KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

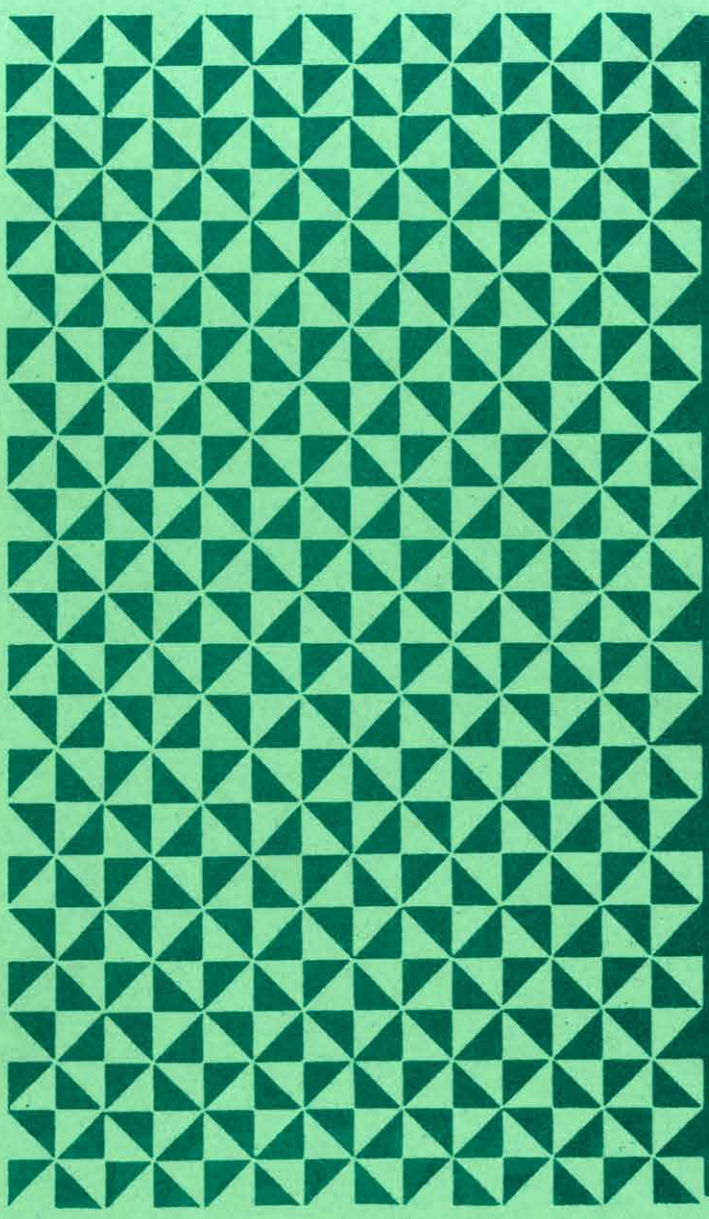

ÚJ FOLYAM

1993
4

A tartalomból:

Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban

Szex könyvek, titkos kiadványok, cenzúra, UAP

Távoktatás, nyitott tanulás. Szemle

Magyar-holland könyvtári szimpózium

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANCI

nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min. 512 kbyte központi tárú PC XT/AT számítógép és a Micro-ISIS program 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft+ÁFA**. Az **aktualizálást** lemezen szállítjuk negyedévenként (az összeg tartalmazza a négy floppy árát). Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében (ehhez kérjük, küldjenek negyedévenként egy XT-kompatibilis "DD" jel hajlékony lemezt).

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Főszerkesztő:
Kovács Emőke

Főszerkesztő-helyettes:
Kovács Katalin

Szerkesztők:
Hegyközi Ilona
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:
Posta Éva

Borítóterv:
Pajor Ildikó

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota
F épület 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 180.- Ft
Éves előfizetési díj: 700.- Ft
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: ív terjedelemben
Munkaszám:

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

ÚJ FOLYAM
3. (39.) ÉVFOLYAM
1993. 4. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Index
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
Sciences de l'information documentation

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts 536

Inhaltsangaben

Száz éves az első magyar könyvtártani munka, Kudora Károly Könyvtártana 541
SOMKUTI Gabriella

Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig 1. 545
CHOLNOKY Győző - FUTALA Tibor - KERTÉSZ Gyula

Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába 561
FÜLÖP Géza

Szex a könyvtárban 572
ESZENYI Miklós

Parttalan szex a könyvtárban? 577
KÖVENDI Dénes

A cenzúra és a titkos kiadványok szerepe a nyolcvanas évek Magyarországán 581
LŐRINCZ Judit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle 587
SKALICZKI Judit

Szex és könyvtár, avagy hogy kerül a csizma az asztalra? Szemle 598
MOHOR Jenő

Az UAP és a pornográf irodalom 605
CORNISH, Graham P.
(Ford.: Kovács Katalin)

Távoktatás, nyitott és rugalmas tanulás a könyvtári-információs pályán. Szemle 606
PÁLVÖLGYI Mihály

A magyar-holland könyvtári szimpózium holland előadásai 1.
A könyvtárpolitika szerepe a közművelődési könyvtárak finanszírozásában Hollandiában 620
KAMERMAN, Wim
(Ford.: Orbán Éva)

A közművelődési könyvtárak fenntartása Hollandiában 621
HAGOORT, Martien
(Ford.: Orbán Éva)

Könyvszemle

Helyzetkép a magyar olvasáskultúra határon inneni és túli állapotáról 625
Magyar olvasáskultúra határon innen és túl
(Gereben Ferenc - Lőrincz Judit - Nagy Attila - Vidra Szabó Ferenc)
(Ism.: Fülöp Géza)

Ki kicsoda Kassától – Prágáig? 629
Ki kicsoda Kassától – Prágáig?
(Szerk. Szőke József - Viczián János)
(Ism.: Kertész Gyula)

Információs szabadság a cenzúra árnyékában 634
Information freedom and censorship
(Ed. ALA)
(Ism.: Kovács D. Katalin)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	**639**
Könyvtár- és tájékoztatásügy	**640**
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	**652**
Munkafolyamatok és szolgáltatások	**658**
Tájékoztatási rendszerek	**680**
Vezetés, irányítás	**687**
Felhasználók és használat	**692**
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	**693**
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	**696**
Kapcsolódó területek	**699**

A számot szerkesztette: **Kovács Katalin és Hegyközi Ilona**

A szám szerzői, közreműködői: CHOLNOKY Győző (Országos Idegennyelvű Könyvtár), CORNISH, Graham P. (IFLA Offices for UAP and International Lending, British Library, Boston Spa), ESZENYI Miklós (Miskolci Bölcsész Egyesület Központi Könyvtára), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), FÜLÖP Géza (ELTE BTK Könyvtártudományi-informatikai tanszék, Bp.), FÜLÖP Géza (informatikus szakíró, Marosvásárhely), HAGOORT, Martien (School for Library and Information Studies, Amsterdam), HEGYKÖZI Ilona (OSZK KMK), KAMERMAN, Wim (Department for Library Policy of the Ministry of Culture, The Hague), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KOVÁCS D. Katalin (OSZK KMK), KÖVENDI Dénes (OSZK KMK), LŐRINCZ Judit (OSZK KMK), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), NOVÁK István (OSZK KMK), ORBÁN Éva (OSZK KMK), PÁLVÖLGYI Mihály (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári tanszék, Szombathely), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács Információs Központja, Bp.), RÁCZ Ágnes (OSZK KMK), SKALICZKI Judit (OSZK KMK), SOMKUTI Gabriella (OSZK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

The first treatise on library science is 100 years old: Károly Kudora's legacy.

SOMKUTI Gabriella

In the second half of the 19th century the housekeeping functions of public and private libraries in Hungary were highly influenced by foreign library science literature. Cataloguing practices followed British and German standards. Kudora's work, the first synthesizing treatise on library science, was published in 1893. It was written first of all for inexperienced librarians. About one third of the book traces historical developments, while the rest deals with practical aspects of library operations, using many examples from foreign countries. An interesting feature of the book is that it regards librarianship as a scientific discipline. The volume was sharply criticized in the contemporary press; the learned librarians, among other things, attacked it on account of the lack of original ideas. Today, although outdated in many respects, Kudora's work should be regarded as a treatise of fundamental importance. (pp. 541-544)

Ethnic bibliography and documentation in Hungary from the outset until today. Part 1.

CHOLNOKY Győző - FUTALA Tibor - KERTÉSZ Gyula

The problem of ethnic minorities has been a central issue in the political and social life of Hungary for 200 years. Ethnicity-related literature was first documented in bibliographies of special disciplines as well as in regional and local bibliographies. The first bibliographies devoted entirely to ethnic issues were published, mainly by the Budapest Public Library, in the years before and during the first World War. After the Trianon Peace Treaty centers on ethnic studies were established and given the responsibility of preparing ethnic bibliographies and reviews. The first part of the article presents, selecting from the publications of these research centers, the bibliographies and reviews of the Hungarian Society of Foreign Affairs, the Institute of Political Science, the Hungarian Institute of Sociography, the Institute of Minority Studies at the Pécs University and the Instutute of Minority Rights at the Budapest University. As for the periodical literature the authors emphasize the extraordinary merits of Magyar Kisebbség (Hungarian Minorities, 1922-1942) published in Lugos, Romania, and Láthatár (Horizon, 1933-1944) edited by Zoltán Csuka. (pp. 545-560)

Information specialists for Hungary - a summarizing evaluation of the TEMPUS programme.

FÜLÖP Géza

In June 1993 the Library and Information Science Department of the Faculty of Liberal Arts of the Budapest University (ELTE), the Hannover College (Fachhochschule Hannover, Fachbereich Bibliothekswesen, Information und Dokumentation) and the library science department of the Deventer College (Rijkshogesschool Ijselland) organized a meeting to

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mark the ending of their cooperation in the past three years in the framework of the TEMPUS programme. The participants reported on the forms of cooperation, the results of the practical and methodological activities aimed at modernizing library and information science education in Hungary. In the appendix of the report the subjects of the basic-level training in library and information science in Hungary are listed.
(pp. 561-571)

Sex in the library.
ESZENYI Miklós

In line with developments for a democratic society in Hungary, an increasing number of sex-centered and pornographic publications have appeared on the market. The author presents his view concerning the availability of these publications in the library. Librarians generally refuse to collect and catalogue such material, however, pornographic literature cannot be definitely regarded as „trash", because it could help the development of proper sexual attitudes, increase readership and promote education in psychology and sociology. A thorough bibliography on the topic is also given.
(pp. 572-576)

Unlimited sex in the library?
KÖVENDI Dénes

The author strongly disagrees with the views of Miklós Eszenyi concerning the literary value and the role of pornographic literature in the library, and presents a point-to-point refutation of Eszenyi's statements. (pp. 577-580)

Role of censorship and secret publications in the 1980s in Hungary.
LŐRINCZ Judit

The study examines the increasing and decreasing role of censorship depending on the stability and legality of the governing authorities. A few historical examples of censorship in France, Austria and Hungary are given. The main part of the study deals with the banned, so called „samizdat" publications appearing in Hungary in the 80s. The author also discusses censorship in the 60s and 70s, including methods of rating works according to such categories as „supported", „tolerated" and „banned". An attempt is made to identify forums established by dissidents beside the institutional, official channels of the „soft dictatorship" in order to present their views. An illustrative example of the efforts for openness and free accessibility to information is the opening to the public of the collection of the former „Banned Publications" department of the National Széchényi Library. (pp. 581-585)

Abroad

SKALICZKI Judit: International survey of library legislation. A comparative review.
(pp. 587-597)

MOHOR Jenő: Sex and library, or, how the boots are getting on the table. A review.
(pp. 598-604)

CORNISH, Graham P.: UAP and pornographic literature.
(Transl.: Kovács Katalin) (pp. 605-606)

PÁLVÖLGYI Mihály: Distance education, open and flexible learning in library science education. A review.
(pp. 606-619)

Papers presented at a symposium of Hungarian and Dutch librarians.
KAMERMAN, Wim: Library policy and financing of public libraries in the Netherlands.
(Transl. Orbán Éva) (pp. 620)

HAGOORT, Martien: The financing of public libraries in the Netherlands.
(Transl. Orbán Éva) (pp. 621-624)

Book reviews

GEREBEN Ferenc - LŐRINCZ Judit - NAGY Attila - VIDRA SZABÓ Ferenc: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl.
(The reading culture of Hungarians living in and outside Hungary)
(Rev.: Fülöp Géza) (pp. 625-628)

SZŐKE József - VICZIÁN János (ed.): Ki kicsoda Kassától - Prágáig?
(Who is who - from Kosice to Prague)
(Rev.: Kertész Gyula) (pp. 629-633)

American Library Association (ed.): Information freedom and censorship.
(Rev. Kovács D. Katalin) (pp. 634-635)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

From foreign journals (Abstracts)

INHALTSANGABEN

Das erste bibliothekswissenschaftliche Handbuch wurde vor 100 Jahren geschrieben: das Erbe von Károly Kudora.

SOMKUTI Gabriella

In der zweiten Hälfte des 19. Jh. war die Arbeit in den ungarischen öffentlichen und Privatbibliotheken durch die ausländische bibliothekarische Literatur sehr beeinflusst. Die Erschliessungspraxis folgte deutschen oder englischen Beispielen; das erste zusammenfassende bibliothekswissenschaftliche Werk auf ungarisch erschien 1893. Es war für unerfahrene Bibliothekare geschrieben. Ein Drittel des Werkes gibt historische Kenntnisse, und die weiteren Teile erteilen praktische Kenntnisse mit vielen Beispielen aus dem Ausland. Das Buch betrachtet Bibliothekskunde als Wissenschaftsdisziplin. Das Buch hat viel Kritik in der zeitgenössischen Presse bekommen; die gelehrten Bibliothekare haben es z.B. wegen des Fehlens originaler Gedanken kritisiert. Obwohl dieses Werk heute in vielen Aspekten schon überholt ist, soll ihm grundlegende Bedeutung beigelegt werden.
(S. 541-544)

Ethnische Bibliographie und Dokumentation in Ungarn vom Anfang bis zu unseren Tagen. Teil 1.

CHOLNOKY Győző - FUTALA Tibor - KERTÉSZ Gyula

Das Problem der ethnischen Minderheiten war schon seit 200 Jahren eine zentrale Frage im politischen und gesellschaftlichen Leben in Ungarn. Die etnische Frage betreffende Literatur war zuerst durch die Bibliographien der verschiedenen Wissenschaftszweige und in regionalen und ortskundlichen Bibliographien erschlossen. Die ersten Bibliographien, die sich völlig mit dieser Frage beschäftigt haben, sind vor dem und während des ersten Weltkrieges hauptsächlich in der Hauptstädtischen Bibliothek erschienen. Nach dem Friedensvertrag von Trianon wurden ethnische Forschungzentren geschaffen, die auch für die bibliographische und Dokumentationsarbeit verantwortlich waren. Dieser erste Teil des Beitrags beschreibt ausgewählte Bibliographien und Rundschauen der Ungarischen Gesellschaft für Auslandsbeziehungen, des Ungarischen Staatwissenschaftlichen Instituts, des Ungarischen Soziologischen Instituts, des Pécser Forschungsinstituts der Minderheiten und des Instituts der Minderheitsrechte an der Budapester Universität. Von den Zeitschriften zum Thema werden die Verdienste der Magyar Kisebbség (Ungarische Minderheiten, 1922-1942), herausgegebenen in Lugos, Rumänien, und Láthatár (Horizont, 1933-1944), redigierten von Zoltán Csuka hervorgehoben. (S. 545-560)

Informationsfachleute für Ungarn - eine abschliessende Bewertung des TEMPUS Programmes.

FÜLÖP Géza

In Juni 1993 hat der Lehrstuhl Bibliotheks- und Informationswissenschaft der Philologischen Fakultät der Loránd Eötvös Universität, die Fachhochschule Hannover, Fachbereich BID und die Rijkshogesschool Ijselland, Deventer eine Konferenz veranstaltet, aus dem Anlass der Abschliessung ihrer dreijährigen Zusammenarbeit im TEMPUS Programm. Die Teilnehmer referierten über die Formen der Zusammenarbeit, die praktischen und methodischen Tätigkeiten im Interesse der Modernisierung der bibliothekarischen Ausbildung in Ungarn. In der Beilage zum Bericht werden die einzelnen Gegenstände der Grundausbildung in Ungarn aufgeführt. (S. 561-571)

Sex in der Bibliothek.

ESZENYI Miklós

Parallel zu den sozialen Umwandlungen in Ungarn erschienen in der Markt immer mehr Veröffentlichungen zum Thema Sex und Pornographie. Der Verfasser führt seine Meinung über die Rolle und Beurteilung dieser Materialien in den Bibliotheken aus. Die meisten Bibliothekare lehnen die Sammlung und Erschliessung dieses Materialtyps ab, obwohl die pornographische Literatur nicht eindeutig als „trash" bezeichnet werden kann, weil sie z.B. zur Entwicklung des richtigen sexuellen Benehmens beitragen, die Benutzung der Bibliotheken erhöhen und die Ausbildung von Psychologen und Soziologen usw. unterstützen könnte. Zum Beitrag gehört eine gründliche Bibliographie. (S. 572-576)

Unbegrenzter Sex in der Bibliothek?

KÖVENDI Dénes

Der Verfasser setzt sich mit den Ansichten von Miklós Eszenyi auseinander, und widerlegt Eszenyis Behauptungen über die Rolle und Wert der pornographischen Literatur. (S. 577-580)

Die Rolle der Zensur und der Geheimveröffentlichungen in Ungarn in den 80-er Jahren.

LŐRINCZ Judit

Der Beitrag betrachtet die wechselnde Rolle der Zensur in Abhängigkeit von der Stabilität und Rechtlichkeit der regierenden Behörden. Einige historische Beispiele über die Tätigkeit der Zensur in Frankreich, Österreich und Ungarn werden aufgeführt, aber hauptsächlich beschäftigt sich der Beitrag mit den Geheimveröffentlichungen, den sogenannten Samizdat der 80-er Jahre in Ungarn. Die Verfasserin beschreibt auch die Formen der Zensur in den 60-er und 70-er Jahren, unter anderem die Qualifikation der Werke als „unterstützt", „toleriert", „verboten". Sie versucht, die Foren zu identifizie-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ren, die durch die Dissidenten neben den offiziellen Institutionen der „sanften Diktatur" ins Leben gerufen worden sind, um ihre Meinung äussern zu können. Ein charakteristischer Beispiel der Bemühungen um Öffentlichkeit und den freien Zugang zu Informationen ist die Öffnung der vorherigen „Sammlung Verbotener Veröffentlichungen" in der Nationalbibliothek Széchényi. (S. 581-585)

Ausblick

SKALICZKI Judit: Die rechtliche Regelung im Bibliothekswesen im Ausland. Vergleichende Rundschau.
(S. 587-597)

MOHOR Jenő: Sex und Bibliothek? Rundschau.
(S. 598-604)

CORNISH, Graham P.: UAP and pornographic literature.
(UAP und pornographische Literatur.)
(Übers.: Kovács Katalin) (S. 605-606)

PÁLVÖLGYI Mihály: Fernunterricht, offenes und flexibles Lernen in der Ausbildung von Bibliothekaren. Rundschau.
(S. 606-619)

Vorträge des Symposiums ungarischer und niederländischer Bibliothekare. 1.
KAMERMAN, Wim: Library policy and financing of public libraries in the Netherlands.
(Die Rolle der Bibliothekspolitik in der Finanzierung der Öffentlichen Bibliotheken in den Niederlanden.)
(Übers.: Orbán Éva) (S. 620)

HAGOORT, Martien: The financing of public libraries in the Netherlands.
(Die Finanzierung der Öffentlichen Bibliotheken in den Niederlanden.)
(Übers.: Orbán Éva) (S. 621-624)

Buchbesprechungen

GEREBEN Ferenc - LŐRINCZ Judit - NAGY Attila - VIDRA SZABÓ Ferenc: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl.
(Lesekultur der Ungarn diesseits und jenseits der Grenze.)
(Rez.: Fülöp Géza) (S. 625-628)

SZŐKE József, VICZIÁN János (Red.): Ki kicsoda Kassától Prágáig?
(Wer ist wer von Kosice bis Prag?)
(Rez.: Kertész Gyula) (S. 629-633)

American Library Association (Red.): Information freedom and censorship.
(Informationsfreiheit und Zensur.)
(Rez.: Kovács D. Katalin) (S. 634-635)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő könyvsorozata

A Könyvtári Figyelő szerkesztősége **„A Könyvtári Figyelő könyvsorozata"** címmel új vállalkozásba kezd. Szándékaink szerint évente egy vagy két tematikus kötetet adunk közre az aktuálisnak ítélt, ill. a könyvtárügy szempontjából fontos témákról, melyek összetettségük miatt jobb helyen vannak egy gyűjteményes összeállításban, mintsem egy negyedévenként megjelenő, többféle témával foglalkozó folyóiratszámban. A sorozat két indító kötete 1994 elején jelenik meg.

1.
Könyvtárak és információs intézmények a demokratikus tájékoztatás szolgálatában
169 oldal 400,- Ft

A kötet az ún. közhasznú/közérdekű tájékoztató munka hazai és külföldi helyzetének bemutatásán túl, gyakorlati módszertani tanácsokat nyújt információs központok berendezéséhez. Mind a hagyományos manuális, mind az információtechnológiára épülő szolgáltatásokat ismertetjük. Ízelítőt adunk a hazai, nem könyvtárakban megvalósuló, egyre nagyobb számban működő információs vállalkozásokról is. A kötetet a további tájékozódást szolgáló, gazdagon annotált bibliográfia egészíti ki.

2.
Könyvtári menedzsment és marketing szimpózium. Symposium on library management and marketing. (Angolul és magyarul)
kb. 170 oldal kb. 500,- Ft

A kötet a Könyvtári és Informatikai Kamara rendezésében lebonyolított kétnapos konferencia (1993. szeptember 28-29.) anyagát tartalmazza. A kötet tartalma: KAYE, David: A könyvtári és információs menedzsment irányzatai és főbb kérdései Nagy-Britanniában; CONOLLY, Wayne: Könyvtári szolgáltatások marketingje; WILLSON, Jonathan: Információs rendszerek kiválasztása és bevezetése; CONOLLY, Wayne: Könyvtári szolgáltatások hatékonyságának mérése; KAYE, David: Stratégiai tervezés; WILLSON, Jonathan: Új információs technológiák és módszerek; ROGERSON, Ian: Változó világ változó könyvtárak.

Már most rendelje meg a köteteket, hogy biztos lehessen benne, Önnek is jut belőle. Előrendelésével bennünket is segít az ideális példányszám meghatározásában.

Címünk: *OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár*
1827 Budapest I., Budavári Palota F épület
E-mail: H2244 Fax: 202-0804 Telefon: 175-0686

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„A könyvtárnok hivatása egyike a legmagasztosabbaknak."
(Kudora Károly)

Száz éves az első magyar könyvtári munka, Kudora Károly könyvtártana

Somkuti Gabriella

A magyarországi könyvtári kultúra fejlődése jóval megelőzte a könyvtári szakirodalom hazai megjelenését. A külföldi szakirodalomról és könyvtári gyakorlatról már ezt megelőzően tájékozottak voltak itthon is, a nagyobb köz- és magánkönyvtárakat külföldi minták után rendezték és katalogizálták, átvéve vagy magyarra is fordítva külföldi szakrendszereket. Nagyobb könyvtárak számára részletes kezelési szabályzatok is készültek, ugyancsak külföldi – főleg német – forrásokra támaszkodva. Legismertebb közülük az Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára készült utasítás, melyet *Toldy Ferenc* készített 1848-ban s mintegy összefoglalója a legfontosabb könyvtártani ismereteknek.[1] Ugyancsak tőle származik az első magyar könyvtártani szakmunka terve, amelynek azonban csak a bevezetője jelent meg az *Athenaeum* c. folyóirat 1843-as évfolyamában. Maga a mű soha nem készült el. Az 1876-ban indult *Magyar Könyvszemlé*ben is megjelent néhány könyvtártani vonatkozású közlemény, többek között *Barna Ferdinánd, Horváth Árpád, Szinnyei József, Fraknói Vilmos* tollából. A hazai könyvtári állapotokra vonatkozóan irányadóak voltak *Szász Károly* és *György Aladár* írásai[2], de összefoglaló könyvtártani kézikönyv nem született. Nagykönyvtáraink tudós könyvtárosai, bár tájékozottak voltak a gyakorlati könyvtári teendőket illetőleg, elsősorban mégis saját szakterületüket művelték. Szükségszerű volt tehát, hogy ilyen művet az írjon, akinek nem voltak tudós ambíciói, aki elsősorban könyvtáros volt, foglalkozását hivatásnak tekintette s munkájával figyelmet kívánt ébreszteni a könyvek és a könyvtárak iránt. Ilyen ember volt *Kudora Károly* (1851-1916), aki egyetemi tanulmányai után azonnal az Egyetemi Könyvtárba került, s onnan is ment nyugdíjba 1914-ben.[3] Szerény ember és szorgalmas könyvtáros volt, aki mindig az olvasók érdekeit tartotta szem előtt, s könyvtári munkáját a kutatói-olvasói igények minél tökéletesebb kielégítése határozta meg.

Kudora *„Könyvtártan"* c. műve 1893-ban jelent meg, szakfolyóiratokhoz mellékelt megrendelő lap és előzetes hírverés után.[4] Korabeli visszhangját nem ismerjük, kivéve *Hellebrant Árpád*nak a *Magyar Könyvszemlé*ben megjelent s meglehetősen igazságtalan bírálatát.[5] Ebben a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudós könyvtáros fölényesen bánik el a „csak" könyvtáros szerzővel, néhány tagadhatatlan tévedést és hibát felnagyítva, a pozitívumokról tudomást sem véve. Ezzel a szakma – úgy tűnik – el is intézte Kudora könyvtártanát, s ez a lekicsinylő értékelés máig tartotta magát. (Lásd *Csapodi-Tóth-Vértesy Magyar könyvtártörténet*ét)

Kudora azonban nem a tudós könyvtárosok számára írta meg művét, hanem a kezdőknek. *„Közérdeklődést akartam fölkelteni a könyvek iránt*– írta bevezetőjében – *megismertetni a könyvet és bemutatni azt az ipar, művészet és könyvtári szempontból."* Az utakat és módokat kívánta megmutatni, a könyvtártan alapvonalait megismertetni, *„melyek segélyével a múlt szellemi munkásságát javunkra fordíthatjuk"*. Nem formál jogot az eredetiség látszatára sem: *„Sem új felfedezéssel, sem eredetiséggel nem kérkedhetem, mert a könyvtártan jelenlegi rendszerei, alapelvei és elméletei mindaddig, míg a könyvirodalmat a folyóiratok, a nyomdát pedig valamely más találmány feleslegessé teszi, javulhatnak ugyan, de alapelveikben nem fognak változást szenvedni."* Érdekes ez a pontos megsejtése a jövőnek, amely valóban a folyóiratok elsőbbségét, majd az új találmányok révén a nyomdát kikapcsoló információhordozókat napjainkra már létre is hozta. Könyvével Kudora hiányt akart pótolni, nem mintha erre hivatva érezte volna magát, *„de mert talán éppen azok, kik ennek megírására hivatva lettek volna, más irányú elfoglaltságuk miatt vele nem foglalkoztak"*. Szerényen teszi hozzá: *„nagynevű könyvtárnokoknak csak gyenge visszhangja vagyok."*

Művének kb. egyharmada könyvtártörténeti ismereteket ad. Foglalkozik az írás és a nyomdászat történetével, bemutatja az írás anyagának fejlődéstörténetét, összefoglalja a könyvre vonatkozó általános ismereteket. A könyvtári szempontokat mindenütt a bibliofil szempontok elé helyezi. *„A könyvtár becsét és gazdagságát nem a könyvészeti ritkaságok és érdekességek képezik, hanem a jó könyveknek minél nagyobb száma és az egyes irodalmi szakok és osztályok gazdagsága"* – írja. A jó könyv elsősorban annak szerzőjétől függ, s óva int a selejtes könyvektől, a kizárólag üzleti szempontból kiadott művektől. A jó könyvek megválasztásánál adott tanácsai az általánosság szintjén maradnak, s ezeket az ókori klasszikus szerzők néhány kiragadott példájával illusztrálja. Nincs tehát igaza Hellebrant Árpádnak, amikor itt valamiféle irodalomtörténeti teljességet kér számon, Kudora az „editio princeps"-en is mást ért az általánosan elfogadott „első kiadásnál", s így könnyű zsákmánya lesz Hellebrant iróniájának. Pedig ha Hellebrant figyelmesebben olvasta volna el Kudora fejtegetéseit, rájött volna, hogy Kudora „princeps editio"-ja valamiféle kritikai összkiadást jelent, nem véletlenül használva az elnevezést megfordított sorrendben. Hosszasabban foglalkozik a szerző a könyvek állományvédelmével, a könyvek beköttetését a könyvtári kezelés egyik fontos ágának nevezve. (A kötésre fordított összeg legalább a vásárlásra fordított összeg 15 százaléka legyen!)

Ezután következik a tulajdonképpeni könyvtártani rész. Kudora a könyvtártant – külföldi szerzőkre hivatkozva – tudománynak tekinti: *„A könyvtártan mint tudomány, minden könyvtárral szemben két főelvet állapít meg, ú.m. tudományos elven nyugvó könyvtári berendezést* (berendezésen itt a könyvek szakcsoportos felállítása értendő) *és ezen elveken alapuló könyvtári kezelést."* Mivel a könyvtártan elvei általános jellegűek, ezért minden fajta könyvtárra alkalmazhatók, a helyi viszonyokra és a könyvtár nagyságára való tekintettel. Tárgyát Kudora mindenkor gyakorlati szempontból közelíti meg, hivatkozva és ismertetve az általánosan elfogadott elveket, de hozzátéve a maga tapasztalatát is. S itt van újra az a pont, ahol erős kritika éri Hellebrant részéről.

Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy a 19. század általánosan elfogadott könyvtári modellje a szakcsoportok szerint rendezett könyvtár (könyvtári raktár), amelynek helyrajzi katalógusa egyben a könyvtár szakkatalógusa is. Kudora megfogalmazásában: *„A szakcímtár* (szakkatalógus) *nem egyéb, mint hű másolata a szakcsoportok szerint felállított könyvtárnak. A szakcímtár szerkesztésének alapját tehát a felállított könyvek rendszere képezi."* A könyvtárrendezésnek a könyvek felállításával kell kezdődnie, az előre megállapított szakcsoportok szerint, majd következik az egyenkénti címleírás, a könyvek beszámozása (jelzetelése), végül a katalógusok felállítása. Kudora, aki számos vidéki és kisebb fővárosi könyvtár rendezését végezte el, illetve irányította, itt bevallja, hogy ő mindig a címleírással kezdte el egy könyvtár feldolgozását s a végleges szakcsoportos felállítást – a könyvek ideiglenes beszámozásának segítségével – a végére hagyta. Hellebrant gúnyosan kérdi, hogy miféle könyvtáros az, aki a saját maga által leírt elveket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem követi? Pedig itt csak a gyakorlat és tapasztalat cáfol rá a külföldi szakirodalom által is szentesített elvekre.

Van azonban egy lényeges pont, ahol Hellebrantnak igaza van. A nagykönyvtárak szakrendi felállításának csődje a könyvtári gyarapodás ugrásszerű növekedése következtében éppen ez idő tájt válik bizonyossá. Egyre inkább teret hódít a modern felfogás, amely szerint mindegy, hogy a könyvek a raktárban milyen rendszer szerint vannak felállítva, mivel mind a tájékozódást, mind a könyvek megtalálhatóságát a katalógusoknak kell biztosítaniok. Hellebrant szerint: *„Erős meggyőződésem, hogy a rendszert a katalógusban kell feltüntetni és keresztülvinni. Erre kényszerít a hellyel való takarékosság, a könyveknek különböző alakja."* Ezzel szemben Kudora képtelen a könyvek szakrendi felállításától és az azt tükröző szakkatalógustól elszakadni, „elvtelenségnek" és „rendszertelenségnek" nevezi, ha a szakkatalógus elkészítését a könyvek felállításától függetlenül tervezik. *„Általában nem helyeslem azon nézetet, mely a könyvek felállítását a szakrendszerben közömbösnek mondja, csak a címtárak legyenek rendben"* – írja. Ez a „maradiság" felróható ugyan Kudorának, de a külföldi, főleg német példák és a külföldi könyvtártani kézikönyvek ekkor még ugyanott tartottak, ahol Kudora. A századfordulóra azonban e nézetek már végleg elavultak.

Szerzőnk részletesen ismerteti az egyes könyvtári műveleteket: a címtározást (címleírást), a könyvek jelzetelését, a címtárak (katalógusok) felállítását. Legrészletesebben a könyvek felállításával foglalkozik, érthető módon, hiszen a szakrendszerek kidolgozása tudományos alapon kell történjen, s ez mindenkor elvi kérdés, komoly tudományos probléma. *„A szakosztályozás nem egyéb, mint gyakorlati összhangba hozatala a tudománynak a könyvtári rendszerrel"* – állapítja meg. Kudora egyik szakrendszer mellett sem kötelezi el magát, szerinte *„minden rendszer jó, mely rend által biztosítja a célszerű használatot."* Táblázatban közli az Egyetemi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (a mai Széchényi Könyvtár), a Műegyetemi Könyvtár, a Természettudományi Társulat és a Kudora által rendezett Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvtárának szakrendszereit. Az Akadémiai Könyvtár szakrendszere kimaradt ebből a sorból – Hellebrant ezt joggal tette szóvá.

Kudora minden könyvtár számára fontosnak tartott egy betűrendes, egy szak-, illetve egy helyrajzi katalógust. Igaztalan tehát a magyar könyvtártörténetnek az a megállapítása, miszerint Kudora a katalógusok jelentőségét lebecsülte volna.[6] Ő csak azt nem tudta elképzelni, hogy a könyvek felállításának rendje elszakadjon a szakkatalógustól, s ez utóbbi legyen az, mely a tájékozódást egyedül biztosítja. Foglalkozott Kudora a nem-könyvszerű dokumentumok (kisnyomtatványok, térképek, folyóiratok) és a külön kezelést igénylő műfajok (ősnyomtatványok, disszertációk, iskolai értesítők) könyvtári kezelésének és feltárásának módozataival is.

Kudora a fejezetek végén bő válogatást ad a külföldi szakirodalomból, sőt értékeli is azokat. Öt meghatározó jelentőségű szerzőt emel ki, akik bizonyára számára is legfőbb forrásul szolgáltak. E szerzők művei 1852-1887 között jelentek meg, tehát a század közepe, második harmada felfogását tükrözték. Ennél sokkal frissebb irodalmat nemigen várhatunk el egy 1893-ban megjelent munkától.[7] Részletesen foglalkozott ezután a szakirodalom magyar előzményeivel is.

Kudora több helyen hivatkozik az angol, de főleg az amerikai példákra, őszinte elismeréssel ír az amerikai könyvtárak teljesítményéről. Felismeri az itt szokásos tárgyszó-katalógusok hasznosságát: *„Az amerikai könyvtárak a tárgyi címtárakat a névcímtárak elé helyezik és igen okosan. A mi szakcímtárainkban csak a szerző nevén keresztül juthatunk a keresett tárgyhoz, míg az amerikai könyvtárak egyenest a tárgyat tüntetik fel."* Röviden kitér Dewey tizedes rendszerére (ebben megelőzi *Esztegár László* 1986-os, Magyar Könyvszemle-beli ismertetését), és szól a Cutter-féle rendszerről is.

Érdekes, hogy egy 1840-ben (!) megjelent német szakmunkára hivatkozva Kudora ismerteti egy központi bibliográfiai hivatal felállításának gondolatát, amely egy adott ország könyvtárait központilag látná el nyomtatott címleírásokkal. Úgy véli, hogy mivel Magyarország a könyvtárrendezéseknek még csak a kezdetén tart, e terv itthon megvalósítható lenne. Szándékában is áll erről egy tervet kidolgozni, és a hazai könyvtáraknak megvitatás céljából megküldeni. Természetesen ennek feltétele a könyvtári eljárások egységesítése. A szabványosítás fontosságára, melyet ő „egyöntetűségnek" nevez, könyvében több helyen is felhívja a figyelmet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Utoljára hagytuk, amit Kudora Károly a bevezetőben ír le: a hazai könyvtári helyzet elemzését és saját könyvtárpolitikai elveit. A hazai könyvtári állapotokról szomorú képet fest, nemcsak itt, hanem előzetesen kibocsátott megrendelő lapjában is. Az ilyen véleményt érthető módon itthon nem fogadták szívesen, s Hellebrant Árpád is kifogásolta: *„Az a nagy hang, melyen szerző beszél* (t.i. Kudora), *s az a lenézés, mellyel hazai állapotainkat tekinti, szükségessé teszi, hogy egy szót szóljak."* Kudora jobb tapasztalatokat szerzett a külföldi könyvtárakban, mint a hazaiakban, s ezt le is merte írni. Sok tekintetben bizonyára igaza is volt. Hellebrant szerint viszont a kisebb könyvtárak Nyugat-Európában sincsenek jobb rendben, mint nálunk. Kudora megemlíti, hogy Bécs, Párizs, Boston egy-egy könyvtárának évi forgalma jóval nagyobb, mint Magyarország valamennyi könyvtárának együttvéve. Fájlalja, hogy nálunk a könyvtárakat csak a tanulóifjúság, a tanárok s egy szűk értelmiségi réteg látogatja. Kudora a nehezen hozzáférhető, nagyrészt elavult és latin nyelvű irodalmat magában foglaló könyvtárak helyett nagy, nyilvános népkönyvtárak felállítását sürgeti, amelyek jól összeválogatott állományukkal a műveltség, a tudás s ezáltal a vagyonosodás forrásául szolgáljanak. *„A jövőbe akarok tekinteni* – írja –, *hogy mint könyvtáraink rendezésénél, úgy ez irányban is felkeltsem azok figyelmét, kik a nemzeti művelődést szívükön hordják."*

Ihletett sorokkal emlékezik meg Kudora a könyvtárosokról, vagy amint ő nevezi, a könyvtárnokokról. Feladatukat hivatásként fogja fel: *„A könyvtárnok akkor felel meg hivatásának, ha közvetíti a múltat a jelennek – a jövő számára."* A közfelfogással ellentétben ő olyan könyvtárosokat kíván, akik tudományosan képzettek, de nem bármely tudományágban, hanem a könyvtártan tudományának alapos ismeretében jártasak. Aki más tudományággal foglalkozik, ezt könyvtári munkája rovására végzi, s tudományos sikereket ér el azokkal a könyvtárosokkal szemben, akik „csak" kötelességüket teljesítik. Pedig a könyvtáros legfőbb kötelessége, hogy a könyvtár anyagát sokoldalúan feltárja és azt mindenki számára hozzáférhetővé tegye. Az a cél, hogy a könyvtárban felhalmozott szellemi kincs *„felhasználható legyen nem egy ember, hanem a nemzet alkotó ereje által"*. Előre látja – írja szerzőnk –, hogy nézeteivel vihart fog kavarni, de kimondja akkor is, ha véleményével egyedül maradna. Biztosak lehetünk benne, hogy Kudora tudós kollégái nem vették jó néven e véleményt.

Kudora könyvtártana nem volt tökéletes mű, nem is lehetett az. Tiszteletre méltó teljesítménye volt egy, a nagynevű kollégáknál szerényebb képességű könyvtárosnak, aki azonban értette a szakmát, és kiállt annak elsőrendű hivatásként való elismertetéséért. Könyvtártani nézetei egy részében foglya volt ugyan egy elavult szemléletnek, de számos alapelv hangoztatásában máig érvényes dolgokat mondott ki. Könyvtárani szakirodalmunkban mindenesetre övé az elsőség érdeme, s nem ő az egyetlen úttörő, akinek munkája felett hamar eljárt az idő.

Jegyzetek

1. Utasítás a M. Academiai Könyvtár tisztviselői számára. Buda, 1848. Vö. Magyar Könyvszemle, 1887. 185-199.l. – A részletes szabályzat eredetileg az Egyetemi Könyvtár számára készült, azt dolgozta át Toldy Ferenc az Akadémiai Könyvtár szükségletei szerint.
2. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár. Pest, 1871. – György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886.
3. VÉRTESY Miklós: Kudora Károly 1851-1916. = Könyvtáros, 1967. 7.sz. 400-402.l. – Kudora Károly. (Nekrológ) = Magyar Könyvszemle, 1917. 122.l.
4. KUDORA Károly: Könyvtártan. Bp. Dobrowsky és Franke. 1893. XIX, 208 l. 1 t.
5. HELLEBRANT Árpád = Magyar Könyvszemle, 1892/93. 345-350.l.
6. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. 1987. 324.l.
7. SCLEIERMACHER, E. A.: Bibliographisches System der gesamten Wissenschaftskunde. Braunschweig, 1852. – SEITZINGER, J. G.: Theorie und Praxis der Bibliothekswissenschaft. Dresden, 1863. – PETZHOLDT, J.: Katechismus der Bibliothekslehre. 2. Aufl. Leipzig, 1871. – BRUNET, J. Ch.: Manuel du libraire. Paris,, 1865. – DZIATZKO, K.: Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. Berlin, 1887.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzetiségi* bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig

Cholnoky Győző – Futala Tibor – Kertész Gyula

I.

A hazai nemzetiségi politika antinómiái

A magyar politika és közgondolkodás jó kétszáz éve viaskodik a mai vagy majdnem a mai értelemben vett nemzetiségi kérdéssel. Többnyire kilátástalanul, legfeljebb pirruszi győzelmeket aratva. Pontosabban: minél nagyobbnak látszott a diadal, rá annál is nagyobb vereség következett. Az út a „nemzetiségtartó magyarságtól" a „harmadában nemzetiséggé lett magyarságig" vezetett, ahonnan – 1938 és 1944 között – csak kérész életű és részleges „visszautak" és „visszavételek" adódtak. Azokért is keservesen meg kellett szenvednünk (kárpátaljai, erdélyi és vajdasági atrocitások, kárpátaljai deportálások, csehszlovákiai ki- és áttelepítések 1944-1945 után).

A kérdést először – az imént említett két évszázad első, immár alig hosszabbik felében – a „magyar szupremácia" mind harciasabban csattogó lobogója alatti cselekvés mérgesítette el. Ennek legostobább szlogenje, az „előre a harminc millió magyarért", *Rákosi Jenő*től származik.

Aztán következett az elit trianoni megrendülése, ami azzal is járt, hogy legjobbjai megpróbálták a „Justice for Hungary" mozgalmát a tények méltányosságával megalapozni, miközben a felelőtlenek az ezzel merőben ellentétes „mindent visszá"-val, „nem, nem, sohá"-val és „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország"-gal manipulálták és vezették félre a közvéleményt.

Az 1945 utáni retorziókat követően – összefüggésben az érdekelt országok szovjet mintára történő átszervezésével és a lenini nemzetiségi politika iránti elkötelezettségével – a Kárpát-medence különböző régióiban élő magyarok szűkös nemzetiségi élettere egy ideig kiegyenlítődött, meglehetősen hasonlított egymásra, majd ahogy a „létező szocializmus" válsága mélyülni kezdett, megint egyre inkább differenciálódott, azaz időle-

* A terminológiai bonyodalmakat is számításba véve, úgy véljük, hogy az egyszerűség kedvéért a továbbiakban joggal használjuk a „nemzetiségi" jelzőt a „nemzeti kisebbségi" jelző, a „nemzetiség" főnevet a „nemzeti kisebbség" főnév helyett is. Az ún. etnikai kisebbségekre vonatkozó bibliográfiai és dokumentációs munkával terjedelmi okokból nem foglalkozunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ges vagy véglegesnek szánt szűkítéseket volt kénytelen elviselni. E tekintetben a „csúcsterv"-nek a Ceauşescu-féle falurombolás bizonyult. Az effajta elgondolásokba és intézkedésekbe azonban a „nemzetiségi politika – belügy" jelszó miatt, kívülről nem nagyon lehetett beleszólni.

De a térség posztsztálinista rezsimjeinek ez nem is volt érdeke. Az akkori Csehszlovákia – kis túlzással szólva – tulajdonképpen „leírta" a magyarországi szlovákokat, Románia a románokat, Jugoszlávia pedig a délszlávokat a felvidéki, erdélyi és vajdasági magyarság „átengedése" fejében, ami számukra rendkívül kedvező árfolyamot jelentett. (A Szovjetunió neve ilyen vonatkozásban majdnem kiejthetetlen volt, az NDK „könnyet sem ejtett" a kárpát-medencei németek maradékáért, az NSZK pedig legfeljebb egyes német csoportok jó pénzen való kimentésében érhetett el „eredményeket".)

A Kádár-rendszer a fenti cserearányok ellen sokáig (legalábbis nyilvánosan) nem tiltakozott, miközben saját nemzetiségeit a többi szocialista országokhoz hasonlóan ugyancsak belügyként kezelte. Sőt: a hatvanas évek végétől – mondhatni – „lenini nemzetiségi mintapolitikát" valósított meg, mert kis számú és szétszórtan élő nemzetiségei számára – mintegy a valóságos folyamatokat elleplező paravánként – viszonylag könnyű volt folklorisztikus sürgést-forgást teremtenie, de ugyanakkor a nemzetiségi oktatásügy visszafejlesztésével, az iparosítás kiváltotta migrációval, a magyar többségű tsz-ekbe való betagosítással, főként azonban a látszólag „laissez faire, laissez passer" magatartásával objektíven siettette a mind átfogóbb asszimilációt.[1]

Ma a kisebbségi kérdés Kelet-Közép-Európában igencsak zűrzavaros állapotban van: a szocializmus kísértete helyett a sovinizmus kísértete járja be a térséget.

A hazai nemzetiségi politika története korántsem csak a magyar politikai elit és a történeti Magyarországon élt nemzetiségek-népek politikai vezetőinek viaskodását, esetenként konszenzus keresését jelentette – pl. az elbukott 1848/49-es szabadságharc után az emigráció képviselői között még együttműködési szándékok bukkantak fel[2] –, hanem a magyar politikai eliten belüli viaskodásokat és konszenzus keresést is. A többségi nézetek és a belőlük következő cselekmények (a második világháborút követő legsötétebb évek kivételével) mindig ki voltak téve az ellenzék erős opponálásának, majd folyamatos kritikai észrevételezéseinek. Elég, ha e tekintetben egyfelől *Széchenyi Istvánra*[3], *Kemény Zsigmondra*, *Szekfű Gyulára*, *Németh Lászlóra* és *Teleki Pálra*, másfelől pedig *Mocsáry Lajosra*[4] és *Jászi Oszkárra*[5] utalunk.

Ez a fő oka annak, hogy a kétszáz éves nemzetiségpolitikai eseménysorozatnak igen kiterjedt vita- és szakirodalma, publicisztikája van. Egyrészt Magyarországon, másrészt a történeti Magyarország volt területein, harmadrészt a szomszédos államokban, negyedrészt pedig világszerte, de kárpát-medencei vonatkozásokkal (pl. Scotus Viator, azaz Seton-Watson).

A nemzetiségek és a magyarság között 1848-49-ben kialakult véres „félreértésekre" megértő válasznak szánt 1849. évi (szegedi) nemzetiségi törvény csak „jámbor óhaj", szép deklaráció maradhatott. De még az 1868. évi nemzetiségi törvény is lényegében liberális szellemet tükrözött (a nemzetiségek a magyarokkal „egyenjogú országos nemzetnek ismertetnek el"). A baj ott volt vele kapcsolatban, hogy a továbbiakban nem hozták létre a végrehajtásának ellenőrzését biztosító mechanizmust, s emiatt idővel alkalmatlanná vált az asszimilációs folyamatok megfékezésére[6].

A kiegyezés után gyors fejlődésnek indult magyarországi tudományosság is liberális volt. Sorra-rendre indultak a mindmáig alapvetőnek számító folyóiratok (*Nyelvtudományi Közlemények* – 1862; *Jogtudományi Közlöny* – 1866; *Századok* – 1867; *Magyar Nyelvőr* – 1872; *Budapesti Szemle* – 1873; *Földrajzi Közlemények* – 1888; *Ethnographia* – 1890; *Akadémiai Értesítő* – 1890; *Irodalomtörténeti Közlemények* – 1891; *Magyar Pedagógia* – 1892; *Magyar Statisztikai Közlemények* – 1893; *Huszadik Század* – 1900), amelyekben az egyes szaktudományok művelői nemzetiségre való tekintet nélkül kaptak publikációs teret. Német, román, délszláv és szlovák értelmiségiből lehetett magyar tudóssá válni, de nem feltétlenül kellett, s így a magyar nyelv sokuknál pusztán a „lingua franca" funkcióját töltötte be. A nyelvészek nem „Köröcskébe", hanem „Kružok"-ba tömörültek, a román tudósok külön szakosztályra tettek szert a *Magyarországi Néprajzi Társaság*on belül.[7]

Ráadásul a kibontakozóban lévő magyarországi tudományosság liberalizmusa pozitivizmussal párosult: csak a társadalmi élet különféle szektoraiból származó tények, illetve e tények valósághű interpretálásai érdekelték. Ebből is következett: ami a politika számára a nemzetiségekkel való ellenségeskedésnek bizonyult, azt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudomány koegzisztenciájának vette és teljesen természetesen kezelte.

A nemzetiségi szakirodalom feltárásának indokai

A nemzetiségi témakörben napvilágot látott irodalom bibliografizálását és repertorizálását hosszú ideig (és gyakorta mindmáig) jórészt nem a nemzetiségi kérdéshez való tartozás alapján végezték-végzik el, hanem a politikához vagy valamelyik szaktudományhoz való tartozás szerint. Ezt a három kötetes Erdély-történet példamutató szakirodalmi dokumentáltsága bizonyítja a leglátványosabban[8].

S itt érkeztünk el az alapvető kérdésfelvetéshez: kell-e egyáltalán külön nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció? E kérdésre mindenekelőtt történeti feleletet adhatunk: a két világháború között létesített nemzetiségi bibliográfiai és dokumentációs műhelyek beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. *Teleki Pál*nak elhihetjük: *„Az úgynevezett Szociográfiai Intézetben gyűjtöttem mindazt, ami Magyarországról, a szomszéd országokról, a megszállott területekről nyomtatásban megjelent"*[9]. Az iménti nyilatkozatból az is következik, hogy Teleki a nemzetiségi bibliográfiát és dokumentációt „hungarika tágasságúnak" képzelte el, tehát nemcsak a Magyarországon megjelent irodalomra volt kíváncsi, hanem a magyar vonatkozású külföldire is, ami körülményeink közepette lényeges módszertani útmutatás. Ezt saját publikációs munkásságában is érvényesítette[10].

Az önálló nemzetiségi bibliográfiai és dokumentációs tevékenység szükségességéhez spekulatív úton is el lehet jutni. Csak arra kell gondolnunk, hogy minden társadalmi lét felettébb bonyolult, polifón jelenség. A nemzetiségi lét is az, mondhatni: méginkább az, hiszen ez a körülmény minden létjelenségben prizmatörést okoz; közelebb hozza egymáshoz, mégpedig sokszor egészen közel a szabad nemzeti létben egymástól igen távol eső dolgokat. Elég, ha csak a vallás és a nyelv, a nyelv és a szaktudás, a hagyomány és a haladás egymásba ékelődésére utalunk. Így teljesen jogos a követelmény: a nemzetiségi témájú irodalom és információ (pl. a publikálást megelőző adat) e tartalom jogán (is) jelenjék meg a bibliográfiákban és az adatbázisokban, s ezzel mintegy a korábban észre sem vett összefüggésekre is figyelmeztessen.

A nemzetiségi irodalom tulajdonképpen interetnikus, akár történeti, akár gazdasági, művészeti, néprajzi vagy nyelvészeti jelenségeket tárgyal. Ezért példákat is adhat az élet sok-sok területén megvalósítható együttműködésre, illetve intésül szolgálhat: a már egyszer elkövetett hibákat nem tanácsos még egyszer elkövetni.

A dokumentációs munka történeti áttekintései

A nemzetiségi kérdéskör irodalmának bibliográfiai és dokumentációs gondozásáról – ha csak a legutóbbi egy-másfél évtizedet vesszük is – több hosszabb-rövidebb történeti feldolgozás született. Hogy a fentiek ellenére mégis megírtuk ezt az áttekintést, annak több, részint az aposztrofált feldolgozásokban rejlő oka van. Mégpedig:

- A legterjedelmesebb munka, *Für Lajos* munkája[11], amelyik e tárgykörben született, valójában csak per tangentem foglalkozik a nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció kérdéseivel, mindössze annyira, amennyire fő tárgyát, a kisebbség és tudomány viszonyrendszerét megvilágítandó, erre a szerzőnek szüksége volt. Ezen kívül ez az eredetileg 1981-ben megírt mű csak a Horthy-rendszer és az ún. „népi demokratikus kor" egy (1980-ig terjedő) részének időszakát tárgyalja. A megírás időpontjából az is következik: a szerzőnek egyes kérdésekben igen visszafogottan lehetett csak nyilatkoznia, az igazi mondanivalót mintegy a „sorok közé rejtve".
- A rendelkezésre álló többi szakirodalmi produktum a fentitől abban különbözik mindenekelőtt, hogy sokkal vázlatosabb. Így az egész kérdést igencsak madártávlatból láttatja *Tóth Gyula* két cikke[12], amely az utolsó évtized, nevezetesen a 80-as évek történéseit természetesen már nem is foghatja fel. Aztán hivatkozhatunk még *Balla Gyula* vázlatára[13], amely a teljes történetre utaló címe ellenére is csak 1970-től 1985-ig sorolja fel a nemzetiségi dokumentációs mozgásokat. Végül az e tárgyban kelt legfrissebb dolgozat[14] részint a társadalomtudományi dokumentáció keretében tárgyalja a nemzetiségit, részint pedig csak a Horthy-rendszer évtizedeivel foglalkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Miközben (lehetőleg új összefüggésekbe rendezve) felhasználtuk az imént hivatkozott termés adatanyagát is, egy sor azóta összegyűjtött adat bemutatásával szeretnénk kibővíteni és elmélyíteni a nemzetiségi bibliográfiáról és dokumentációról eddig kialakult képet.

A Trianon előtti kezdetek

A hazai nemzetiségi bibliográfia csírái már megtalálhatók a 19. századi kapcsolat-, nemzetiség- és helytörténeti monográfiákban, illetve a különféle hungarika és helytörténeti bibliográfiákban. A múlt századi hungarika bibliográfiák közül a legjobb példa erre a nemzetiségit is „magába foglaló" típusra id. *Szinnyei József* torzóban maradt nagy hírlap- és folyóiratrepertóriumának két történeti kötete[15].

A nemzetiségi kérdés irodalma a 20. század első és második évtizedében (a másodikban már az első világháború nagy nemzetiségi megrázkódtatásokat sejtető hatására) váltott ki olyan intenzív tudományos és közérdeklődést, hogy az már megkívánta a nyíltan megnevezett kérdéskör alatti regisztrálást.

Ezt a szükségletet először az új század első két évtizedének polgári radikálisai, az ún. „második reformnemzedék" tagjai ismerték fel, illetve próbálták kielégíteni. Először a *Jászi Oszkár* szerkesztette és a nemzetiségi kérdés iránt amúgy is elkötelezett *Huszadik Század* keretei között, majd csakhamar a *Fővárosi Könyvtár* égisze alatt.

Az első tudatos nemzetiségi bibliográfia valójában egy tágabb szakbibliográfiai vállalkozásból kihúzható „Matrjoska baba" volt, azaz: a Huszadik Század által publikált 1907. évi *Magyar társadalomtudományi bibliográfia* egyik fejezetét képezte „IV./10. Faj, nemzetiség. (Politikai antropológia)" címmel. Szerkesztője – *Varró István* – a szóban forgó fejezeten belül még további tagolást is alkalmazott, úm. általános kérdések, hazafiság, Ausztria, Magyarország, pángermanizmus, pánszlávizmus, románok, rutének, zsidókérdés[16].

A következő, nevezetesen az 1908. év termését már a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjének* 3. évfolyama hozza, majd az 1912. évi termésig bezárólag a Magyar társadalomtudományi bibliográfia a *Fővárosi Könyvtár közleményei* c. sorozat 5., 8. és 10. köteteként önálló kiadvánnyá válik[17].

Az első teljesen önálló hazai nemzetiségi bibliográfiát *léczfalvi Sipos Kamilló* jelenttette meg 1915-ben Kolozsvárott[18]. Ezt a terjedelmes munkát (közel 5 ezer tételnyi hazai és külföldi könyv, évkönyv, naptár, folyóirat- és hírlapcikk, kézirat) ismerteti *Kőhalmi Béla*, akkor a Fővárosi Könyvtár munkatársa, a Huszadik Század hasábjain[19]. Azt írja erről a betűrendes összeállításról, hogy *„akkora bibliográfiai felkészültséggel, technikai és szakmai tudással készült, amivel ma Grönlandban készítenek bibliográfiát"*. Később még hozzáteszi: *„Aki a nemzetiségi kérdés könyvészetének összeállítására vállalkozik, annak tudnia kell, hogy vagy egész életét kell rászánnia, vagy lehetetlenségre vállalkozik"*. A kijelentés ugyan sommás, de Kőhalmi maximális akríbiára való törekvését ismerve, minden bizonnyal az az irdatlan mennyiségű irodalom járt az eszében, amelyről bevezetésként szóltunk, továbbá annak a tájékozódó és szelekciós képességnek az elsajátítása, amely előfeltétele a nemzetiségi irodalomban történő eligazodásnak, illetve a vele kapcsolatos kritikai állásfoglalások kialakításának.

A világháborús körülmények között az imént tárgyalt társadalomtudományi bibliográfián kívül már csak egy ajánló bibliográfia született a Fővárosi Könyvtár műhelyében a bennünket érdeklő kérdéskörből, nevezetesen *A monarchia és a nemzetiségek*, amely az *Aktuális kérdések irodalma* című, hírneves sorozat 35. füzeteként látott napvilágot 1918 októberében[20]. Az összeállítás ugyan névtelen, de a szakértők úgy tudják, hogy *Braun Róbert* műve, aki ebben az időben Szabó Ervin helyettese volt a Fővárosi Könyvtárban. A munka elvégzésére egyebek között az predesztinálta, hogy egy ideig a Huszadik Századot is szerkesztette, a Társadalomtudományi Társaságban pedig a szociográfiai szakosztály elnöke s mint ilyen a nemzetiségi kérdés jeles szakértője is volt. Braun Róbert szerkesztőségére-szerzőségére vall a szigorú válogatás: a mintegy 200 tételes bibliográfia még a Fővárosi Könyvtár állományát sem vette fel teljes egészében. Külföldi és magyar könyveket és folyóiratokat egyaránt tartalmaz, mégpedig meglehetősen széles időhatárok (1858-1918) között. (A kezdő évszám is sokatmondó, ui. *Mocsáry Lajos Nemzetiségek* c. műve ebben az évben jelent meg.)

Egy megelőző korszak irodalmi termékei gyakorta egy új, merőben más korszak elején válnak ismertté, publikussá és propagálttá. 1922-ben a *Magyar Külügyi Társaság* (megalakult 1920. ápri-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lis 18-án, még a trianoni szerződés aláírása előtt) Népszövetségi osztálya egy 24 oldalas – francia címmel és alcímmel is ellátott – füzetkét tett közzé, amely a nemzetiségi kérdés 1918 előtti irodalmát bibliografizálja. Rövidsége ellenére is ez az első földrajzi-etnikai szempontból egyetemes – minden országra és nemzetiségre kiterjeszkedő – bibliográfiánk[21]. Kár, hogy folytatása elmaradt.

Az, hogy a vonatkozó publicisztikai-szakirodalmi termést egyre inkább speciális nemzetiségi bibliográfiák tárják fel, abból a felismerésből következik, amelyet Teleki így fogalmazott meg: magunk sem tudjuk, hányadán állunk. Egy 1939. évi képviselőházi nyilatkozatában engedte meg magának a következő visszaemlékezést[22]: *„Annak idején a magyar békedelegáció tudományos előkészítője és a magyar békedelegáció irodájának vezetője voltam, amelynek szervezését még a szegedi kormány ideje alatt kezdettem meg. Azt hiszem, annak idején sok mindenfélét előre láttam... Én akkor, a háború utáni első három-négy esztendő elmúlása után azt láttam, szükség van arra, hogy magunk is világosan lássunk, adatainkat komolyan szedjük össze, kritikai szűrőn bocsássuk át, mert a magunk igazát csak akkor tudjuk megvédeni, ha azt magunk is alaposan ismerjük."*

Mindazonáltal – úgy látszik–, hogy bár mennyiségileg volt mit összeszedni a Trianon előtti korszakból, ám a kritikai szűrőn való átbocsátás után ebből legfeljebb annnyi maradt meg értékként, mint amennyi a Kazinczy-epigramma szerint Kisfaludy Sándor költészetéből. Erre látszik utalni például, hogy *Szekfű Gyula* a *Magyar történet* 5. kötetében a kiegyezés utáni nemzetiségi politikával kapcsolatos fejezetét - tanúskodik róla a szerző narratív kútfő- és irodalomjegyzéke – nem kis részben a történeti Magyarország széthullása után keletkezett művekre támaszkodva írta meg[23]. Ez egyébként azt is jelzi, hogy a nemzetiségtudomány és/vagy a nemzetiségkutatás Magyarországon valójában csak a trianoni szerződés nyomán vált többé-kevésbé egzaktan vizsgálódó diszciplinává, legalábbis ami java részének kvalitásait illeti.

A nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció intézményei a két világháború között.

„Amikor – Trianon következtében – már 'magasról nézvést' sem volt meg az ország, 's a Földnek népén' kívül a föld is elfutott, az összezsugorodott állami keretek között valahogyan kísérletet kellett tenni e trauma elviselésére és feldolgozására" – utal a két világháború között szinte kényszerűvé vált „sokszólamú" cselekvésre az egyik dolgozat[24].

Bennünket – érthető módon – csak az a cselekvési „szólam" érdekel, amely a mérvadó politikai és tudományos elit megrendülését követte a kisebbségi problematika kezelését illetően, s amelyre e dolgozat idáig való menetében – mint a kevés „tiszta" szólam egyikére – itt-ott már utaltunk is. Kevésbé patetikusan fogalmazva: Trianon következtében most már a jelentős hányadában nemzetiségivé vált magyarság szempontjából is egyre sürgetőbbé vált a nemzetiségi kérdés helyes megoldásának keresése, a kérdésről szóló hazai és külföldi irodalom számbavétele, hasznosítása.

A Magyar Külügyi Társaság

A nemzetiségi problematika gondozásának intézményesülése útján – megalakulásának igen gyors bekövetkeztét korábban már meg is említettük – az „első fecske" a *Magyar Külügyi Társaság* lett. E gondozás egyik jellegzetessége volt, hogy mindvégig külügyi, külpolitikai „szemüvegen át" nézte és értékelte a nemzetiségi kérdés fejleményeit, nehogy még egyszer érvényes legyen a megelőző korszakra vonatkoztatott társasági megállapítás: *„... a külpolitikai tájékozódásnak... a hiánya a magyar nemzetet nem egy szempontból meglepetések, sőt kiábrándulások áldozatává is tette"*. A gondozás abból a szempontból is jellegzetes volt, hogy a Társaság nem volt sem igazi kutatóintézet, sem pedig folyamatosan működő bibliográfiai-dokumentációs műhely: 1940-ben pl. 11 tagú „állandó irodai személyzet" vitte az ügyeit[25].

Ennek ellenére a Társaság munkásságát korántsem szabad szempontunkból a „futottak még" kategóriájába sorolni, illetve bennünket érdeklő tevékenységét szűk időhatárok közé szorítani[26]. A következők miatt:

1. Ha a Társaság nem is volt bibliográfiai „főproducer", az 1922-ben megjelent és már bemutatott nemzetiségi bibliográfiáján kívül, 1938-ban – megint *Horváth Jenő*, egyik vezető tisztviselője révén – ismét része volt egy bibliográfia összeál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lításában. Ez a magyar kérdés irodalmát tárta fel, és nemzetközi használatra szánták[27].

2. A Társaság tevékenységi körében mindig megtalálható a könyv- és folyóiratkiadás, s ez határozottan tükrözi a nemzetiségi kérdésben való érdekeltségét. Sorozati és egyedi publikációiban részint a kérdés nemzetközi vonatkozásait, részint történetének különböző állomásait elemezték-értékelték tudományos igénnyel. E kiadványok között több olyan is akad, amelyre manapság rámondanánk: tipikusan dokumentációs termék. Színvonalas folyóiratai – a *Külügyi Szemle* és a *Magyar Külpolitika* – átívelik a két világháború közötti korszak egészét, bár nem mindig a Társaság szerkesztésében[28]. Továbbá: az akkor Horváth Jenő szerkesztette diplomáciai és kortörténeti szemle, *A Háborús Felelősség*, 1928/29. évi 1. évfolyamában *Bártfai Szabó László* két részes összeállítását publikálja az 1815-1867 közötti naplók, emlékiratok és feljegyzések könyvészeteként. Ez a magyar nyelvű és vonatkozású memoárokon kívül számos nemzetiségi, főként német és délszláv nyelvű, illetve tárgyú forrást is regisztrál[29].

3. A Társaság – nem kis részben saját kiadványainak és folyóiratainak információira támaszkodva – „nem a könnyű hatás eszközeivel, lelkesítő szónoklatokkal, hanem komoly tanulmányokon alapuló fejtegetésekkel" folytatott kimondottan értelmiségi ismeretterjesztést (Budapesten 20 év alatt kb. 300, vidéken pedig kb. 100 előadást tartott). Az értelmiségi elit számára ezen felül neves külföldi személyiségeket és szaktekintélyeket hívott meg előadónak. Közülük 71-en németül, 52-en franciául, 39-en angolul és 28-an olaszul beszéltek, ami azt is érzékelteti, hogy a Népszövetségi Egyesületek Nemzetközi Uniója keretében működő Társaság korántsem volt egyoldalúan német orientációjú. A tanfolyami ismeretterjesztés keretében (Külügyi szeminárium) 1926 és 1940 között a Társaságnak összesen 1435 hallgatója volt; közülük 18% volt a nő, 12% a zsidó. Ez jelzi: a Társaság nem volt sem konzervatívan antifeminista, és korántsem állt faji alapokon. A szemináriumokon kívül a Társaság igen eredményes és külföldi „táborozásokkal" tarkított (német, francia, angol, olasz és spanyol) nyelvtanfolyamokat is szervezett. 1936-tól – a magyar diplomatautánpótlást biztosítandó – ifjúsági csoportot működtetett.

4. Fontosnak tartotta a nemzetiségtudomány kibontakozását, és támogatta intézményeinek, velük együtt a nemzetiségi bibliográfia-dokumentáció műhelyeinek kialakulását, mint az – egyebek mellett – a Faluhelyi Ferenc professzor által a pécsi kisebbségi intézet létrehozása érdekében szervezett ankétokból is kiviláglik[30].

A Magyar Statisztikai Társaság és Államtudományi Intézete

Teleki „adatainkat komolyan szedjük össze" iránymutatása nyomán mind gyakrabban felmerült a követelmény, hogy *„a tiszta és elfogulatlan tudományosság alapján álló kutatás eredményeinek publikálásával" mielőbb jöjjön létre a nemzetiségi ügyekben való objektív tájékoztatás*[31], nem utolsósorban „a nemzetiség pozitivista felfogásából kiinduló, komoly hasznot nem hajtó magyarosító törekvések"[32] kritikájaként.

A „tiszta és elfogulatlan tudományosság" követelménye a fiatalabb értelmiségi nemzedék körében is megfogant. *„A harmincas években* – írja *Hadrovics László – fiatal történészek és filológusok egy kis csoportja Eckhardt Sándornak, a francia irodalom akkori professzorának vezérlete alatt a magyarság és a szomszédos népek együttélésének politikai és kulturális problémáit egészen újszerű, minden nacionalista egyoldalúságtól mentes felfogásban igyekezett értelmezni és történelmileg felfogni. A csoportba én is beletartoztam. Ennek a nagyon ígéretesen elindult munkának azonban csak a kezdeti sikereit tudtuk felmutatni, a fasizmus, a háborús évek és a későbbi kedvezőtlen légkör a folyamatos csoportmunkát nem engedte kibontakoztatni. Így mindegyikünk a maga területén igyekezett valamit ebből a fiatalkori ideálból átmenteni"*[33].

Nem utolsósorban a Hadrovics említette fiatal értelmiségieknek biztosítottak létalapot azok a nemzetiségekkel foglalkozó intézmények, amelyek létrejöttéről a továbbiakban lesz szó.

A külügyi érdekeltségű értelmiséget gyorsan követve a hazai statisztikusok határozták el „erőik egyesítését", s 1922-ben megalakították a *Magyar Statisztikai Társaság*ot. S ezt a sietséget nem tekinthetjük a véletlen művének: 1922-ben ui. már látható volt, hogy a nemzetiségi sorba szakadt magyarság alapadatait és dokumentációját nekik kell produkálniuk mind a politika, mind a társtudományok számára, nem egyszer a torzítások leleplezésével és az adatok korrekciójával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

De túl ezen, a magyar statisztikatudomány nem kis részben éppen a népszámlálási metódusok tökéletesítésén keresztül emelkedett a kritikai tudományok rangjára. (Álljon itt e megállapítás alátámasztására *Elekes Dezső* némileg később írt népszámlálási metodikai útmutatásának néhány részlete: *„... csupán a nemzetiségre való közvetlen rákérdezés visszalépést jelentene", közeledést „az intim döntési szférához", s így csak „kiegészítő szerepet kaphat a népszámlálás során. De ennél is... fontosabb az a közeg, amely lehetővé teszi, hogy a megnyilatkozás olyan abszolút szabad állásfoglaláson alapuljon, amelyet semmi sem sért, mint ahogy... a korrekt feldolgozást sem. Minél inkább távolodunk az anyanyelvre kérdezéstől a nemzetiségre vonatkozó direkt rákérdezés irányába, annál nagyobb a veszélye az egzakt eredmény valamilyen befolyásolásának. Korrekt számbavétel úgy valósulhat meg, ha a kérdőív tartalmazza az alábbi paraméterekre való rákérdezést: 1. anyanyelv, 2. az anyanyelven kívül beszélt-használt nyelv, 3. nemzetiség, 4. állampolgárság a születéskor, illetve a származási ország, 5. vallás. Az adatfelvétel mindenkor a tartózkodási helyet kövesse."*[33a] Aztán ez az útmutatás vált az 1941. évi népszámlálási metodika alapjává.)

Visszatérve a húszas évekbe: a Társaság számot vetve feladatai nagyságával, 1924-ben demográfiai szakosztályt hívott életre, „hogy az ország területén kívül élő magyarság viszonyainak állandó megfigyelésével foglalkozzék". És azután: *„mivel e munkálatoknak a népesedési viszonyokon felül a gazdasági és politikai állapotok tudományos megfigyelésére is ki kellett terjeszkedniük,... a Társaságban élénk visszhangra talált az indítvány, hogy az említett célok szolgálatára egy külön intézet alakíttassék. A megvalósítás elé tornyosuló akadályok leküzdése után 1926. november 19-én tartott rendkívüli közgyűlésen a Társaság Teleki Pál grófnak, az eszme legjelesebb harcosának javaslata értelmében megalapította Államtudományi Intézetét"*[34].

Míg a külügyek iránt érdeklődő értelmiség a korszak egészében beérte a társasági formával, a statisztikusok hat esztendőn át tartó próbálkozások után intézetet szerveztek társaságuk (és mondhatni: hatóságuk-hivataluk, a *Központi Statisztikai Hivatal*) mellé. Mégpedig felettébb mozgékony, *„felvilágosítások adására mindenkor kész"* intézetet[35], amely *Bibó István* visszaemlékezése szerint a 30-as évektől mind nagyobb intenzitással foglalkozott *„a magyar határrevíziós mozgalomra és a határon túli magyar kisebbség statisztikájára és sérelmeire vonatkozó adatgyűjtéssel, s e célból az egyes nyelvekből referensek álltak a rendelkezésére"*[36]. Az intézet tehát – a dolgot rövidre zárva – mindinkább igen fürge kormányzati háttérintézményként működött.

Hogy ez tényleg így alakult, arra nézvést álljon itt a legilletékesebb személy, *Rónai András*, az intézet aligazgatója, majd 1940. december 1-től igazgatója által írt beszámoló egyik részlete: *„A nagyközönség tájékoztatása nem tartozott* [az intézet] *elsőrendű feladatkörébe, s csak mellékesen és különleges hiány esetén foglalkozott kiadványok szerkesztésével."* (Egyebek mellett ilyen „különleges hiány" érzetében készítette el és adta ki Magyarország 1910. évi néprajzi térképét Bátky, Kogutowicz és Teleki szerkesztésében, valamint a történeti Magyarország területének nemzetiségi térképét az 1930-1939. évi népszámlálási adatok alapján.) Viszont – folytatja Rónai, *„az utódállamok területére, a lakosság életére, közigazgatási, kulturális és gazdasági helyzetére, de különösen a nemzetiségi kérdéssel összefüggő viszonyokra vonatkozó minden befutó könyv, röpirat, térkép, adat, közlemény, tanulmány stb. személynevek, földrajznevek és tárgykörök szerint decimális szakbeosztással rendezve az Intézetben gyorsan megtalálható. Az adatnyilvántartó cédulák száma ma már* [1941 decemberéig] *kb. 900 000."*[37]

Rónai más művéből[38] tudjuk, hogy ezeket a publikált és nem publikált anyagokat, jelentéseket nem egyszerűen gyűjtötték és rendszerezték, de megbízhatóságuk szerint minősítették is, ami azért szükségszerű, mivel az Intézetben *„az adatgyűjtő munka mellett mind nagyobb szerepet kapott a feldolgozó munka. Jelentések, tanulmányok, térképek készültek az Intézet munkakörébe utalt problémákról."* És továbbmenve a dokumentációs jellegű tevékenységekben: *„Az utódállamokbeli napilapok anyagának összefoglalása céljából negyedévenként sajtószemlét, valamint a vonatkozó szakirodalom ismertetésére könyv- és folyóiratszemlét készített az Intézet."* Legvégül: *„Az ország* [első és második bécsi döntéssel kapcsolatos] *történelmi eseményeiben az Intézet nemcsak adatanyagával szerepelt. A döntőbírósági ítéletet megelőző külföldi tárgyalásokon a delegációkban – mint szakértő – vett részt az Intézet akkori aligazgatója. Később – mint az Intézet igazgatója – tagja lett a Magyar-Szlovák*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és Magyar-Román Határmegállapító Bizottságoknak, a Határkijelölő Központi Bizottságnak."

Az Államtudományi Intézet – tanúsítják az iménti Rónai-idézetek – kétségtelenül mai szemmel is korszerű dokumentációs munkát végzett: intenzíven gyűjtött, szelektált, minősített, szekundér összeállításokat készített, és – ha kellett – a kormányzati elvárásoknak megfelelően igencsak gyors volt. E tekintetben alapvető publikációs tevékenységével sokat segített neki anyaintézménye, a Központi Statisztikai Hivatal, illetve a Hivatal adatgyűjtéseiből táplálkozó számos kiadványsorozat (pl. a Statisztikai kéziratos közlemények) és önálló kiadvány. Ezek a publikációk minden bizonnyal forrásértékűek ma is, és „iránytű funkciót" látnak el a nemzetiségkutatás, illetve a komplex Kelet-Közép-Európa kutatás számára, annál is inkább, mivel a statisztika valamennyi részterületét, így a népesedés-, a művelődés- és gazdaságstatisztikai tartományát egyaránt felölelik[39].

Rónai beszámolójából, amely 1941 végéig kíséri az Intézet életét, nem derül ki, hogy a 900 ezres gyűjtemény és adattár kizárólagosan saját beszerzés-gyarapítás eredménye-e. Az történt ui., hogy a *Teleki Intézet* megalakulásakor (1941. szeptember 15.) a korábban önálló *Magyar Szociográfiai Intézet*et betagosították az *Államtudományi*ba. A Szociográfiai Intézetnek pedig – meglátjuk majd a következőkben – rendkívül kiterjedt és változatos adattárai voltak, s összesen 2 millió 440 ezer cédulát tettek ki, bár korántsem volt valamennyi cédula nemzetiségi vonatkozású.

A magunk részéről feltételezzük, de bizonyítani nem tudjuk, hogy a két intézet gyűjteményei és adattárai a nemzetiségi problematika erejéig egymásról tudva, szinte közös erőfeszítéssel jöttek létre, intézetközi átadás-átvétel révén, és a fent említett fúzió utáni rövid negyedév alatt nem következett be semmiféle változás a Rónai által „államtudományi intézetieknek" minősített nyilvántartásokban, mint ahogy a volt szociográfiai intézeti nyilvántartásokban sem.

A lugosi Magyar Kisebbség

Több alkalommal szóltunk már a nemzetiségi politikával is foglalkozó folyóiratokról, illetve arról, hogy e folyóiratok esetenként nemzetiségi bibliográfiákat és dokumentációs összeállításokat is tartalmaztak. A szóban forgó folyóiratok között különlegesen fontos helyet foglal el a *Magyar Kisebbség*. A következők miatt:

- Trianont követően igen korán megindult, és nem bizonyult kérész életűnek (1922-1942);
- egyaránt orgánuma volt az utódállamokba szakadt és az országban maradt értelmiségnek, míg maga a Romániához került Lugoson jelent meg;
- a nemzetiségi kérdésben egyetemességre és (Szekfű Gyula szerint is) mérvadóságra törekedett, amit tartalmán kívül az is bizonyít, hogy három idegen nyelven szóló testvérlapot alapított (*Glasul Minorităţilor – Die Stimme der Minderheiten – La Voix des Minorités*; 1923-1937), továbbá, hogy szakosított melléklapok kiadásával is kísérletezett (*Kisebbségi Iskolaügy*, 1929-1930; *Kisebbségi Jogélet* 1937);
- rendszeresen tett közzé nemzetiségi tárgyú bibliográfiákat, amelyek hol egy meghatározott időszak és/vagy kiadványkör, hol pedig egy-egy nemzetiség vagy nemzetiségi régió irodalmát tárták fel.

Mindez a haladó nemzetiségi politikus, a Szekfű Gyula által is nagyra tartott *Jakabffy Elemér* érdemeként jött létre és – mondhatnánk maiasan – működött.

Általános megállapításainkat mindenekelőtt a folyóirat 1922 és 1934 közötti időszakáról készített repertórium szerkezetének bemutatásával kívánjuk alátámasztani. Ez a repertórium – a könyvismertetéseket is beleértve – teljességre törekszik, teljes (szükség szerint kiegészített és több helyre is beosztott) címleírásokkal operál, az anyagát pedig az alábbiak szerint rendezi el:

1. A kisebbségi kérdés általános jogi és nemzetközi vonatkozásai

2. A kisebbségi kérdés alakulása és problémái az utódállamok területén, különös tekintettel a magyar kisebbségekre: A) Románia, B) Csehszlovákia, C) Jugoszlávia, D) Burgenland, E) Az utódállamok magyar nemzetkisebbségeinek együttműködéséről és ennek nemzetközi vonatkozásairól

3. Más nemzetkisebbségek helyzetképeiből

4. A fejezeten belül: I. A világpolitika, különös tekintettel a nemzetkisebbségekre; II. Az összmagyarság kultúrája; III. Vegyesek.

Az egyes fejezeteken belüli elemi rendezőelv vagy a betű- vagy az időrend. Mutatói nincsenek, bár egy etnikai mutató nem ártott volna[40].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Másodjára a Magyar Kisebbségben megjelent bibliográfiák időrendi áttekintését adjuk:

- A kisebbségi kérdésre vonatkozó művek bibliográfiája (a Nemzetek Szövetsége kisebbségi tájékoztatója alapján). = 1924. 317.p.
- A Nemzetek Szövetségével és a kisebbségi kérdéssel foglalkozó folyóiratok. (Baranyai Zoltán művéből.) = 1926. 221. p.
- Bibliográfia (a Nemzetek Szövetségének 1926 februárjában kiadott jegyzéke alapján). = 1927. 140-141.p.
- Berecz Kálmán: A nemzetiségi kérdés irodalma. = 1931. 143-147.p.

Ez egy 126 tételes hányaveti és hiányos munka, amelyet a folyóiratban egy (H.) szerzői jelű kiegészítés (1931. 184-185.p.) és Albrecht Ferenc kiegészítése követett (1931. 265-270.p.). Az utóbbi, amely azon kívül, hogy sok új tételt közöl, egy kiadandó nagyobb szabású nemzetiségi bibliográfia tervét is felveti.

- Kiss Árpád: A kisebbségi kérdés román irodalmának bibliográfiája. = 1931. 270-277, 309-317, 342-346, 382-386.p.
- Foris Anna: A tót kérdés bibliográfiai vázlata 1918-ig. 1-2.r. = 1933. 634-644, 669-680.p.
- Kertész János: Burgenland bibliográfiája. = 1934. 383-391.p.
- Kertész János: A ruthén kérdés bibliográfiája. = 1935. 482-489, 585-589.p. (Itt jegyezzük meg, hogy 1943-ban keletkezett még egy hasonló tárgyú, de tágabb regionális bibliográfia Lelekács Miklós és Harajda János összeállításában Kárpátalja általános bibliográfiája címen, amely a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadásában Ungvárott jelent meg az Irodalmi és tudományos könyvtár c. sorozat 30. köteteként.)
- Gombkötő Antal: A nemzetkisebbségek kérdése a magyarországi folyóiratok
  - 1934-es évfolyamában. 1-3.r. = 1935. 128-132, 159-161, 191-194.p.
  - 1935. évi számaiban. = 1936. 159-163, 184-186, 220-224, 262-264, 298-299, 318-321.p. (Szemle.)
- Kertész János: A Szepesség bibliográfiája. = 1939. 21-28, 51-60, 90-95, 118-123, 148-153.p.
- A nemzetkisebbségi kérdésekre vonatkozó 1938. és 1939. években megjelent művek. = 1940. 179-183.p.

Az imént felsorolt bibliográfiák egyikét-másikát egy későbbi – érdekes módon egy közigazgatási tanulmánygyűjtemény részeként megjelent – meglehetősen terjedelmes nemzetiségi bibliográfiai mű olyan tökéletesnek tartotta, hogy az általuk regisztrált irodalmat saját gyűjtésébe fel sem vette. Íme: *„Gyűjtésünknél nem terjedtünk ki a nemzetiségi kérdés irodalmának azokra a területeire* – írja munkájának bevezetőjében *Mikó Tibor* –, *amelyeket Kertész János Burgenland bibliográfiája, Foris Anna A tót kérdés irodalma 1918-ig, Kertész János A Szepesség bibliográfiája és A ruthén kérdés bibliográfiája című munkákban már feldolgoztak, mert ezek a gyűjtések olyan pontossággal és lelkiismeretességgel ismertetik az irodalmat, hogy csak ismétlésekbe bocsátkozhatnánk."*[41]

Noha a 30-as és a 40-es években is több olyan folyóirat jelent meg, amely bibliográfiák-szemlék közzétételével segített elmélyíteni a nemzetiségi tájékoztatást, bízvást kijelenthetjük, hogy az eddig szóba került és még szóba kerülő teljes folyóirat-mezőnyből a Magyar Kisebbség volt a legegyetemesebb és a legkiegyensúlyozottabb.

A Magyar Szociográfiai Intézet

A nemzetiségi bibliográfiai és dokumentációs műhelyek létrejötte szempontjából 1924 is nevezetes esztendő, minthogy az 1924. évi augusztus 2-i 2146. ME II. sz. rendelet értelmében megalakul a *Magyar Szociográfiai Intézet*, mégpedig mint „a magyar állam és a környező országok közérdekű viszonyaira vonatkozó adatok nyilvántartását végző iroda", amely az Államtudományi Intézet háttérintézményi „mozgékonyságával" és „mindenkor készségével", illetve korlátozott közönségszolgálatával szemben főként „archiválásra" és „nyilvántartó jellegű feldolgozásra", valamint intenzív közönségszolgálatra törekedett[42].

„... volt olyan esztendő – adja elő az intézet igazgatója, *Krisztics Sándor* –, *amidőn több mint kétszáz kutató járt az Intézetben, s több mint háromszáz esetben adtunk írásbeli választ községi adattári s bibliográfiai tartalommal. Szakminisztériumok számára is sok esetben álltunk úgy gyors felvilágosításokkal, mint hosszabb időt igénylő munkával készült feldolgozásokkal rendelkezésre".*[43]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hogy mindez nem volt üres szólam, arra nézvést Teleki Pál már idézett nyilatkozata a „legmagasabb helyről" származó bizonyíték. De hogy kollegiális bizonyítékkal se maradjunk adósak, álljon itt Mikó Tibor elismerése: *„A gyűjtés anyagának magja* [mármint az általa szerkesztett bibliográfia gyűjtéséé] *a Magyar Szociográfiai Intézet részben kiadott..., nagyobb részben azonban még kéziratos anyaga, amelyet Krisztics Sándor*[nak], *... az Intézet igazgatójának szíves engedelmével és Kertész Jánosnak, az Intézet titkárának szakszerű útmutatása mellett használtunk fel."*[44]

Egyébként Krisztics Sándor szerint[45] *„a szociográfiának nem elmélete, hanem eszménye, ideálja... az adatgyűjtés mind tökéletesebbé tétele". „Ebből a szempontból* – fejtegeti továbbmenően – *fogtuk fel a szociográfiát, amikor a Magyar Szociográfiai Intézetet létrehoztuk. A helyes helyzetismerés számára adatgyűjtő és adatrendező központi irodaként igyekeztünk azt kifejleszteni. A Magyar Szociográfiai Intézet társadalomtudományi információs és dokumentációs központként kezdte meg működését, s ettől az eszménytől nem tért el."* Az meglehet, hogy az „eszménytől nem tért el", de eredeti feladatkörét jócskán kibővítette, minthogy több adattára (társadalomtudományi bibliográfia, központi társadalomtudományi szakkatalógus, hírlapindex) nem az alapításkor meghatározott, lényegében kárpát-medencei „átfogással", hanem az egyetemesség igényével készült.

Az, hogy a Szociográfiai Intézet igen jelentős részben nemzetiségi információs és dokumentációs központ is volt, központi gyűjteményéből, a *községi adattár*ból és kiegészítő vagy származékgyűjteményeinek tartalmából következik. A községi adattár ui. a Fayol-féle közigazgatási adattár rendszerének alapulvételével a történeti Magyarország összes tájegységére, megyéjére, városára (Budapest kivételével) és községére nézve minden olyan adatot regisztrált, amely bárhol és bármikor nyomtatásban megjelent, emlékiratban szerepelt és levéltárakban megtalálható volt. Az adattár retrospektív feltöltésének érdekében 1941-ig összesen 779 kötetnyi nagy értékű forráskiadványt dolgoztak fel az Intézet munkatársai. Ez több mint egymillió cédulát tett ki, s megye-járás-település szerinti betűrendben vált használhatóvá. Az irodalmi forrásmunkák kiegészültek a *KSH településsoros népszámlálási, népmozgalmi és kultúrstatisztikai adataival*, s így a történeti Magyarország valamennyi településére nézve igen tág időhatárok között álltak rendelkezésre egyebek mellett a nemzetiségi és vallási adatok (1880 és 1930, illetve 1869 és 1930 között). A KSH-adatok kb. 100 ezer cédulával gazdagították az adattárat. Végül további közel 100 ezer cédula „került ki" az Országos Levéltár 470, a Pesty helységnévtár 13, a többféle baranyai forrás 20 kötetének feldolgozásából is.

Kiegészítő adattárként szolgált az ún. *közigazgatási tájékoztató lapok* gyűjteménye, amely a csonka ország településeinek 1925. évi állapotát írta le. Származékgyűjteménynek volt tekinthető a *helytörténeti bibliográfia* (40 ezer tétel), az *Erdély-bibliográfia* (15 ezer tétel), a *Bánát-bibliográfia* (1800 tétel), a *szociográfiai térképek* és a *községi monográfiák* indulóban lévő gyűjteménye.

A magyar és magyar vonatkozású könyv- és folyóirat-irodalmat foglalta magában a kiegyezéstől fogva a *magyar társadalomtudományi katalógus*, amely mintegy 60 ezer cédulát tartalmazott. Érdekes volt a *magyar tudományosság szellemi katasztere*, amely Teleki Pál kezdeményezésének köszönhette létét. Nyolcszáz szakember „jellemzőit" (ismeretkör, az elsajátított ismeretek mélysége, idegen nyelvtudás) tartalmazta. Egyébként ez is, akárcsak az Intézet több adattára (hírlapindex, társadalomtudományi bibliográfia, magyar kormányzati bibliográfia, valójában: jogszabálymutató) torzó maradt, s részint ezért, részint pedig kiadási kapacitáshiány miatt nem jelenhetett meg. Pedig az Intézet szeretett publikációkban „gondolkodni", s amikor csak tehette, publikált is. Így jelent meg a *Társadalomtudományi bibliographia 1924-1928*-ra vonatkozó évköre, majd 1941-1942. tárgyévi termése is. *A Magyar kormányzati bibliográfiá*nak csak *1924-1925.* évi anyagát sikerült nyomtatásban megjelentetni, bár még további két évfolyama vált nyomdakésszé.

A Társadalomtudományi bibliographia 1941-1942. évi anyagát az Intézet 1941 augusztusában, tehát közvetlenül a Teleki Intézet alapítása előtt indult negyedéves orgánuma, a *Magyar Szociográfiai Intézet Közleményei* jelenteti meg (1941/42. évi első, 1942/43. évi második, illetve 1944. évi harmadik évfolyamában, negyedéves, majd féléves részletekben. Az 1942. év termése önálló kötetben is megjelent).

Többször hivatkoztunk már arra a bevezetőre, amelyet Krisztics a Közlemények első számának elejére írt. Szövegéből valamiféle burkolt tiltakozás is kivehető az Államtudományi Intézetbe történő betagosítás ellen, ám ez túlnyomórészt az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eredmények felsorolásában merül ki, s mindössze néhány talányos (főként a Teleki halála okozta magáramaradottságra utaló) mondata enged következtetni ebbéli funkciójára is. Bizonyosabb jele Krisztics megbántódásának, hogy a Budapesten indult Közleményeket átviszi Pécsre, és szellemi kiadójaként a pécsi tudományegyetem szociográfiai intézete szerepel a továbbiakban.

Ennek ellenére a szóban forgó bevezetőben Krisztics programcélokat is kitűzött. Ezek szerint a folyóirat *„a hosszú idő óta rendszeresen folyó társadalomtudományi és helytörténeti adatgyűjtő munka eredményeinek szélesebb körben való ismertté tételére szolgál... A cél nemcsak az, hogy az intézet gazdag gyűjteményeire felépülő szakcikkek készüljenek, hanem hogy az intézet egyes gyűjteményei is közzététessenek... A közlemények jövendő számaiban közérdekű kérdések bibliográfiáinak,... valamint a helytörténeti bibliográfia egyes részleteinek közzététele állandó rovatként fog szerepelni. Éppen így a közlemények minden száma a megelőző negyedév társadalomtudományi bibliográfiáját,... továbbá a megelőző negyedév alatt megjelent összes magyar könyv címeit szakrendbe foglaló Magyar Nemzeti Bibliográfiát is állandó rovatként fogja tartalmazni".* Krisztics mind a társadalomtudományi bibliográfia, mind az MNB közzétételével kapcsolatos ígéretének 1944-ig eleget is tett (az OSZK-ban a Közlemények utolsó meglévő száma: 3. évf. 1944. 3.sz.).

A Közleményeknek ez az aktivitása (ellentétben előbbi „kivonulásos" megjegyzésünkkel) viszont arra utal, hogy a Szociográfiai Intézet (és – természetesen – apparátusa) nem enyészhetett bele egyik napról a másikra a nagyobb egységbe, a Teleki Intézetbe. A Budapest és a Pécs közötti „erőmegoszlás" is homályban maradt előttünk, akik itt nem is vállalkozhattunk a Szociográfiai Intézet tüzetes történetének megírására. Részben terjedelmi, részben témánkon túlmutató okokból sem. De hogy ez a történet megérdemelne egy „misét", annál is kevésbé kétséges, mert a Krisztics-féle MNB-t sem értékelte eddig érdemének megfelelően a könyvtáros szakma.

Az egyetemi kisebbségi intézetek

„Hosszú meneteléseknek" bizonyult az egyetemi nemzetiségtudományi (kisebbségi) intézetek létrejötte. Köztük is a legnevesebb pécsi intézeté 1928-tól 1936-ig tartott.

A gondolat, nevezetesen hogy az egyetemeken is alakuljanak nemzetiségtudományi intézetek, részben az egyetemek tiszta tudományosságát, „propagandán kívüliségét", részben pedig a nemzetiségi kérdés interdiszciplináris, így számos tudományág együttműködésére aspiráló karakterét használta fel érvként.

Különben az egyetemi intézetek létesítésének célját, mikéntjét ismét csak Teleki Pál fogalmazta meg a legfrappánsabban: *„A munka* [ti. a nemzetiségi ügyekkel való törődés] *politikai részét elintézi a kormány és a politikusok, akik ezzel aktíve úgyis foglalkoznak. Itt tisztán tudományos intézetről van szó, hogy elérjük a tudatlanságnak megszüntetését e téren. Az intézet feladata elsősorban az ifjúság tudását növelni a kisebbségi kérdésekben, és begyakorolni ezt az ifjúságot abba, hogy verzátus nemzedék neveltessék e tekintetben. Hogy eddig csak incidentaliter neveltünk munkásokat ennek a kérdésnek, azt most rendszeres munkálkodás kövesse, s erre a különböző tudományszakoknak kollaborációjára van szükség. Nézetem szerint tehát az intézet célját nem a propagandában kell keresni, hanem megfelelő tudományos művelést és nevelést kell abba adni."* Teleki Pálnak ez a hozzászólása annak az ankétsorozatnak (1928. december 5.; 1929. január 23.; 1929. február 6.) az első ankétján hangzott el, amelyet a Magyar Külügyi Társaság segítségével *Faluhelyi Ferenc* pécsi egyetemi tanár szervezett a nemzetiségtudomány egyetemi intézményesülése érdekében[46].

Ehhez érdemes még kiegészítésül idézni Faluhelyi professzor gondolatát, nevezetesen azt, hogy nemcsak az utódállamokba került három és fél millió magyar miatt kell ilyen intézetet/intézeteket szervezni, hanem amiatt is, mert *„a csonka ország öntudatossá vált nemzetiségei, kivált a Dunántúl németsége, jelentős új feladatok elé állították az ország kormányzatát."*[47] A magyar és nem magyar kisebbségek helyzetének egyidejű tudományos vizsgálatával kapcsolatos igény mögött olyan politikai bölcsességet tételezünk fel, amely határozottan törekedett az „altera pars" megismerésére, s ezen keresztül a magyar–nemzetiségi jóviszony fenntartásának elősegítésére. A hazai németségre vonatkozó kiemelés feltehetően célzás kíván lenni az Ungarländisch-Deutscher Volksbildungsverein (UVD) fokozatos radikalizálódására, birodalmi német kapcsolatainak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erősödésére, ami végül *Gratz Gusztáv* lemondásába és a teljességgel pángermán tudatú *Basch Ferenc* vezette Volksbund megalakulásába torkollott[48].

Visszatérve a pécsi intézet létrehozásának rögös útjára: a Faluhelyi professzor szervezte ankétsorozat *Klebelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett emlékiratban csúcsosodott ki 1930 folyamán. Az emlékiratot *Apponyi Albert*, a Magyar Külügyi Társaság elnöke írta alá[49].

„Amilyen visszhangot keltett... a felvetett gondolat a társadalom és a sajtó keretében, annyira elmaradt a visszhangja az ezen a téren hivatott szerveknél" – summázza Faluhelyi ankét-akciójának negatív végkifejletét. Ez azonban korántsem szegte a kedvét, tovább próbálkozott. Egyszermásszor a „kis lépések politikájával" élt (pl. intézetében, a Nemzetközi Jogi Intézetben 1932 elején kisebbségi szakosztályt hozott létre), és – ha az látszott célravezetőbbnek – „társadalmi segítséget" vett igénybe (az egész ügyet tulajdonképpen a pécsi ifjúsági szervezetek emlékirata mozdította el a holtpontról). *„1936. január 12-én aztán a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki, mely valójában gordiuszi megoldással szétvágta ezt a bonyolult csomót, és egyszerűen megengedte a magyar egyetemeknek, hogy keretükön belül kívánságukhoz képest kisebbségi intézeteket szervezzenek meg. A megszervezés részleteiről, valamint a létesítendő intézetek dotációjáról a miniszteri rendelet nem gondoskodott."*[50]

A pécsi intézet létesítését követően a másik három tudományegyetemen is alakultak nemzetiségtudományi (kisebbségi) intézetek: Budapesten kettő is, Debrecenben és Szegeden egy-egy[51], sőt a miskolci jogakadémiáin is kezdeményezték egy ilyen típusú intézet életrehívását[52].

A pécsi intézet, bármennyire is kis létszámú szervezet volt, osztálytagozódása révén igyekezett lefedni a nemzetiségi problematika egészét. A következőképpen: 1. Az általános nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó osztály; 2. A nemzetiségi kérdés jugoszláviai, 3. romániai, 4. szlovákiai (eredetileg: csehszlovákiai), 5. burgenlandi és egyben magyarországi vonatkozásait vizsgáló osztály; 6. A szórványokban élő, főként az amerikai magyarsággal foglalkozó osztály; 7. Az egyéb nemzetiségek osztálya. Az egyes osztályok vezetőinek kiemelt kötelezettsége volt területük könyvtári és dokumentációs gondozása (a könyvek és a cikkanyagok feltárása, a kartotékok fejlesztése stb.).

Az intézet különös vonzereje volt, hogy intenzíven foglalkoztatta a hallgatókat, azaz kutatási és dokumentációs feladatokkal bízta meg közülük azokat, akik érdeklődést tanúsítottak egyfelől a nemzetiségi kérdések, másfelől a tudományos kutatómunka iránt. A legtehetségesebb és legigyekvőbb hallgatók az intézet belső munkatársai lettek. Számuk 1936 elején 6, 1936 végén 22 volt. 1940-ig 72 hallgató kapcsolódott be a munkálatokba belső intézeti tagként. 1948-ig, az intézet megszűntéig összesen 110 szakdolgozat született ezen a bázison (a szakdolgozatok teljes gyűjteményét a Baranya Megyei Levéltár birtokolja). A szóban forgó dolgozatok közül a „Baranya nemzetiségi viszonyairól, a nemzetiségi statisztika baranyai elemzéséről, Pécs népességének fejlődéséről... készített dolgozatok voltak magasan a legszínvonalasabbak". Egy más nézőpontból értékelve ezeket a munkákat, a színvonal tekintetében a történeti jellegűeket kell kiemelni[53].

Ez a hallgatókkal végzett nemzetiségi irányultságú tudományos-dokumentációs műhelymunka egyfajta dokumentalista képzéssel is felért.

Láttuk: a pécsi intézet dokumentációs tevékenységéhez a horizontális (országok, régiók, nemzetközi szervezetek szerinti) metszetet az osztályok biztosították. A dokumentációs feldolgozás vertikuma pedig a következőképpen alakult: a) jog, b) statisztika, szociográfia, c) történelem, d) földrajz, közlekedés, néprajz, e) közgazdaság, kereskedelem, technika, f) kultúra, iskola, színház, tudomány, művészet, g) szociális kérdések, h) sajtó, i) nemzetvédelem, hadügy, j) belpolitika, k) külpolitika, l) kommunizmus, m) nemzetiségi kérdés, n) szabadkőművesség, o) zsidókérdés, p) pénzügy, q) tengerészet (kereskedelem), r) vallásügy, s) egészségügy, t) gyarmatügy, u) közmunkák, v) vegyes kérdések, x) revízió, z) propaganda.

Mi tagadás, aprólékos osztályozás a fenti: ráment az egész ábécé. Azon – persze – nem lehet csodálkozni, hogy a disztingválás a kor körülményeinek felelt meg. Ehhez még egy megjegyzés kívánkozik: mivelhogy az a)-tól z)-ig felsorolt összes kifejezés nyilvánvalóan csak nemzetiségi összefüggésekben releváns, feltehető, hogy az „m) nemzetiségi kérdés" tárgyszót a témát általánosan taglaló dokumentumok indexelésére használták.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentációs munka – mondhatni – gerince a *sajtókivágat- és cikkgyűjtemény* fejlesztése volt, amelyben 82 hírlapból és folyóiratból származó közlemények foglaltak helyet. A dokumentált halmaz címei közül mindössze 13 volt a magyar, a többi külföldi. Később a „felvágási hadművelet" alábbhagyott, s ezért 1941-ben már csak 8 hírlap került erre a sorsra. A fel nem vágott sajtótermékek cikkeit-közleményeit – igen helyesen – bibliografizálni kezdték.

A fenti munkálatok eredményeként – s ez Faluhelyi számítása – kb. 40 ezer cikket tároltak kivágat gyanánt (kb. ezer, horizontális és vertikális címszóval ellátott borítékban), és több mint 5 ezer bibliográfiai felvétel készült a későbbiekben immár megőrzésre rendelt újságokból.

A dokumentációs állomány részét képezték *„az utódállamokban élő magyarságról készült" kéziratok* és jelentések. Ezeket tartalmilag csoportosították (sajtó, gazdaság, kulturális szervezetek, egyesületi élet).

Az intézetben folyó munka igényességét, s egyben a dokumentáció nagyvonalú, kiteljesített értelmezését manifesztálja Faluhelyi, amikor a *térképek*kel és a *fotók*kal kapcsolatos tennivalókról szól, minthogy sem a fotók, sem a térképek esetében nem feledkezett meg a hazai nemzetiségekre vonatkozók gyűjtéséről és feldolgozásáról sem.

A *könyvállomány* 1940-ben 1200 kötetet tett ki, az Intézet megszűntekor 5025 kötetet. Az intézetbe 1940-ben 69 napi- és hetilap, valamint 64 folyóirat járt. Különösen értékes volt az utódállamok magyar nyelvű rendezett és bekötött hírlapállománya.

Az adatgyűjtés, az adatdokumentálás, a jól válogatott szakkönyvtár, a kéziratos archívum és – persze – a mögötte álló szellemi erő tette lehetővé, hogy a pécsi intézet intenzív szakfolyóirat és dokumentációs publikálási tevékenységet folytasson, azaz gondoskodjék eredményeinek közkinccsé tételéről.

Szakfolyóiratában, a *Kisebbségi Körlevél*ben (1937-1944, folytatása: *Nemzetiségi Szemle*, amely 1945 és 1947 között jelent meg, de 1948. évi 1. számát, amely a magyar-jugoszláv kultúrhét anyagát tartalmazta volna, már nem engedték közzétenni) jelentős recenziós, bibliográfiai és dokumentációs anyag található a nemzetiségi problémakörből. Így:

- [Stit]z [Jáno]s: Az amerikai magyar kisebbség sajtója. = 2. évf. 1937/38. 1.sz. 3-4.p. Ez a bibliográfia több mint 60 észak- és dél-amerikai, illetve kanadai periodikum főbb adatait közli.
- B[édi] I[mre]: Kisebbségi krónika 1939-ről [a szlovákiai, romániai, jugoszláviai magyarság életéből]. = 1940. 2.sz. 29-41.p.
- Pusztai-Popovits József: A magyarországi nemzetiségek sajtóorgánumai és azok munkatársai. = 1942. 6.sz. 284-289.p.
- Kertész János: Régi és új magyar folyóiratok a kisebbségi kérdés szolgálatában. = 1943. 2.sz. 103-106.p. Itt a rövid bevezetőt követően 57 folyóirat főbb adataival ismerkedhetünk meg betűrendes felsorolásban a Budapesti Szemlétől az Ungarnig.

Kifejezetten bibliográfiai szemle volt az 1944-ben rendszeresen megjelentetett *Kisebbségi Értesítő* és a *Nemzetiségi Sajtószemle* c. kőnyomatos. A *Statisztikai Tudósító* kisebbségi mellékleteként megjelent *Kisebbségi STUD* (1939-1943) c. kőnyomatos hetilap pedig mindenekelőtt a gyors adatszerű dokumentációs tájékoztatás orgánumaként szolgált. Fontosabb cikkeit és adatszolgáltatásait a Kisebbségi Körlevél is átvette, 1940-43 között megjelent számait rendszeresen repertorizálta[54].

Egyébként a Kisebbségi Körlevél 1937-1938-ban a Magyar Külpolitika, 1939-1941-ben pedig a *Csuka Zoltán* szerkesztette *Láthatár* c. kisebbségi kultúrszemle (élt: 1933-1934 és 1936-1944 között) melléklapja volt. A Láthatárnak az alábbi nemzetiségi bibliográfiák közlését köszönhetjük:

- Kertész János: A bukovinai székelyek és a moldvai csángók irodalma. = 1941. 2.sz. 28-32.p.
- Kertész János: A külföldi magyarság irodalma. = 1941. 4.sz. 81-90.p.
- Lakatos István: Bibliográfia az 1919-1940 között erdélyi szerzőtől önállóan megjelent magyar zenei vonatkozású munkákról. = 1943. 3.sz. 57-62.p.
- Nagy Iván: A külföldi magyar sajtó. = 1943. 5.sz. 97-103.p.
- Pusztai-Popovits József: Az észak-erdélyi új román irodalom bibliográfiája 1940-1943. = 1944. 2.sz. 39.p.

Nem túlságosan gyakori jelenség: a Láthatárról két repertórium készült[55].

Az egyetemi nemzetiségtudományi intézetek közül aktívan dolgozott a *Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézete* is. Igazgatója *Kenéz Béla* egyetemi tanár, a Jog- és Állam-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudományi Kar Statisztikai szemináriumának vezetője, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke. Egyfelől kiadta a *Kisebbségvédelem* c. folyóiratot (1938–1944) *Elekes Dezső*, a KSH osztályvezetője, a Magyar Statisztikai Társaság főtitkára felelős szerkesztésében. (E folyóirat dokumentációs szempontból nemzetiségstatisztikai tárgyú összeállításaival, továbbá Irodalom [könyvszemle] és Szemle [hírek, krónika] rovatával tűnt ki. Másfelől pedig – más intézményekkel karöltve – támogatta e korszak végének egyik legjelentősebb tudományos vállalkozását, a *Radisics Elemér* által szerkesztett *A Dunatáj* c. három kötetes adattár és tanulmánygyűjtemény munkálatait[56]. Ennek első kötete a táj földrajzi, demográfiai és gazdasági viszonyait dokumentálja, és szemlézi az 1790–1918 közt alkotott nemzetiségi törvényeket és tervezeteket. Ez utóbbi fejezet *Kemény G. Gábor* összeállításában külön is megjelent a *Documenta Danubiana* sorozat 1. köteteként. Második kötete a pénzügy, külkereskedelem, közlekedés stb. kérdéseit tekinti át, továbbá közli a négy szomszédos államra vonatkozó alapvető adatokat, a harmadik pedig a táj hét országának történetét, kapcsolatát szemlélteti párhuzamos (szinkronikus) időrendi táblákban – az V. századtól a II. világháború kezdetéig. Nagy kár, hogy a tervezett 4. kötet (diplomáciatörténet, művészeti élet, társadalompolitikai fejlődés, kulturális fejlődés [időrendi táblázata], Dunavölgyi Who's who fejezetekkel, valamint az egész vállalkozás bibliográfiájával és indexével) már nem jelenhetett meg. Felújítása, de legalább kiegészítése az elmúlt ötven év adataival, eseményeivel rendkívül időszerű, hézagpótló és próbára tévő közös feladata lehetne a térség mai tudományos intézményeinek.

(Folytatása következik.)

Jegyzetek, hivatkozások

1. Érdekesen és „kívülről" szólt erről Gerhard SEEWANN, a müncheni Südost Institut kutatójának kaposvári előadása (1993. március 20.), amely A magyar nemzetiségpolitika mérlege az 50-es évektől napjainkig címet viselte. (Kézirat. 8 lev.)
2. KOVACSICS József: Die ungarische Literatur für die Minderheiten. = Review of historical demography, 7.no. (Ed. József Kovacsics.) Bp. 1992. 59-68.p.
3. FRIED István: Széchenyi István és a nemzetiségi kérdés. = Tiszatáj, 45.évf. 1991. 9.sz. 49-66.p.
4. GOTTAS, Friedrich: Zur Nationalitätenpolitik in Ungarn unter der Ministerpräsidentschaft Kálmán Tisza. = Südostdeutsches Archiv, 17-18. Bd. 1974-1975. 85-107.p.
5. JÁSZI Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bp. 1912, Grill. 544 p. és rövidített újrakiadása Litván György bevezetésével és jegyzeteivel: Bp. 1986, Gondolat. 315 p. (Közös dolgaink.)
6. GYÖRE Zoltán: 1868:XLIV. törvénycikk – egy korai próbálkozás a nemzetiségi kérdés törvényes rendezésére. = Létünk, 22.évf. 1991. 4-5.sz. 239-254.p.
7. CSOBAI Lászlóné: A Magyarországi Néprajzi Társaság Román Szakosztálya. (Életrajzi vázlatok.) = Ethnographia, 101.évf. 1990. 1.sz. 90-95.p.
8. Erdély története. Főszerk. Köpeczi Béla. 1-3.köt. Bp. 1986. Ismertetése: SEEWANN, Gerhard: Erdély története három kötetben. = Új Erdélyi Múzeum, 1.évf. 1990. 1-2.füz. 142-146.p.
9. Idézi KRISZTICS Sándor: A Magyar Szociográfiai Intézet. = A Magyar Szociográfiai Intézet Közleményei, 1.évf. 1941. 1.sz. 1-12.p. Az idézet helye az 1. lapon.
10. TELEKI, Paul: The evolution of Hungary and its place in European history. New York, 1923, Macmillan. XXIII, 312 p. 1 térk. Bibliogr. 245-312.p. Ebben a jelentős rejtett bibliográfiában az alapvető történeti, földrajzi, geológiai, statisztikai, jogi, etnográfiai műveken túl külön-külön fejezet tárja föl a hazai nemzetiségekre általában és különösen, valamint az amerikai és kanadai magyarságra vonatkozó honi és külföldi irodalmat. – Fotomechanikus utánnyomása: Gulf Breeze, Fla. 1975, Acad. Internat. Press. XLIII, 243 p. (The Central and East European series 20.)
11. FÜR Lajos: Kisebbség és tudomány. Bp. 1989,. Magvető. 242, 6 p. (Gyorsuló idő.)
12. TÓTH Gyula: A nemzetiségi dokumentáció feladatai. = A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1981. Bp. 1982. 84-87.p.
    - -: A nemzetiségi dokumentáció ügye Magyarországon. = Kritika, 1981. 12.sz. 5.p. Utánközlés: Látóhatár, 1982. 2.sz. 164-168.p.
13. BALLA Gyula: A magyarországi nemzetiségi dokumentáció kialakulásának vázlatos története. = Az Állami Gorkij Könyvtár évkönyve 1986. Bp. 1988. 113-117.p.
14. CHOLNOKY Győző – FUTALA Tibor: A hazai társadalomtudományi dokumentáció a két világháború között. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 40.évf. 1993. 1.sz. 12-19.p.
15. SZINNYEI József: Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma. I.oszt. Történelem és annak segédtudományai. 1.köt. Hazai folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertóriuma. 1778-1873. Bp. 1874. 2.köt. 1.r. Hírlapok. 1731-1880. Bp. 1885. – Ezekben a tárgyi elrendezésű kötetekben három tematikai ponton is kereshetők a nemzetiségekre vonatkozó cikkek, könyvismertetések: 1. Magyarország + Erdély történeti irodalmának külön-külön tárgyalásán belül a Népek alfejezetben, 2. a Helyrajz fejezetben és 3. a Földrajz (Magyarország+Erdély) Népisme [=néprajz] alfejezeteiben. Ez a nemzetiség- és helytörténeti kutatók által kellően ki nem aknázott (név- és földrajzi mutatóval is ellátott) két kötet ékesen bizonyítja a nemzetiségi problematika jelenlétét már az első hírlapjainktól, folyóiratainktól kezdve.
16. Magyar társadalomtudományi bibliográfia az 1907. évről. Szerk. VARRÓ István. = Huszadik Század, 9.évf. 1908. 2.sz. 152-153.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17. Magyar társadalomtudományi bibliográfia az ... évről. Szerk. VARRÓ István, (1911-1912:) Váradi Irma. Bp.
1908. = A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 3.évf. 1909. 2.sz. 77-84.p.
1909. 1910. VI, 76 has., 5 p. (A Fővárosi Könyvtár közleményei 5.)
1910. 1911. II, 76 has., 6 p. (A Fővárosi Könyvtár közleményei 8.)
1911-1912. 1914. VI, 168 has., 9 p. (A Fővárosi Könyvtár közleményei 10.)
18. SIPOS Kamilló, léczfalvi: A nemzetiségi kérdés könyvészetéhez. 1.köt., Első, általános (vegyes) rész. Kolozsvár, 1915, EMKE. II, 273 p. – Több nem jelent meg belőle.
19. Huszadik Század, 17.évf. 1916. 12.sz. 464-466.p.
20. A Monarchia és a nemzetiségek. - Die Monarchie und die Nationalitäten. - The Habsburg monarchy and the question of nationalities. - La Monarchie des Habsbourgs et le question des nationalités. Bp. 1918, Fővárosi Nyilvános Könyvtár. 23 p.
21. A nemzetiségi kérdés bibliográfiája. 1.r. A nemzetiségi kérdés 1918 előtt. - Bibliographie de la question des nationalités. P.1. Les nationalités avant 1918. [Összeáll. HORVÁTH Jenő.] Bp. 1922. 24 p. (A Magyar Külügyi Társaság kiadványai. Népszövetségi osztály 4.)
22. Ld. a 9. alatt.
23. HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: Magyar történet. 5.köt. Bp. 1936, Egyet.ny. 690, 147 p. 12 t. 4 térk. – Vö. a mű 558-589. és 646-648. oldalával.
24. Ld. 14. alatt i.m. 12.p.
25. EÖTTEVÉNYI Olivér: A Magyar Külügyi Társaság. Bp. 1941, Egyet.ny. 13 p. (Klny. Külügyi évkönyv 1941.) – Amennyiben a Társaságról szólva nincs más hivatkozás, a többi adat is e forrásból származik.
26. Mint ahogy tette ezt a 11. alatt hivatkozott mű (52.p.), mondván: „... a 20-as évek végén, ha csak érintőlegesen is, de végeztek... a Magyar Külügyi Társaságban is ilyen jellegű kutatásokat."
27. HORVÁTH [Jenő] E.: The Hungarian question. A bibliography on Hungary and Central Europe. Bp. 1938, Sárkány ny. 20 p.
28. Itt csak néhány „dokumentációs jellegű" kiadványra hívjuk fel figyelmet: IRK Albert: A Nemzetek Szövetsége. Bp. 1921.; HORVÁTH Jenő: A Népszövetség eddigi működése 1920-1921. Bp. 1922.; A Szövetséges és Társult Főhatalmak szerződései Ausztriával, Cseho-Szlovákiával, Jugoszláviával, Lengyelországgal, Magyarországgal és Romániával a nemzeti kisebbségek védelmére 1919-1920. Bp. 1921.; [HORVÁTH Jenő:] A magyarországi nemzeti kisebbségekre vonatkozó programmok, törvényjavaslatok, törvények és rendeletek. 1827-1920. Bp. 1922.; NAGY Iván: A nemzetiségi törvény a magyar parlament előtt. 1861-1868. Bp. 1930.; – A Külügyi Szemle háborús éveinek (1938-1944) sajátos „referált" és „beszélő" alcímmel megjelent repertóriumát (A KSZ a második világháborúban. Egy fejezet a szellemi ellenállás történetéből. Bp. 1946, Officina, 31 p.) BAROSS György készítette el. Ismerteti KERTÉSZ Gyula: A magyar időszaki kiadványok egyedi repertóriumai. Annotált bibliográfia. 2.átd. bőv. kiad. Bp. 1990, OSZK-KMK. 415 p. (Az említett ismertetést ld. a 411. tételszám alatt.)
29. BÁRTFAI SZABÓ László: Naplók, emlékiratok és feljegyzések Magyarország történetéhez. 1815-1867. (Bibliográfia.) 1-2.r. = A Háborús Felelősség, 1.évf. 1928/29. 399-418, 480-497.p.
30. A Magyar Kisebbségi Intézet szervezésének ankétjai. Pécs, 1930, Karl ny. 62 p. (A pécsi M.kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai 13.)
31. FALUHELYI Ferenc: Bevezető előadás. = A Magyar Kisebbségi Intézet szervezésének ankétjai. Pécs, 1930. 18.p.
32. HAENDEL Vilmos, szepesváraljai: A kisebbségi intézetről. Miskolc, 1935, Ludwig ny. 8 p. (A Miskolci Jogászélet könyvtára. Új sor. 12.)
33. HADROVICS László: Vallás, egyház, nemzettudat. Bp. 1991. 99.p.

33/a. ELEKES Dezső: The problems of the terminology and recording of minorities. = Review of historical demography, 7.no. (Ed. József Kovacsics.) Bp. 1992. 30-55.p.
(Első, magyar nyelvű fogalmazványa: A kisebbségi terminológia és kisebbségszámbavétel problémái. = Kisebbségvédelem, 3.évf. 1940. 1-2.sz. 21-35.p.)

34. Magyar Statisztikai Társaság. 1922-1927. Bp. 1927. 44 p.
35. NAGY Iván: Kisebbségi intézetek és a statisztika kapcsolatos feladatai. = A Magyar Kisebbségi Intézet szervezésének ankétjai. Pécs, 1930. 28-29.p.
36. Bibó István életútja. Huszár Tibor beszélgetése Bibó Istvánnal. 1976. dec. 16. 115 p. Kézirat az ELTE Szociológiai Intézetében. Az itt közölt részlet a 11. alatti mű 52. oldalán található.
37. RÓNAI András: Az Államtudományi Intézet. = A Magyar Statisztikai Társaság. 1932-1942. Bp. 1942. 33-36.p.
38. RÓNAI András: Térképezett történelem. Bp. 1989, Magvető. 349 p. – (2. bőv. kiad. Bp. 1993, Püski. 262 p.)
39. Ezt a termést a Magyar könyvészet. 1921-1944. 2. kötetének (Bp. 1984.) 47-90. oldalán lehet a legkényelmesebben áttekinteni.
40. Adatmutató a nyelvi, faji és vallási kisebbségek jogi, politikai, kulturális és gazdasági helyzetéről, különös tekintettel a magyar kisebbségekre. A „Magyar Kisebbség" nemzetpolitikai szemlében 1922. szeptember 1-től 1934. augusztus 31-ig közölt anyagból. Közzéteszi Jakabffy Elemér. = Magyar Kisebbség, 13.évf. 1934. szept. 1-16. és okt. 1. 17-19.sz. 473-580.p. Megjelent önállóan is.
Megjegyzendő még, hogy – KAZAI Magdolna műveként – kéziratban megszületett a folyóirat teljes pályafutásának repertóriuma is. (Szeged, 1987. Gépirat. X, 1477 lev.) Az OKTK (Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások) program VIII. a. Kulturális hagyományaink feltárása... főirány támogatásával kiadás előtt áll.
41. MIKÓ Tibor: A nemzetiségi kérdés magyar irodalma. = Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai. Szerk. Mártonffy Károly. Bp. 1941. 1011-1108.p.
42. Ld. a 35. alatti hivatkozást
43. Ld. a 9. alatti hivatkozást
44. Ld. a 41. alatti hivatkozást
45. Ld. a 9. alatti tételt. A továbbiakban minden adat, amelyet a Magyar Szociográfiai Intézetről közlünk, ebből a forrásból származik.
46. Ld. a 30. alatt, 43.p.
47. FALUHELYI Ferenc: A pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének működése. Bp. 1941, Áll. ny. 18 p. (Klny. Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai.)
48. SCHÖDL, Günter: Trianon-Ungarn und die deutsche Minderheitenpolitik. = Südostdeutsches Archiv, 26-27.Bd. 1983-1984. 139-151.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

49. Emlékirat... Klebelsberg Kunó... miniszter úrhoz. = A Magyar Kisebbségi Intézet szervezésének ankétjai. Pécs, 1930. 55-59.p.
50. Ld. a 47. alatt. Ahol más forrásjelölés a pécsi Kisebbségi Intézetről szólva nincs, mindenütt ezt a forrást használtuk.
51. Ld. a 11. alatt
52. Ld. a 32. alatt
53. SZITA László: Nemzetiségi (kisebbségi) kutatások és a hallgatók bekapcsolása a tudományos munkába a két háború közötti Erzsébet Tudományegyetemen. = Baranyai Művelődés, 1981. 3.sz. 75-81.p.
54. Mutató az Intézet Kisebbségi Stud (A Statisztikai Tudósító keretében megjelenő) könyomatosának cikkeiről. = Kisebbségi Körlevél, 1940. 2.sz. - 1943. 6.sz. (Az 1940. évi 5. és az 1943. évi 5.sz. kivételével.) Vö. a 28. alatti repertórium-bibliográfia 362. tételével.
55. GALAMBOS Ferenc: A Láthatár repertóriuma, 1933-1944. Bp. 1973. II, 145 lev. Gépirat. – OSZK Jelzete: 404 571;
KOVÁCS J. Béla: Láthatár. (1933-1944.) Repertórium. Bp. 1986, ÁGK, Művelődéskutató Int. XL, 210, 6 p.
Vö. a 28. alatti repertórium-bibliográfia 414-415. tételével.
56. Ennek az 1945 előtt elkészült, de csak 1946-ban megjelent műnek a bibliográfiai leírása a következő: A Dunatáj. Történelmi, gazdasági és földrajzi adatok a Dunatáj államainak életéből. 1-3.köt. Szerk. Radisics Elemér. (A 3. köt. főmunkatársa Kemény G. Gábor.) Bp. 1946, Gergely. 3 db.

NÉMET KULTÚRKINCSEK RESTAURÁLÁSA LENGYELORSZÁGBAN, NÉMET PÉNZEN. - Breslau (a mai Wroclaw) Városi Könyvtárának muzeális gyűjteménye csaknem sértetlenül vészelte át a háborút, s utána a wroclawi Egyetemi Könyvtár állományába olvasztották be. Folyamatos konzerválására, restaurálására itt nem volt lehetőség, s az anyag egy része már veszélyeztetett állapotba került. A wroclawival már évek óta együttműködő marburgi Egyetemi Könyvtár most tervet dolgozott ki a legértékesebb 40 000 régi (15-18. századi) kézirat és könyv mikrofilmezésére; a 4 éves programot a német szövetségi Belügyminisztérium finanszírozza.

(DBI-Pressespiegel, 1993. május)

ROMÁNIA KÖNYVTÁRAINAK ELEMI DOLGOKBAN VAN SZÜKSÉGÜK SEGÍTSÉGRE – írja egy angol könyvtáros, a (kitűnően dolgozó) brassói Városi Könyvtárban szerzett tapasztalatai alapján. Hasznos dolog a könyvajándékozás, de még fontosabb volna, hogy ellássák őket nyugati folyóiratokkal és a saját könyveik karbantartásához szükséges anyagokkal, beleértve akár a tisztességes minőségű enyvet.

(Link-Up, 1993. június)

EURÓPAI KÖNYVTÁROSKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK IS igénybevehetik az OCLC-nek az oktatásban felhasználható katalogizálási, referensz- és gyarapítás-együttműködési termékeit, szolgáltatásait, European Academic and Research Network vagy más össz-európai, illetve nemzeti hálózat közvetítésével. Ezt a Library School Program-ot 1984-ben indította az OCLC az USA és Kanada egyetemei számára. Most Európában, különös tekintettel a közép- és kelet-európai intézmények helyzetére, térítés nélkül nyújtja a szolgáltatások zömét azoknak az intézményeknek, amelyek könyvtár- és tákékoztatástudományi tanterve megfelel az ALA által megszabott akkreditációs feltételeknek.

(OCLC Newsletter, 1993. június)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába"

Fülöp Géza

A fenti cím volt a jelmondata annak a nyilvános szimpóziumnak, amelyet az ELTE Bölcsészettudományi Karának Könyvtártudományi-Informatikai Tanszéke és Tanárképző Főiskolai Karának Könyvtári Tanszéke külföldi (németországi és hollandiai) TEMPUS-partnereivel, a hannoveri szakfőiskola könyvtárügyi, informatikai és dokumentációs szakrészlegével (Fachhochschule Hannover, Fachbereich Bibliothekswesen, Information und Dokumentation, BID), valamint a deventeri szakfőiskola könyvtárügyi, dokumentációs és informatikai szakrészlegével (Rijkshogeschool IJselland, BDI) közösen rendezett meg 1993. június 17-én a Kossuth-klubban, mint hároméves (1990/91-1992/93) TEMPUS-együttműködésük fontos és ünnepélyes záróaktusát, amelyen beszámoltak a különböző területeken végzett, elmélyült és sikeres együttes tevékenységükről, együttműködésük formáiról és jellegéről, s a magyar könyvtáros- és informatikusképzés korszerűsítését szolgáló és biztosító sokoldalú tartalmi, módszertani, technikai és emberi-etikai eredményeiről.

A zárószimpóziumon képviseltette magát az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorátusa, a Bölcsészettudományi Kar dékánátusa és a Tanárképző Főiskolai Kar főigazgatósága, a közös munkában résztvevő külföldi intézmények országainak, valamint az Európai Közösségnek magyarországi követségei, a magyarországi TEMPUS-iroda igazgatósága, s természetesen az együttműködő intézmények, tanszékek munkatársai.

Részt vett az összejövetelen a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy néhány vezetője, a fontosabb magyar könyvtárak és tájékoztatási intézmények több vezető, irányító személyisége, a többi hazai egyetemi és főiskolai könyvtárosképző intézmény, ill. tanszék munkatársai, számos könyvtáros-kolléga, köztük tanszékünk egykori hallgatói és jelenlegi könyvtár-szakos hallgatók. (Sajnálattal nélkülöztük a minisztériumi könyvtárosztály vezetőjét, s a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, valamint a Magyar Könyvtári és Informatikai Kamarának a vezetőit is, akiket ugyancsak tisztelettel meghívtunk és számítottunk megjelenésükre, lévén szó a könyvtárügy egyik igazán fontos szektoráról, az intézmények számára korszerűen felkészített, jövendő munkatársakat biztosító könyvtárosképzésről!)

A TEMPUS (Trans-European Mobility Scheme for University Studies) – program létrehozását az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Európai Közösségek miniszteri tanácsa 1990. május 10-i ülésén fogadta el. A program célja a PHARE támogatási rendszer keretében a közép-kelet-európai országok, 1990-től Magyarország és Lengyelország felsőoktatásának a korszerűsítése és fejlesztése (később más államoké is), valamint ezen országok és az Európai Közösségek országai felsőoktatási intézményei közötti együttműködés és mobilitás előmozdítása.

A TEMPUS-program súlypontját a fenti együttműködés fejlesztésére létrehozott ún. közös európai projektek („Action 1.": Joint European Project, JEP) képezik, amelyek megvalósításának feltétele legalább két különböző EK országbeli intézmény és egy közép-kelet-európai egyetem részvétele, együttműködése.*

Az általunk, azaz a két budapesti ELTE-tanszék, továbbá a hannoveri és deventeri szakfőiskola könyvtárügyi, informatikai, dokumentációs szakrészlege által megpályázott és 1990-ben elnyert TEMPUS-projekt (JEP-0297) elsődleges célja: 1) olyan korszerű, európai szintű tanterv kidolgozása a két budapesti tanszék számára, amely megfelel a modern könyvtár- és tájékoztatásügy igényeinek és lehetőséget ad korszerű szakismeretekkel és szemlélettel rendelkező információs szakemberek kiképzésére Magyarország, elsősorban a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy, s általában a magyar nemzetgazdaság számára; 2) az e tanterv bevezetéséhez s fokozatosan teljes körű megvalósításához szükséges technikai feltételek, infrastruktúra megteremtése Budapesten (számítógépek, hardverek, szoftverek, ezek rendszerbe állítása, xeroxkészülékek stb.); 3) végül, de nem utolsósorban az oktatók és hallgatók nemzetközi kapcsolatainak, munkakapcsolatainak, együttműködésének, azaz az oktatói és hallgatói mobilitásnak a megszervezése, biztosítása.

A projekt vezetését, a munkák megszervezését, a kapcsolattartást a részt vevő intézmények és Brüsszel, az Európai Közösségek között *Dr. Peter Blumendorf* professzor úr (Hannover) vállalta, s személy szerint elsősorban neki köszönhető, hogy az említett három területen, de azon túlmenően más vonatkozásban is, fontos – számunkra különösen fontos – eredményeket értünk el, és hogy megvalósulóban van zárószimpóziumunk jelszava: „Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába".

Az 1980-as évek végén, 1989-ben, amikor TEMPUS-kapcsolatunk kezdődött, sajátos helyzet volt a hazai felsőszintű könyvtárosképzésben, az egyetemi képzésben is. Nagyon alacsony volt a felvételi keretszám, kevesen végeztek könyvtár-szakon, a tanszék messze nem tudta kielégíteni a könyvtár- és tájékoztatásügy igényeit. Az egyetemről kikerült fiatalok nem voltak, nem lehettek korszerű szakismeretekkel felkészített szakemberek, hiszen abban az időben, amikor a számítástechnika helyet követelt magának és fokozatosan helyet is kapott az élet minden területén Magyarországon, a magyar könyvtárakban és tájékoztatási intézményekben is, a tanszéknek csupán három, eléggé korszerűtlen személyi számítógépe volt. A tantervek kényszerűségből megtartották hagyományos könyvtárosképző jellegüket, s bár az informatikai ismeretek oktatásának egyre nagyobb lett a szerepe bennük, a képzés elméleti jellegű volt, s főleg előadások formájában kerültek bemutatásra, ismertetésre a kifejezetten gyakorlati célú szakágazatok is. A tanszék oktatási és kutatási költségvetése annyira minimális volt, és az ma is (akkor kb. évi 40 ezer, most a duplája, kb. 80 ezer forint), hogy arra alapozva nem lehetett, nem lehet lényeges változásra, változtatásra gondolni, számítani. Reménytelennek látszott olyan korszerű könyvtáros-informatikai tantervek bevezetése, amelyeknek a tényleges megvalósításához elengedhetetlen a modern infrastruktúra (számítógépek stb.), a korszerű programok, szükségesek a jól felkészült számítástechnikus és könyvtári-informatikus előadók, a legújabb külföldi szakirodalom és a nyugat-európai eredmények ismerete, helyszíni megismerése, a külföldi szakértőkkel való személyes konzultáció lehetősége.

S ekkor érkezett az a kívülről jövő segítség, a TEMPUS, amely tulajdonképpen mindezt biztosította, lehetővé tette számunkra. Szerencsés belső, hazai hozzájárulásként hamarosan, 1991 februárjában az egyetemi tanszék régi, Pesti Barnabás utcai szűkös helyéről a Múzeum körútra költözött, ahol mód és elegendő tér adódott az infrastrukturális változtatásokra, fejlesztésre, a tantervfejlesztés technikai, fizikai megalapozására.

A tantervfejlesztés eredményeként hosszabb tárgyalások, közös megbeszélések, egyeztetés-

* Ld. HILBERT Attila: A TEMPUS program Magyarországon, 1990-1993. = Információs szakemberek Magyarország számára - a TEMPUS segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP-0297. Szerk. Fülöp Géza és Ládi László. Bp. 1993. 14-22.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sek után, a nappali tagozatos képzés számára az eddigi könyvtárosképzési reformtanterv (Reformtanterv I.) mellett olyan alternatíva készült, amely a hagyományos alapismeretek és szaktárgyak elsajátítása után és mellett intenzívebben: több informatikai tárgyat tartalmazva és magasabb heti óraszámban foglalkozik az informatikai-számítástechnikai tudnivalókkal. Nevezhetjük ezt az alternatív tantervet informatikus-könyvtáros tantervnek, Reformtanterv II.-nek.

A megvalósulás és megvalósítás tervezett menete: A hallgatók az I. félévben közösen ugyanazon bevezető, alapozó tantárgyakat tanulják, majd ezt követően választanak, hogy a II. félévtől kezdve a Reformtanterv I, azaz a könyvtárosképző tanterv, avagy a Reformtanterv II., azaz az informatikus-könyvtárosképző tanterv szerint folytatják-e, végzik és fejezik be tanulmányaikat. A két tantervben a hagyományos könyvtárosi és az informatikai jellegű tantárgyak aránya: a Reformtanterv I.-ben 60-40% (könyvtárosi-informatikai), a Reformtanterv II.-ben kb. megfordítva 40-60% (könyvtárosi-informatikai). Ezek a számadatok a tantárgyak egymáshoz viszonyított óraszámát mutató arányok; de meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos könyvtárosképző tárgyak tartalmában is érvényesülnek a modern informatikai szempontok és oktatásuk módszerei közt mindig helyet kapnak a számítógépes megoldási lehetőségek, az egyes munkaterületek gépesítésétől a komplex könyvtári gépesítésig. Ugyanakkor az informatikus-könyvtárosképző tantervben sem szorulnak háttérbe nem kívánatos módon az egyéb szakismeretek. (A két reformtanterv tanegységlistáját ld. az 1. és 2.sz. mellékletben; szerkezeti felépítésüket a 3.sz mellékletben; a tantárgyak és tantárgycsoportok, előadások és gyakorlatok arányait a 4.sz. mellékletben.)

Tantervfejlesztési munkánk során több ízben tanácskoztunk a különböző tantárgycsoportok, tantárgyak arányáról, tartalmi kérdéseiről, a történeti, elméleti és gyakorlati ismeretek jellegéről, egymáshoz való viszonyáról: Deventerben, Hannoverben, Frankenauban két alkalommal is és Budapesten. Módunk volt megismerni a hannoveri és deventeri tanterveket és programokat. Mindezek nyomán jöttek létre tanterveink és tantárgyi programjaink, amelyek közül a Reformtanterv II. (az informatikus-könyvtárosképző tanterv) tartalmában és arányaiban kb. azonos a hannoveri könyvtáros szakirányúval, de az óraszám – a jelenlegi hazai kari előírások miatt – alacsonyabb és az ismeretek közvetítése szükségszerűen koncentráltabban történik.

A tantervfejlesztés eredményeként, amelyben az érintett intézmények hallgatói is résztvettek a témakörbe vágó diplomamunkák révén és egyéb módon, sikerült elérnünk a projekt azon célkitűzését, hogy tanterveink tartalmi tekintetben 60-65%-ban megegyeznek a nyugat-európai tantervekkel, s 35-40%-ban módot nyújtanak a hazai sajátosságok, igények kielégítésére, a magyar tekintetben szükséges ismeretek megtanítására.

A két reformtanterv és a hozzájuk tartozó tantervi programok az egyetemi oktatás alsó fokozatát, a 8 féléves BA-képzést (Bölcsészettudományi Alapképzést) fedik le; e fokozaton belül nem érvényesül még semmilyenféle specializáció. A hallgatók a 8. félév végén megvédik diplomamunkájukat és államvizsgát tesznek, s ennek alapján „okleveles könyvtáros", illetve „okleveles informatikus-könyvtáros" bejegyzéssel egyetemi diplomát kapnak. Ezt követően a 4 féléves MA-képzés (Magisteri képzés) során –, amely a már BA diplomával rendelkezők számára nem kötelező, tehát szabadon választható – specializált oktatásra kerül sor, esetleg egymással párhuzamosan különböző szakterületeken. E tekintetben még nem rendelkezett a Bölcsészettudományi Kar Tanácsa, de a tanszéken tervezetként kidolgoztuk és partnereinkkel megbeszéltük az MA-fokozat két lehetséges szakirányát; az egyik az „Informatikus-dokumentációs" szakirány, a másik pedig a „Könyvtörténet, könyvmúzeológia". Szükség esetén ezek mellett, illetve helyettük egyéb irányú, tematikájú kurzusok is szóba jöhetnek (pl. a könyvtárügy, a könyvtártan vagy a menedzsment témaköréből).

Tartalmilag, szerkezetileg, arányaikat tekintve számbavettük és megvitattuk a nappali képzés mellett meglévő levelező formában történő posztgraduális kurzusaink tanterveit; így a speciális tematikájú kétéves Informatikus szakét, illetve Könyvtörténet, könyvmúzeológia szakét; továbbá a tanárképző főiskolai könyvtáros-diplomával rendelkezők számára szervezett „Kiegészítő" tagozatét, valamint a nem-könyvtáros egyetemi oklevéllel rendelkezők számára egyetemi könyvtáros diplomát biztosító „Másoddiplomás" tagozatét. Ennek során a tartalmi-szakmai kérdések egyértelmű eldöntése érdekében fontos terminológiai problémákat kellett tisztáznunk; e tekintetben elsősorban *Jörn Klokow* és *Hans-Peter Schramm* hannoveri professzor uraknak tartozunk köszönettel segítségükért.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tantervfejlesztés során kialakított reformtantervek tényleges megvalósításához s egyéb tanterveink korszerűsítéséhez, ezeken belül a számítástechnikai, informatikai ismeretek előtérbe kerülése miatt volt elengedhetetlenül szükséges a tanszék korszerű technikai felszerelése, amelyet a TEMPUS-program a tantervfejlesztés mellett másik fontos célként tűzött ki számunkra. E modernizálás során épült ki a PC-laboratórium, az online-laboratórium, s kerültek a tanszékre más, az oktatáshoz, kutatáshoz, a tanszéki szervező tevékenységhez szükséges felszerelések, berendezések.*

Ezzel kapcsolatban s a tantervfejlesztéssel összefüggésben is meg kell jegyzeni, hogy megvalósításuk fontos és elengedhetetlen volt az előrelépéshez, de egyben újabb problémákat, nehézségeket okozott tanszékünk számára. Részben radikális szemléletváltásra, részben új ismeretek elsajátítására volt szükség ahhoz, hogy a korszerű technikát kezelni, célszerűen és szakszerűen használni, hasznosítani tudjuk, s hogy az új tantervben és programokban megtervezett ismereteket, tananyagot a modern kommunikáció szellemében, a menedzsment kívánalmai szerint legyünk képesek szemlélni, áttekinteni, megformálni és a hallgatóságnak átadni.

A tanszék nem rendelkezett, s még ma sem rendelkezik olyan főállású, felkészült informatikus, számítástechnikus, számítógépes szakemberrel, aki a régi és az új tananyagot, alaposan ismerve azt, az új technika felhasználásával magas szakmai szinten, az egyetemi könyvtáros- és informatikusképzés kívánatos színvonalán tudja oktatni, illetve képes az oktatásnak e szektorát irányítani, menedzselni. Ilyen szakemberekre, specialistákra az oktatás TEMPUS előtti időszakában nem volt szükség, most kellenének, de nincsenek. Akik vannak, egy-egy részterület ismeretével rendelkeznek, de ez az előttünk álló említett feladatok teljesítéséhez nem elegendő.

Német és holland partnereink e tekintetben is segítségünkre siettek, s ezért valamennyiüket köszönet illeti. Többször szerveztek tanfolyamokat, különféle számítógépes bemutatókat az infrastruktúra lehetőségeinek, felhasználási módozatainak a megismertetésére, vagy tartottak vendégelőadásokat, foglalkozásokat Budapesten – többek közt pl. a menedzsment helyéről, szerepéről, jellegéről a könyvtárosképzésben, az oktatásszervezésben, vagy a kommunikáció különböző kérdésköreiről. E téren első helyen *Andreas Nowak* hannoveri profeszor úrnak mondunk köszönetet, de hálásan köszönjük *Riek Oxener* (Deventer) és *Christa Huthlof* asszony (Hannover), továbbá *Adriaan Borggreve, Roel Rietberg* és *Jan Verhoeven* dán kollégák szíves segítségét is. Nem kis részük van abban, hogy oktatóink és hallgatóink egy része – sajnos nagyon kis része – közelebbről megismerkedett e problémakörökkel, ízelítőt kapott az újszerű könyvtárosképzési és informatikai gondolkodásból, szemléletből. Itt jegyezzük meg, hogy e tekintetben is nagy segítséget jelentettek számunkra azok a külföldi, elsősorban német és angol nyelvű szakmunkák, amelyeket a TEMPUS vásárolt számunkra Németországban. (Lehetőségünk volt TEMPUS-költségen olyan hazai könyvek beszerzésére is, amelyeket alacsony tanszéki ellátmányunkból nem tudtunk megvásárolni.)

Számítógépes laboratóriumunk lehetőségeit legintenzívebben két posztgraduális kurzusunk oktatói hasznosítják: természetszerűleg első helyen a szakmai információs tagozatéi, de a könyvtörténet-könyvmúzeológiai tagozat hallgatóinak is módjuk van megismerni a számítógép felhasználásának a lehetőségeit, módozatait a kézirattárakban vagy a különféle régi könyvgyűjteményekben.* E kurzusok számítástechnikai vonatkozású kollégiumainak az előadói azonban valamennyien külső szakemberek, megbízott egyetemi előadók.

Hogy a nappali tagozatos hallgatók is egyre növekvő mértékben – bár még elég kevesen – megismerik és hasznosítják a TEMPUS-biztosította technikai lehetőségeket, tanúsítja, hogy már a mostani tanévben több ilyen tárgyú szakdolgozatot készítettek, az Országos Tudományos Diákköri Konferencián Szegeden áprilisban ilyen pályamunkákkal nyertek első díjat és különdíjakat. A TEMPUS által 1992-ben szervezett nyári hallgatói szemináriumon Lensteben (Németország) ugyancsak e terület iránt tanúsítottak érdeklődést.

A számítástechnikai érdeklődés fokozódásához nyilván hozzájárultak azok, a hallgatói mobili-

* Ld. DARÁNYI Sándor: A tanszéki infrastruktúra korszerűsítése a TEMPUS révén. = Információs szakemberek Magyarország számára - a TEMPUS segítségével Európába... Bp. 1993. 60-63.p.

* E problémakörre vonatkozóan ld.: Hans-Peter SCHRAMM: EDV und das alte Buch. = Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába... Bp. 1993. 70-75.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás keretében szervezett németországi és hollandiai szakmai gyakorlatok, amelyek során a hallgatók megismerhették az ottani könyvtárakban a gépesítés lehetőségeit, eredményeit és előnyeit. E szakmai gyakorlatok előkészítését azzal segítette a TEMPUS, hogy angol és német nyelvtanfolyamok szervezését tette lehetővé Budapesten a magyar hallgatók számára, vállalva a tanfolyamok anyagi fedezetét. (Sajnálatos módon a magyar diákok nem éltek eléggé e lehetőségekkel, sőt minden szemeszterben az eredetileg jelentkezettek egy része is visszalépett, lemorzsolódott a számára rendkívül kedvező, sőt ingyenes lehetőségtől.)

A hallgatói és oktatói mobilitás – mint a projekt harmadik fő célkitűzése – mind szakmai szempontból, mind emberi, kollégiális vonatkozásban rendkívül fontosnak és eredményesnek bizonyult. A diákok a szakmai tapasztalatszerzés során megismerték egymást, de megismerték nyugat-európai országok könyvtárait, könyvtárügyét, az ottani városokat, tájakat, kulturális és művészeti emlékeket s a mindennapi életet is. Közös tevékenységi területek, szoros emberi kapcsolatok, barátságok alakultak ki. Ugyanez vonatkozik természetesen a német és holland főiskolai hallgatókra is Magyarország tekintetében.

A magyar oktatók a közös tantervfejlesztési tanácskozásokon és az egyéb TEMPUS-együttműködésen, oktatási rendezvényeken túl – amely önképzésük ügyét is szolgálta –, a német könyvtárosok, illetve dokumentalisták egyesületének ülésein (Kasselben, Ulmban, Bochumban, Berlinben és Lipcsében) szerezhettek szakmai tapasztalatokat, létesítettek kollégiális kapcsolatokat, s megismerhettek korábban ismeretlen szép tájakat, régi városokat, településeket. S mindezek mellett kellemes társaséletet élhettünk kedves német és holland – s egy-egy esetben lengyel – kollégáinkkal, barátainkkal (*Marcin Dzewieczki* professzor úrral és munkatársaival) együtt. Ilyen szempontból különösen emlékezetes számunkra a két frankenaui találkozás, táborozás, ahol esténként kölcsönösen nemzeti vacsorákon láttuk vendégül egymást.

A fentiekben körvonalazott eredményekért, s azért a nagyvonalú anyagi, szakmai és emberi segítségért, s azért a közös munkáért, amellyel ezeket az eredményeket elértük, mindenkit, összesen és egyenként, tisztelet és hála illet. Német, holland és lengyel kollégáinkat, a budapesti munkatársakat, s nem utolsósorban a két TEMPUS-titkámőt, Hannoverből *Elke Fahl* asszonyt, Budapestről *Lécesné Mesterházi-Nagy Mártát*. Az ő pontos, lelkiismeretes tevékenységük, precíz adminisztratív és gazdasági ügyintézésük, szakmai segítségük, időnkénti sürgető buzdításuk jelentékenyen hozzájárult munkánk sikeréhez. Köszönet Nekik mindezért!

Tudatában vagyunk valamennyien, hogy e hároméves együttműködés eredményei, bár számunkra fontos, létfontosságú eredmények a modern könyvtáros- és informatikusképzés terén, csak kezdetei, első lépései az oktatás megújulásának, a fejlesztés megindításának. Néha még tétova, botladozó lépések, de az indulás biztató jelei. A határozottabb továbblépés, haladás lehetőségei is megvannak e kezdeti eredményeiben közös TEMPUS-tevékenységünknek, amelynek nem lesz ugyan folytatása az eddigi keretek közt, de – reményeink szerint – más formában igen. Ehhez kérjük partnereink, barátaink, de az Eötvös Loránd Tudományegyetem, mindenekelőtt a Bölcsészettudományi Kar, továbbá a magyar könyvtárügy vezető szerveinek, intézményeinek s minden könyvtáros kollégának segítő támogatását.

A zárószimpózium előadásait külön kötetben adta közre az ELTE Bölcsészettudományi Kara Könyvtártudományi-Informatikai Tanszéke. A szimpózium keretében a tanszék Múzeum körúti számítógépes laboratóriumában a közös munkára emlékeztető emléktábla leleplezésére került sor; ez *Kelemen Kristóf* szobrászművész alkotása.

Irodalom

1. SZEPESVÁRY Tamás: Az információs és könyvtáros szakemberképzés fejlesztése. Német-holland-magyar közös kutatási program a TEMPUS támogatásával. = Könyvtári Figyelő. 1(37.) 1991. 2.sz. 206-209.p.
2. FÜLÖP Géza: Könyvtáros pálya – könyvtárosképzés. = Könyvtáros. 41.évf. 1991. 11-12.sz. 645-651.p.
3. LÁDI László – DARÁNYI Sándor: A TEMPUS és a Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék komplex gépesítése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 5.sz. 215-220.p.
4. SZEPESVÁRY Tamás: Az információforrás és -közvetítés stúdium összehasonlító vizsgálata. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 5.sz. 221-225.p.
5. KATSÁNYI Sándor: Holland-magyar-német TEMPUS-szimpózium Budapesten. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 9.sz. 404-406.p.
6. Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP-0297. Szerk. Fülöp Géza és Ládi László. Bp. 1993. 97 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. sz. melléklet
A könyvtártudomány-informatika szak tanegységlistája

Alapszint (BA-diploma)
I. Könyvtár-szak (Reformtanterv I.)

Kód	A tanegység címe	T.e.fajta	Heti óraszám	Előfeltétel
Bevezető képzési szakasz				
KÖ-101	Könyvtári és információs alapismeretek	K	2	KÖ-151
KÖ-111	Kommunikációelmélet	K	2	-
KÖ-121	Információs technika és technológia	gyj	1	-
KÖ-131	Számítástechnika I.	gyj	2	-
KÖ-132	Számítástechnika II.	gyj	2	-
KÖ-141	Könyvtárügy	K	1	-
KÖ-151	Proszeminárium	gyj	1	-
Törzsképzési szakasz I.				
Könyv- és könyvtártörténet				
KÖ-201	I. Kéziratos kor	K	2	-
KÖ-202	II. Nyomdászat kézműipari szakasza	K	2	-
KÖ-203	III. Nyomdászat nagyipari szakasza (1800-1918)	K	2	-
KÖ-204	IV. 1918-tól napjainkig	K	2	-
Bibliográfiai leírás és katalogizálás				
KÖ-211	I. Könyvek bibliográfiai leírása	gyj	2	-
KÖ-212	II. Nem könyv típusú dokumentumok bibliográfiai leírása	K	2	KÖ-211
KÖ-213	III. Hagyományos leírás	gyj	2	-
KÖ-214	IV. Elmélet	K	1	KÖ-212-213
Osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek				
KÖ-221	I. Elméleti bevezetés	K	2	-
KÖ-222	II. Tudományfelosztáson alapuló rendszerek	gyj	2	KÖ-221
KÖ-223	III. Tárgyszavazás, indexelés	K	1	KÖ-221
KÖ-224	IV. Nem hagyományos rendszerek	gyj	1	KÖ-222-223
Könyvtártan				
KÖ-231	I. Gyűjteményszervezés	K	2	KÖ-141
KÖ-232	II. Olvasószolgálat	K	2	-
KÖ-233	III. Management	K	1	-
KÖ-241	Művelődés- és olvasásszociológia	K	2	-
KÖ-251	Olvasáspszichológia	K	2	-
KÖ-261	Szeminárium I.	gyj	2	KÖ-202
KÖ-262	Szeminárium II.	gyj	2	KÖ-203
KÖ-263	Szeminárium III.	gyj	2	KÖ-204
KÖ-299	Szigorlat I.	sz	-	KÖ-101-263

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kód	A tanegység címe	T.e.fajta	Heti óraszám	Előfeltétel
Törzsképzési szakasz II.				
Tájékoztatás				
KÖ-301	I. Elméleti bevezetés	K	2	-
KÖ-302	II. Nemzeti bibliográfiák	K	2	KÖ-301
KÖ-303	III. Társadalomtudomány, humaniorák	K	2	KÖ-301
KÖ-304	IV. Természet- és alkalmazott tudományok	K	2	KÖ-301
Információforrások				
KÖ-305	Információforrások I.	gyj	1	KÖ-301
KÖ-306	Információforrások II.	gyj	1	KÖ-302
KÖ-307	Információforrások III.	gyj	1	KÖ-303
KÖ-308	Információforrások IV.	gyj	1	KÖ-304
Informatika				
KÖ-311	Az informatika alapjai	K	2	-
KÖ-312	Könyvtári és információs rendszerek I. Elmélet és módszertan	K	2	KÖ-311
KÖ-313	Könyvtári és információs rendszerek II. Alkalmazás	gyj	2	KÖ-312
KÖ-314	Információkereső rendszerek I. Elméleti alapvetés	K	2	KÖ-311
KÖ-315	Információkereső rendszerek II. Számítástudomány és könyvtár	gyj	2	KÖ-314
KÖ-401	Szakszeminárium I. abc*	gyj	2	-
KÖ-402	Szakszeminárium II. abc*	gyj	2	-
KÖ-403	Szakszeminárium III. abc*	gyj	2	-
KÖ-404	Szakszeminárium IV. abc*	gyj	2	-
KÖ-499	Szigorlat II.	sz	-	KÖ-301-404
KÖ-598	Szakdolgozat	jegy	-	KÖ-499
KÖ-599	Államvizsga	áv	-	KÖ-598
Összesen:	**46 tanegység**		**77 óra**	
Könyvtári gyakorlat I. (a VI. félév után)			200 óra	
Könyvtári gyakorlat II. (a VIII. félévben)			200 óra	

A szakdolgozat témaköréből v. egyéb választott tárgykörből:
a) Könyvtárügy, könyvtártan;
b) Tájékozatás, informatika;
c) Könyv- és könyvtártörténet

A jelek feloldása:
K = kollokvium
gyj = gyakorlati jegy
sz = szigorlat
áv = államvizsga

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. sz. melléklet
A könyvtártudomány-informatika szak tanegységlistája

Alapszint (BA diploma)
II. Informatikus könyvtár-szak (Reformtanterv II.)

Kód	A tanegység címe	T.e.fajta	Heti óraszám	Előfeltétel
Bevezető képzési szakasz				
KÖ-101	Könyvtári és információs alapismeretek	K	2	KÖ-151
KÖ-111	Kommunikációelmélet	K	2	-
KÖ-121	Információs technika és technológia	gyj	1	-
KÖ-131	Számítástechnika I.	gyj	2	-
KÖ-132	Számítástechnika II.	gyj	2	KÖ-131
KÖ-141	Könyvtárügy	K	1	-
KÖ-151	Proszeminárium	gyj	1	-
Törzsképzési szakasz I.				
Könyv- és könyvtártörténet				
KÖ-201	I. Kéziratos kor	K	1	-
KÖ-202	II. Nyomdászat kézműipari szakasza	K	1	-
KÖ-203	III. Nyomdászat nagyipari szakasza (1800-1918)	K	2	-
KÖ-204	IV. 1918-tól napjainkig	K	1	-
Bibliográfiai leírás és katalogizálás				
KÖ-211	I. Könyvek bibliográfiai leírása	gyj	2	-
KÖ-212	II. Nem könyv típusú dokumentumok bibliográfiai leírása	K	2	KÖ-211
KÖ-213	III. Hagyományos leírás	gyj	2	-
KÖ-214	IV. Elmélet	K	2	KÖ-212-213
Osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek				
KÖ-221	I. Elméleti bevezetés	K	2	-
KÖ-222	II. Tudományfelosztáson alapuló rendszerek	gyj	2	KÖ-221
KÖ-223	III. Tárgyszavazás, indexelés	K	2	KÖ-221
KÖ-224	IV. Nem hagyományos rendszerek	gyj	2	KÖ-222-223
Könyvtártan				
KÖ-231	I. Gyűjteményszervezés	K	1	KÖ-141
KÖ-232	II. Olvasószolgálat	K	2	-
KÖ-233	III. Management	K	2	-
Programozás				
KÖ-271	Számítógépes hálózatok	K	2	-
KÖ-281	A programozás alapjai I. (Szeminárium)	gyj	1	-
KÖ-282	A programozás alapjai II. (Szeminárium)	gyj	1	KÖ-281
KÖ-291	Az adatbázisprogramozás alapjai I. (Szeminárium)	gyj	1	-
KÖ-292	Az adatbázisprogramozás alapjai II. (Szeminárium)	gyj	1	KÖ-291
KÖ-299	Szigorlat I.	sz	-	KÖ-101-292

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kód	A tanegység címe	T.e.fajta	Heti óraszám	Előfeltétel
Törzsképzési szakasz II.				
Tájékoztatás				
KÖ-301	I. Elméleti bevezetés	K	2	-
KÖ-302	II. Nemzeti bibliográfiák	K	1	KÖ-301
KÖ-303	III. Társadalomtudomány, humaniorák	K	2	KÖ-301
KÖ-304	IV. Természet- és alkalmazott tudományok	K	1	KÖ-301
Információforrások				
KÖ-305	Információforrások I.	gyj	1	KÖ-301
KÖ-306	Információforrások II.	gyj	2	KÖ-302
KÖ-307	Információforrások III.	gyj	2	KÖ-303
KÖ-308	Információforrások IV.	gyj	1	KÖ-304
Informatika				
KÖ-311	Az informatika alapjai	K	2	-
KÖ-312	Könyvtári és információs rendszerek I. Elmélet és módszertan	K	4	KÖ-311
KÖ-313	Könyvtári és információs rendszerek II. Alkalmazás	gyj	4	KÖ-312
KÖ-314	Információkereső rendszerek I. Elméleti alapvetés	K	2	KÖ-311
KÖ-315	Információkereső rendszerek II. Számítástudomány és könyvtár	gyj	2	KÖ-314
KÖ-411	Projektmunka I.	gyj	2	-
KÖ-412	Projektmunka II.	gyj	2	KÖ-411
KÖ-413	Adatbázisépítés I.	gyj	2	-
KÖ-414	Adatbázisépítés II.	gyj	2	KÖ-413
KÖ-499	Szigorlat II.	sz	-	KÖ-301-414
KÖ-598	Szakdolgozat	jegy	-	KÖ-499
KÖ-599	Államvizsga	év	-	KÖ-598
Összesen: 46 tanegység			**77 óra**	
Könyvtári gyakorlat I. (a VI. félév után)			200 óra	
Könyvtári gyakorlat II. (a VIII. félévben)			200 óra	

A jelek feloldása:
K = kollokvium
gyj = gyakorlati jegy
sz = szigorlat
év = államvizsga

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. sz. melléklet
Könyvtártudományi-informatikai szak
Alapszint (BA-diploma) I-VIII. félév

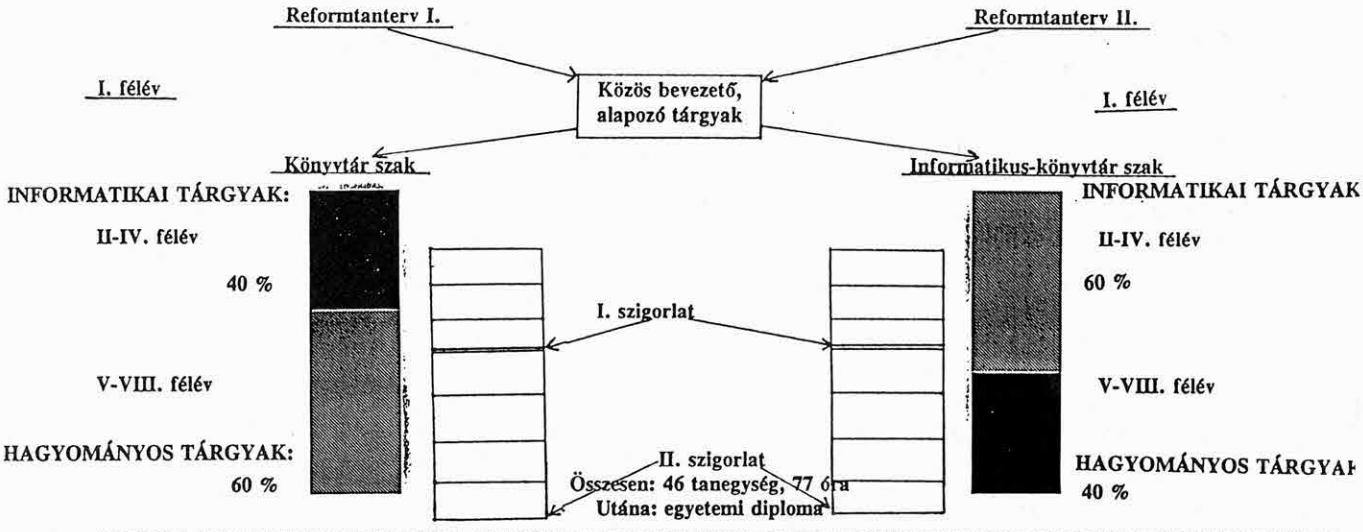

Alapszint (MA-diploma) IX-XII. félév
Specializáció

I. Könyvtörténet, könyvmúzeológia

I-IV. félév

Összesen: 26 tanegység 40 óra

II. Informatika: általános dokomentáció és elektronikus adatfeldolgozás

I-IV. félév

Összesen: 16 tanegység, 40 óra

Utána: bölcsészdoktori disszertáció

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. sz. melléklet
Tantárgyak, tantárgycsoportok

REFORMTANTERV I.

BEVEZETŐ TÁRGYAK:	11 óra	(14.5%)
TÖRTÉNETI TÁRGYAK:	10 óra	(13.2%)
KÖNYVTÁRÜGY, KÖNYVTÁRTAN:	26 óra	(34.2%)
TÁJÉKOZTATÁS:	12 óra	(15.8%)
INFORMATIKAI ALAPOK:	18 óra	(22.4%)
ÖSSZESEN:	77 óra	

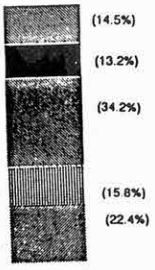

REFORMTANTERV II.

(14.3%)	11 óra	
(6.5%)	5 óra	
(27.3%)	21 óra	
(15.6%)	12 óra	
(36.4%)	28 óra	
	77 óra	

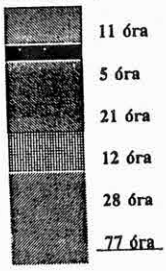

INFORMATIKAI TÁRGYAK:	30 óra	(39.0%)
HAGYOMÁNYOS TÁRGYAK:	47 óra	(61.0%)

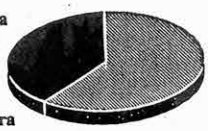

	46 óra	(59.7%)
	31 óra	(40.3%)

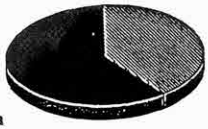

ELŐADÁSOK, GYAKORLATOK

GYAKORLATOK:	35 óra	(45.5%)
ELŐADÁSOK:	42 óra	(54.5%)

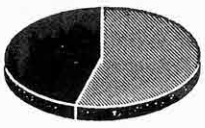

	38 óra	(49.4%)
	39 óra	(50.6%)

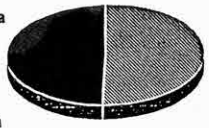

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Eszenyi Miklós írása valószínűleg megszólalásra ösztönöz majd néhány olvasót. Az első hozzászólás közvetlen munkatársunktól, Kövendi Dénestől érkezett, de állásfoglalást kértünk az IFLA UAP irodájától is a kérdés általános vonatkozásait illetően. Hogy ez a téma a külföldi könyvtári gyakorlatban is nehézségeket okoz, az Mohor Jenő „Kitekintés" rovatbeli szemléjéből is kiderül. Figyelmükbe ajánljuk a „Könyvszemle" rovat Információs szabadság és cenzúra témájú ismertetését is. *(A szerk.)*

Szex a könyvtárban

Eszenyi Miklós

Az utóbbi években Magyarországon a könyv- és folyóiratkiadás területén is jelentős változás következett be: a piacgazdaság kialakulása következtében bármit ki lehetett (és lehet) nyomtatni, amire kereslet van. Így kerültek az üzletekbe, az újságosbódékba a különböző szex- és pornókiadványok, csak éppen a könyvtárakba nem. A könyvtáros szakma nem szentelt figyelmet e kiadványoknak (hát még érdeklődést!), tehát azok könyvtári előfordulása esetleges, de nem jellemző. Amíg az olvasásszociológusok nagy teret szentelnek a lektűrnek, a ponyvairodalomnak, addig a szex- és pornókiadványok olvasása – legalábbis itthon – nem keltette fel figyelmüket.

Ez vajon struccpolitika? Tény, hogy ezek a kiadványok léteznek. A kérdés az, hogy helyet kapjon-e ez az anyag a könyvtárban, s ha igen, milyen mértékben?

A hazai szex- és pornóirodalom fejlődéstörténete

Hazánkban az erotikus, szex- és pornókiadványok sokáig hozzáférhetetlenek voltak. Máig sem tisztázott, hogy miért, hiszen – bár sokan próbálták – senki sem tudta megmondani azt sem, hogy mi igazából a szex vagy a pornográfia. Így ma is azt az elvet kell elfogadnunk, miszerint minden attól függ, hogy ki hogyan olvassa, értelmezi azokat. No persze el ne felejtsük, hogy a szerző neve micsoda értékmérő, mert ha Petronius, D.H. Lawrence vagy éppen Esterházy Péter neve helyett az szerepelne a könyvön szerzőként, hogy Kis Pál, rögtön rásütnék a könyvre: ez bizony a legvadabb pornó.

A „lepleklehullása" tulajdonképpen a felvilágosító irodalom megjelenésével veszi kezdetét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ma már furcsa, de a haladás jele volt, hogy folyóiratokban, vagy könyvalakban felvilágosító írások láttak napvilágot. Ezek mellett nagy sikernek örvendtek a klasszikus tanító-könyvek (pl. Káma Szútra, Illatos kert), majd a nyolcvanas években a párkapcsolatok szociográfiáját boncolgató Miskolczi Miklós-könyvek (pl. Mindenki mással csinálja, Hazudni boldog hitvest).

Aztán a hetvenes években már voltak meztelen nőket mutogató kártya- és aktnaptárak, illetve apró szexképek tarkították a Film-Színház-Muzsika, Magyar Ifjúság pletykarovatait (ez utóbbi rovatokban főleg azon funkcióval, hogy kifigurázzák a dekadens és rothadó kapitalizmus züllöttségét). Szintén a hetvenes évektől nagy keresletnek örvendett az alkalmanként megjelenő Tollasbál vagy a Színész-Újságíró Magazin (még a TV-Híradó is beharangozta megjelenésüket, s másnap reggel 1-2 óra alatt elkapkodták, jobb esetben „pult alól" lehetett hozzáférni). Alkalmanként a mozik is vetítettek erotikus (művész)filmeket, elég utalnunk Pasolini rendezéseire. És ne felejtsük el, hogy „ünnepi" alkalmakkor (pl. szilveszter) Árkus József Parabolájában is megjelent néhány meztelen hölgy, sőt - ha emlékezetem nem csal – férfi is. Akik ezért Árkust támadták, nem sejthették, hogy eljön az az idő, amikor a magyar televízió, rádió, sajtó riportokat készít a pornósztár Cicciolinával, a transzvesztita Terry Blackkel, a híres kurtizánnal, Balogh Katival, a szexsztár Kiszel Tünde riporterként szerepel, a Friderikusz-showban pedig a Chippendale-férfiak vetkőznek, sőt a mozi bemutat 1-2 hazai filmet, mint a K. vagy a K2.

A szexkiadványok csúcséve talán 1989-1990. Kezdetben csak olyan klasszikusnak számító művek jelentek meg patinás kiadóknál, mint Sade márki: Justine, avagy az erény meghurcoltatása (Bp., Európa, 1988), Guillaume Apollinaire: Tizenegyezer vessző (Bp., Unió, 1990), Pauline Réage: O története (Bp., Európa, 1990). Több kiadó olyannyira sikeresnek tartotta – az immár nemcsak klasszikus – erotikus és szexkönyvek megjelenését, hogy sorozatokat indítottak, pl. Európa Könyvkiadó – Bibliotheca Erotica, Unió Kft. – Erato Kiskönyvtár, Népszava Kiadó – Szextettek címmel. Hamarosan jöttek a gombamódra szaporodó új kiadók, rájöttek, hogy ez jó üzlet, kiadványaikkal sok pénzt kerestek, de a színvonal egyre süllyed(t).

Ezidőben a lapkiadás területén is lehulltak az ágyékkötők, megjelentek az erotikus magazinok, mint pl. az Erato, Apolló, Sapphó (azóta valamennyi megszűnt). Ezek akkor még igen mértéktartónak számítottak, átlagos aktképeket közöltek, ritkán egy-egy férfiét is (természetesen olyan megvilágításban, hogy a „kényes" testrészek takarva maradjanak).

Várható volt, hogy a fejlődés menete ezen a ponton nem áll meg. Lányi András írta 1990-ben: „A szexuális tiltások nyomán sarjadó sokszínű erotikus kultúrát felváltja a szexuális demokrácia kíméletlen egyöntetűsége... Az úgynevezett örömelvű szexuálpedagógia és a rámenős pornópiac sliccben nyitott társadalma tudniillik mélységesen aszexuális. Minél fásultabb, annál inkább rászorul az izgatószerekre. És minél inkább él velük, annál frusztráltabb, elégületlenebb, unottabb. Kényszeres kíváncsisággal követel valami újat: mi az, amit még a bűn és a titok aurája vesz körül? Jöjjenek a vérfertőzők, a kéjgyilkosok, a pederaszták!"[1] Így születtek aztán sorra Czére Béla (amúgy De Perella márkinő) pornóregényei, a riportkötetek (még Mezei András is írt egyet) és a kriminalizált szex. Ez utóbbi kategóriában különösen magas színvonalú Heinz Sobota: A kurvapecér (Bp., Új Géniusz, 1990) c. önéletrajzi könyve, amiből aztán semmi nem hiányzik.

A vizuális megjelenítés terén az első bomba akkor robbant, amikor megjelent a Szeretkezés c. színes fotófüzet a Pszichoteam kiadásában. A szenzációhajhász sajtó hosszasan tárgyalta az esetet, leginkább azon csámcsogva, hogy a műhöz – lektorként– nevét adta két ismert pszichológus is. Persze – ahogy ez lenni szokott – a botrányhangulat és a mű megjelenése miatti tiltakozás még jobban növelte a kiadvány keresettségét. A sajtó ekkor kezdett el az után „nyomozni", hogy hol a határ az erotika és a pornó között, persze nem sok sikerrel[2]. Aztán cenzúra ide vagy oda, megjelent a Szeretkezés 2. kötete is Együttlét címmel. Ezen mások is felbuzdultak: sorra jelentek meg olyan kiadványok, melyek a szexuális aktust mutatják be.

A bő kiadványkínálatot tekintve két kategóriát különíthetünk el a képes anyagokon belül: egyik típusba az ún. soft pornó tartozik (mint pl. a Playboy, vagy újabban a Magyarországon is kapható, nők számára készült, szép testű férfiakat bemutató Playgirl), míg a másikba a szexuális aktus különböző vállfajait bemutató hard pornó (ld. többek között az Erotika, ÖKM, Tutti Frutty Party c. folyóiratokat).

Mindez eddig heteroszexualitás. Kérdés, hogy mi van a többiekkel. Alig valami, bár az utób-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bi évtizedben két jelentős mű is megjelent e témában. Erős László: Furcsa párok. Homoszexuálisok titkai nyomában (Bp., Szerző, 1984) a homoszexualitás és a leszboszi szerelem lélektanát, szociológiáját, történeti vonatkozásait is igyekszik bemutatni, míg Géczi János: Vadnarancsok II. Homoszexuálisok vallomásai (Bp., Magvető, 1987) c. műve riportokat tartalmaz. 1991 áprilisa óta jelenik meg a Mások c. információs, érdekvédelmi és kulturális folyóirat (az International Lesbian and Gay Associationba felvett Lamdba Budapesti Baráti Társaság kiadványaként).

Végül a videokazettákról. A külföldről behozott videokazetták forgalmazása – mint kiderült – jó üzlet. Csak idő kérdése volt, hogy mikor jelenik meg „hazai" a piacon. Nem kellett sokat várni, bár az első példányok még felvilágosító célzattal születtek (pl. Szex ABC). 1990-ben megfilmesítették L. di Sartore (D. Szabó László) Pornósztár volt őnagysága c. könyvét. És 1992-ben már nagy csinnadrattával harangozták be a Jancsi és Juliskát[3], amelyet hazánkfia, Tom Andrews rendezett. Az azóta eltelt alig egy év óta számos kazettán olvashattuk a „Tom Andrews produkció" feliratot. Különböző hazai cégek alakultak, mint a Tini Stúdió, Lux$_X$ Video és társaik, akik mindenféle témakörben villámgyorsan készítik az új filmeket. Néhány cím a gazdag kínálatból: Hárman az ágyban, Ötszex, Gruppenszex a leánykollégiumban (csoportos szex), Forró lányok szerelmei (leszbikus), Budapesti srácok, Nagy fogás (homoszexuális), Análszex a Balatonnál stb.

Látható, hogy a „másodpercek törtrésze" alatt milyen sokszínű lett a magyar szex- és pornókiadványok piaca. Kérdés, hogy hogyan viszonyuljon mindehhez a könyvtáros?

Az olvasó, a szexirodalom és a könyvtár(os)

Az imént feltett kérdésemre valószínűleg nagyon sokan úgy válaszolnak, hogy sehogy. Még mit nem – mondhatnák –, amikor szépirodalomra, szakkönyvekre is alig van pénz, s akkor nekünk az legyen a legnagyobb gondunk, hogy mi legyen a szexkönyvekkel, -folyóiratokkal és filmekkel?

Ez is egy álláspont, bár mégsem állja meg a helyét. Bízzunk benne, hogy hamarosan Magyarországon is jóléti állam lesz, s a könyvtárak különösebb nehézség nélkül tudják beszerezni a műveket.

Addig is érdemes a külföldi példákat megvizsgálni. 1984-ben Robert G. Sewell egyetemi könyvtáros a populáris irodalom vizsgálatával foglalkozva[4] feltette a kérdést: mindez szemét (trash) vagy kincs (treasure)? Igaz, hogy konkrétan nem említi a szex- és pornókiadványokat, de ezeket is, akárcsak a krimit, horrort, ponyvát a konzumirodalomhoz sorolhatjuk. Szerinte azért fontos az efféle irodalom beszerzése (egyetemi könyvtári vonatkozásokban), mert a felsőoktatási intézmények gyakorta indítanak populáris kultúrával foglalkozó speciálkollégiumokat. Mint írja, a könyvtárosok idegenkedése miatt ezt az anyagot nemigen szerzik be, holott fontos lenne a szociológusok számára is.

1989-ben egy kanadai szerzőtrió a felsőoktatási és kutatóintézeti könyvtárak cenzúrajelenségeit vizsgálta[5]. Vizsgálatuk szerint széles témakörben lehet cenzúrajelenséget tapasztalni: a dietás étrendeken keresztül a történelmi revizionizmusig és a homoszexualitásig. A „zárt" anyagban két fő csoportot ismertek fel: az egyikbe tartozott az istenkáromlás és az okkultizmus, míg a másikba a szexualitás. Utóbbiban (meglepő módon) nemcsak pornográf kiadványokat találunk (mint a The Act of Love, Clive Bell: The Intimate Marriage, Mary Howes: Lying in Bed), hanem még a Playboy és a Sports Illustrated (!) c. folyóiratokat is, utóbbinak az ún. „swimsuit" (úszódressz) kiadását. A kérdezett könyvtárosok a Not a Love Story c. filmhez hasonlóan ide sorolják a szexterápiában használt videokazettákat is, mert szerintük azok provokatívak, megalázzák a nőket, s az olvasók „nem érettek ahhoz, hogy felelősséggel használják" (s ez utóbbit ugyan ki állapítja meg, avagy kísért a jó öreg Hoffmann szelleme? – E.M.) Ugyanilyen támadás érte Tom Horner: Jonathan Loved David. Homosexuality in Biblical Times c. könyvét, sőt még a Library of Congress homoszexualitásra vonatkozó tárgyszavait is.

Mindez meglepő, főleg azután, ha rájövünk, negyedszázada sokkal liberálisabbak voltak e kérdésben. Példamutató Eli M. Oboler írása[6], aki mint mondja, az effajta irodalom ellenzésének elsősorban generációs okai vannak, így aztán a fiatalok nem juthatnak hozzá azon könyvekhez, amit olvasni szeretnének, esetleg csak akkor, ha elérik a „bűvös 18-at". Mint írja, nem lehet tudni, hogy mi az erkölcsös, éppen ezért az „utolsó cenzorok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a földön a könyvtárosok", holott „az igazi könyvtáros a szabadságért, a kutatásért lenne, új és jobb válaszokat találna a kérdésekre."

A nyugati országokban egyre inkább az a törekvés, hogy az olvasók szabadon, megkötések nélkül használhassák, olvashassák, nézhessék a szex- és pornókiadványokat[7]. Nálunk bezzeg a kölcsönadásnál nem cenzúráznak, merthogy nincs mit: a kutató, de az egyszerű mezei olvasó is hoppon marad.

Végül megemlítem, hogy a nyugati országok nagy köz-és egyetemi könyvtáraiban külön szolgáltatásokat vezettek be a homoszexuális és leszbikus olvasók számára. A hatvanas évek eleje óta ugyanis a könyvkiadók a homoszexuális és leszbikus olvasók igényeire is gondolnak. És ezek az anyagok helyet kapnak az ottani könyvtárakban. A Library of Congress sem elégedett meg a „Homosexuality" vagy „Gay" tárgyszavakkal, hanem ezeket tovább osztotta. Ez nem is csoda, mert idővel külön e témára specializálódott kiadók születtek, az USA után Európában is, mint pl. a (nyugat-)berlini Gmünder (és az a legtermészetesebb, hogy a Gmünder-féle könyvek, férfi-aktalbumok megtalálhatók a berlini Freie-Universität könyvtárában). Számos folyóiratuk napvilágot lát, mint az Advocate, Journal of Homosexuality, International Gay Men's News, Women's Review of Books, Sojourner, Belle Lettres. S a Lamdba Book report számai ezeket és a hasonló anyagot is referálják. Megemlítem, hogy megjelent egy kifejezetten homoszexuális filmekkel foglalkozó kitűnő, példamutató értékű filmográfia is Hermann J. Huber tollából[8]. Az USA-ban az ALA keretén belül külön homoszexuálitással és leszboszi szerelemmel foglalkozó könyvtároscsoport is alakult (The American Library Association's Gay and Lesbian Task Force). Kiadásukban jelent meg 1990-ben, Cal Gough és Ellen Greenblatt szerkesztésében a Gay and Lesbian Library Service c. kiadvány. Amszterdamban pedig egy kizárólag homoszexuális anyagot gyűjtő könyvtár is létezik Homodok néven.

Helyzetkép itthonról

Elég siralmas. Könyvtáraink és könyvtárosaink előtt fehér foltként jelenik meg a szex- és pornóirodalom, s a többség hajlamos arra, hogy mindezt „trash" jelzővel illesse. Így aztán majdhogynem katasztrofális a helyzet. Tudniillik még a legalapvetőbb szexológiai (tehát nem pornó!) művek sincsenek meg hazai könyvtárakban. Legalábbis arra utal az a tény, hogy William H. Masters – Virginia E. Johnson: Human sexual response c. könyvét könyvtárközi kölcsönzésben a British Librarytól kaptuk meg[9].

Eleddig a szexirodalom feltárása sem történt meg. 1975-ben ugyan megjelent egy hazai kiadású bibliográfia[10] a miskolci megyei könyvtár munkatársainak köszönhetően, de az eltelt majd' két évtizedben nem lehettünk hasonló törekvés tanúi. A téma úgy látszik, Miskolcon marad, mert a Miskolci Bölcsész Egyesület Könyvtára munkatársainak szerkesztésében hamarosan napvilágot lát egy szexbibliográfia, -filmográfia. A jelenleg „sajtó alá rendezés" állapotában leledző anyag tartalmazza a hazai szex- és pornókönyvek, folyóiratok, filmek jegyzékét, illetve a legjelentősebb külföldi anyagot. Különös teret szenteltünk a homoszexualitás és leszboszi szerelem kérdésének, s mint ilyen itthon ez egyedülálló vállalkozás. (Remélhetőleg 1993 második felében az érdeklődők nyomtatott állapotban is kezükben tarthatják a művet.)

Miért ne álljuk útját a szexkiadványok könyvtári megjelenésének? Először is azért, mert hasznos lehet. Aszódi Imre szerint a szex nem sablon: ezáltal lehet informálódni, kommunikációt tanulni, fantáziát fejleszteni. Szilágyi Vilmos szintén felsorolja, hogy miért hasznos a pornográfia: csökkenti a szexuális bűnözést, nincsenek társadalmi szempontból káros hatásai, elősegíti a helyes szexuális beállítottság kialakulását stb.

Ne felejtsük el, hogy az ilyen anyag megjelenésével bizonyára növekedne az olvasók száma. Tudniillik mindazok, akik eddig – a könyvtár arisztokratikus, elkülönülő jellege miatt – kiszorultak az olvasók közül, lévén az ők kedvenceit (ami az ún. intelligencia szemében szemét) a könyvtár eddig kirekesztette, most talán utat találhatnának a könyvtárhoz. „A dolog nyitja talán az ilyen olvasmányhoz való hozzáállásunk módjában van. Ha a pornó szerelmi regényhez úgy viszonyulunk, mint olyan szöveghez, amelynek per definitionem nem lehet semmiféle értéke, akkor nem is találunk benne semmilyen irodalmi értéket. Ha viszont nyílt a hozzállásunk, feltételezve a lehetőséget, hogy az ilyen irodalomban is megvalósulhat a kreativitás, akkor azt meg is találjuk... Nem kell tőlük sokat várni, de épp tagadni sem kell minden értéküket... A szuper-irodalom és a szub-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

irodalom között nem tátong abszolút szakadék."[11] Arról nem is beszélve, hogy a szex- és pornóirodalom (bármily pejoratív is az értelme) fontos szerepet tölthet be a szakemberképzésben, akár pszichológusokra, akár szociológusokra, néprajzkutatókra, történészekre, filozófusokra[12] vagy irodalmárokra gondolok (ld. pl. Lőwy Árpád verseit a századelőről, vagy a középkori pajzán énekeket stb.). Elég megnézni bármely külföldi pszichológia vagy szociológia egyetemi tankönyvet: külön fejezetet szentelnek a szexualitásnak és pornográfiának. Újabban a hazai felsőoktatás is teret ad e témának.

Vagyis a szex- és pornókiadványok beszerzése, rendelkezésre bocsátása terén is haladó szemléletűnek kell lenni, mert nem a könyvtár(os) feladata az erkölcsök javítgatása. A könyvtárnak egyre inkább a szolgáltató szférába kell tartoznia, s abba bizony e kiadványok is belefférnek. S ez még nem jelenti azt, hogy a piros lámpát ki kell akasztani az ajtó fölé.

Köszöntettel tartozom mindazoknak, akik a kéziratot átnézték, munkámat ötleteikkel, tanácsaikkal segítették, különösen dr. Aszódi Imre egyetemi docens, az orvostudomány kandidátusa és ifj. dr. Fedor István pszichológus.

Irodalom

1. LÁNYI András: „Főnök, akarja az ondót?" Pornó a standokon = Budapesti Könyvszemle, 1990. 2.évf. 2.sz. 232-240.p.
2. Ld. az azóta megszűnt Apolló c. folyóirat 1.évf. 1. számát vagy SZILÁGYI János: Magda asszony álma... Közlzlés vagy pornográfia = 168 óra, 1989. 1.évf. 4.sz. 20.p.
3. BUDAI Anikó: Hogyan készül a honi pornó? = Esti Hírlap, 1992. jún. 12.
4. SEWELL, Robert G.: Trash or treasure? Pop fiction in academic and research libraries = Coll.Res.Libr., 1984. 45.évf. 6.sz. 450-461.p.
5. SCHRADER, Alvin M. – HERRING, Margaret – DESCOSSA, Catriona: The censorship phenomenon in college and research libraries. An investigation of the Canadian Prairie Provinces, 1980-1985 = Coll.Res.Libr., 1989. 50.évf. 4.sz. 420-432.p.
6. OBOLER, Eli M.: The grand illusion. Sex: censorship or guidance? = Libr.J., 1968. 93.évf. 6.sz. 1277-1279.p.
7. A témáról bő irodalom áll rendelkezésre. Pl. HAAG, Ernest van den: The case for pornography is the case for censorship and vice versa. = Esquire, 1967 May. 134-135.p.
   OBOLER, Eli M.: Fear of the world. Censorship and sex. – Metuchen : Scarecrow Press, 1974.
   POPE, Michael: Sex and the undecided librarian. A study of librarians opinion in sexually oriented literature. – Metuchen : Scarecrow Press, 1974.
   ROBOTHAM, John – SHIELDS, Gerald: Freedom of access to library materials. – New York : Neal-Schuman, 1982.
8. HUBER, Hermann J.: Gewalt und Leidenschaft. Homosexualität in Film und Video. – 2. Aufl. – Berlin : B. Gmünder, 1984.
9. Ami azt illeti, a külföldi videofilmekkel sem könnyű a helyzet. Nem árt tudni, hogy az Oscar-díjas Sylvester Stallone egy szexfilmben kezdte pályafutását. Hasonló helyzet, mikor e sorok szerzőjét felkérték egy fiatal amerikai színész, Johnny Depp életútjának, filmjeinek bemutatására. Depp pár évvel ezelőtt a Private resort c. szexfilmben kezdte karrierjét. A filmhez aztán egy fél évi utánjárással, a Library of Congress, a Tri-Star és az Intercom segítségével lehetett hozzájutni.
10. CSISZÁR Jolán – CSŐRY Lászlóné: Szerelem, házasság, család. Ajánló bibliográfia. – Miskolc : II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, 1975.
11. MURSIC, Miljenko: A pornó szerelmi regények elviselhetetlen könnyedsége = Erotika, 1990. 6.évf. 66.sz. 88-93.p.
12. Néhány cím – ízelítőként – a szerelem- és szextörténet, filozófia témaköréből:
    NAGY Dénes: Beszédek a szerelemről. – Bp. : Hornyánszky ny., 1907.
    FREY József: A prostitúció történetéből. – Bp. : Apostol ny., 1924.
    RÁTH-VÉGH István: A szerelem regényes életrajza. – Bp. : Cserépfalvi, 1942.
    ORTEGA Y GASSET, José: A szerelemről. - Bp. : Bibliotheca, 1942.
    ROWSE, Alfred L.: Homosexuals in history. – New York : Putnam, 1984.
    Fejezetek a szexualitás történetéből. Szerk. Oláh Tamás. – Bp. : Gondolat, 1986.
    SZÉKELY András: A szerelem krónikája, avagy az erotika kultúrtörténete. – Bp. : Officina Nova, 1988.
    DOVER, K.J.: Greek homosexuality. - Cambridge : Harvard Univ.Press, 1989. stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Parttalan szex a könyvtárban?

Kövendi Dénes

Mielőtt *Eszenyi Miklós* írásával kapcsolatos aggályaimat kifejteném, hadd mentegetőzzem: nem tartom magam különösebben prűdnek. Az Eötvös Kollégiumban nevelkedtem (még a kezdő háborús évek „békebeli" Kollégiumában); ott nemcsak a trágárság tartozott hozzá a mindennapi nyelvhasználathoz, hanem a valamilyen dallamra húzott pajzán versezetek közös éneklése is a fürdőteremben és egyéb rituális alkalmakkor. Az én időmben épp az ilyen versezetek latinra fordítása jött divatba, s magam is lefordítottam az E.M. által említett *Lőwy Árpád* Kis magyar etnográfiájából jó néhány strófát. (S ezt ma se szégyellem, legföljebb azt, hogy strófáim nem váltak olyan népszerűvé, mint mások népdalfordításai, tehát nem voltak elég ötletesek és eredetiek – márpedig malackodni csak szellemesen érdemes.) Mindez szervesen hozzátartozott egy olyan közösség szubkultúrájához, amelyben húszéves fiatalemberek élnek összezárva, napi 12-16 órás intenzív szellemi munka önfegyelmében. – De mindez a mi *belső* ügyünk volt; a nyilvános kollégiumi kabarékon nyoma sem volt a házi ritusok malackodásainak. S ennek megfelelően teljesen *szóbeli* szubkultúra volt; Lőwy Árpád költeményei (elválva valahai nyomtatott kiadásuktól) s a többi szövegek is szájhagyományként szálltak nemzedékről nemzedékre. Talán ezért nem tudom máig sem megszokni az idevágó szókincs *nyilvános* szóbeli (pl. villamoson) vagy épp *nyomtatásban* való használatát.

E.M. írásában sok minden egybemosódik. Újszerű elgondolások esetében ez nem is meglepő; de nagyon kívánatos volna némi tisztázás azirányban, hogy a szex- és pornódokumentumok anyagából a) mire van szükség, b) milyen könyvtárban, c) milyen célra, d) milyen közönségnek. Járatlan lévén a vizuális szexinformáció világában, az alábbiakban az irodalom felől javaslok bizonyos distinkciókat.

1. *Tudományos irodalom, ismeretterjesztés és propaganda.* – E három műfaj között sehol sem tesz különbséget. „Siralmas"-nak ítéli könyvtáraink helyzetét, mert fehér folt bennük a szex- és pornóirodalom, a „majdnem katasztrofális" helyzet illusztrációjaként viszont azt az egyetlen konkrét példát hozza fel, hogy egy szexológiai (feltehetően tudományos igényű) munkát csak külföldről szerezhetett be, könyvtárközi kölcsönzéssel. (NB. Van-e olyan „bevett" tudományág, amelynek magyar képviselői nem kényszerülnek ilyesmire?) Készülő bibliográfiájuk-filmográfiájuk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azután ismét *általánosságban* a „szex- és pornókönyvek, folyóiratok, filmek" anyagát tárja fel.

2. *Irodalom és álirodalom.* – „Ha *Petronius*... vagy... *Esterházy Péter* neve helyett az szerepelne a könyvön szerzőként, hogy Kis Pál, rögtön rásütnék a könyvre, hogy ez bizony a legvadabb pornó" – írja E.M. Az a gyanúm, ő se gondolja komolyan, hogy az irodalmat nem lehet megkülönböztetni az álirodalomtól. Az a Csecsotka Rózsi nevű pesti hölgy például, aki Rosy Sheshotka néven amerikai bájgúnárok és szexbombák szerelmeiről gyárt regényeket, a cselekmény csúcspontján sose mulasztja el annak közlését, hogy John „körkörös mozgást végzett Mary testében" nemiszervével. (Az idézet hiteles, csak a szerző nevén eszközöltem további módosításokat.) El tudja képzelni E.M., hogy Esterházy egyszer is leír ilyen esetlen mondatot, nemhogy három regényében újra meg újra? Madarat tolláról, írót és álírót szintén.

3. *Irodalom, „merész témák", célirodalom.* – Ne maradjunk a fenti példánál, a legprimitívebb szenzációhajhászásnál. Valóban gyakran tévesztik viszont össze az értékes irodalommal a merész, újszerű témákat megpendítő írásműveket. Csakhogy, ne feledjük, *nem a téma* teszi az irodalmat. Ha pl. a magyar költészetben a szerelem testi voltának előtérbe állítása (mint újszerű téma) forradalmat jelentett volna, akkor nem *Ady*, hanem *Szilágyi Géza* nevéhez fűznénk a századelő irodalmi forradalmát. Ez a derék poéta 1896-ban tette közzé első kötetét, s ekkori és ezutáni verseiben már bőségesen szerepelnek olyan témák, motívumok, sőt szavak, amelyeket Ady sajátosságaiként ismerünk. Az őszinteség és a verstechnika sem hiányzott Szilágyi írásaiból, csak épp az a rejtélyes valami, ami a versnek jelentőséget ad – ezért tűnt el az irodalomtörténeti tudat legmélyebb bugyraiban. – A téma senkit sem tesz költővé, íróvá; ezért gyanús mindenféle „célirodalom", alkalmazott irodalom, amely a témájával akar érvényesülni. Ez persze nemcsak az erotikus irodalomra (vagy a szocreál termelési, politikai alkotásaira) érvényes; a polgár lelkesítésére szánt hazafias vagy vallásos „irodalom" ugyanúgy kompromittálja az igazi hazafias vagy vallásos érzést (s a belőle fakadó műveket), ahogyan a polgár pukkasztására vagy csiklandozására szánt erotikus irodalom veszi el az igazi erotika ízét (amint ez E.M. is írja, *Lányi András*t egyetértőleg idézve).

4. *Kutatási téma és fogyasztási cikk.* – Hulladékhasznosítás nemcsak az anyagi termelés terén létezik. Nekem is volt alkalmam hivatalból turkálni az aluljáró-irodalom kukájában (ennek erotikus részhalmazát természetesen nem azonosítom az erotikus irodalom egészével), s nem találtam haszontalan foglalkozásnak. Irodalomtudományi szempontból: a nem-irodalom szembeötlő jellegzetességei kontrasztként jobban kiemelik az irodalom fogalmi jegyeit, segítik annak a tisztázását, hogy mi is hát az irodalom. Szociológiai tanulságokat is kínál pl. az a tény, hogy míg a „hagyományos" irodalom anatómiai érdeklődése csak a hölgyek keblére terjedt ki (azt méltatta mind a szemérmetes, mind a szókimondó poéta, ki-ki a maga módján), addig az aluljáró-irodalom művelői már előszerettel áradoznak a férfiak domború, izmos, napbarnított stb. melléről is, sőt nemiszervüktől sem sajnálnak néhány elismerő szót. Aki akarja, elemezheti, hogy ez most csak a nőolvasók gyönyörködtetésére szolgáló üzleti fogás, vagy mélyebb elvi alapokon nyugszik, azt dokumentálván az egyenjogúság szellemében, hogy a férfi ugyanúgy tekinthető szexuális *objektum*nak, mint a nő. Bizonyára más elméleti tanulságokkal is szolgálhat ennek az anyagnak a feldolgozása, kivált a pszichológia számára. – „Direkt" fogyasztásra azonban ugyanúgy nem ajánlanám, mint ahogy abnormisan éhesnek kellene lennem ahhoz, hogy ételmaradékot keresgéljek a kukában. (Ne essék félreértés: ezúttal sem a témájuk miatt minősítem hulladéknak ezeket az alkotásokat; egy ún. irodalmi alkotást a témája tehet nyálcsurgató padalatti olvasmánnyá vagy iskolai ünnepélyek obligát műsorszámává – csak irodalommá nem.)

5. *A pornográfia haszna (?).* – Az E.M. által idézett pszichológus szerint a pornográfia csökkenti a szexuális bűnözést, nincsenek társadalmilag káros hatásai. Ehhez nem értek, ellentmondani nem merek. Egy analóg jelenség azonban gondolkodóba ejt. A gyermekpszichológia nemcsak azt állapítja meg, hogy a gyermeknek életszükséglete a mese, hanem azt is tanítja, hogy a meséknek még a rémségeitől se kell félteni a gyereket; hiszen ha azt hallja vagy olvassa, hogy a gonosz mostohát végül szöges hordóba fenekelve legurították a hegyről, ezzel „semleges közegben" kiéli, feloldja agresszív hajlamait. Igen ám, csakhogy a mese költői (esetleg századokon át csiszolódott) formában, áttételesen, jelképesen mutatja be a maga rémségeit – a mai gyerek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

viszont a tévé elé szögezve egyszerre több érzékszervével, „direktben" kapja (még ha csak a gyerekműsorokra gondolok is) az erőszakot, a csodafegyverekkel könnyedén és sorozatban elkövetett gyilkosságokat. S ettől a jelek szerint egyáltalán nem oldódnak agresszivitási görcsei; egyre gyakrabban olvashatunk olyan gyilkosságokról, amelyeket gyerekek követnek el „csak úgy", üres idejük eltöltéseként, a személyiségük részévé ivódott gyilkossági jelenetek hatására. S ez a példakövető reakció talán nemcsak a gyerekekre érvényes, és nemcsak az erőszak, hanem a szexuális aberráció folytonos sugalmazására is.

6. *Pornó és haladás.* – „A szex- és pornókiadványok beszerzése... terén is haladó szelleműnek kell lenni" – írja E.M. Könnyen elképzelhető, hogy fokozatosan ezek a kiadványok is „begyűrűznek" könyvtárainkba, de ez miért haladás? Miért akasztunk mindig világnézeti fügefalevelet a pucérkodásra? – ahogy a 70-es években „a rothadó kapitalizmus züllöttségének" illusztrálása címén közölt a sajtó ilyen képeket, most haladó voltukat dokumentálják velük a könyvtárak? – Nem minden esetben elmaradottságunkat jelzi, ha nálunk (még) nem általános valami, ami Nyugaton (már) az – pl. a szervezett bűnözés. Amint az sem mindig fejlettségünk jele, ha valamiben megelőzzük a Nyugatot; a válások tömeges volta (hogy a szexuális viselkedés terén maradjunk) kétségtelenül „modern" jelenség, de az Európai Közösségbe való felvételünk mellett még sose érveltünk azzal, hogy lám, mi a válások terén évtizedek óta tartjuk dobogós helyünket a világon, jócskán megelőzve bármelyik európai országot.

7. *Erkölcsnemesítés vagy embertisztelet?* – „Nem a könyvtáros feladata az erkölcsök javítgatása". Nem. De amennyiben magával egyenlő értékű embernek tekinti az olvasót, akkor tartja magát ahhoz a gyermeteg igazsághoz, hogy „amit nem kívánsz magadnak, ne tedd az embertársadnak": nem propagál neki olyasmit, amit gusztustalannak, butítónak tart. – Tilalommal természetesen nem lehet védekezni semmiféle irodalmi, „művészi" vagy egyéb negatívum ellen, a tiltott, eldugott terméknek eleve nő a vonzereje. Az értéktelennek csak az érték lehet az ellenszere; ezért jó, ha érték és szemét között el tud igazodni nemcsak a könyvtáros, hanem az olvasó is. S ebben az eligazodásban a könyvtáros is segíthetné az olvasót, mint ahogy eleve segíthetné már az iskola és a tömegkommunikáció is. Amíg azonban az iskola ízlésnevelő hatása gyönge, a tömegkommunikációé pedig inkább negatív, addig számolnunk kell a meghökkentően igénytelen igényekkel – de legalább ne örüljünk nekik és ne tekintsük haladónak a kielégítésüket. – S azt se feledjük, a könyvtárosnak is vannak emberi jogai; ha nem muszáj, őt se kényszerítsük olyan dokumentumok kezelésére, amelyektől felfordul a gyomra.

8. *A könyvtár a szolgáltató szférában.* – Kétségtelenül „egyre inkább" oda tartozik, ez valóban haladás; csak az a kérdés, milyen konzekvenciákat vonunk le ebből a tényből. Egyetértek E.M. kijelentésével: a szex- és pornókiadványok szolgáltatása „még nem jelenti azt, hogy a piros lámpát ki kell akasztani az ajtó fölé". Nem, hiszen a könyvtár nem *materiális* értékeket szolgáltat (akár üzleti, akár szexinformációról van szó), csak a rájuk vonatkozó információkat – ellentétben a nyilvánosházzal, amely ugyebár materiális szolgáltatásokat nyújt. A szexuális *információk* szolgáltatása terén viszont kínálkozik egy még kiaknázatlan lehetőség, amely az E.M. által említett szolgáltatások tarka palettájáról is hiányzik: peep-show létesítése a könyvtárban. Ez alighanem igen hatékony vizuális szolgáltatás, s a Nagykörút ilyen cégtábláinak szaporodásából ítélve komoly érdeklődésre is számíthat, új használói rétegeket vonzhat a könyvtárba. (Hogy ezt munkaidőben vagy másodállásban végzik a könyvtárosok, esetleg külső munkatársak bevonásával szervezik meg, az már részletkérdés.)

9. *Személyes és szakmai érdeklődés.* – Persze, nincs külön „a könyvtáros" és „az olvasó"; korunk gyermekei vagyunk mindnyájan. Egy igen kiváló néhai kollégánk úgy 20 éve jelentős pornókép-gyűjteménnyel dicsekedhetett; ezt persze nem könyvtárosként, hanem ínyencként hozta össze, propagálására nem gondolt (s nemcsak az akkori hivatalos korlátok miatt nem). – E.M. bibliográfiai tevékenységében viszont a személyes érdeklődés szerencsésen találkozik a szakmaival; elvégre ha egyszer vannak dokumentumok, akkor számbavételükre is szükség van. A téma „tudományos jelentőségét" (amelyet föntebb magam is elismertem), a „szakemberképzésben játszott szerepét" azonban mintha eltúlozná. Az érdeklődés felkeltésének ilyen buzgalma már átcsap a tudományos feldolgozás területéről a propagandáéra. Aminthogy a bibliográfus – ha nem megrendelésre, hanem saját kezdeményezésére dolgozik – mindig olyan témát választ, amelyet közhasznúnak érez, amely-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

re fel akarja hívni a figyelmet. E.M. cikkének egész pátosza is arra vall, hogy itt – függetlenül a feltárás teljességétől – nem pőre bibliográfiai számbavételről, hanem *ajánló* bibliográfiáról van szó, s ennek a célszerűsége már vitatható. Ráadásul olyan intézmény könyvtárosainak munkaközössége szerkeszti, amely intézmény eredetileg – legalábbis részben – *pedagógusképzésre* létesült; ha épp ők büszkélkednek azzal, hogy „különös teret szentelünk a homoszexualitás és a leszboszi szerelem kérdésének" – az már a fekete humor határát súrolja.

HÓFEHÉRKE – CSAK 10 ÉVEN FELÜLIEKNEK! – Jacksonville-ben (USA) több szülő panaszkodott, hogy Hófehérke és a hét törpe meséje „a különféle gyilkossági formák bestiálisan realista ábrázolásával" brutalitásra csábítja a gyermekolvasókat; egy hétéves fiúnak a Hófehérke olvasása olyan „súlyos lelki sérüléseket" okozott, hogy pszichiátriai kezelésre szorult. A városi oktatási osztály utasította az iskolai könyvtárakat, hogy 10 éven aluliaknak csak külön szülői engedéllyel adják ki a Grimm-meséket.

(DBI-Pressespiegel, 1993. ápr.)

JOBB KÖNYVTÁRBÓL KÉPET IS LEHET LOPNI! A berlini Városi Könyvtárból le- és elemelték Stieler híres Goethe-portréját, amely 1828-ban készült, s 100 000 márkára becsülik az értékét.

(DBI-Pressespiegel, 1993. június)

KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS HELYETT – UTAZZON A HELYSZÍNRE! – A frankfurti Városi és Egyetemi Könyvtárban egy egyetemi hallgató a márciusban leadandó diplomamunkájához január elején adott be könyvtárközi kölcsönzési kérést egy könyvre – májusban értesítették, hogy a könyv Kasselból megérkezett. Az igazgató szerint a könyvtárközi kölcsönzés normális átfutása 4-6 hét, viszont a könyvtár személyzete (költségvetési keret híján) nem elegendő, így ilyen rendkívüli késések is előfordulhatnak. Gyorsabb, bár drágább a fénymásolat rendelése. S végső esetben azt ajánlhatja, hogy az igénylő – miután megállapították a könyv lelőhelyét s telefonon külön azt is tisztázták, hogy pillanatnyilag a helyén van, nem kölcsönözte ki más – utazzon a helyszínre, ott olvassa el a fontos forrásmunkát.

(DPI-Pressespiegel, 1993. június)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cenzúra és a titkos kiadványok szerepe a nyolcvanas évek Magyarországán

Lőrincz Judit

A szerző az *Association Internationale de Bibliologie* québeci (Sherbrooke, 1993. szept. 13-15.) „Könyvkiadás és hatalom" c. konferenciáján tartott előadásának rövidített változata az alábbi írás. (*A szerk.*)

Bevezető

A cenzúra a világtörténelem kísérő jelensége, szerepe a hatalom stabilitásának, jogszerűségének függvényében erősödik vagy halványul. A kiátkozás, a könyvégetés, az írástilalom Európában nem ismeretlen, a könyvek eltiltása (prohibitio librorum, censura repressiva librorum) és a könyvek előzetes jóváhagyása (censura praevia librorum, approbatio librorum) pápák és császárok, tehát egyházi és világi hatalmak törekvéseit egyaránt jellemzi.[1] A Thalmud, a zsidó apokrif iratok, a lutheri tanok, a szabadkőműves eszmék elleni tiltások, kiközösítések tényei sokunk előtt ismertek. Dolgozatom terjedelmi korlátai miatt nem bocsátkozom a cenzúra történetének ismertetésébe, de néhány európai és magyarországi példát azért felvillantok, mielőtt a nyolcvanas évek lágy diktatúrájának illegitim szellemi gyümölcseit, szamizdatjait közelebbről bemutatnám.

Néhány példa a francia, az osztrák és a magyar cenzúra működéséről

A cenzúra működését illetően két európai példát említek a XVIII. század második feléből, Franciaországot és Ausztriát, mint két, viszonylag jól elhatárolható típust.[2] Voltaire 1717 és 1726 között 11 hónapot töltött a Bastille-ban, Mirabeau-t és Diderot-t Vincennes-ba internálták irodalmi tevékenységükért. 1757-ben a cenzúratörvényeket Franciaországban megszigorították, a cenzorok beállítottsága mégis liberálisnak mondható. Ebben a felvilágosodott társaságoknak, irodalmi szalonoknak nem csekély szerepe lehetett. A cenzorok maguk is írók, újságírók voltak.[3] A szerzői jogokról folytatott párbeszéd, a szerzők és kiadók által gyakorolt nyomás a cenzúra átalakulásához, majd a forradalom idején annak eltörléséhez vezetett.

Ausztriát ez idő tájt a legkonzervatívabb országok egyikeként tartják számon. A könyvcenzúra a jezsuiták irányította bécsi egyetemre há-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rult. A protestantizmus kezében a könyv volt a leghatékonyabb eszköz az eszmék terjesztéséhez, de a protestáns írások szerzőit börtön várta. Később II. József elrendelte, hogy a cenzor királyi hivatalnok legyen. A francia forradalom hatásától féltett birodalom működéséhez tartozott a könyv- és sajtócenzúra megszigorítása. Ez a konzervatív szellem még a XX. században is tovább élt.[4]

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után, a két világháború között Magyarországon elég gyakori eset volt írók, költők perbefogása. 1921-ben rendeletileg ugyan eltörölték az előzetes cenzúrát, ugyanakkor a III. törvénycikk alapján elvileg lehetővé vált bármely magyar író, költő, publicista perbefogása, elítélése, s jogalapot teremtett emigráns írók munkáinak megsemmisítésére. *Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Kassák Lajos* perei ismertek a magyar irodalmi köztudatban. Illyés 1920-ban, letartóztatása elől Párizsba emigrált. *József Attilát* Lázadó Krisztus című verséért istengyalázásért, Villon fordításáért szeméremsértés miatt fogták perbe, Szocialisták című verse pedig az izgatás bűntettét merítette ki. A tényfeltáró, szociográfiai irodalom kiemelkedő alkotásai sem kerülték el a hatóságok figyelmét. A magyar írók cenzúra elleni harcát feldolgozó könyv idézi az egykori kultuszminiszter, *Klebelsberg Kunó* mondatát: *„A kultusztárca egyben honvédelmi tárca is."*[5]

Bálint György: Széljegyzetek egy kultúrrendőri cikkhez című írásában nem kevés iróniával javasolta, hogy *„a rendőrség állítson fel osztályai mellett egy irodalmi és egy művészeti osztályt is dramaturgiai főtanácsosokkal és grafikai segédfogalmazókkal. A hatósági darabokhoz fegyelmi úton rendeljenek ki inspekciós közönséget".*[6]

A külföldi írók magyarra fordított műveiből is több fennakadt a hazai cenzúra rostáján. Betiltották pl. *Büchner*: Danton halála című darabját, a máglyára ítélt könyvek jegyzéke szerint *Proust*ot is tűzhalálra ítélték.[7] Bekerültek Magyarországra az Edition Monde, az Edition Carrefour (Paris), a Garphia Verlag (Zürich), a Querido Verlag (Amsterdam) kiadásában magyar és idegen nyelvű baloldali művek, valamint a magyar emigránsok kiadványai. Az emigrációban íródott *Hatvani Lajos* Das vervundete Land című könyve, kitiltásával kapcsolatban *Thomas Mann* a vád és a következtetések hamis voltát emelte ki levelében.[8] Az Edition Monde kiadásában 1930-ban magyarul megjelent *Hašek*: Svejk c. művét a papi osztály elleni izgatás bűntette címen kobozták el és semmisítették meg.[9] *Déry Tibor* ellen 1938-ban Gide: Retour de l'U.R.S.S. című könyve fordításáért emeltek vádat. Déry következő börtönbűntetése egy újabb politikai időhatáron túlra visz minket, 1957-ben az 1956-os magyar forradalom leverését követő megtorlás idejébe, a Kádár-korszak első szakaszába, amelyben az írót a konszolidációt akadályozó tevékenységéért 9 évi börtönre ítélték.

A két világháború között a baloldali irodalom jelentette a perek tárgyát. A második világháború idején, 1940 augusztusában életbe lépett a teljes cenzúra, melynek értelmében ügyészi engedély nélkül sajtótermékeket sem kinyomtatni, sem terjeszteni nem volt szabad.

Zárolt kiadványok

A második világháborút követően 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 16. pontja rendelte el a nyomdák, kiadók, könyvkereskedők, közkönyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek megsemmisítését. A rendelet 15 napot adott az indexre került anyagok kijelölt gyűjtőhelyre szállításához. (Négy lista is követte egymást, időben szorosan.)

Ez az anyag képezte az Országos Széchényi Könyvtár zárolt kiadványainak egyik részét, a másik rész az 1945 utáni emigráció műveiből állt össze, melyet hivatalos úton a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalaton keresztül rendelt meg az Országos Széchényi Könyvtár. Ez az állomány teljesnek mondható a könyvek és a rendszeresen megjelenő periodikumok tekintetében, azonban a hivatalos procedúra lassúsága miatt a kutatók számára csak megjelenésük után 2-3 év elteltével váltak hozzáférhetővé. Az Új Látóhatár, a párizsi Irodalmi Újság és a Katolikus Szemle egy-egy tanulmánya – a nemzeti könyvtárban található példánytól függetlenül – ismertté vált az értelmiség körében, annak ellenére, hogy kevés példány jutott be az országba (a Zárolt Kiadványok Tárában pl. 1 példányban voltak hozzáférhetőek). A Zárolt Kiadványok Tára 1988-ig működött. E különgyűjteményen kívül a könyvtár nagy anyagában is voltak ún. „piros pontos" könyvek, melyek használata kutatói engedélyhez volt kötve. Magyarországon 1945 után megjelent

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkát a zárt anyagban nem gyűjtöttek. Ez alól kivételt az a szamizdat gyűjtemény jelentett, mely az 1970-es évek végétől az 1989-ig terjedő időszakban jelent meg és amelyről részletesebben kívánok szólni.

A hivatalos „múlt-tudatot" a történelemhez való viszony őszintétlensége, amnézia jellemezte. Az 1950-es évek diktatúrája megnyírbálta és felszámolta az egyazon társadalmi rétegbe tartozók kis csoportjait, a társadalmi kontrolt lehetetlenné tette, az utazásoknak, az információk áramlásának az ún. vasfüggöny állta útját. A politikai hatalom még az 1960-70-es években is a művészeti alkotások szelektálásával szűrt, minősített (támogatott, tűrt, tiltott), noha deklaráltan a cenzúra nem működött, ugyanakkor a Kulturális Minisztériumban működő Kiadói Főigazgatóság engedélye nélkül, elvileg lehetetlen volt bármit nyomtatásban megjelentetni. Emlékeztethetek arra, hogy Nyugaton ez idő tájt Magyarországot a szocialista tábor legvidámabb barakkjának tekintették.

A 70-es években a társadalmi és irodalmi erőviszonyok lassú átrendeződése kezdődik, a társadalom politikailag tagolódik, a politikai csoportérdekek artikulálódnak. A 70-es, 80-as évek modern magyar prózája vitat, alkuszik, a készen talált szabályokat gyanúsítja. A kommunikációs helyzeteket inkább a partnerek szimmetrikus helyzeteként definiálja a kölcsönös függés, szabályalakítás játszmáit kialakítva.

Jellemző tény, hogy a Zárolt Kiadványok Tárában dolgozó szakembereknek nem volt beleszólásuk az állomány alakításába: az olvasóközönség egy jelentős részét viszont rendkívüli módon irritálta, hogy az információt megszűrték, központi utasításokkal szabályozták, azaz gyakorlatilag kiválogatták, hogy kik olvashatják ezeket az anyagokat.[10]

Valójában ki használhatta a zárolt anyagokat? Azok a kutatók, akik megbízó levelet tudtak hozni, amellyel igazolták, hogy kutatási témájukhoz szükséges a zárolt dokumentumok tanulmányozása. 1981-ben még a művelődésügyi miniszter 135/1981 (M.K.19.) számú utasítása szabályozta, hogy mi tartandó zárt anyagban.[11]

- a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetőleg külpolitikáját sértő,
- a szocialista erkölccsel ellentétes (pl. pornográf) anyagok,
- a művelődési miniszter által zárt anyagnak nyilvánított dokumentumok.

„A zárt anyagnak minősülő könyvtári anyag általában a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek, a párt és a társadalmi szervezetek és a tanácsok vezető állású dolgozóinak, a Magyar Tudományos Akadémia rendes és levelező tagjainak, továbbá a felsőoktatási intézmények, a szerkesztőségek, a könyvkiadó vállalatok, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió vezető állású dolgozóinak – munkahelyi beosztásuk, illetőleg akadémiai tagságuk igazolása mellett – adható ki."

A cenzúra történetében akadnak olyan esetek is, amikor maguk a cenzorok harcolták ki egy-egy mű megjelentetését, pontosan tudva, hogy ezzel a lépésükkel felrúgják a szabályokat.

1985-től a Zárolt Kiadványok Tárának munkatársai már nem tudták, s nem is igazán akarták betartani a szabályokat, egy-egy alkalommal beengedtek érdeklődő olvasókat, s eltekintettek az igazolástól.[12]

Összesen kb. tízezer könyvcím volt a zárt anyagban és további ezer cím a periodikákból. Az állomány egyik speciális része

- az 1956-os napilapok gyűjteménye, mert az akkori forradalom hivatalos megítélése szerint ellenforradalomnak minősült, valamint a
- A Kossuth Könyvkiadó (amely a Magyar Szocialista Munkáspárt kiadója volt) által az 1960-as évek közepétől kis példányban megjelentetett ideológiai műveket tartalmazó ún. számozott sorozat. A sorozat külföldi művek fordításából, és magyar szerzők külföldön megjelent műveiből állt (engedélyt ezek fordítására a kiadó nem kért). E sorozat a politikusok és vezető beosztású hivatalnokok tájékoztatására szolgált. Összesen 61 ilyen könyv jelent meg, pl.: *Nagy Töhötöm:* Jezsuiták és szabadkőművesek (Buenos Aires 1963), *Raymound Aron:* Előadások az ipari társadalomról, *Sevan-Scheiber, Jean Jacques:* Az amerikai kihívás [La défi americain], továbbá *Carillo, Con-Bendit, Djilas, Mao Ce-tung* könyvei, vagy *Huszár Tibor:* Beszélgetések című könyve, mely emigrációban élő magyarokkal (Cs. Szabó László, Fejtő Ferenc, Kovács Imre, Nagy Ferenc) készült interjúit tartalmazza.

A 80-as években jelent meg e sorozat keretében pl. *Egon Bahr:* Mi lesz a németekkel? című könyve, de „A szovjetek sorsa és balsorsa a Közel-Keleten" is zárolt kiadvány volt. E sorozat keretében a 60-as évek közepétől a 80-as évek vé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

géig mintegy 61 könyv látott napvilágot, de nagyon megszűrt közönség részére.

Közel 250 szamizdatot tartalmaz a Zárolt Kiadványok Tára, melyet 1989-től Kortörténeti Tárnak neveznek. A 70-es évektől mindössze 7 sokszorosított anyag, a 80-as évektől hozzávetőlegesen 200, év nélkül 34, kiadó megjelölése nélkül pedig 8 anyag szerepel a gyűjteményben.

A szamizdat „lázgörbéje" a nyolcvanas években

A gyűjtemény egyötöde 1956-ról szól jelezve, hogy a történelemhamisításnak 1956 talán a legneuralgikusabb pontja volt (néhány példa: *Bibó István*: Emlékirat. Magyarország helyzete és a világhelyzet 1957. Bp. 1982., Cenzúrázatlan beszélgetések a békéről és szabadságról. Bp., [1985], „Magyar Október" Szabadsajtó., *Gosztonyi Péter*: 1956 A magyar forradalom története München, Újváry „Griff"., Mi történt 1956-ban? Az ENSZ különbizottságának jelentése. A magyar felkelés rövid története Bp. 1983.).

Az írások tematikai megoszlását figyelembe véve a szomszéd országokkal, a kulturális kapcsolatokkal, a kisebbségek helyzetével foglalkozik az írások másik csoportja, a magyar kisebbség helyzete is több szerzőt foglalkoztat, ismét egy másik csoport a hivatalos véleményekhez képest eltérő optikával vizsgálja a magyar gazdasági és társadalmi helyzetet. Nem kevés, a külföldi emigrációban élő magyar tudóssal, politikussal, művésszel készült interjú. Szépirodalmi anyagok is szerepeltek a Zárolt Kiadványok Tárának anyagában, arányuk azonban nem nagy.

A kiadványok leggyakrabban sokszorosított formában, gépiratként vagy igénytelen kivitelben jelennek meg, kivételt képez például a „Feketében" című antológia, mely 38 író és 21 képzőművész munkája, a Szegényeket Támogató Alap jelentette meg igényes kivitelben 1982-ben.

Néhány nyolcvanas évekbeli szamizdat kiadó kifejező neve: ABC Független Kiadó, Elsötétítés, Katalizátor Iroda, Kalóz, Artéria Galéria, Gulag ABC, Inconnu Group, Alulnézet Kiadó.

A jól tájékozott értelmiségi olvasó a szamizdat hírlapok közül a 80-as években már 20 féléből válogathatott. Legismertebb talán a *Beszélő*. Ez a szó magyarul jelenti azt, aki beszél, de jelenti a börtönbeli látogatás alkalmát, amelynek során rácson keresztül folyik a „társalgás". A Beszélő egész hírlap-családdá vált, volt *Külön Beszélő* és *Máshonnan Beszélő*. Még néhány jellegzetes cím: *Ellenpontok, Vakond, Inkonnu Press, Vízjel, A helyettes szomjazók magazinja, Égtájak között* stb. Ezek is bekerültek a Zárolt Kiadványok Tárának anyagába.

Az állományba kerülés talán legérdekesebb módja, amikor nemegyszer az állományt használó kutatók révén sikerült a sokszorosított változatokhoz hozzájutni.

A szamizdat kiadóknak saját terjesztőik voltak. A szamizdat butikba való belépés azonban a belügyi szervek megfigyelését vonta maga után, amit az értelmiségiek csak egy nagyon szűk része kockáztatott meg.

Végezetül

Dolgozatomban a cenzúra működésének legszembetűnőbb jelenségeit vizsgáltam, s csak a legfontosabb kiadványokról esett szó. A „finomabb" elemzés még nem készült el. A *2000* című folyóiratban *Szörényi László „Delfinológia"* című sorozatában számolt be azokról az esetekről, amikor hivatalos állami kiadók klasszikusnak számító szövegeket (pl. *Kosztolányi* vagy *Móricz* írásait) kurtították meg ideológiai okok miatt. Egy sajátos skízis lenyomata a nemrégiben megjelent könyv dokumentum anyaga, melynek címe: *Írók pórázon*.[13]

Egy korszak szellemi életéhez nemcsak a hivatalosan működő kiadók termése tartozik, hanem a búvópatakként jelenlévő szamizdatok is, jóllehet ezek gondolkodásunkban betöltött szerepéről képet alkotni, csak késéssel tudunk.

Jegyzetek

1. GÉCZY József: Az egyházi könyvtilalom és könyvbírálat. Nagyvárad, Szent László Nyomda Részvénytársaság, 1945. 205 p.
2. CSEPREGI Klára: Cenzúra a XVII. század második felében Franciaországban és Ausztriában. = Könyvtári Figyelő, 1992. 2.sz. 305-311.p.
3. BLAGONNET, Catherie: Recherches sur les censeurs reyaux. 106 p.
4. SASHEGYI Oszkár: Német felvilágosodás és a magyar cenzúra: 1800-1830. Budapest-Pécs, 1938. 10.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. MARKOVITS Györgyi: A magyar írók harca a cenzúra ellen (1919-1945). Bp. Akadémiai K., 1985. 247 p.
6. Toll. 1929. június 9. szám.
7. FENYŐ Miksa: Az elsodort ország. Naplójegyzetek. Bp. Révai, 1946. 22.p.
8. MANN, Thomas: Levelek 1889-1933. Bp. Európa, 1965.
9. A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., bev. Markovits Györgyi és Tóbiás Áron.) Bp. Magvető, 1966. 393 p.
10. Részlet a szerző az egykori Zárolt Kiadványok Tárának (ma: Kortörténeti Tár) vezetőjével, Somogyi Pálnéval készült interjújából
11. Az utasítást az akkori művelődési miniszter, ma reformkommunistaként számon tartott Pozsgay Imre írta alá.
12. Az 1985-86-os Belügyminisztériumi és Kulturális Minisztériumi felülvizsgálatban elmarasztalták a Széchényi Könyvtár Zárolt Kiadványok Tárát, mert nem kellő szigorúsággal kontrollálta az olvasókat.
13. Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból 1961-1970. (Dokumentumválogatás.) Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1992.

KÖNYVTÁRHASZNÁLAT – ÓRÁNKÉNT 50 FONTÉRT – különlegesen szakosodott brit könyvtárakban ilyen díjszabás is előfordul. Üzleti jellegű tájékoztatási intézmények 50-70 fontot kérnek egy órai tájékoztató munkáért, irodalomkutatásért.
(Inform, 1993. aug.)

AZ INTERNET az USA-ból indult, de 1993. januárjában már 102 ország több mint 9000 számítógép-hálózatának 10 millió használóját kapcsolta össze egymással; használóinak száma évente megduplázódik.
(Specialist, 1993. március)

100. SZÜLETÉSNAPJÁT ÜLI 1995-BEN A FID. Az ünnepi események az 1994. októberi tokiói FID-kongresszuson kezdődnek; kerekasztal-összejövetelre hívják ide valamennyi tájékoztatással (is) foglalkozó nem kormányzati szervet, s kiáltványt fogalmaznak meg a tájékoztatás feladatairól a következő évtizedekben. A kiáltvány előzetes tervezete négy központi gondolatra épül majd: mik lesznek az emberiség fő problémái s ezek megoldásában az információk szerepe; mit tegyenek megoldásuk érdekében a tájékoztatási szakemberek; milyen egységes elvek alapján dolgozzanak; milyen területen lesz szükség közös cselekvésre.
(FID Stop Press, 1993. július)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MAGYAR
BOOKS IN PRINT

A Magyar Books in Print havonta tájékoztatja a könyvtárakat az új könyvekről. 300 könyvkiadótól szerzünk be információt, amikor a könyvek még IN PRINT azaz nyomdában, nyomtatás alatt vannak!

A könyveket 5 - 10 - 30% kedvezménnyel

megrendelheti a Magyar Books in Print csomagküldő szolgálatánál.
Nagykereskedői szolgáltatásként 30% kedvezménnyel 10 napon belül átadjuk a könyveket. Könyvtári csomagküldő szolgálatatásunk 10% kedvezménnyel 5 héten belül postázza a könyveket könyvsarokkal,
bibliográfiai leírással floppy disken
vagy katalóguscédulán! Olvassa el novemberi könyvkatalógusunk első oldalán új szolgáltatásaink részletes ismertetését, és rájön, hogy a legsokoldalúbb és legelőnyösebb ajánlatot a könyvtáraknak a Magyar Books in Print nyújtja.

Az alapszolgáltatás ingyenes!

Így Önnek semmit sem kell levonnia az 5 - 10 - 30% kedvezményből, és mivel ez a kedvezmény valódi és teljes, számolja ki, hogy a polcon

minden 21. könyv ingyen van;
minden 11. könyv ingyen van;
minden 4. könyv ingyen van.

MAGYAR BOOKS IN PRINT, Postacím: 1374 Budapest 5., Pf.:579.
Szerkesztőség és raktár: 1138 Budapest, Népfürdő u. 33.
Telefon: 270-0317, 270-0318, Fax: 270-0317

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról
Szemle

Skaliczki Judit

Az új könyvtári törvény előkészítésének egyik fontos előfeltétele, hogy a törvénnyel kapcsolatos állásfoglalásokat előzze meg egy részletes, a külföldi tapasztalatokat számbavevő elemzés. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium könyvtári osztálya számára Skaliczki Judit készített összefoglalást a fejlett könyvtárügyet képviselő országok könyvtári törvényeiről. Ennek az előterjesztésnek közöljük most a rövidített, cikkesített változatát. (*A szerk.*)

Bevezető

A bemutatásra kerülő törvényeket a következő szempontok szerint válogattam ki: az adott ország könyvtárügye jó, általunk mintaként kezelt; az ország gazdasági helyzete, társadalmi, politikai átalakulása határozottan tükröződik a törvénykezésben; az országok a volt szovjet tömb országai közé tartoztak, és terveik „gondolatébresztőek" lehetnek számunkra is.

Megkíséreltem számbavenni, hogy egy-egy országban milyen változások következtében hoznak új könyvtári törvényt; mikor, mit tartanak fontosnak szabályozni; vannak-e közös vonásai a fejlett könyvtárüggyel rendelkező országok jogszabályainak és ha igen, melyek azok; miképpen lehetséges, hogy könyvtári törvénnyel nem rendelkező országnak kiváló könyvtárai és könyvtári rendszere van?

Általában a törvényekben lévő gondolatokat, irányelveket ismertetem, néhány esetben azonban szükségesnek véltem – a további következtetések érdekében – a törvény szerkezetének bemutatását is. Minden példa esetében törekedtem a törvény elemzésére.

Skandináv országok

Dánia

Az első közművelődési könyvtári törvény 1920-ban jelent meg, és már ez a korai törvény is szabályozta a közművelődési könyvtárak finanszírozását és kimondott bizonyos hálózati elveket az önkormányzati könyvtárak együttműködéséről és a megyei könyvtár központi szerepköréről. A finanszírozás vezérelve az volt, hogy a kormány az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

önkormányzatokon keresztül anyagilag támogatja az önkormányzathoz tartozó könyvtárakat. (Ez az alapelv, amelyet az 1964. évi törvény részletesen kifejtett, egészen 1983-ig volt érvényben.) A dán törvénykezésben – és európai viszonylatban is – az 1964. évi törvény korszakos jelentőségűnek számított. Leglényegesebb vonásai a következők voltak:

- deklarálták, hogy minden önkormányzat tartson fenn könyvtárat;
- a könyvtárak gyűjtsenek audiovizuális dokumentumokat;
- a könyvtári ellátás mindenki számára legyen ingyenes;
- mindenki, aki Dániában él, használhatja a könyvtárakat;
- a közkönyvtárak tartsanak fenn gyermek és felnőtt-részlegeket;
- az 5000 lakosnál nagyobb településen lévő könyvtárban főfoglalkozású, szakképzett könyvtárost kell alkalmazni;
- működjön az általános iskolákban is könyvtár.

A könyvtárak fejlődésében az állandó állami költségvetési támogatásnak és a kormány, illetve a központi könyvtári szervek centralizált képviseletének igen nagy szerepe volt. Az 1983. évi módosítás során megszűnt az önkormányzatok kifejezetten könyvtári célra biztosított állami támogatása. A továbbiakban az elaprózott céltámogatások helyett egy összegben kapták meg az önkormányzatok a kulturális célokra fordítható összeget. Az 1983. évi törvénymódosítást az a közigazgatási változás tette szükségessé, amelyet 1970-ben hajtottak végre Dániában. Ekkor az 1200 önkormányzat számát lecsökkentették 275-re, és a 40 megyéből 14 maradt. Az önkormányzatok valódi autonómiát kaptak, amivel élni is kívántak. A kormány önkormányzatokra gyakorolt befolyása a minimálisra csökkent. Az 1983. évi törvénymódosítás a megváltozott körülményekhez igazította a törvénykezést. Új elemként jelent meg, hogy szükségesnek ítélte az audiovizuális dokumentumok gyűjtését, bár kötelezővé nem tette. Az állami finanszírozás kivonulása miatti támogatáscsökkenés igen sok könyvtárosban és a könyvtárakkal foglalkozó szakemberekben szkepticizmust váltott ki.

A legújabb – jelenleg is hatályos – közművelődési könyvtári törvény 1985-ben jelent meg. Az 1985-ös törvény rendelkezik az önkormányzati és megyei könyvtárakról, az iskolai könyvtárakról, a könyvtárak együttműködéséről, a könyvtárügy központi szerveiről az említett könyvtárak és a központi szolgáltatások finanszírozásáról.

A törvény célja:

- elősegíteni az ismeretek, a műveltség és a kultúra terjesztését a könyvek és egyéb dokumentumok ingyenes szolgáltatásával;
- biztosítani a helyi és az országos kormányzati információk széles körben történő terjesztését; ellátni információs szolgáltatásokkal a kormányzati szerveket; támogatni a közhasznú információs szolgáltatás megszervezését (Nota bene: a kormánynak, a megyének és más, nem városi intézménynek nyújtott szolgáltatások költségeit a szolgáltatást kérőknek kell megfizetniök);
- biztosítani a hangfelvételek hozzáférhetővé tételét;
- szolgáltatások kiépítését a gyerekeknek, felnőtteknek és mindazoknak, akik valamilyen ok miatt nem képesek a könyvtárat látogatni.

Ezeket a célokat csak időszerű és a minőség elve szerint válogatott dokumentumokkal lehet elérni. Kimondta azt is, hogy a gyűjtőkört nem lehet szűkíteni politikai, vallási stb. okok miatt.

A törvény további fejezetei az egyes könyvtártípusokról rendelkeznek. Vegyük részletesebben szemügyre ezeket:

Önkormányzati könyvtárak

Minden önkormányzat köteles önállóan vagy más önkormányzattal együttműködve könyvtárat fenntartani. Abban az esetben, ha a könyvtárban egy vagy több teljes munkaidőben dolgozó könyvtáros dolgozik, a vezetőnek szakképzett könyvtárosnak kell lennie. Az 5000 lakos fölötti népesség esetében előírja egy teljes munkaidőben foglalkoztatott könyvtáros és az adminisztratív munkához egy kisegítő alkalmazását.

Megyei könyvtárak

A kultuszminiszter a megyei tanácsokkal folytatott tárgyalások után dönt arról, hogy a megye melyik önkormányzati könyvtára láthatja el a megyei könyvtári funkciókat. A döntést meg kell előznie a feltételek vizsgálatának: az állományról, a könyvtár személyzetéről és arról, hogy a megyei könyvtár speciális feladatait el tudja-e látni a kijelölendő könyvtár.

A könyvtár költségvetéséről a megyei önkormányzat gondoskodik. A könyvtár igazgatóját a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

helyi önkormányzat nevezi ki, egyetértésben a megyei önkormányzattal.

A megyei könyvtár a dokumentumkölcsönzéssel, szaktanácsadással, technikai segítségnyújtással áll a megyében lévő önkormányzati könyvtárak rendelkezésére.

A megyei könyvtár önkormányzati könyvtárként is működik. A megyei könyvtári feladatokról a megye és a megyei könyvtár helyi fenntartója között megállapodást kell kötni, amelyet ugyancsak a kultuszminiszter rendelete szabályoz.

Iskolai könyvtárak

A törvény meghatározza az iskolai könyvtárak célját, gyűjtőkörét és az együttműködés szükségességét a helyi önkormányzati könyvtárral.

Speciális állami támogatások

Ebben a fejezetben azokat a tevékenységeket sorolták fel, melyekre az állam évi támogatást ad, pl.

- a Dán Nemzeti Bibliográfiának és egyéb bibliográfiai kiadványoknak;
- a közművelődési könyvtárak központi tároló raktárának;
- a Dél-Jutlandon található német kisebbség könyvtárainak;
- a Bevándorlók Központi Könyvtárának;
- egyéb, külön elbírálást igénylő használói rétegek számára;
- olyan központi szervezetek számára, amelyek közös projekteket végeznek;
- a közművelődési és iskolai könyvtárak közös vállalkozásai számára.

Egyedi projektek is kaphatnak speciális állami támogatást, ennek feltételeit a költségvetési törvény tartalmazza.

A speciális támogatások 60%-át a Kulturális Minisztérium, 40%-át az Oktatási Minisztérium adja. Speciális támogatást kaphatnak azok az önkormányzati könyvtárak is, amelyek korszerűsítésre szorulnak. Az erre a célra meghatározott összeg ugyancsak a költségvetési törvényben található, felhasználását a kultuszminiszter részletesen szabályozza.

Az 1985-ös törvény rendelkezik még a Közművelődési Könyvtárak Igazgatósága vezetőjének kinevezéséről, és arról, hogy kikből álljon a Könyvtári Tanács.

A törvényt 1989-ben módosították. A módosítás a következő területeket érintette:

- csak a könyvek, folyóiratok és hangoskönyvek kölcsönzése *ingyenes kötelező érvénnyel*, az egyéb dokumentumok kölcsönzéséért lehet díjat kérni. (Ugyanakkor ezzel a lehetőséggel a könyvtárak – a szerzői jogi törvény idevonatkozó rendelkezései miatt – nem élnek.);
- nem kér az önkormányzatoktól könyvtári tervet (adott az önkormányzatok száma és a tervek már elkészültek);
- hatálytalanítja azt a rendelkezést, hogy az 5000 lakos feletti települések könyvtáraiban a könyvtárvezető szakképzettségét tekintve könyvtáros legyen, de fenntartja azt a rendelkezést, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkezzék;
- nem határozza meg a késedelmi díj nagyságát.

Finnország

A finn könyvtárakra vonatkozó törvénykezés – a közművelődési könyvtárakról, a közművelődési könyvtári rendszerről, a különböző típusú könyvtárak együttműködéséről – két különböző részből áll. Az egyik rész maga a könyvtári törvény, a másik rész pedig az állami részvételről és költségtámogatásról rendelkezik az általános, a középiskolák és a közművelődési könyvtárak számára.

Az előző könyvtári törvény 1961-ben jelent meg. A jelenleg is érvényben lévő törvény 1986-ban. Az új törvényre a következő érezhető változások miatt volt szükség:

- jelentősen fejlődött a kommunikációs technika;
- megnövekedett a helyi önkormányzatok döntéshozó hatalma;
- a közigazgatás a könyvtári rendszerre támaszkodva akart hozzájárulni az önkormányzatok közötti együttműködés fejlesztéséhez.

Az 1986. évi törvény célja: kielégíteni a közösség általános nevelési, információs és szórakoztatás iránti igényét, támogatni a tudás megszerzését, elősegíteni az önálló kutatást, teljesíteni az irodalom és a művészetek iránti igényt.

A könyvtárat fenntarthatja egy vagy több önkormányzat. A törvény rendelkezik a városi könyvtári rendszerről, a gyűjteményekről, a szolgáltatások díjazásáról, megállapítva, hogy a könyvtár használata ingyenes kell, hogy legyen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szól még a könyvtári személyzetről, a nyitvatartásról, a könyvtárak közötti együttműködésről, az ellenőrzésről és a szakfelügyeletről, a megyei könyvtárról, a magánkönyvtárról. (Amennyiben a magánszemély vagy alapítvány által fenntartott könyvtár a közművelődési könyvtár kritériumait teljesíti, és más könyvtár nem tudja ellátni az általa végzett feladatokat, a könyvtár részesül az állami támogatásból.)

A finn törvény pontosabban meghatározza az önkormányzatok feladatait, mint például a dán törvény. Ennek oka, hogy a 60-as, 70-es években még nem érték el a könyvtárak azt a fejlettségi szintet, ami az 1980-as évek szabályozása számára már lehetővé tette volna, hogy eltekintsenek az egységesítési szándéktól. Az 1986. évi törvény legfrissebb módosítása ez évben, 1993-ban történt. Ebben megerősítették az ingyenesség elvét.

Az állami költségrészesedést meghatározó törvény, amely a közművelődési könyvtárak állami támogatásáról rendelkezik, szoros összefüggésben áll a közigazgatási változásokkal. A települések támogatási rendszerét elősegítette az 1977. évi helyhatósági törvény. Ennek hatására az 1973. évi, az állami költségrészesedést meghatározó törvény után 1979-ben a közművelődési könyvtárakra vonatkozóan újat alkottak. A módosítást a következőkkel indokolták:

- új törvény szabályozta az állam részvállalását a települések költségeiből;
- szükségessé vált, hogy egységesítsék az általános iskolák, a középiskolák, valamint a könyvtárak állami támogatását;
- a támogatást úgy kellett szabályozni, hogy segítse a települések közötti egyenlőtlenségek megszűnését.

A támogatás egységesítésére az állami költségrészesedést a könyvtárak esetében 41%-ról 68%-ra emelték föl. Az állami támogatás a művelődési intézmények esetében általában 51% - 86% között mozog. A 464 finn helyhatóságot pénzügyi teljesítőképességük szerint 10 csoportba osztották: a legelmaradottabbakat támogatja az állam leginkább (86%-kal), a legfejlettebbeknek juttatja a legkevesebbet: 51%-ot. Az Államtanács évenként állapítja meg – becsléssel – a könyvtár egy lakosra eső működési feltételeit. A támogatást befolyásolja a települések népsűrűsége is. E szerint 6 kategóriát állapítottak meg. A legkisebb népsűrűségi arány a 2 fő/km^2, a legmagasabb 500 fő/km^2. Eszerint az egy lakosra eső működési költség pl. 1979-ben 36 és 58 márka között mozgott.

Ennek a törvénynek a legújabb módosítása 1986-ban lépett életbe.

Norvégia

Az 1971. évi norvég könyvtári törvény hatására a 70-es években erőteljesen megindult a közművelődési és iskolai könyvtárak fejlődése. A törvény több területen hozott újat a norvég könyvtári ellátásban. Egyrészt megerősítette a megyei könyvtárak központi szerepkörét, másrészt a könyvtári szolgáltatás egységes színvonala érdekében meghatározta mind az iskolai, mind az önkormányzati könyvtárak fenntartásának pénzügyi hátterét. Ez utóbbiak esetében az állam 8000 lakosig egy-egy önkormányzati könyvtár számára fejenként 10 koronát, 8000 felett 15 koronát adott az önkormányzatoknak. Erről az összegről minden évben a parlament döntött. Az állam hozzájárult a mozgókönyvtári ellátáshoz, a könyvtárépítési és berendezési költségekhez. A megyei könyvtár költségvetését a törvény minimálisan 200 000 korona alapösszegben és lakosonként 1,50 koronában állapította meg, amelyet a megyei önkormányzat fizet, de az állam az összeg 30-75%-át - a megye fejlettségi színvonalától függően – visszafizette.

Az 1970-es évek végére – a törvénykezés következtében, elsősorban a finanszírozási rendszer miatt – jó színvonalú közművelődési könyvtárak működtek Norvégiában. Ez a helyzet azonban az 1980-as évek elejére megváltozott. Egyrészt ez a tény tette fontossá egy új könyvtári törvény megalkotását, másrészt az újfajta állami finanszírozási mód, hogy a helyi önkormányzatok nem könyvtári célra kapják az állami támogatást, hanem a kulturális terület egészére. Mindamellett szükségessé vált a könyvtári rendszer egységesítése is. Az új, *máig érvényes* közművelődési könyvtári törvény *1985-ben jelent meg.*

A törvény célja című fejezetben hangsúlyt kap a könyvtári dokumentumok, információk és szolgáltatások szabad hozzáférhetőségének biztosítása mellett azok ingyenessége. A törvény rendelkezik az önkormányzati és a megyei könyvtárakról, az állami feladatokról. Minden önkormányzatnak kell könyvtárat működtetnie önállóan vagy együttműködve más önkormányzatokkal. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködésre javasolt irányelveket a Kulturális Minisztérium adja ki. Kiemeli az önkormányzati és az iskolai könyvtárak együttműködésének fontosságát. Ennek az együttműködésnek a javasolt irányelveit is a minisztérium szabályozza.

A megyei könyvtárak, amelyek a megyeszékhelyek városi könyvtárai is egyben, a megye és a megyeszékhelyi város önkormányzatai által létrejött megegyezés szerint működnek, amelyet a minisztérium hagy jóvá. Ezeknek a könyvtáraknak a központi feladatai a következők:

- könyvtárközi kölcsönzés a megyék területén, más megyei vagy városi könyvtáraknak, kölcsönzés hajókönyvtárakból,
- szervezni az ehhez szükséges szerzeményezést és dokumentumtárolást,
- szaktanácsadói szolgáltatás: könyvtári kérdésekben a helyi önkormányzatok, egyesületek, testületek részére, együttműködés a megyei és önkormányzati iskolák fenntartóival a könyvtárat érintő kérdésekben,
- képzések, továbbképzések, szakmai tanácskozások szervezése,
- javaslattétel a megyében lévő városokat illetően az állami könyvtári támogatás szétosztására, részvétel az ország egészét érintő könyvtári kutatói és tervezési kérdésekben.

Az állami könyvtári feladatok ellátásában a minisztérium megbízásából és az általuk kiadott irányelvek alapján a Közművelődési és Iskolai Könyvtárak Norvég Igazgatósága vesz részt. Külön állami támogatás adható egy-egy könyvtárnak abban az esetben, ha saját feladatkörén túlmutató, az országos rendszer szempontjából jelentős feladatot végez. Állami támogatásként kapják meg a szerzők azt a kárpótlási kompenzációt, hogy műveiket a könyvtárak kölcsönzik. Ez a támogatás az éves állami költségvetésben jelenik meg.

Svédország

Az országnak nincs könyvtári törvénye, de 1905 óta kapnak törvényben meghatározott állami támogatást a közművelődési könyvtárak és a könyvtári rendszer az állami kulturális támogatás keretében. 1965-ben, amikor a többi skandináv és nyugat-európai ország megalkotta a könyvtárügyét mai napig meghatározó könyvtári törvényeket, az állami támogatás mértéke jelentősen megnövekedett, és hangsúlyt kapott benne a tudományos terület. Ennek hatására sok könyvtárat korszerűsítettek, újakat építettek. A legnagyobb összeget a megyei könyvtárak és a könyvtárközi kölcsönzési központok kapták. 1975-ben például a teljes kulturális költségvetés 36,7%-át fordították könyvtári célokra.

Az 1970-es évek közepétől folyik a vita arról, hogy legyen-e könyvtári törvény. Az ellene szólók érvei:

- nem lehet központilag szabályozni, hogy az önkormányzat mit tartson fenn, ez az önkormányzat felelőssége
- amennyiben meghatározzák a könyvtári minimumot, félő, hogy bizonyos helyeken az lesz a könyvtári maximum.

Ugyanakkor abban megegyezés született, hogy az állami támogatás fenntartása alapvetően szükséges. És bár nincs törvény, a Svéd Parlament javaslatokat fogadott el a közművelődési könyvtárak működésének alapelveiről. Ezek a következők:

1. A közművelődési könyvtár feladata, hogy harcoljon a könyvért és az olvasásért.

2. Feladata, hogy szolgáltatásai ingyenesek legyenek és biztosítsa az információhoz való szabad hozzáférést mindenki számára.

3. Fejlessze a könyvtáron túlmutató szolgáltatásait és biztosítsa azok közvetítését.

4. Fokozott figyelmet fordítson a gyerekek könyv- és olvasási igényeire.

1985-ben jelent meg a „Svéd törvény a közművelődési könyvtárak állami támogatásáról".* A támogatás céljaként a törvény a következőket határozza meg:

1. segítségnyújtás azon önkormányzatoknak, amelyek könyvtárainak szolgáltatási szintje alacsonyabb az átlagosnál,

2. közreműködni különböző speciális könyvtárhasználói csoportok könyvtári ellátásában,

3. hozzájárulni a közművelődési könyvtárak technikai és szolgáltatási szintje további emeléséhez.

A törvény szabályozza a helyi önkormányzati könyvtárak, a megyei könyvtárak, a kölcsönzési központok (ezek a bevándorlókat és az etnikai kisebbségeket látják el dokumentumokkal) és általában a közművelődési könyvtári szolgáltatások

* ÖSTLING, Eric: The question of Library Act is Sweden = Scandinavian Public Library Quarterly, 19.vol. 1986. 5.no. 166-168.p

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állami támogatását. A helyi önkormányzati könyvtárak *állami támogatásban részesülnek*, ha:

- a könyvtár tevékenységi szintje elmarad az átlagostól;
- a könyvtárnak bevándorlókat és etnikai kisebbséget is el kell látnia;
- a könyvtár valamilyen munkahelyen fiókkönyvtárat létesít.

Önkormányzati támogatásban részesülnek, ha

- a könyvtár hosszabb időszakra tervezve igyekszik megoldani a szolgáltatási körének bővítését; ez az összeg maximálisan öt évig adható és a teljes összeg nem haladhatja meg a 2 millió koronát.

A megyei könyvtárak állami támogatást kapnak a bevándorlók és a kisebbségek könyvtári ellátásához, a hangoskönyv szolgáltatáshoz. A megyei könyvtárak támogatási alapját évente határozza meg a kormány. Az állami támogatás kiterjed különböző könyvtári fejlesztések, módszerek hasznosításának biztosítására, a könyvtárügy egésze szempontjából fontos projektek támogatására.

* * *

Miután a skandináv országok törvénykezését példamutatónak tekinthetjük, néhány általános vonást – az egyedi törvények megismerése után – érdemes kiemelni, röviden elemezve a megegyezéseket és a különbözőségeket.

Jóllehet mindegyik törvény követi országának saját kulturális életét és hagyományait, a dán, a finn és a norvég törvény nagy vonalakban hasonló, míg a svédeknél csak irányelvek szabályozzák a működést, illetve a költségvetési rendelkezés ösztönzi bizonyos szolgáltatások bevezetését és fejlesztését.

Általános jellemzőik, hogy sokszor módosítják őket, a társadalmi, a kulturális és gazdasági változások hatására. Az általános célkitűzésekben egyaránt nagy hangsúlyt helyeznek a szolgáltatások kulturális, szórakoztatási és oktatási (nevelési) funkcióira.

A hagyományos szolgáltatásokon túlmutató tevékenységekről a dán és svéd törvénykezés rendelkezik. A norvég és a finn törvény a szolgáltatások ingyenességéről rendelkezik, a svéd nem említi ezt a kérdést, a dán pedig megengedhetővé teszi a díjazást.

A hálózat kérdése legerőteljesebben a norvég törvényben jelenik meg, de a könyvtárak közötti együttműködésről minden törvény rendelkezik.

Az állami támogatás Finnországban előirányzott állami könyvtári támogatást jelent, Dániában, Norvégiában egy ún. kulturális keretösszegben kapják meg az önkormányzatok a könyvtári támogatást, de az állam támogatja a központi szolgáltatásokat és a fejlesztési terveket is.

A törvények csak a közművelődési könyvtárakról szólnak (a dán az iskolairól is, a norvég pedig kiemeli a két könyvtártípus közötti együttműködés fontosságát) és azoknak a központi szolgátatásoknak a finanszírozásáról, amelyek a könyvtári rendszer rendszerszerű működéséhez járulnak hozzá.

Hollandia

A közművelődési könyvtárak 1921 óta kapnak állami támogatást. A központi támogatást az ellátandó településen élők száma határozta meg, és ezt egészítette ki az önkormányzatok által adott kötelező támogatás. Ezek az összegek nem voltak jelentősek, mégis elkezdődött a könyvtárak fokozatos fejlődése. Az általános támogatások mellett lehetőség nyílt olyan speciális juttatások igénylésére, amelyek következtében fejleszteni lehetett a fiókkönyvtárakat, a gyermekkönyvtárakat, az iskolai könyvtárakat, illetve létre lehetett hozni a zenei könyvtárakat, megszervezni az idősek könyvtári ellátását stb.

1961-ben drasztikusan csökkentették az állami támogatást, és ennek hatásaként a könyvtárak finanszírozását és fejlesztését újból kellett szabályozni. A közéletben egyre jobban jelen lévő demokratikus tendenciák hozzájárultak az egységes könyvtári ellátás gondolatának megerősödéséhez. A változásoknak megfelelő könyvtári törvény tervezetet 1970-ben adta közre a Kulturális Minisztérium, és öt évi előkészítés, vita, átdolgozás után, 1975-ben lépett érvénybe.

A kilenc fejezetből álló törvény először azokat a fogalmakat határozza meg, amelyeket a törvény alkalmaz. Kifejti, hogy mit ért közkönyvtáron, helyi könyvtáron, megyei könyvtári központon, országos terven, könyvtári tanácson stb.

A második fejezet rendelkezik arról, hogy országos fejlesztési tervet kell készíteni hároméves periódusra. Az országos terv alapját a megyei önkormányzatok fejlesztési tervei alkotják, amelyek pedig a helyi tervekre épülnek. A törvény rendelkezik a könyvtárak fenntartásának kérdéséről.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bármilyen jogi személy tarthat fenn könyvtárat, de a könyvtár nem lehet profit érdekeltségű és céljainak meg kell egyezniök a város vagy a megye kulturális céljaival. A városi könyvtárat a városi önkormányzat, a megyei könyvtárat a megyei önkormányzat, az országos könyvtári központot – külön törvény által rögzített szabályok szerint – egy irányító testület tartja fenn.

A negyedik fejezet részletesen felsorolja azokat a követelményeket, amelyekre a közművelődési könyvtár működésekor figyelemmel kell lenni. Ezek pl.: a könyv-, folyóirat- és audiovizuális dokumentum állományának nagysága és összetétele; a könyvtár elhelyezése; nyitvatartási ideje; együttműködés más közművelődési és egyéb könyvtárakkal stb.

A költségek visszatérítésével foglalkozó fejezet kimondja, hogy azon közművelődési könyvtári működési költségek visszatérítése lehetséges, amelyeket az országos terv tartalmaz. Ilyen költség – a törvény szerint – a könyvtár személyi kiadásainak teljes összege, és ugyanakkor az egyéb költségek 20%-a. A költségek visszatérítése két esetben nem történik meg: ha a könyvtárat fenntartó önkormányzat lakóinak száma kevesebb 5000 főnél, illetve ha 5000-nél több, de 30 000-nél kevesebb a lakosok száma, és a könyvtár nem kötött szerződést a megyei ellátó központtal. Az ilyen nagyságrendű települések könyvtárai ugyanis kötelesek a könyvellátásuk biztosítása érdekében az ellátó központokkal szerződést kötni. Ugyanakkor az a megyei könyvtári ellátó-központ sem kap támogatást, amelyik öt könyvtárnál kevesebbel kötött szerződést.

Bizonyos könyvtárak (pl. egyetemi könyvtárak) más könyvtárakat is támogathatnak, elsősorban az irodalomellátás terén, ezért a feladatvállalásuk költségeit az önkormányzat vagy a megye téríti meg, állami támogatásból.

A törvény rendelkezik még a szakfelügyeletről – az államilag biztosított pénzek helyes felhasználását ellenőrizni kell –, és a könyvtári statisztikáról.

A törvény rendelkezéseinek hatására a könyvtárak és a könyvtári rendszer tovább fejlődött. A közművelődési könyvtárak fenntartásának 60%-át a központi állami támogatás biztosította, a maradék 40%-ot helyi önkormányzatok fedezték. 1984-ig az állami támogatás évről évre növekedett. Így lehetett elérni, hogy 1977 és 1984 között a könyvtárak fenntartására fordított összeg (állami, helyi, önkormányzati, megyei önkormányzati) 337 millió guldenről 659 millió guldenre emelkedett.

A 30 000 lakosnál nagyobb településeken önálló városi könyvtárak működtek, amelyek fenntartása a helyi önkormányzatok feladata volt. Az ennél kevesebb lakosú települések könyvtárai, melyeknek száma 378, a 12 megyei ellátó könyvtárhoz tartozott. Ezek a megyei könyvtárak – vagy másképpen regionális könyvtárközi kölcsönzési központok – nem nyilvános könyvtárak, hanem dokumentumellátó központként és módszertani-szaktanácsadó központként működtek, többek között a következő területeken: könyvtári adminisztráció, állományépítés, információs szolgáltatások stb. Központjai lettek a megye területén lévő mozgókönyvtári ellátásnak, az iskolai könyvtári szolgáltatásnak, a fizikailag hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának (házhoz szállítás, kórházi könyvtári ellátás stb.)

Az 1980-as években növekedett a kormány decentralizációs politikája, s ezzel egyidőben megnőtt az önkormányzatok döntéseinek fontossága.

Az 1975. évi törvény kerettörvény volt, a könyvtári követelményekkel részletesen nem foglalkozott – később tervezték ezek kidolgozását. A költségvetési támogatás megváltozása azonban a könyvtári törvény megváltoztatásának szükségességét is magában foglalta. Ezért került sor *1987-ben a máig érvényben lévő törvény*, a Népjóléti törvény megjelentetésére. Lényege, hogy a közművelődési könyvtárak fenntartói, az önkormányzatok az állami támogatást egy összegben, nem könyvtári, hanem jóléti célra kapják meg. Így a helyi könyvtárakkal kapcsolatos döntések egyértelműen az önkormányzatok hatáskörébe kerültek. A decentralizáció bevezetése óta a Népjóléti, az Egészségügyi és a Kulturális Minisztérium csak az országos projektek finanszírozására, azok kezdeményezésére korlátozza támogatási tevékenységét (pl. az országos automatizálási projekt). A minisztérium közvetlen felelősségi körébe tartoznak még olyan kérdések, mint a kölcsönzési jog biztosítása, a könyvtárak által végzett másolások fejében a kiadók számára fizetendő költségek visszatérítése, a könyvtárak karbantartása.

Nagy-Britannia

Már az első (világszerte is első) közművelődési és múzeumi törvényük (1850) szerint is a könyvtárak fenntartói az alsófokú közigazgatási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hatóságok voltak. A *máig érvényben lévő 1964. évi* „Közművelődési könyvtári és múzeumi törvény" is teljes egészében a helyi hatóságokra bízza a könyvtárak fenntartását: a megyékre, a megyei jogú városokra, a londoni kerületek önkormányzataira. Rendelkezik a törvény a régiókon belül könyvtári együttműködésről, egy-egy könyvtár feladatairól, szolgáltatásairól, a szolgáltatások ingyenességéről. Az állami támogatásokat az Államtanács rendeli el. Támogatás adható akkor, ha egy könyvtár közreműködik egy másik könyvtár szolgáltatási rendszerében, vagy, ha egy-egy könyvtár olyan központi szolgáltatásként is funkcionáló könyvtári referensz eszközöket állít elő – pl. könyvkatalógusok, indexek stb. –, amelyeket minden könyvtár használhat.

A törvény filozófiájának megértéséhez tudnunk kell, hogy a törvénnyel együtt jelentették meg az ún. Roberts-Committee által kidolgozott normatívákat a könyvtári személyzetre, gyarapításra és a könyvtári épületre vonatkozóan. Ennek a törvénynek a módosítására csak 1992-ben került sor – a tradíciókhoz ragaszkodó brit szemlélet! – és akkor is csupán a törvény négy bekezdését változtatták meg. Ezek a változások ugyanakkor igen lényegesek: a könyvtári díjazás kérdését érintették. A brit kormány kultúrát érintő törekvéseiben az 1980-as évek óta jól látható a törekvés, hogy kevesebbet költsenek erre a nem kifizetődő ágazatra. Miközben fenn kívánják tartani az ingyenes könyvtári szolgáltatás látszatát, egyre nagyobb kötelezettségként róják a könyvtárakra a jelentős bevételek elérését. 1988-ban készült el *„A közművelődési könyvtári szolgáltatásunk finanszírozása: négy megvitatandó kérdés"* című vitaanyag,* amit a miniszter nyújtott be a parlamentnek. A négy megvitatandó kérdés a következő volt:

- szabad kezet kellene-e adni az önkormányzatoknak a könyvtári díjazások megállapításában?
- miképpen tud a magán és az állami szektor jobban együttműködni a közös vállalkozásokban?
- a továbbiakban nem kellene-e néhány könyvtári szolgáltatást megszüntetni?
- miképpen lehetne megszüntetni az önkormányzatok bizonyos részénél a díjazásokban mutatkozó anomáliákat?

A kérdéseket több fórumon megvitatták, különböző válaszokat adtak rá, és ezek eredményeként született meg a módosítás: két alapelv összeegyeztetésének kísérleteként. Az első: a kormány az adófizetők adóiból fönn kívánja tartani az ingyenes könyvtári alapszolgáltatást. A másik: meg kell könnyíteni a könyvtárak számára, hogy növelhessék bevételüket, egyrészt magánvállalkozásokkal, másrészt a speciális szolgáltatások díjazottá tételével. A módosított törvény ezt a két kívánalmat új fogalmak bevezetésével oldotta meg. Az új fogalmak: a könyvtári anyagok, amelyek audiovizuális dokumentumokat, játékokat jelentenek és a könyvtári készülékek, amelyek az előző dokumentumok használatához szükségesek. A fogalmak meghatározása után a törvény úgy rendelkezik, hogy ezen dokumentumok kölcsönzéséért az önkormányzat díjat kérhet, és felsorolja még a további díjazottá tehető szolgáltatásokat, eljárásokat: másolatkészítés, késedelem, a dokumentumok megrongálása, irodalomkutatás stb.

A törvény életbelépése legalizálta az önkormányzatok addigi gyakorlatát. A brit könyvtárosok álláspontja azonban még egyáltalán nem egységes ebben a kérdésben, a vita változatlanul folyik.

Orosz Föderáció*

1992 elejétől Oroszországban egyre több írás jelenik meg a könyvtárügy átalakításával, az új információpolitikával kapcsolatban. Az itt ismertetett három törvénytervezetben nyomon követhető a változtatási szándék irányvonala.

1. Törvénytervezet az Orosz Föderáció könyvtárügyéről

A tíz fejezetből álló tervezet a következő könyvtárügyi dolgokban „foglal állást": általános rendelkezések; könyvtárak létesítése, regisztrálása, megszüntetése és újjászervezése; a használók jogai és kötelezettségei; a könyvtárak jogai és kötelezettségei; a könyvtári állomány; a könyvtári ellátás rendszere; a könyvtárak irányítása; könyvtárosok, munkabérek és szociális garanciák; nemzetközi együttműködés.

* Financing our public library service: Four subject for debate : A consultative paper : [presented to Parliament by the Minister for the Arts by Command of Her Majesty, February 1988]. - London : HMSO, [1988]. - V, 21 p.

* A fejezet Futala Tibor (KEDROVSKIJ, O.V.: Törvénytervezet az orosz állami tudományos-műszaki információs rendszerről. (Ref.: Futala Tibor) = 39.évf. 1991. 11-12.sz. 525-527.p.) ismertetése alapján készült. S.J.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tervezet az Orosz Föderáció államilag fenntartott könyvtáraira és a „sokféle egyéb könyvtártípusra" vonatkozik, ám garanciákat az állam csak a területi könyvtári ellátásért és megfelelő feltételek között tartásáért, a könyvtártudomány műveléséért, a képzésért és továbbképzésért, a műszaki-anyagi fejlesztés ösztönzéséért és a könyvtári statisztika viteléért vállal.

Könyvtárat minden természetes és jogi személy alapíthat.

A tervezetben szereplő könyvtártípusok: szövetségiek, államiak, önkormányzatiak, ágazatiak, vállalatiak, intézményiek, társadalmi szervezetiek, magántulajdonúak és vegyes tulajdonúak.

Önkéntes és/vagy szerződéses alapon hozhatók létre a területi, ágazati, iparági és egyéb könyvtári rendszerek és feladatok jobb és gazdaságosabb ellátása céljából. Maga az állam csupán a központi (nemzeti és paranemzeti) könyvtárak működését finanszírozza, illetve (esetenként és szükség szerint) hozzájárul az egyéb fontos (megyei és járási, városi önkormányzati vezető) könyvtárak működésének dotálásához. Ezen felül – típusszűkítés nélkül — a céltámogatásokat is kilátásba helyezi a tervezet.

2. Az Orosz Föderáció törvénytervezete az összorosz nemzeti könyvtárakról

Ez a törvénytervezet a nemzeti érdekű könyvtárakat emeli ki a majdani könyvtárügyi törvény által átfogott könyvtárak közül. Megkülönböztet teljes jogú nemzeti könytárat és egy-egy szakterület vonatkozásában nemzeti könyvtári funkciókat ellátó könyvtárat. A nemzeti könyvtár általános gyűjtőkörű, míg a paranemzeti az általunk használt terminológia szerinti országos hatókörű szakkönyvtámak felel meg.

A tervezet kijelölésekkel nem él, hanem kritériumokat határoz meg, s ezek teljesítése esetén az egyes könyvtárak megpályázhatják a nemzeti, illetve a paranemzeti könyvtári címet és státuszt. Mindezt az érintett könyvtáraknak alapszabályzatban kell rögzíteniük.

A nemzeti könyvtárak politikailag, nemzetileg és vallásilag egyaránt semlegesek. Nyilvános voltukat a 18 éven aluliak vonatkozásában is érvényesíteni kell (bizonyos megszorításokkal). E könyvtárak használata – a kereskedelmi adatbázisok kivételével – ingyenes, amin ingyenes helybenhasználat, könyvtárközi kölcsönzés, katalógushasználat és a tájékoztatási szolgálat igénybevétele értendő.

A nemzeti könyvtárak körét jelentős kedvezmények illetik meg. Így: teljes vagy válogatott kötelespéldánysort kapnak ingyenesen; annyi fizetett kötelespéldányra van joguk, amennyire szükségük van; nincs költségvetési befizetési, adó-, vám- és illetékfizetési kötelezettségük; nem fizetnek posta- és távközlési díjakat; költségvetésük akkor is biztosított, ha történetesen „kereskednének".

A nemzeti könyvtárak gyűjteményei állami tulajdonban vannak, nem szabad őket sem eladni, sem privatizálni. Az állami költségvetésben külön rovattal szerepelnek.

A nemzeti könyvtárak igazgatói országosan tanácsba tömörülnek. A nemzeti könyvtárak összessége fölött felügyelő bizottság működik javaslattevő szervként, s mint ilyennek „szava van" mind a költségvetések megállapításában, mind a fejlesztési irányok kimunkálásában.

3. Az Orosz Föderáció törvénytervezete az információról, az informatizálásról és az információvédelemről

A harmadik törvénytervezet 1992 novemberéből származik. Kimondja, hogy információ gyűjtésére, azaz könyvtárak, archívumok, állományok, adatbázisok és adatbankok létesítésére gyakorlatilag minden állampolgárnak és jogi személynek joga van. Az állam és különféle specializált szervei mindössze az államilag jelentős információk begyűjtésével, feltárásával és szétsugárzásával „törődnek", beleértve a megfelelő feltételek biztosítását is, és nem feledkezve meg az intézmények és produktumok regisztrálási kötelezettségeinek előírásáról sem.

Az információkészletek és a belőlük előállított információs szolgáltatások lehetnek magán- és állami tulajdonban, ez utóbbiak a nemzeti vagyon egy részét teszik ki. A nemzeti vagyonhoz tartozó információk nyilvánosak, mindössze az Orosz Föderáció államtitkairól szóló törvény megszabta információk képeznek ez alól kivételt. Ezen felül vannak ún. bizalmas szolgálati, szakmai, ipari, kereskedelmi stb. információk, amelyekhez a hozzáférést az információtulajdonos szabályozza.

Automatizált információs rendszert ugyancsak valamennyi természetes és jogi személy létesíthet. Az Orosz Föderáció kormánya gondoskodik arról, hogy a nemzeti információvagyon alapján korszerű automatizált információs rendszerek jöjjenek létre és működjenek.

A törvénytervezet megerősíti az elektronikus számítógépek programjainak és az adatbázisoknak a védelméről szóló törvényt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A törvénytervezet leszögezi a nyílt információkhoz való hozzáférés szabályait, amelyek egyike, hogy a nemzeti információvagyonhoz való hozzáférés mindenki számára ingyenes, illetve ezeket az ingyenes információszolgáltatásokat az illetékes állami szervek finanszírozzák. Az információt szolgáltató személyeknek és szervezeteknek hozzáférési és korrekcióköveteléssi joguk van, ugyanakkor kimondatik az információk birtoklóinak felelőssége a nyújtott információk adekvát voltáért.

Foglalkozik az információvagyon és a gépesítés irányításának szervezésével-szervezetével. A Föderáció információpolitikája a tényleges szükségletek és a reális lehetőségek mezsgyéjén kíván haladni egy sokszektorú gazdaság feltételeit alapul véve.

Cseh Köztársaság*

Az 1992. évi törvénytervezet az új, megváltozott körülményekhez szükséges könyvtári helyzetnek kíván jogi kereteket biztosítani.

Tartalmazza azokat az előírásokat, amelyek a költségvetésből finanszírozott könyvtári-információs szolgáltatások kiépítését teszik lehetővé a piacgazdaság keretei között. Figyelembe veszi a közművelődési könyvtárakról szóló 1919. évi rendeletet, valamint az 1959. évi egységes könyvtári rendszerről szóló törvény megőrzendő vonásait, az IFLA ajánlásait.

Előírja, hogy a cseh nemzeti könyvtárról önálló törvény rendelkezzék, és pl. a felsőoktatási könyvtárakról a felsőoktatási törvény szóljon. Feltételezi, hogy a központi szolgáltatásokról is történik majd rendelkezés: a könyvtárközi szolgáltatásról, a külföldi irodalom nyilvántartásáról, központi nyilvántartásról stb.

A nyilvános könyvtár e törvény céljai szerint olyan intézmény, amelyet a helyi önkormányzat (községi vagy városi tanács) létesít, illetve más fenntartó is e törvény által előírt feltételek szerint; a jelenlegi helyzet szerint ilyen könyvtárak a falusi, városi, körzeti könyvtárak, és meghatározott feltételek mellett a jelenlegi állami tudományos könyvtárak is (amelyek a magyar megyei könyvtárakhoz hasonlók).

A könyvtárak szolgáltatásait, a fenntartóval kötött megállapodás alapján a felhasználói igények figyelembevételével határozza meg egy-egy könyvtár. A tervezet rendelkezik az alap- és a kiegészítő szolgáltatásokról: ez utóbbiak a másolati vagy reprográfiai szolgáltatások, irodalomkutatások stb. A térítéses és ingyenes szolgáltatásokról külön jogi szabályozás készül.

A fenntartásnál alapelv, hogy a 2000 lakoson felüli településeken kötelező könyvtárat fenntartani. Más esetekben, pl. az 500-nál kisebb lélekszámú településeken egyéb módon, pl. bibliobusszal kell megoldani a könyvtári szolgáltatást. A tervezet foglalkozik a helyi könyvtári tanács létrehozásával is, a peres ügyek és a felügyelet kérdésével. A felügyelet a fenntartónak a nyilvános könyvtárral szembeni kötelességeit, a nyilvános könyvtáraknak a törvényből következő kötelezettségeinek ellenőrzését, továbbá az állami dotáció elosztását, és a nyilvános könyvtáraknak az állammal szembeni kötelezettségeit ellenőrzi. A miniszter, erre a célra megalapítja a Központi (Cseh) Könyvtári Tanácsot mint saját tanácsadó testületét, és létrehozza a tanács állandó titkárságát a minisztériumban. A miniszter jogosult a Központi (Cseh) Könyvtári Tanács ajánlásai és jóváhagyása alapján kiadni a szabványokat és az általánosan érvényes előírásokat a nyilvános könyvtárak számára, amelyek összhangban vannak e törvénnyel. Figyelemmel kíséri a törvény előírásainak érvényesítését és a szabványok és általános előírások betartását. Alapvető megsértésük esetén joga van szankciókat megállapítani a fenntartókkal szemben.

A tervezet rendelkezik a területi egységekről és együttműködésekről. A célszerű együttműködés érdekében szerződéses alapon a nyilvános könyvtárak kooperációs köröket alkothatnak tekintet nélkül a területi igazgatási egységekre, és központi könyvtárt bízhatnak meg, amely koordinálja a közös feladatokat.

Az ún. könyvtári régiók kialakításának lehetősége, amelyet a törvény biztosít, a területi bizonytalanságok idején nagyon jelentős, mert megteremti a feltételeket a múltban gyökerező kapcsolatok megőrzésére, tisztázza a könyvtárközi szolgáltatások rendszerét, és nagy jelentőségű lesz a regionális bibliográfiai rendszer szempontjából. A könyvtárak együttműködése lehetőséget ad a hatékony centralizált rendszer megőrzésére,

* A fejezet Rácz Ágnes fordításának (PILAR, J. - HEMOLA, H.: Návrh zásad „knihovnického zákona" s komentárem = I. 34.vol. 1992. 6.no. 145-147.p.) felhasználásával készült.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és különösen a kistelepüléseknek és lakóiknak szavatolja a számukra is elengedhetetlen szolgáltatásokat. A miniszter rendelkezik arról, hogy mely nyilvános könyvtárak válnak központi regionális könyvtárakká. Ezek központi funkciókat látnak el a nyilvános könyvtárak nagyobb egységei számára. A központi regionális könyvtár a székhelyén nyilvános könyvtári feladatokat is ellát, amit a helyi forrásokból kell finanszírozni e törvény előírásai szerint. Ezen felül a régióban konzultációs, tanácsadói, könyvtárközi és egyéb szolgáltatásokat biztosít, amelyekre a támogatást köztársasági, illetve regionális költségvetésből kapja, előírásban lefektetett szabályok szerint.

Központi regionális könyvtárak lehetnek nemcsak az e törvény szerinti nyilvános könyvtárak, hanem az egyetemi, illetve főiskolai könyvtárak is.

A finanszírozás és a működési feltételek biztosítása önkormányzati pénzekből történik. A helyi könyvtárak központi forrásokból kiegészítő dotációt kapnak. A jelenlegi tervezet e dotálásra három variánst terjeszt elő (fejkvóta, a helyi költségvetés meghatározott százalékát kitevő támogatás, az előző évi támogatási összeg drágulási pótlékkal megnövelve).

A tervezet rendelkezik még a munkatársak képesítési és bérezési követelményeiről.

A törvénytervezetet a minisztérium mellett működő törvényelőkészítő bizottság és a nemzeti könyvtár jogi kérdésekkel foglalkozó munkacsoportja elé terjesztették.

Következtetések

Először is egy megfontolandó gondolat: sehol és semmikor nincs teljesen analóg helyzet. Ezért úgy vélem, a külföldi példák arra valók, hogy megfelelő háttérismeretek birtokában lehessen megalkotni a saját könyvtári szabályozásunkat. Mindenkitől tanulva, akitől lehet, szem előtt tartva, hogy egy-egy ország a világ könyvtárügyének is része, de ügyelve arra, hogy a kívánt hazai fejlesztési trendet szolgálja a törvény.

A bemutatott törvények alapján néhány általános érvényű következtetés tehető:

1. A törvény előkészítésének legfontosabb része a fejlesztési program elkészítése. A törvény kodifikálja és lehetővé teszi a könyvtárak, egy-egy ország könyvtári rendszerének működését, ezért a törvénynek az országos fejlesztési tervhez kell igazodnia.

2. A törvény eszköz egy fontosnak tartott cél elérésére, ezért a célt kell megfogalmazni, utána lehet gondolkodni annak törvényi kereteiről.

3. Számba kell venni, hogy a megváltozott gazdasági és politikai helyzet miképpen hat a könyvtárakra, és azok korszerű működéséhez milyen feltételek kellenek.

4. A demokratikus társadalom működésének pénzügyi szabályozása törvényekben jelenik meg, az állami közpénzek felhasználását – a könyvtárak esetében is – törvényben kell szabályozni.

* Lapunk egy másik számában a francia könyvtári törvénytervezetet és a német könyvtári törvényeket mutatjuk majd be. (A szerk.)

Irodalom

58th Aslib annual conference: Information for decision making. University of Manchester Institute of Science and Technology, 23-25 April 1986 = Aslib Proc. 38.vol. 1986. 8., 9.no. 223-267., 269-334.p.

AURÉN, Brigitta: Public library in the Nordic countries = Scand.Public Libr.Q. 25.vol. 1992. 2.no. 4-7.p.

BAGROVA, I.: The legislative framework of national library functions. - Moskva : IFLA PRESESSION, 1991. - 7 p.

BERNDTSON, Maija: Hot issues in the Finnish library discussion = Scand.Public Libr.Q. 18.vol. 1985. 3.no. 58-62.p.

BOWRON, Albert: Scandinavian troubles = Can.Libr.J. 44.vol. 1987. 2.no. 68-70.p.

The Library Charges (England and Wales) Regulations 1991 = Libr.Assoc.Rec. 93.vol. 1991. 9.no. lapsz. nélk.

Tha Library of Congress Fund Act of 1992 = Libr.Cong.Inf.Bull. 51.vol. 1992. 16.no. 351-367.p.

PETERSEN, Jes: The Danish public library system undergoess change = Scand.Public Libr.Q. 23.vol. 1990. 2.no. 4-6.p.

PILAR, J. - HEMOLA, H.: Návrh zásad „knihovnického zákona" s komentárem = I. 34.vol. 1992. 6.no. 145-147.p.

PILAR, Jindrich: Pokus o nácrt obsahu knihonvického zákona. = Kn.Inf. 24.roc. 1992. 8/9.no. 392-401.p.

The public libraries act and the library council act in the Netherlands. [Ed.] Ministry of Cultural Affairs, Recreation and Social Welfare – Dutch Centre for Public Libraries. The Hague, 1979. 30 p.

The public library legislation of the nordic countries. Special number = Scand.Public Libr.Q. 19.vol. 1986. 5.no. 137-168.p.

The White Paper: first reactions on copyright = Libr.Assoc.Rec. 88.vol. 1986. 5.no. 207-209.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szex és könyvtár, avagy hogy kerül a csizma az asztalra.

Szemle

Mohor Jenő

Valóban: hogy kerül? Hiszen a populáris műalkotások zömében (s legyen elég itt csak a szórakoztató filmekre gondolnunk), amelyek a közvélekedést jól tükrözik – s némiképp befolyásolják is – ritka ez az eszmetársítás. Emlékszem ugyan egy filmre, ahol kedves ifjú hölgy szolgál abban a könyvtárban, mely a bankrablás elásott eredménye fölé épült, és egy másik jelenetre, ahol a mozgókönyvtáros férjet a pult alatt kuksolva igyekszik felesége megóvni a túlzott kísértésektől, ám a filmbéli könyvtáros leginkább olyan, mint a Yedi: csúf, de bölcs és szeretetre méltó, legalábbis Európában. Az amerikai kommerszfilm könyvtárosa pedig legjobb esetben is olyan, mint aki a „Szellemirtók" elején jár a polcsorok között, miközben a háta mögött (igazi rémálom!) fióknyi katalóguscédula repül ki a helyéről. Ám ha már a kommerszfilmnél tartunk, hány olyan eset van (leginkább krimikben), hogy valakinek információra van szüksége? És hány esetben megy információért a könyvtárba? Helyben vagyunk. *Martha Cornog*nak a *Library Journal* 1993. augusztusi számában[1] olvasható szavait kissé szabadon interpretálva: a könyvtár többé nem a tudás ünnepélyes és mozdulatlan temploma, hanem olyan élő és izgalmas hely, ahol egy vitatott kérdés minden oldaláról ismeretet lehet szerezni. Tessék: így kerül a csizma az asztalra. Mert Európában (legalábbis a Közép-, Kelet- stb. magyar szólás tanúsága szerint) csodálkozunk, de Amerikában (s a továbbiakban ez, éppúgy, mint a pongyola köznyelvben, az Egyesült Államokat fogja jelenteni) a csizma gyakran, és természetes módon van az asztalon.

Szex és könyvtár viszonyában ugyanis a szexről mint tárgykörről van szó, bár láttam már (véletlenül ismét csak az amerikai szakirodalomban) arról is cikket, hogy mit tegyen a könyvtáros, ha az olvasói térben „szexuális cselekményt észlel". E viszony, pontosabban a könyvtárnak a szexhez, mint témakörhöz, mint a gyűjtemény, vagy a kiszolgálandó olvasói érdeklődési kör egy eleméhez való viszonyulása egyik legkézenfekvőbb megközelítése a cenzúra.

Véletlen-e, hogy a MANCI adatbázisból kapott, cenzúra tárgyszavú magyar anyag átnézése nem vezetett el a szexhez? És véletlen-e, hogy az amerikai szakirodalom a cenzorral – azaz, a cenzori hajlamú olvasóval vagy fenntartóval – való küzdelemre vértezi fel a könyvtárost? E hasábok nem arra valók, hogy az amerikai életstílus és szemlélet jellegzetességeiről, a jogok széles értelmezéséről és azok törvényi védelméről értekezzünk, a cseppben (talán) benn van a tenger. A szabadság és szabadosság határát is ki-ki másképp, máshol húzza meg. Ha e határvonal nem lenne girbe-gurba, talán az amerikai könyvtárszövetség, az ALA sem érezné szükségét, hogy immár negyedszer adja ki az intellektuális szabadság kézikönyvét, mely tárgyunkhoz a könyvtári alkotmánylevél (Library Bill of Rights – LBR) értelmezésével járul hozzá, a „címkézésről" szólva.[2] A címkézés ugyanis (az ALA álláspontja szerint) az előítélet egy megjelenési formája, s mint ilyen, a cenzúra eszköze. Az ALA ellenzi olyan, egyes egyének vagy csoportok etikáján alapuló kritériumok meghatározását, melyek alapján bizonyos kiadványok eleve kifogásolhatónak ítélhetők. A könyvtárak nem képviselői az állományukban található eszméknek, s a könyvek (és más források) megléte a polcokon nem annak jele, hogy a könyvtár feltétlenül egyetért azok tartalmával.

Amerikában számos privát szervezet próbálkozik a közönség tájékoztató befolyásolásával, bizonyos könyvek, filmek, hanganyagok korhatárhoz kötésével. Ha egy könyvtár átvenné ezeket az értékeléseket, azt katalógusában, vagy más, a visszakeresést, hozzáférést segítő eszközében feltüntetné, az a Library Bill of Rights megsértése lenne. Az ilyen jellegű értékelési rendszerek jogi keretbe foglalása könnyen lehet alkotmányellenes, tehát egyetlen könyvtár se próbálkozzék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ilyesmivel kompetens jogi szaktanácsadás igénybe vétele nélkül. Az ALA ellenez minden olyan erőfeszítést, ami a tudáshoz, az ismeretekhez vezető bármely út elzárását célozza.

A kérdés most már csak az ismeret, a tudás fogalma, esetünkben talán az, hogy egy pornómagazin tartalma vajh, milyen ismeretet közvetít, milyen tudást (szellemi tudásról van szó, nem biológiai képességről) testesít meg. A válasz pedig egy kis kerülővel érkezik: Hogyan ítélhetnék meg valamit, ha nem ismerem? Az egész ügy – természetesen – sokkal bonyolultabb, s a vele foglalkozók sokat tesznek is azért, hogy bonyolult maradjon, leginkább azzal, hogy szex címszó alatt tudományos szexológiáról, egészségügyi-szexuális-családtervezési tájékoztatásról, leszbikus mozgalmakról és abortusz-ellenességről, pornográfiáról és obszcenitásról meg a homoszexuálisok jogairól egyaránt szót ejtenek, nemigen különböztetve meg az igencsak különféléket. Nehéz is lenne a pornográfia, az obszcenitás meghatározását adni, talán ezért bukkan fel több írásban is idézetként egy bíró mondata: *Nem tudom definiálni, de ha látom, tudom, hogy mi az.* Ezt idézi bevezetőjében a *The Serials Librarian* 1979-1980-as évfolyamának suplementumaként (Sex magazines in the library collection) kiadott tanulmánykötet szerkesztője, *Peter Gellatly* is[3], akinek ezen kívül csak irodalmi példálódzásokra futja (Ulysses, Lady Chatterley szeretője, Zabhegyező, Lolita stb.) és még egy másodkézből vett idézetre, miszerint az ALA intellektuális szabadság bizottságának egyik volt elnöke úgy vélte, a szexmagazinok egy ismeretlen kiterjedésű társadalmi igényt elégítenek ki, és „a pornográfia bizonyára fontos, különben nem lenne ilyen elterjedt, van az életünkben valami jelentése, amit nem értünk meg." E „mélyszántás" után a „bevezetés a görög és római antikvitás pornográfiájába" című röpdolgozat (7 oldal) következik[4], majd 72 angol szexmagazin tudományos elemzése, reprintként a *Medicine, Science and the Law* 1978.évi 1. számából.[5] Érdekes lenne az elemzés megismétlése annak tisztázására, hogy az arányok mennyit változtak egy-másfél évtized alatt (az akkori 61% erotikus, 28% deviáns és 21% szadomazochisztikus ellenében) és kérdés, hogy a homoszexuális lap ma is a deviáns csoportba kerülne-e.

A szex, mint tudományos diszciplina – ha úgy tetszik, a szexológia – a múlt század utolsó éveiben kezdett kialakulni, s első szakfolyóirata a *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstüffen* volt, mely 1899 és 1923 között jelent meg Berlinben (igaz, 1914 után már nem rendszeresen) és említést érdemel az 1908 és 1930 között élő *Zeitschrift für Sexualwissenschaft* is. Amerikában a szex a második világháború utáni időkig tabu-témának számított, a tudományos szakfolyóiratok is rendszerint valamely más téma részeként tárgyalták, s így az első komoly szexológiai folyóiratként az 1958-ban indult *One Institute Quarterly*t tartják számon, melyet 1965-ben a *Journal of Sex Research*, 1971-ben az *Archives for Sexual Behavior* követett. Amerikában a késő-hetvenes évekre alakult ki (immár a Journal of Homosexuality, a Journal of Homosexual Counseling és a Sexual Law Reporter megjelenésével együtt) az a periodika-struktúra, ami Németországot 50-60 évvel korábban jellemezte. Mindezt a tanulmánykötet egy másik írásából[6] tudhatjuk meg, melynek külön érdekessége a szexológiai folyóiratok válogatott bibliográfiája, a következő arányokkal: szexkutatás 14, születésszabályozás 5, homoszexualitás 68 és transzvesztizmus 5 cím. Ezt követi még egy önálló, válogatott és annotált homoszexuális periodika-bibliográfia, értékeléssel, címekkel és előfizetési díjakkal.[7] Ne feledjük, ez a kötet 1980-ban jelent meg, hol vagyunk még attól a fejlődéstől (? – kérdőjel tőlem, M.J.), hogy a börtön-környezetben játszódó kemény filmekből ismerhető néhány „kaland" bármelyik amerikai „kiskatonával" is megeshet? Az összeállítás becsületére legyen mondva, egy másik írás[8] szerzője az ötvenes évek végéről való kalandját meséli el, amikor is az One című homoszexuális magazin még a Library of Congress olyan különgyűjteményében volt, hogy a „könyvtárköziben" kért néhány számért személyesen kellett elmennie. Örökkévalóságnak tűnt, míg a teremnyi munkaszobában vagy harminc könyvtáros szeme láttára odaért a kis irodához, ahol átvehette a lapokat, írja szerzőnk, akitől egyébként csak annyit tudhatunk meg, hogy bizony nehéz dolog a szex és a folyóiratok ügyében igazságot tenni, még a jog eszközeivel is. Bizonyíték erre *Nelson*[9] elemzése egy, az obszcenitás jogi megítélésével kapcsolatos legfelső bírósági határozatot követő öt év bírósági eseteiről, amelyekben erotikus magazinok szerepeltek. Az írás ugyanis részletesen és táblázatosan elemzi az „esetek" időbeli és földrajzi megoszlását, a cím szerint perbe fogott lapok bíróság előtti előfordulásának gyakoriságát, ám csak sommásan közli azt, hogy a 117 eset közel egyharmada zárult elmarasztaló végzéssel, s

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezen esetek többségében obszcén magazinok árusításáért szabtak ki átlag 7500 dollár büntetést.

Másfelől közelítve: az időszaki kiadványok egy – jelentős – részét a népszerű magazinok teszik ki, s ezek oszthatók tovább szex- és egyéb magazinokra. A szexmagazinok vagy férfiak vagy nők számára készülnek. *Shuman* és *Tallman* tanulmánya[10] a továbbiakban csak a férfi-magazinokkal foglalkozik, s ezeket három csoportba osztja, „straight", „gay" és „kinky" elnevezéssel, elsőbe a „szokásosabb", másodikba az azonos nem iránti, míg a harmadikba a valóban szokatlan, bizarr erotikus vonzalmat sorolva. A jog sem általában, sem a szövetségi, állami vagy helyi szabályozás szintjén nem foglalkozik a szexmagazinokkal, nem ír elő sem megengedő, sem tiltó kritériumokat, amelyeken belül maradva a kiadvány legálisnak tekinthető. Bármely kiadvány csak akkor válik – obszcenitása miatt – jogszabályt sértővé, ha a bíróság annak ítéli.[1] A *Newsweek* is közölheti pl. egy topless-pincérnő képét, ám mégsem fogjuk szexlapnak tekinteni. S nem lévén más definiciónk, szexlap az, amit annak tartunk. Az ízlések pedig, lévén különbözők, nem képezhetik vita tárgyát, s ami az egyik embert hidegen hagyja, a másikat esetleg dühíti, míg a harmadik élményei közé fogja sorolni – így laposodhat el egy ígéretesen induló írás is, ha fél belebonyolódni választott témájába. Talán ezért szorítkozik szerzőpárosunk három kevéssé botránkoztató lapra a továbbiakban, kizárólag a Playboy, a Penthouse és az Qui címűeket emlegetve, amelyek (a témába vágó különféle írások szinte egyöntetű ítélete szerint) minden szempontból színvonalasnak mondhatók. A *Journal of Popular Culture* egy 1975-ös cikke[11] ugyan jelentős különbséget lát az első és a két másik lap nősztereotípiái között: míg a Playboy-béli nő a maga tökéletességében (szinte természetellenesen friss polírozottságában) felmagasztosul, és olyan érzéseket kelt az amerikai férfiban, mint a csillagos-sávos lobogó, vagy az anyaság, a Penthouse és az Oui lányai lehetnek talán idősebbek is, látszódhat rajtuk anyajegy vagy szeplő, s mintha valamiféle dekadens szexualitást mutatnának. Mégis, mindhárom lap esetében – legalábbis Shuman és Tallman szerint – a könyvtárosnak beszerzésükkel kapcsolatban csak azt kell mérlegelnie, hogy van-e rá pénze, s van-e számukra hely. Ami a közkönyvtárakat illeti, kétségtelen, hogy e magazinok iránt nagy az érdeklődés, és az is tény, hogy e lapokat több cikkrepertórium is indexeli. Az intellektuális szabadság nem értelmezhető másképp, mint hogy e népszerű lapok hozzáférését biztosítani kell, és az erkölcsi közfelfogás folyamatos változását sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ha a könyvtár az e lapok ellen tiltakozókat a lapok felső polcra, a gyermekrészlegtől elkülönült, vagy zárt helyre, esetleg a pult mögé (alá) helyezésével kívánja megnyugtatni, lehet, hogy az intellektuális szabadságot betű szerint sérti, ám érvényesülni hagyja annak szellemét. Ha mindez a lapok megrendelése mellett szól is, vannak ellenérvek: e lapok ára általában magas; a könyvtárba kerülésük különböző szervezetek, csoportok ellenérzését, tiltakozását válthatja ki, ugyanakkor más csoportok további ilyen (vagy „még ilyenebb") lapok beszerzését és általános hozzáférhetővé tételét igényelhetik; ismét mások a rendelkezésre álló anyagiak másra fordítását, jobb kihasználásnak minősítik. Ha e lapokat épségben akarjuk megőrizni, talán csak egy ív aláírásával adjuk ki helyben olvasásra is, ez pedig már a magánélethez való jogot sérti, ugyanis másnak semmi köze hozzá, hogy mit olvas Mr.X.Y. Végül az ellenérvek közé kerül maga a könyvtáros, aki mint csoport, általában kissé konzervatív, s úgy vélheti, hogy e lapok terjesztésével inkább a közjót veszélyezteti, mintsem a köz javát szolgálja. Az is kétségtelen, hogy amíg e lapok meg nem jelennek a könyvtárban, még az igénylőknek se nagyon jut eszébe követelni, a tiltakozók pedig végképp nem okozhatnak semmi gondot. A gondot okozó tiltakozók között még egy jelentős csoport, a szülőké bukkan fel, essék szó róluk később, külön.

A tudományos-felsőoktatási könyvtárak helyzete kissé más, hiszen a cél egyértelműbb: az adott intézményben folyó kutató és oktató tevékenység információs ellátása. Mégis gond előtt áll a könyvtáros, ha egy pszichológiai és szociológiai tartalmuk okán a szexológiát egyébként gyűjtő intézményben jelenik meg a Playboy vagy a Penthouse iránti igény. A raktári hely, a feldolgozó munkaerő és a gyarapítási keret egyaránt véges lévén, szelektálni kell, lehetőleg színvonal-szempontok alapján. (Ne feledjük, a Playboy interjúalanyai között Jimmy Carter és Teilhard de Chardin is szerepel.) Ugyanakkor a vitatható lapok jó része hamar avulónak és sokuk rövid életűnek bizonyul, így a könyvtáros gyakran inkább kivár, és csak a „megszilárdult" kiadványokkal foglalkozik érdemben. Az egyetemi könyvtár sem mentesül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

het a „külső" politikai nyomásoktól, a jogi esetek, bírósági határozatok ott is lecsapódnak – vagy éppen egy egyetemi könyvtárral szemben keletkeznek, bizonyos anyagok állományba iktatása nyomán. Mindazonáltal a szexizmus, épp úgy, mint a rasszizmus, az antiszemitizmus vagy bármely más izmus, nem tüntethető el kultúránkból azáltal, hogy néhány címet eltávolítunk a könyvtári polcokról. Ami a dolog könyvtártechnikai részét illeti, a gond a beszerzéssel kezdődik: a kevésbé ismert, nem pontos rendszerességgel megjelenő, elsősorban árusítással terjesztett lapok rendelése, reklamálása, hiánypótlása jelentős többletmunkát és többletköltséget okozhat. További gond a katalogizálás és az osztályozás. Míg az említett lapokat a Library of Congress az „általános művek" körébe sorolta, a lapok erotikus tartalmára jobban utalhat a „társadalmi csoportok, család, házasság, nő" osztály, amelyen belül külön helyre oszthatók az erotikus periodikumok, s ismét más helyekre a különböző nemek és korcsoportok. Az alkalmazható LC tárgyszavak közül megemlítendők: Művészet és erkölcs, Erotika, Erotikus művészet, Erotikus irodalom, Akt a művészetben, Művészi fényképezés, Erotikus fényképezés, Aktfényképezés, Szex az irodalomban, és igen, Pornográfia. Ha már a döntés megszületett, s a „vitatható" kiadvány az állományba került, elhelyezéséről hozzáférhetővé tételéről is gondoskodni kell. Miként a könyv- vagy hírlapárus is gyakran az ilyesmit magasabb polcra helyezi, vagy a pult mögött tartja, ahonnan kérni kell, a könyvtár is nem egyszer korlátozza az ilyen anyaghoz való hozzáférést, ám nem annyira azért, hogy az olvasót védje e lapoktól, sokkal inkább a lapokat (azok teljes épségét) az olvasóktól. A jövőt tekintve egyre inkább úgy tűnik, hogy a könyvtár előfizetési politikáját az ár, és nem a tartalom fogja befolyásolni. Hosszabb távon pedig a mikroformák, az online elérésű lapok, sőt, a csak megrendelésre megjelenő online elérésű cikkek változtatják meg a könyvtár képét és funkcióját. Jövőbéli forgatókönyveket gyártva feltehető, hogy egy lényegesen megengedőbb társadalmi szemlélet alakul ki, hogy a szex az életnek elismert és fontos részévé válik, amelyet minden eddiginél nyíltabban lehet tárgyalni és élvezni – milyen gond lehet így a Playboy körül? Egy másik forgatókönyv szerint a gazdasági romlás e drága lapokat tönkreteszi – ismét megszűnik a probléma. Ami persze a könyvtár megszűnésével is semmivé válhat, és pénzügyi, morális, vagy piacelemzési okokból a mai szexmagazinok irányt is válthatnak. Legvalószínűbbnek mégis az tűnik, hogy a jelenlegi helyzet mentén fejlődnek tovább a dolgok, s a könyvtárosok ugyanolyan lapok miatt, ugyanolyan gondokkal néznek majd szembe. A könyvtáros persze – mint mindenki más – némiképp befolyásolhatja is jövőjének alakulását.

Szerzőpárosunk buzdítása szerint a jövőt olyan irányba kellene alakítani, hogy a könyvtár szabadon vehessen meg és tegyen hozzáférhetővé bármit, amit közönsége kér, értékesnek ítél vagy igényel.

A legfrissebb eseményekre vetve egy pillantást, a fenti „végkicsengés", mind a helyzetet, mind a könyvtárosi magatartást tekintve beigazolódni látszik. Történt ugyanis, hogy a Madonna nevű énekesnő(-től? -ről?) megjelent egy SEX című könyv, szemtanúk szerint nem pornó, de igen erősen, mondhatni fülledten erotikus fényképekkel tele. Nagy lévén az érdeklődés – leginkább persze az előzetes hírverésnek köszönhetően – számos nagy amerikai közkönyvtár megvette, állományába iktatta, polcára helyezte a „művet", és szinte mindegyik ki is vívta ezzel használói kisebb-nagyobb körének, sőt, nemegyszer fenntartójának, feletteseinek is ellenérzését, valamilyen formában kifejezett tiltakozását. A megvegyem, ne vegyem kérdésre választ kereső írás[12] számos esetet és számos könyvtárigazgatót idéz a Madonna-ügy tapasztalatairól. A Des Moines-i közkönyvtár – A Library Bill of Rights „szülőhelye" – igazgatója szerint a közkönyvtár olyan, mindenki előtt nyitott információs központ, amely közönsége számára továbbítja mindazokat a – különféle – nézeteket, amelyeket az országban a szólás- és sajtószabadság megenged. A könyvtárnak tehát nem az a feladata, hogy cenzúrázza az információkat, hanem hogy minden használója számára biztosítsa a döntés, a választás szabadságát arról, hogy mit akar vagy nem akar olvasni, hallgatni, nézni. Az igazgató (akinek könyvtárában a „mű" a képzőművészeti referensz-állományban kapott helyet) nehezen tud olyan nagyobb közkönyvtárat elképzelni, ahol ezt a könyvet ne szereznék be. Holott (és talán ez a legérdekesebb), az énekesnő szülővárosában sem került az opusz könyvtári állományba: nem tartották fontosnak, előzetes igényt az olvasók nem jeleztek, árát pedig (49,95 USD) sokallották. Helybéli lányról van szó, mondja a könyvtár igazgatója, sokan ismerik is, hiszen annak idején gyakran bejárt régebben itt dolgozó nővéréhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindazonáltal a könyvtárnak nincs Madonna-gyűjteménye. Egy másik helyen a megrendelés hírére beérkezett tiltakozások nyomán a polgármester arra kérte a könyvtárt, vonja vissza döntését. Aki a pénzt adja, az diktál, mondta az igazgató, és lemondta a megrendelést. A könyvtár még azon a héten három példányt kapott ajándékba. Több megyei és városi könyvtár döntött úgy, hogy a könyv nem felel meg az állományépítési elveikben foglaltaknak, és ezek az esetek általában nem keltettek különös visszhangot. Ismét máshol, ahol a beszerzés mellett döntöttek, azt helyeslő és elítélő nyilatkozatok és felszólamlások közel azonos mennyiségben érkeztek, ám sok helyen vált a könyvtárigazgató a helyi sajtó, rádió, televízió állandó szereplőjévé, hogy a könyvtár döntését megvédje, megindokolja. Ez az indoklás alighanem a Minneapolisi Könyvtár igazgatójának, *Susan Goldberg*nek sikerült a legjobban, aki a könyv beszerzését követő tiltakozások nyomán nyílt levelet intézett Madonnához.[13] Akit a kérdéskör valamennyire érdekel, ne mulassza el végigolvasni (a helyi Star Tribune engedélyével közölte a Library Journal is), hiszen talán ez az egy oldal tudja legjobban megvilágítani a lényeget. Madonnát, a tudatosan megbotránkoztatót, a hivatásos botrányhőst, a szándékosan vitathatót ez teszi gazdaggá és tévéhíradások napi szereplőjévé, a könyvtárak viszont csendben teszik dolgukat a mindennapi emberek mindennapi szolgálatában. Eszméket tárolnak – és tesznek hozzáférhetővé –, könyvek, kép- és hangrögzítések, meg különféle elektronikus rögzítések formájában. A könyvtáraknak egyszerre kell kiszolgálniuk közönségük pillanatnyi igényeit, és szolgálniuk időtlen elveket, eszméket is. Nem érdemes a művészi kifejezés szabadságáról értekezni, és azt is kár boncolgatni, hogy helyes volt-e ezt a könyvet megcsinálni, kiadni. Az viszont tény, hogy míg az énekesnő és a kiadó dollármilliókat keres a könyvön, a könyvtárak – és a könyvtárosok – (éppen a könyv miatt) konfliktusokba keverednek fenntartóik, felhasználóik, olvasóik, környezetük különböző csoportjaival. A könyv, ámbár – sok könyvtáros látja így – átlátszóan manipulatív és értéket nem hordoz, végül is hozzáilleszthető a gyűjtés szempontjaihoz, hiszen az emberek keresik, része az amerikai populáris kultúrának, és tárgya (Madonna) jelentős mértékű pillanatnyi érdeklődésnek örvend. És ha az érdeklődés időleges is, az intellektuális szabadság eszméje állandó. Az amerikai alkotmány első módosítása és a Library Bill of Rights alapján tehát a közkönyvtárak megveszik ezt a kiadványt, ám nagy árat fizetnek érte. Fenntartóik – az adófizető polgárok – egy jó részének bizalmát veszíthetik el ugyanis, miközben anyagilag nehéz időket élnek át. Tragikus lenne, ha tisztességes emberek morális és etikai elveik alapján kerülnének szembe a könyvtárakkal, amelyek éppen az alkotmány etikai elveitől vezérelve cselekedtek. A könyvtárak fellépése az intellektuális szabadság védelmében nem a könyv jóváhagyását jelenti. „Egyáltalán nem éretted, nem miattad álltunk ki, vannak ugyanis elvek, amelyek nagyobbak, fontosabbak, mint Te, kedves Madonna". Ez tehát a minneapolisi könyvtárigazgató üzenete Madonnának – és talán még inkább – a könyv beszerzését opponáló közönségnek. (Én pedig – hadd legyek szubjektív – az „elvek, elvek mindenáron" üzenetet olvasom ki belőle.)

Cynthia R. Howe, aki mint szülő elmélkedik a gyermek könyvtári jogairól[14], európai tapasztalataira hivatkozva úgy véli, Amerika még mindig (1979-ben) túlságosan prűd, még mindig túl erősen kötődik puritán múltjához. (Szerintem viszont éppen a puritán múlttal való szakítás, leszámolás vágya teremti meg az „elvek mindenáron" hangulatot, s az elvekhez való ragaszkodás inkább segédeszköz, ürügy és „takaró" a puritanizmust kompenzáló túlliberális gyakorlathoz.) Howe, mint szülő, egyetért a Library Bill of Rights (LBR) azon kitételével, hogy a könyvtár a demokratikus életre nevelő intézmény, sőt, véleménye szerint a könyvtárnak nevelő módon kell közösségét szolgálnia. Ez egyúttal azt is eldöntheti, hogy a szexuális művek milyen része való a gyermekrészlegbe. Gyermek pedig az, aki 4-9 éves, a 10-15 éves már ifjú felnőtt, a nekik szóló szexuális anyag már kellő mélységben adjon tájékoztatást az ember szaporodásáról és nem-szaporodásáról (maszturbáció, fogamzásgátlás), menstruációról, házasság előtti szexről és a nemi érintkezésről. Mint anya is csak azt kifogásolná, ha gyermeke a szexualitás perverz vagy erőszakos bemutatásával találkozna a könyvtárban. Ami a homoszexualitást illeti, mivel az ifjú korosztályban is vannak képviselőik, nekik épp úgy joguk van ugyanannyit megtudni önmagukról, mint heteroszexuális kortársaiknak. A Johnson elnök által megbízott Obszcenitás Bizottság 1968-as vizsgálata szerint obszcén és pornográf dokumentumok „tanulmányozásának" nincs mérhető hatása a morális karakterre. A kérdések, melyekre nehéz válaszolni, így szólnak: Ha a könyvtárban van

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szexuális dokumentum, az legyen-e kortól és/vagy szülői szándéktól függetlenül hozzáférhető? Ha a könyvtár korhatárhoz köti bizonyos anyagok hozzáférhetőségét, ez mikor válik cenzúrává, mikor sérti a Library BIII of Rights előírásait? A szülő mikor és milyen mértékben léphet fel, hogy meghatározza gyermeke olvasmányait? Egy konkrét esetben az LBR megsértésének tekintették a könyvtárnak azt a gyakorlatát is, hogy a tizenöt és fél évesnél fiatalabb gyerekek számára a szülő kérésére megkülönböztető, a kérdéses dokumentumok hozzáférését nem engedélyező olvasójegyet adtak ki. A könyvtár ugyanis úgy vélekedett, hogy a szülő joga, hogy saját gyermekének olvasmányai körét meghatározza (vagy akár korlátozza), és a könyvtárnak ezt tiszteletben kell tartania. Az LBR szerint viszont (már megint az elvek) a könyvtárnak az egyenlő elbánás alapján kell mindenkinek azonos szolgáltatásokat nyújtania, nem téve különbséget „kor, faj, vallás, nemzeti származás, vagy társadalmi vagy politikai nézet" tekintetében. A szülő, ha gyermekének olvasmányaival kapcsolatban saját megfontolásai vannak, gondoskodjék egyéni úton ezek megvalósításáról, ám ne terhelje rá a könyvtárra ennek gyakorlatát, hangzik egy gyakorló szülő hangsúlyozottan egyéni véleménye. Ám nem vélekedik másképp a már idézett legfrissebb „szakirodalom" sem[1], ugyanis az aggódó, vagy kifogást emelő, egyszóval a „cenzor" szülőnek a következő választ kínálja: „Egyetlen gyerek sincs arra kötelezve, az Öné sem, hogy ilyen könyveket olvasson. Önnek jogában áll megelőzni, hogy gyermeke ezt a könyvet megnézze, vagy kikölcsönözze. Ám nem minden szülő érez éppen úgy, mint Ön, és Önnek nem áll jogában, hogy azok gyermekeit is távol tartsa e könyvektől. Ha az Ön gyermeke egy olyan könyvre bukkan a könyvtárban (és ez bizony megtörténhet), amelylyel Ön nem ért egyet, Önnek kiváló lehetősége nyílik arra, hogy gyermekének saját értékrendjéről beszéljen, hogy elmondja neki, miért tartja rossznak azt a könyvet."

És mit tehetünk, mit válaszoljunk, ha a cenzor nem szülő, „csak" olvasó, csak az a bizonyos adófizető, akiről a Madonnához írt levél kapcsán esett szó? „Ha úgy gondolja, hogy állományunk egyoldalú, örömmel fogadjuk javaslatait olyan művek beszerzésére, amelyek a kérdés másik oldalát világítják meg. Nem, az Ön adójából a könyvtárra jutó összegből nem a homoszexuális lapra fizettünk elő, hanem az AIDS-botrány lelepezése című könyvet vettük, amely az Önéhez közelebbi álláspontot képvisel. Írásban is rögzített kritérium-rendszerünk van a beszerzendő könyvek kiválasztására, ennek alapján döntünk minden esetben; kérjük, tanulmányozza át, kérdéseire örömmel válaszolunk. Teljes mértékben egyetértünk abban, hogy a könyvtárnak a közösség értékítéletét kell szem előtt tartania. De nem is hinné, hogy a közösség mennyire sokrétű. Vannak olyan olvasóink, akik kifejezetten azt keresik, kérik, ami Önt zavarja. Ha mindent eltávolítanánk a polcokról, amit valaki kifogásol, végül is senkit nem tudnánk kiszolgálni. Rendszeresen, meghatározott módon foglalkozunk olvasóink észrevételeivel, ennek megfelelően fogjuk feldolgozni az Ön kifogásait is."

Ilyen és ehhez hasonló válaszokat persze csak akkor adhat a könyvtár, ha valóban van írásban rögzített állományépítési elvrendszere és hozzá illő gyakorlata, ha működik az állománygyarapítási tanács; ha létezik – és működik – az olvasói észrevételeket, panaszokat és javaslatokat fogadó, feldolgozó mechanizmus; ha a könyvtáros elméletben és gyakorlatban egyaránt felkészült döntéseinek megvédésére, azaz, ha ismeri az LBR és az Intellektuális Szabadság Kézikönyve elveit és betartásuk országos gyakorlatát.

Még egy – talán általánosabb – megközelítést érdemes felidézni, azt, amely az erotikát, az erotikus (és pornográf) „termékeket" (könyv, magazin, film, video stb.) a populáris kultúra részének tekinti[15]. *Robert P. Holley* nem is a közkönyvtárak, az azonnal kielégítendő olvasói igények szempontjából, hanem a nemzeti emlékezet érdekében emel szót. A nemzeti bibliográfia ugyanis a nemzet emlékezete, miként ez az 1991-es IFLA konferencia egyik szekció-témája is volt, s a nemzeti emlékezetből nem maradhat ki a populáris kultúra sem, hiszen az adott kort legalább annyira jellemzi, mint a magas- vagy elitkultúra alkotásai. Vizsgálódását három jellegzetes műfajra, az újságok-magazinok körére, a szupermarketekben is kapható tömegpublikációkra (füzetregények, horoszkópok, tanácsadóknak tűnő füzetkék stb.) és erotikus-pornográf kiadványokra összpontosítva, azt állapítja meg, hogy ezek az igen széles körben elterjedt, és számos csatornán forgalmazott kiadványok a bibliográfiai számbavétel szempontjából „hátrányos helyzetűek". Ha tehát egy tudós kutató 2992-ben a huszadik század néhány megmaradt nemzeti bibliográfiáját fogja tanul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányozni, meglehetősen egyoldalú képet kap korunk kultúrájáról. Az amerikai helyzetet elemző vizsgálat szerint 61 „csak felnőtteknek" szóló video-kazettából mindössze 10 (16,4%) szerepel az OCLC adatbázisában és 15 erotikus férfimagazin közül hatnak állapítható meg lelőhelye (jelentős számú – 571 – lelőhellyel pedig csak a Playboy rendelkezik). Mi lehet e feledékenység oka? Holley nem hiszi, hogy e dokumentumok túl drágák, vagy nehezen hozzáférhetők lennének. Gyanúja szerint inkább arról lehet szó, hogy a könyvtárosok az egyetemes bibliográfiai számbavétel eszméjével csak addig azonosulnak, amíg mint kapuőrök vagy cenzorok a művek tartalmát is jóváhagyhatják. Érdekes lenne más országok gyakorlatát is megismerni, és megvizsgálni más népszerű dokumentumtípusok (képregények, játékprogramok, barkács-kiadványok, helyi egyletek kiadványai, popzene) helyzetét is, hogy valódibb, árnyaltabb kép alakulhasson ki a populáris kultúra bibliográfiai számbavételéről. Van ugyan olyan vélekedés, hogy ebből a sok „szemétből" inkább mielőbb elfelejteni kellene minél többet, mintsem még az utókor számára is bibliografizálni. Ám lehet, hogy a mai „szemét" a holnap kincse lesz.

És Európa? Amerikából nézve[14] szabadabbak, otthonosabbak vagyunk e téren, nem nyom el puritán múltunk. Ám lehet, hiszen a Kirjastolehti egy friss írása szerint[16] a könyvtárakban a szex és az erotika mindig része volt az állománynak, és a témáról megkérdezett könyvtárosok szerint „az erotikus irodalom mindig is ott volt a polcokon, és a jövőben is ott lesz". Kétségtelen, hogy például a dán törvény szerint a közkönyvtár „semmiféle cenzúrát nem gyakorolhat az anyagok begyűjtése és rendelkezésre bocsátása során, még a legellentmondásosabb nézeteket is a nyilvánosság elé kell tárnia", illetve „a válogatás nem lehet sem vallási, sem erkölcsi, sem politikai tartalmi szempontú",[17] arra azonban a szakirodalomban nem találtunk utalást, hogy ez az elv mennyiben válik gyakorlattá az erotikus kiadványok beszerzésében, és milyen elvek érvényesülnek a rendelkezésre bocsátásban.

A csizma tehát az asztalon van, és egyes elveket könnyű úgy interpretálni, hogy ott is a helye. Nekem jogomban áll, (sőt, szabadságomat gyakorolhatom benne), hogy eldöntsem (eldöntöm), én felteszem-e az enyémet. Az viszont már nem áll szabadságomban, hogy mást e jogában bármilyen módon korlátozzak. Ám remélem, csak addig, amíg nem az én asztalomat koszolja vele.

Irodalom

1. CORNOG, Martha: Is sex safe in your library? How to fight censorship. = Library Journal, 118.vol. 1983. 13.no. 43-46.p.
2. Intellectual freedom manual. 4.ed. ALA, Chicago-London, 1992.34-35.p.
3. Sex magazines in the library collection. A scholarly study of sex in serials and periodicals. Ed. and Introd. by Peter Gellatly. A monographic supplement to the Serials Librarian vol. 4. 1979/1980. Haworth, New York.
4. THOMPSON, Lawrence S.: Prolegomena to pornography in greek and roman antiquity. uo. (4), 9-16.p.
5. GAYFORD, J.J.: Sex magazines. uo. (4), 17-26.p.
6. ELCANO, Barreth W. – BULLOGH, Vern: Sexology: A personal guide to the serial literature. uo. (4), 75-85.p.
7. MCENROE, Frederick: A select annotated bibliography of gay and lesbian periodicals. uo. (4),87-97.p.
8. DAHL, Richard C.: Sex, serials and the law. uo. (4), 53-56.p.
9. NELSON, Jerold: Erotic magazines and the law. uo. (4), 57-62.p.
10. SHUMAN, Bruce A. – TALLMAN, Karen Dalziel: Sex magazines: Problems of acquisition, retention, display, and defense in public and academic libraries. uo. (4), 27-46.p.
11. ROSSI, Lee D.: The whore vs. the girl next door: Stereotypes of women in Playboy, Penthouse and Oui. = Journal of Popular Culture, 9.vol. 1975. Summer 90-94.p.
12. -L.K.: Justify my purchase: To buy Madonna's Sex or not. = American Libraries, 1992. December. 902-904.p.
13. The nation's libraries are standing up for principles, Madonna, not for you. = Library Journal, 118.vol. March 15 1993. 31.p.
14. HOWE, Cynthia R.: Children's rights in the library: A personal view. = Sex magazines in the library collection, (4) 63-67.p.
15. HOLLEY, Robert P.: National bibliography as national memory: Is popular culture forgotten? = International Cataloguing and Bibliographic Control. 22.vol 1993. 1 no. 13-17.p.
16. MYLLYLA 4o, Riitta: Erotiikkaa kirjastossa. = Kirjastolehti. 86.vol 1993. 1.no. 2-3.p.
17. KÜRTZ, Mareike: Öffentliche Bibliotheken in Danmark als lokale Informationszentren, töm. Papp István, Könyvtári Figyelő, 3(39).évf. 1993. 3.sz. 448-454.p., illetve VITIELLO, Giuseppe: Il sistema bibliotecario Danese, töm. Mohor Jenő, uo. 454-456.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szerkesztőségünk megkérdezte *Graham P. Cornish* urat, az IFLA UAP és Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési Iroda vezető munkatársát, mondja el véleményét a könyvtárak szerepéről a valamilyen okból vitatható értékű irodalom gyűjtésével kapcsolatban. Állásfoglalását az alábbi fordításban olvashatják.

Az UAP és a pornográf irodalom

Graham Cornish

Az UAP (Universal Availability of Publications – a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége) program célja szerint bármilyen dokumentumot, bárki számára, bármikor és bárhol, bármilyen formában hozzáférhetővé kell tenni. Jóllehet ez a bibliográfiai utópia sohasem valósítható meg, de törekedni kell rá. A program nem tesz kísérletet a hozzáférhetőség bármiféle korlátozásának a meghatározására. Azt vallja, hogy az egyes személyek maguk felelősek tetteikért, és nem a könyvtáros feladata annak megítélése, milyen célokra veszi valaki igénybe az egyes dokumentumokat. Kétségtelen, hogy a könyvtárak gyűjtik a pornográf és az egyéb, kétes, vitatható értékű irodalmat. Sok nemzeti könyvtárnak pedig kötelessége, hogy beszerezze ezeket az anyagokat a nyomtatott dokumentumok nemzeti archiválása és megőrzése érdekében. Tudomásul kell vennünk, hogy természetünknek sok olyan területe van, amely egyben része nemzeti lelkületünknek is, és hiba, felelőtlenség lenne elmulasztani az olyan művek gyűjtését, amelyek ezeket tükrözik. Számos olyan munkát, amelyet az elmúlt századokban pornográfnak minősítettek, ma művészinek tartunk és a kultúránk részének tekintjük.

Az UAP program szerint ezeket az anyagokat a nemzet kulturális és erkölcsi örökségeként meg kell őrizni az utókornak. A megőrzés kulcsfontosságú az UAP-ban, de nem egyenlő azzal, hogy ezeket a műveket könnyen elérhetővé kell tenni mindenki számára. A cenzúra igen kényes kérdés, de a legtöbb ország mégis alkalmazza a korlátozások egyes formáit bizonyos művek általános hozzáférésében, bizonyos típusú használói csoportok esetében. Ez különösen igaz a gyerekek és fiatalok esetében, akiknek nem engedélyezett egyes filmek megnézése vagy bizonyos fajta irodalom megvásárlása.

Az UAP lényege a dokumentumok hozzáférhetőségének biztosítása. De ez nem jelenti azt szükségszerűen, hogy mindenki azonnal hozzá is férhessen ezekhez a művekhez. A program amellett érvel, hogy a dokumentumokat be kell szerezni, meg kell őrizni, fel kell tárni, nyilvántartásba kell venni, hogy visszakereshetők legyenek, azonban az, hogy az olvasók milyen könnyen jutnak hozzá ezekhez, az változó lehet. Ez nemcsak a pornográf irodalomra igaz, hanem számos egyéb típusú irodalomra is. Ritka könyvek és kéziratok, korlátozott példányszámú és forgalmazású művek, valamint a „szürke irodalom" (nem publikált irodalom) – mind példái az olyan típusú kiadványoknak, amelyek hozzáférhetőek ugyan, de használatuk különböző okok miatt korlátozott.

Általánosságban tehát a program azt mondja, hogy be kell szerezni és hozzáférhetővé kell tenni ezeket a műveket, de a használatot bizonyos okok miatt korlátozni kell, s ez a korlátozás jogszerű. Annak meghatározása, hogy miként valósítsák meg, és kik számára jelentsen ez korlátozást, túlmegy a program feladatán. Az eltérő kultúra és a változó idő, módosítja az értékítéleteket. A használat korlátozásának kérdésében nagyon nehéz megmondani, hogy hol húzódik a határ a cenzúra és az ésszerűség között. A program hangsúlyozza, hogy ellenzi a megkülönböztetést és hogy a hozzáférhetőséget mindenki számára biztosítani kell. Az már más kérdés, hogy ezt a hozzáférhetőséget hogyan valósítják meg. Azt az álláspontot képviseli, hogy az olyan típusú műveket, mint pl. a pornográf irodalom hozzáférhetővé kell ugyan tenni, de nem szükségszerűen azonnal, közvetlenül hozzáférhetővé. Olyan megoldást kell találni, amelyik eltereli a kíváncsiskodót, de a komoly kutatókat segíti. Ismételten: nem az UAP feladata annak eldöntése, mikor csap át a komoly kutatás voyeurségbe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összefoglalóan elmondhatjuk: nincs olyan területe írott történelmünknek, kultúránknak, életünknek, amely kizárható, kivonható lenne az UAP elvei alól, ahogy az olvasókat sem lehet eltiltani a használattól, de természetesen határokat szabhatunk a használatnak. Ezek nem pusztán morális, etikai megfontolásúak lehetnek, hanem pénzügyi és adminisztratív jellegűek is – a jelen kérdést ebben az összefüggésben kell szemlélni.

(Ford.: Kovács Katalin)

Távoktatás, nyitott és rugalmas tanulás a könyvtári-információs pályán. Szemle

Pálvölgyi Mihály

A távoktatás könyvtári-informatikai alkalmazásáról 1989-ben jelent meg magyar szemle (*Bobokné*, 1989), mely a Journal of Education for Library and Information Science 1987. 4. száma alapján készült, a távoktatás kialakulásával, fejlődésével, definícióival, személyi, tárgyi, technikai összetevőivel foglalkozott, és néhány konkrét programot is bemutatott.

Az azóta eltelt időszakban számos felmérés, tanulmány született, nőtt a távoktatási programok száma is. Jelen szemle az új fejlemények tükrében a fogalmi tisztázásra, az igények, a távoktatási anyagok, módszerek és technológiák ismertetésére vállalkozik. Ezen kívül bemutatja a távoktatásban fontosabb szerepet betöltött országok erőfeszítéseit, eredményeit.

Fogalmi kérdések

Az utóbbi időben a távoktatás (distance education) fogalma mellett mind nagyobb hangsúlyt kap a nyitott tanulás (open learning), valamint újabban a rugalmas tanulás (flexible learning). Abban mind a három megegyezik, hogy direkt, személyes részvételen alapuló oktatási forma, illetve, hogy a hangsúly mindegyik esetben a tanítás helyett a tanuláson van. Ugyanakkor célszerű e fogalmak pontos körülhatárolása.

A direkt oktatás első alternatívája a *levelező oktatás* volt, amelyről már az 1720-as években történt említés, s az 1830-as években minden kétséget kizáróan alkalmazták is (*Holmberg*, 1991. 274.p.). Dewey az 1880-as években a levelező oktatást is bevezette. Erről az oktatási formáról azonban igazán pozitív kép sohasem alakult ki a könyvtáros oktatók körében (*Barron*, 1990. 327.p.).

A levelező jelzőt az 1970-es években nyugaton jórészt felváltotta a „táv-" jelző, mintegy jelezve, hogy másról (és többről) van szó.

A *távoktatás* azokat a különböző szintű oktatási formákat foglalja magában, amelyek esetében a tanulás nem a tanár közvetlen, folyamatos irányítása alatt, tanteremben, vagy előre megadott helyen folyik, hanem egy támogató szervezet tervező, útmutató és oktatási szolgáltatásainak felhasználásával (*Holmberg*, 1991. 274-275.p.).

Egy másik megközelítésben a távoktatás a bármely szintű, nem hagyományos oktatás egyik formája, kettős összetevővel, a távtanítással és távtanulással; és tárgya ezek tervezési, szervezési, tanyanyag-, módszertani és értékelési kérdéseinek tisztázása (*Haythornthwaite*, 1989. 585.p.). Újabban két összetevője közül a távtanulás kap nagyobb hangsúlyt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A távoktatás szembetűnő jellemzője, hogy a tanulók (hallgatók, tanfolyami résztvevők stb.) egymástól, illetve a tanártól 'valamilyen értelemben' (*Dale*, 8-19.p.) vagy: 'főként' (*Edwards*, 1990. 342.p. Haythornthwaite-ot idézve) el vannak szigetelve, távol vannak, és ezt a távolságot hidalják át valamilyen módon. A távolság nemcsak földajzi értelemben létezhet, hanem pszichológiai, gazdasági, illetve kulturális értelemben is (*Burge*, 1989. 329.p.). Lényeges jellemző még *J.F. Ellis* megfogalmazásában:

1.) az átfogó, gondosan megtervezett és közvetített tananyag,

2.) a megfelelő módszerekkel történő visszacsatolás;

3.) illetve a személyes, közvetlen tanár-tanuló kapcsolat hiánya vagy minimális volta, mely lényegében a távolság „szinonímája" (*Slade*, 1991. 456.p.).

Az USA-ban az off-campus (egyetemen kívüli, konzultációs központokban folyó („kihelyezett tagozatos") oktatást gyakran távoktatás értelemben használják. Más országokban, pl. Kanadában, ahol ez a fajta oktatás nem létezik, a távoktatás alatt a tanuló (hallgató) előre elkészített anyagok alapján való önálló otthoni munkáját értik, megfelelő visszacsatolással, a tanulás telefonon, levelezéssel stb. történő támogatásával (*Slade*, 1991. 456.p.).

A *nyitott tanulás* fogalma a nyitottságot, önállóságot, függetlenséget, szabadságot hangsúlyozza pl. a felvétel, az egyes tárgyak megválasztása során (*Edwards*, 1990, 342.p.). A nyitottság, szabadság vonatkozhat az időre (akkor tanul valaki, amikor akar), a helyre (ahol akar), a tempóra (amilyen tempóban akar) és a tartalomra (amit akar) (*Dale*, 8-10.p.)

A távoktató egyetemeket gyakran a nyitott jelzővel illetik, így pl. a brit Open Universityt is (melynek közel 90 ezer hallgatója van, s mintegy 140 moduláris programot kínál). Az „open" jelző itt inkább a hozzáférés nyitottságára, valamint a nem feltétlenül szükséges korlátok elkerülésére utal, illetve arra, hogy a konzultációkat és a nyári kötelező bentlakásos foglalkozásokat kivéve a hallgatók otthon, önállóan dolgoznak (*Fisher,* 1991. 489.p.). Ugyanakkor ez az egyetem is szigorú előírásokat követ, a tantervet, a rendszeres feladatmegoldást és a beküldési határidőket illetően. A könyvtári-informatikai programokban, pl. az aberystwyth-i tanszék menedzsment programjában is van némi rugalmasság, nyitottság, de mégse lehet nyitottnak nevezni, hiszen a felvétel, a tanterv és az értékelés szabályozott (*Edwards*, 1990. 342.p.).

Az újabb követelményeknek megfelelően több lehetőséget kell adni arra, hogy a felnőtt tanuló önállósága érvényesüljön, hogy saját és mások tudását alkotó és kritikus módon használja fel (*Burge*, 1989. 329.p.).

A *rugalmas tanulás* kifejezés azt jelenti, hogy a direkt, a táv- és a nyitott tanulás formáit, lehetőségeit az adott célnak és körülményeknek megfelelően optimálisan kombinálják.

A távoktatás elősegítheti előírt tananyagok elsajátítását (pl. az alapképzésben), de a személyiség fejlesztését, a pluralista, liberális oktatást is, ha a hangsúlyt a nyitott, önálló tanulásra, a tanuló autonómiájára helyezi. Magasan képzett szakemberek esetében pl. az utóbbi gyakran kívánatosabb (*Holmberg*, 1991. 280.p.).

A potenciális „távtanulók" között ugyanis jelentős különbségek lehetnek céljaik, elvárásaik, életkoruk, munkatapasztalataik szerint, valamint körülményeikben, munkastílusukban, tanulási tempójukban is (*Edwards*, 1990. 347.p.). Így pl. azok a könyvtárosok, akik munka mellett tanulnak, előnyben részesítik a munkájukban közvetve vagy közetlenül hasznosítható ismereteket (*Kovács Lászlóné*, 1989. 212.p.).

Nyilvánvaló, hogy az elektronikus média révén, amely egyre nyitottabbá válik, önállóan férhetünk hozzá óriási mennyiségű információhoz. Ugyanakkor a legfejlettebb technológiának is vannak és lesznek is korlátai, és a személyes kapcsolatnak, az interakciónak vannak és lesznek pótolhatatlan előnyei. Egyik sem másodrendű, hiszen adott esetben a felek maguk dönthetik el (így a tanuló is), hogy melyiket választják, illetve hogy mit, milyen kombinációban választanak (*Haythornthwaite*, 1990. 39.p.).

A kérdés nem úgy vetődik fel, hogy távoktassunk-e, hanem, hogyan nyújtsunk produktív és kényelmes tanulási környezetet alternatív módokon (*Burge*, 1990. 310.p.).

A távoktatás bevezetését indokló tényezők

1. Nagy földrajzi távolságok, pl. Kanadában (*Aguilar*, 1991. 370.p.);

2. Demográfiai tendenciák (pl. demográfiai hullám egy adott régióban vagy országban);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Gazdasági tendenciák (pl. új iparágak születése, a képzett munkaerő iránti igény megjelenése);

4. A nappali tagozatos egyetemi, főiskolai oktatás telítettsége (személyi, technikai, elhelyezési értelemben);

5. Politikai támogatás; annak elismerése, hogy biztosítani kell az esélyegyenlőséget a tudáshoz, műveltséghez való hozzáférésben (*Barron*, 1990. 298.p.);

6. A távoktatás lehetőséget ad a családi, munkahelyi elfoglaltságból eredő nehézségek leküzdésére, jobban megfelel a felnőttek, családos emberek életvitelének, lehetőségeinek (*Slade*, 1991. 457.p.);

7. Biztosítja a felnőtt tanulók számára azt az önállóságot, szabadságot, nyitottságot, amelyet azok igényelnek (*Dale*, 8-10.p.);

8. A távoktatásban résztvevő intézmények együttműködése sokat javult az utóbbi években, jobb lett a távoktatás intézményi infrastruktúrája (*Burge*, 1989. 330.p.);

9. A technológiai fejlődés új távlatokat nyit a távoktatás, nyitott tanulás számára (*Aguilar*, 1991. 367-368.p.);

10. Gazdaságossági, költséghatékonysági megfontolások (bizonyos létszám felett és feltételek mellett a távoktatási módszerek kedvezőbbek).

Ebből a korántsem teljes listából is látható, hogy a távtanulás, nyitott és rugalmas tanulás bevezetését számos pedagógia, intézményi, gazdaságossági és technológiai ok indokolja. Ezek egymásra hatnak, illetve egymással szorosan összefüggnek.

A távoktatás és nyitott tanulás bevezetéséhez megfelelő támogatás kell, hiszen tervezésük, menedzselésük, az anyagok elkészítése, tesztelése, a tanulás támogatása stb., főleg az első fázisban komoly idő-, energia- és pénzügyi beruházást igényelhet, ami csak a későbbiek során térül meg. Az USA-ban pl. éppen a pénzügyi nehézségek miatt számos program hiúsult meg (*Haythornthwaite*, 1990. 36.p.).

Az oktatóknak segítségre van szükségük ahhoz, hogy tárgyaik hagyományos oktatásáról távoktatásra, nyitott oktatásra is tudjanak váltani, ha szükséges. Ehhez megfelelő hozzállás, a vezetés támogatása, a távoktatásban résztvevő intézmények együttműködése, ugyanakkor a program integritásának a biztosítása is szükséges.

Az átállásnak, illetve a távoktatás alternatívaként való nyújtásának eltérő idő- és energiaigénye lehet az egyes tárgyaktól, a program jellegétől függően. Az online távoktatásra való átálláshoz nyilvánvalóan jól kell ismerni a számítógépet, az alkalmazott szoftvert, s jól kell tudni gépelni. Az átállás azonban később lehetővé teszi, hogy az oktató szabadabban gazdálkodjon az idejével (*Boehm*, 1991. 36.p.).

A könyvtáros tanszékeknek úttörő szerepet kellene játszaniuk a távoktatási programok, és az azokat támogató könyvtári szolgáltatások elfogadtatásában, az új technika és az együttműködés népszerűsítésében (*Aquilar*, 1991. 374.p.).

A könyvtári-informatikai tantervben helye van egy, a távoktatás könyvtári kiszolgálásával foglalkozó tárgynak, mely egyben kutatásra, fejlesztésre is lehetőséget nyújt (*Aguilar*, 1991. 374.p.).

Ezen túl a gyakorló könyvtárosok számára is fontos a távoktatás, a nyitott oktatás módszertanának, technológiájának a megismerése. Nagy-Britanniában, a Library Association által kiadott könyvtári képzési irányelvek (Guidelines for training in libraries) szinte minden egyes kötete érinti a nyitott, önálló tanulás kérdését, a 8. kötet pedig kifejezetten a távtanulással foglalkozik (*Dale, S.: Distance learning, 1986. 54.p.*). Irányelvek jelentek meg arról is, hogy a könyvtárak hogyan szolgálhatják a felnőttek önálló tanulását és szakmai továbbképzését (*Fisher*, 1987.).

A könyvtári-informatikai területen folyó távoktatási erőfeszítésekről 1991-ben annotált bibliográfia készült (*S. Latham*, etc. 1991.)

Távoktatási anyagok

Különbséget tehetünk a távoktatási célú programokhoz készült anyagok, és a távtanulást is szolgáló, a hagyományos oktatásban kiegészítő szerepet játszó anyagok között.

A könyvtári-informatikai tanszékek, módszertani központok számos, az egyéni, önálló tanulást segítő segédletet, munkafüzetet, példatárat adnak ki világszerte, a nappali vagy levelező oktatáshoz vagy a továbbképzéshez kapcsolódva. Ezek a segédletek a feladatmegoldást, problémamegoldást, gyakorlást segítik, és jobb esetben megoldási kulcsokkal stb. lehetővé teszik az önellenőrzést, a visszacsatolást.

Ebből a megközelítésből vizsgálva az osztályozás c. tárgy „távtanulását" segítette pl. *Babiczky Béla* jegyzetének (*Babiczky*, 1978) az ETO gyakorlati használati példáival foglalkozó része,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Rácz Ágnes az ETO és a szakkatalógusszerkesztés otthoni tanulását szolgáló munkafüzete (*Rácz*, 1981) a példáival, magyarázataival, feladataival, megoldási kulcsaival. Ugyancsak ebbe a kategóráiba tartozik az állományalakítási, nyilvántartási stb. példatár (*Frick Márta*, 1991.), vagy a könyvek formai és tartalmi feltárását segítő példatár (*Varga Ildikó*, 1987.). Hogy nemzetközi példákat is említsünk, az önálló tanulást segítik az UNESCO/PGI kiadványai, pl. az információkezelés szabványosításáról (Standardization of information handling, teaching package), vagy a Deutsches Bibliotheksinstitut tanlevelei, pl. a tájékoztatószolgálatról (Lehrbrief Auskunftstdienst, 1982), vagy az iskolai könyvtárakról szóló (Lehrbriefe Schulbibliothek, 1985.). A német oktatócsomagok írott-nyomtatott anyagokat és videót is tartalmaznak, s a tájékoztató szolgálatot ismertető diát és építőkészletet is. A tanlevelek bevallottan a távoktatást szolgálják, de annak kötetlen formáját, hiszen tanulmányozásukhoz nem kapcsolódnak számonkérések, vizsgák, de még csak szervezett konzultáció sem.

A szervezett távoktatásra is az a jellemző az 1980-90-es években, hogy nagyon sokféle anyagot és módszert használnak (írott-nyomtatott, audio-vizuális, rádió, tévé, telekonferencia, számítógépes kommunikáció *(Slade* 1991. 456.p.)).

Bár napjainkban is legelterjedtebbek az írott-nyomtatott távoktatási anyagok, valamint az av-anyagok, a legtöbb kísérlet az interakcióra lehetőséget nyújtó „high-tech" megoldásokkal kapcsolatos (műholdas kommunikáció, szakértő rendszerek, hipertext stb.) (*Haythornthwaite*, 1990. 36-37.p.).

A távtanulást útmutatók segítik, lehetővé téve adott esetben a tanulás irányítását, a tanulási módszerek tökéletesítését, illetve magasabb szinten azt, hogy az egyes tanulók saját tanulási stílusuk szerint fogalmazzák meg a célt, és a tárgyat alternatív módon közelítsék meg (Holmberg, 1991. 277.p.).

A jól elkészített tanulási útmutató sokszor többet ér, mint egy „komplett" oktatócsomag, pl. abban az esetben, ha egy adott témakör elsajátításában a kreativitás, kritikai érzék kibontakoztatása, valamint a források tanulmányozása a döntő (*Holmberg*, 1991. 276.p.). A komplett oktatócsomag, a személytelen „egyencsomag" adott esetben veszélyes kényeztetésnek számít, mert könnyen megfoszthatja a tanulót a keresés, a kutatás, az elemzés lehetőségétől, így a kritikai, alkotó gondolkodástól (*Burke*, 1989. 51.p.).

A már elkészült könyvtári-informatikai tantervek, tesztminták, kiadatlan jelentések, bibliográfiák, kutatási jelentések, alapítványi címtárak, tanítási mintaeszközök „kincsesbányája" a FID *International Clearinghouse for Information Education and Training*. 1979-ben született a Maryland-i Egyetemen, 1983-ban átkerült Syracuseba, *Marta Dosa* felügyelete alá, s 1992-től a koppenhágai Királyi Könyvtárosképző Főiskolán (Royal School of Librarianship) működik, *Irene Wormell*, szintén magyar származású professzor irányítása alatt. A Clearinghouse szolgáltatásainak igénybevétele jól szolgálhatja a nyitott tanulási, távtanulási erőfeszítéseket is (FID International Clearinghouse, 1992.).

A brit könyvtári-informatikai távoktatási programokról áttekintést is ad az *Open Learning Directory*. Két online elérhető adatbázisra hívnám még fel a figyelmet, mely a forgalomban levő anyagok adatait tartalmazza: *National Distance Learning Database Center* (elérhető 502-686-4556 vagy 502-686-4555 modemmel), illetve az *International Centre for Distance Learning adatbázisa* (elérhető 44-908-653537 vagy 44-908-271188 modemmel) (*Bauwens*, 1992. 131.p.).

A tanulás támogatása

A jó oktatócsomagra épített önálló tanulás támogatási rendszerét is ki kell dolgozni. A tanulás támogatása a „didaktikus párbeszéd", a visszacsatolás történhet

- levelezéssel;
- telefonos kommunikációval;
- személyes részvételen alapuló egyéni, illetve csoportos konzultációval;
- nem interaktív programmal;
- videotexszolgáltatással;
- távkonferenciával;
- elektronikus tantervi munkával;
- elektronikus levelezéssel;
- egyéb elektronikus formákkal (pl. e-fórum, e-exchange);
- illetve ezek különféle kombinációival.

A leghagyományosabb módszer a levelezés, amelyet ma is nagyon sok távoktató egyetem használ sikerrel, pl. a Fernuniversität Hagenben. Problémája, hogy időigényes, a levelező felek nincsenek közvetlen kapcsolatban, térben és időben is el vannak szigetelve egymástól. A telefo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nos konzultáció egyidejűséget biztosít, segít a lényegi problémák felvetésében, de nem ad lehetőséget részletes megvitatásukra.

Az egyéni és csoportos konzultációk módszere is széles körben elterjedt. Az USA-ban pl. évtizedek óta működik – több-kevesebb sikerrel – az ún. „off-campus" oktatás, mely kihelyezett konzultációs központokban folyó oktatást, konzultációt tesz lehetővé. E módszer költséges, hiszen a konzultációs központok megfelelő, személyi, tárgyi, technikai infrastruktúrát igényelnek. Az amerikai távolságokat figyelembe véve, sok idő megy el az egyetemtől a konzultációs központba való utazással. Lehetőség van arra, hogy konzultációk tartására az oktatók maguk helyett helyileg könnyen elérhető szakembereket kérjenek fel, de ez a megoldás nem mindig szerencsés (*Healey*, 1991. 430.p.). Próbálkoznak regionális tanácsadó rendszerek kiépítésével, ahol is az egyes régiók „lefedése" az oktatók jól összehangolt együttműködését tételezi fel (*Roper*, 1991. 286.p.)

Az 80-as években a telekonferenciákkal való sokféle kísérlet és próbálkozás lehetőséget adott az interaktivitásra, vitára stb., és a tanár valamifajta moderáló szerepének a kikísérletezésére (*Holmberg*, 1991. 278.p.).

Az audió- és videókonferenciákkal való távoktatási kísérletek után a 90-es évekre kialakult a multimédia-konferencia család, mely a távkonferenciák lehetőségeit dokumentumok (képek, szövegek stb.) létrehozásával, tárolásával, továbbításával, az elektronikus konferencia lehetőségével, s e lehetőségek tetszőleges kombinációjával bővítheti.

A modern eszközök alkalmazása sajátos követelményeket támaszt, pl. a tévés, videós órákon az oktatóktól elvárható, hogy éljenek a vizuális médiumok lehetőségeivel, és ne hagyományos módon adjanak elő (*Healey*, 1991. 427.p.).

Az elektronikus tantermi munka azt jelenti, hogy a hallgatók és tanárok személyi számítógépekkel az országos és nemzetközi hálózatokon (InfoNet, TeleNet stb.) keresztül egy ún. E-osztályban (elektronikus osztályban) vannak összekötve, melynek munkájába bármikor be lehet kapcsolódni. A tanfolyam megkezdésekor a hallgatók megkapják a tantervet, a tananyagot (írott-nyomtatott, av-anyagok, ajánlott olvasmányok stb.) és a tanulási útmutatót. A továbbiakban a feladatokhoz az E-hálózaton keresztül juthatnak hozzá. A távoktató egyetem központi gépe minden egyes hallgató számára hozzáférhető. A hallgató a bejelentkezés után letölti magának a tanár és a hallgatótársak üzeneteit, majd kijelentkezik, és „offline" kényelmesen tanulmányozza azokat. Miután megfogalmazta válaszait és kérdéseit, újra bejelentkezik, és betölti azokat a központi gépbe (*Boehm*, 1991. 31.p.).

Híres szakemberek, mivel kevés az idejük, utazgatásra, vendégelőadásra nem kaphatók, online tanításra szívesen vállalkoznak (*Bauwens,* 1992. 131.p.).

Az E-osztályos munka olyan interaktivitást tesz lehetővé, mely a nagy távolság ellenére is a szellemi közösség érzetét kelti. Több ilyen hálózat működik Amerikában, pl. az American Open University, a Nova University, a Colorádo State University, az Electronic University Network, valamint az ISIM (International School for Information Management) (*Bauwens*, 1992. 131.p.).

Az elektronikus levelezés a tanár-hallgató személyes kommunikációját, interakcióját segíti, s a tanításon, tanácsadáson túl a motiválást, az aktivitásra ösztönzést is.

Az elektronikus fórum (E-forum) a távoktatási program új fejleményeiről ad számot.

Az elektronikus eszmecsere (e-exchange) társalgásra, szellemi találkozóra, jegyzetek összevetésére, a világ különböző részein élő csoporttársakkal való baráti kapcsolatok szövésére ad lehetőséget. A tanulás támogatásában új távlatokat nyitnak az új technikai vívmányok, úgy mint a CD-ROM, a távmásolás, a helyi és távhálózatok igénybevételének lehetőségei, s a műholdas átvitel (*Weingand*, 7-8.p.). A kommunikációs műholdak olyan nagy kapacitást, sebességet, széles sávú integrált átvitelt biztosítanak, amelyek kiegészítve a megbízhatósággal, a sokféle és értéknövelt szolgáltatással, a távolságtól független alkalmazással, rugalmassággal és a gyors kiépítés lehetőségével, teljesen új helyzet elé állítják a távoktatást, a nyitott tanulást *(Pálvölgyi*, 1993.).

A fejlett információs technológiák (mesterséges intelligencia, hipertext, interaktív videó, telekommunikációs hálózatok stb.) távtanulási alkalmazásával, a tudás csomagolásával és közvetítésével az *Intelligent Tutoring Media* c. folyóirat foglalkozik, mely 1990 óta negyedévente jelenik meg.

A számítógépes és a távközlési kommunikáció „házassága" az elektronikus levelezés, a fax, a modern szövegfeldolgozás segíti az autonóm egyéni tanulást, s a dialóguson alapulva a valóban liberális oktatást, a tanultak kritikus megvitatását. Ugyanakkor a távoktatás nem mindig és nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teljesen helyettesítheti a személyes részvételen alapuló, direkt módszereket, a vitát, a szemináriumot, a projekt-munkát, műhelytalálkozót stb.

Nyilvánvaló, hogy az egyes, távoktatással foglalkozó intézmények a tanulástámogatás sokféle módszerével élhetnek, pl. a University of South Carolina könyvtár- és információtudományi tanszékén egyaránt építenek a „hagyományos" konzultációs központos oktatásra, a nem interaktív tévés műsorszórásra, és a kétirányú interaktív tévés kapcsolatra (*Roper*, 1991. 283.p.).

A tanulás támogatásában továbbra is fontos szerep jut a könyvtáraknak, különösen az egyetemi, főiskolai könyvtárak, illetve a helyi közművelődési stb. könyvtárak együttműködésének. Az amerikai off-campus távoktatás könyvtári ellátására irányelveket dolgoztak ki, melyek kitérnek a vezetés, a személyzet, a technikai, az anyagi eszközök és szolgáltatások kérdéseire (*Lessin*, 1991. 421.p.).

A könyvtári-informatikai távoktatási programok

A távoktatási programok széles körű áttekintésére, összehasonlító elemzésére a 80-as évek második felében került sor. Ekkorra egyértelművé vált, hogy az USA, Ausztrália és Dél-Afrika játssza a vezető szerepet, és nemcsak a földrajzi távolságok áthidalásának kényszere miatt, hanem azért is, mert náluk kevésbé szelektív az oktatásfilozófia, mint a briteknél (*Havard-Williams*, 1987. 12.p.). Ezt a megállapítást megerősítette két brit szakember felmérése 1988-ban, melyre a BLRDD (British Library Research and Development Department) támogatásával került sor.

Az áttekintés globális volt, amennyiben azokra a nagy országokra terjedt ki, ahol az angol a hivatalos nyelv. Összesen, 188 intézménnyel vették fel a kapcsolatot, melyek közül 88 válaszolt, s adott számot 30 működő távoktatási programról, a néhány hetes tanfolyamtól kezdve egészen a diplomát nyújtó tanulmányokig.

1991-ben a Library Trends tematikus száma arra vállalkozott, hogy világméretekben áttekintse a távoktatási programok könyvtári támogatásának helyzetét, fejleményeit.

A könyvtári-információs szakmában fontos helye lehet a távoktatásnak, mert bár a szakma viszonylag kicsi (ha néhány más szakmához hasonlítjuk), ugyanakkor növekvő, felmenő ágban levő, gyorsan változó és fejlődő, s egyre nagyobb feladatok hárulnak a képzésre és továbbképzésre. Az utóbbi esetében a távoktatás, nyitott tanulás annyiban is szerencsésebb, mint a hagyományos oktatás, mert segítségével áthidalhatók a munkahelyi, családi kötelezettségektől, pénzügyi nehézségekből eredő problémák (*Haythornthwaite*, 1990. 38.p.).

Ilyen körülmények között fontos annak elismerése, hogy a távoktatás a szakemberek új nemzedéke képzésének egyik fő modellje lesz, és erre fel kell készülni (*Aguilar*, 1991. 374.p.).

Fontos annak a kérdésnek a tisztázása, hogy van-e és ha igen, mekkora a különbség a távoktatás, illetve a hagyományos, direkt oktatás között az attitűdöt és az elért eredményeket illetően. *Burke* szerint nem a különbségek a jellemzők, hiszen a tanulók éppúgy tudnak távoktatással tanulni, mint hagyományosan, és éppolyan pozitívan viszonyulhatnak ahhoz, mint a hagyományos oktatáshoz (*Burke*, 1989. 50.p.). Blazek és Maggio 1990-es jelentése sem talált szignifikáns különbséget a nappali és „távhallgatók" munkastílusa, képzéssel való elégedettsége stb. tekintetében (*Healey*, 1991. 430.p.).

Ugyanakkor a hivatalos viszonyulás a távoktatáshoz csak lassan fogadja el annak egyenjogúságát. *Aguilar* szerint megnyugtató megoldások kellenek ahhoz, hogy a távoktatás hasonló szintű legyen, mint a nappali oktatás (*Aguilar*, 1991. 368.p.). Jellemző tény az is, hogy Amerikában a távoktatási programoknak csak egy részét akkreditálják, fogadják el hivatalosan (*Barron*, 1990. 335-336.p.), pl. magas követelményei ellenére sem volt könnyű az ISIM menedzsment program akkreditálása (*Boehm*, 1991. 32.p.).

Az ALA (American Library Association) Akkreditációs Bizottsága 1990-ben világos és egyértelmű irányelveket fogalmazott meg az off-campus rendszerű távoktatás vezetésére, a programok értékelésének kritériumaira (Association of College and Research Libraries, 1990.). Nagy-Britanniában is újra meg újra felvetődik a távoktatási csomagok és programok elfogadásának kérdése, pl. az Institute of Information Scientists „irányában" (*Haythornthwaite*, 1990. 35.p.).

A könyvtári-informatikai távoktatásban növekszik a szakmai továbbképzés szerepe. Ehhez figyelembe kell venni a felnőttek igényeit, a felnőttoktatás elveit, módjait (*Stone*, 1986. 506.p.). Az IFLA 1986-ban a szakmai továbbképzés különböző formáival kapcsolatos információk, elképzelé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sek fórumaként létrehozta a szakmai továbbképzési kerekasztalt (Continuing Professional Round Table, rövidítve CPERT). A kerekasztal hozzájárul a szakmai továbbképzést nyújtó intézmények közötti együttműködés elmélyítéséhez. A stockholmi IFLA konferencián, Borasban műhelytalálkozóra került sor *„Continuing education – perspectives for the 1990s"* címen, melyen hangsúllyal szerepelt a távoktatás (*Johnson*, 1991. 217.p.). Az IFLA középtávú programjának (1992-1997) kiemelt feladata a könyvtárosok permanens tanulásának segítése alternatív továbbképzési rendszerek alkalmazásával, együttműködéssel, hálózatépítéssel, a clearinghouse-szolgáltatásokkal (*Stone*, 1993.).

A távoktatás szerepe néhány ország gyakorlatában

Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban az utóbbi 15 évben különböző okokból egy tucat könyvtári-informatikai tanszék szűnt meg. A megmaradt tanszékekre így nagyobb teher hárul az igények kielégítésében, s megoldásként élnek a távoktatás, kihelyezett tagozatos oktatás lehetőségével (*Healey*, 1991. 424-425.p.).

Sikeres távoktatási programot indított pl. a San Jose State University könyvtári tanszéke Dél-Kaliforniában egy kihelyezett konzultációs központ létesítésével és felszerelésével. Az effajta off-campus program azonban, mint már említettem, költséges és a konzultációra való utazás sok időt vesz igénybe. Ezért válik mind fontosabbá Amerikában a nagy távolságokat áthidaló fejlett telekommunikációs technológia szerepe a távoktatásban. Ezt már az ALISE (American Library and Information Science Education) 1970-80 közötti időszakra vonatkozó statisztikai jelentése is jelezte (*Barron*, 1990. 331.p.), mely szerint távoktatási célra nyitott láncú tévét 1, egyirányú videót és kétirányú audió távkonferenciát 5, egyirányú videót 2, kétirányú videót 3, kétirányú audio-videó távkonferenciát 4, száloptikás megoldást 1, audió és fax kombinációt pedig 1 intézmény használt. Ez a tendencia a 80-as években még jobban kibontakozott, s az intézmények komoly tapasztalatokra tettek szert, pl. a wisconsini Madison University könyvtár-tájékoztatástudományi tanszéke az audio távkonferencia terén (*Barron*, 1991. 330.p.).

Ugyanakkor fontos, sőt meghatározó szerep jut továbbra is az írott-nyomtatott anyagoknak, melyek az oktatócsomagok alapvető részei, s amelyeket a hallgatók vagy továbbképzési résztvevők saját idejükben, bármikor, bárhol tanulmányozhatnak. Így pl. az iskolai köyvtárosok továbbképzésére Queenslandben számos oktatócsomagot dolgoztak ki, többek között a kiskönyvtárak automatizálásához, az angol-amerikai katalogizálási szabályzathoz, a kisebbségek könyvtári ellátásához (*Nicholson*, 1991. 300.p.).

A helyi, egyedi kezdeményezéseket fokozatosan felváltják az országos programok, az országos és nemzetközi szintű együttműködés. Az információs menedzsment oktatását pl. az egész országra kiterjedő tanszemélyzet végzi online módon az ISIM (International School of Information Management, Santa Barbara) távoktatási programjában, melynek tanterve egyetlen programban integrálja az információs menedzsment tárgyait (*Horton*, 1991. 207 p. – *Boehm*, 1991. 26.p.). Az ISIM többféle választási lehetőséget kínál a jelentkezőknek (egyes kurzusokon, oklevéles programokban, M.S. programokban való részvétel), illetve lehetővé teszi a program „testre szabását" is.

A Nemzetközi Egyetemi Konzorcium (International University Consortium) 26 intézmény közös, a televízió műsorába iktatott programja (*Bobokné*, 1989. 501.p.).

1990-ben, kétéves szervező munka után megalakult a LISDEC (Library and Information Science Distance Education Consortium). Tagjai közé tartozik *az ALA Akkreditációs Bizottsága, a Könyvtári Továbbképzési és Csereszolgálat* (Continuing Library Education Network and Exchange), *a Könyvtári és Tájékoztatástudományi Egyesület* (Association for Library and Information Science Education) stb. (*Barron*, 1990. 335 p., *Roper*, 1991. 287.p.). A konzorcium célja, hogy a képzés és oktatás alternatív megoldásait, főként a fejlett technológiák (elektronikus levelezés, műholdas átvitel, videó, kábeltévé stb.) alkalmazásával segítse. A konzorcium távoktatási szolgáltatásai lehetővé teszik diplomák megszerzését, s mindezt a tanszékek közötti erőforrások megosztásával és egymás anyagaihoz való hozzáférés biztosításával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A LISDEC 1990-ben tervezett néhány programja: gyermek- és ifjúsági irodalom, információs technológia, szakkönyvtárak, az információs menedzsment kisebb könyvtárakban, az orvosi bibliográfia, az audiovizuális média és technológia, a speciális használói rétegek kiszolgálása (*Barron*, 1990. 336.p.).

Amerikában elismerik a könyvtárak fontos szerepét a távoktatás szolgálatában, s úgy vélik, hogy a könyvtárosokat már a távoktatás tervezési, szervezési munkáiba is be kell vonni (*Slade*, 1991. 473.p.). A nagy kommunikációs hálózatok igénybevételével az állomány birtoklása helyett a hangsúly a hozzáférésre tevődik át (*Aguilar*, 1991. 373.p.). A távoktatást jól segíthetik az online katalógusok, a bibliográfiai adatbázisok, az OCLC, RLIN, WLN hálózatok szolgáltatásai, a teljes szövegű adatbázisok, az otthoni keresés és letöltés lehetősége, s a CD-ROM-ok alkalmazása.

Ebből következően a könyvtárosoknak megfelelő technikai készségekkel kell rendelkezniük, hogy a távtanulókat fel tudják készíteni arra, hogy a fenti lehetőségeket otthon, végfelhasználóként is igénybe tudják venni (*Slade*, 1991. 474 p.).

A távoktatás könyvtári támogatásához az alábbiak szükségesek:

- adminisztratív és pénzügyi támogatás,
- szemléletbeli változás (az oktatók ismerjék el a könyvtárak szerepét a távoktatásban),
- legyen szoros együttműködés az oktatók, konzulensek és a könyvtárak között,
- az új technológia alkalmazása (*Slade*, 1991. 475.p.).

Az Egyesült Államokban az eddigi erőfeszítések és eredmények dacára úgy vélik, hogy még nagyon sokat kell tenni annak érdekében, hogy a távoktatás komoly tényező legyen a szakmában és társadalmi szolgáltatásként működjön. A távoktatás lehetőségei csak akkor bontakoznak ki igazán, ha az emberek jobban felismerik jelentőségét, ha nagyobb érdeklődést tanusítanak iránta, ha több kísérleti programra kerül sor, és az oktatók, könyvtárosok és az állami és szövetségi intézmények szorosabban együttműködnek egymással (*Barron*, 1991. 337.p.).

Kanada

Kanadában az állam és a különféle intézmények is támogatják az innovatív tanulási rendszerek fejlődését. Az 1970-es években 3 nyitott egyetemet alapítottak (két angol és egy francia nyelvűt) azzal a céllal, hogy nyitottabbá tegyék a felsőoktatást, a tudáshoz való hozzáférést, s egyben hozzájáruljanak a költségek csökkentéséhez (*Slade*, 1991. 457.p.). Kanada úttörő szerepet játszik a kommunikációs technológia távoktatási alkalmazásában, mind a műholdas, mind pedig a nagy távolságokat átfogó földi rendszerek terén. Támogatják a távtanulás könyvtári kiszolgálását is, az OPAC katalógusok igénybevételét, a végfelhasználóként való keresést. Több kanadai könyvtárban ezek mellett különböző adatbázisok is hozzáférhetők, mint pl. az ERIC, és lehetőség van az adatok kimentésére is (*Slade*, 1991. 474.p.). Kanadában hatékony mérőműszert dolgoztak ki a távoktatást támogató könyvtári szolgáltatások értékelésére.

Ausztrália

Az ausztrál kormány az utóbbi évtizedekben nagy hangsúlyt fektetett a felsőoktatási intézmények együttműködésére általában is, de a távoktatás terén különösen. Állami támogatással nyolc regionális távoktatási központot hoztak létre. Létrejött az országos távoktatási konferencia intézménye is *National Distance Education Conference* néven, mely koordináló testületként a távoktatás országos fejlődését kíséri figyelemmel, és igyekszik azt befolyásolni (*Aguilar*, 1991. 372.p.).

A könyvtár- és információtudomány területén a Riverina-Murray Intézet folytat távoktatási tevékenységet, melynél 1989-től bachelor fokozatot, illetve iskolai könyvtárosi oklevelet lehet szerezni (*Haythornthwaite*, 1989. 586.p.).

Dél-Afrika

A dél-afrikai távoktatás eredményeire a korábban idézett felmérés (*Haythornthwaite*, 1989) hívta fel a figyelmet. Az UNISA (University of South Africa) távoktatásó egyetem székhelye Pretóriában van.

Jogelődjét 1873-ban alapították, 1916 óta viseli saját nevét, és 1946 óta működik saját távoktatási rendszer szerint. Azok tanulását szolgálja, akik valamilyen ok miatt nem tudják vállalni a nap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pali tagozatos tanulást. Az oktatás afrikans és/vagy angol nyelven folyik. A beiratkozott több mint 100 ezer hallgató az ország felsőoktatási intézményeiben tanulóknak mintegy 40%-át teszi ki. Többféle (bachelor, honours, master és doktori, valamint okleveles) programot kínál. Könyvtár- és tájékoztatástudományból kétféle diploma szerezhető: bachelor, illetve a HDLS (magasabb könyvtár- és információtudományi diploma).

A tanulás modulárisan felépített csomagokból tanulási útmutatók segítségével történik. Az önálló tanulást az év közben megküldött hírlevelek segítik. A hagyományos levelezés mellett, a tanulás támogatására felhasználják a telefonos és az elektronikus online konzultáció lehetőségét is. Az ország több részében működnek jól felszerelt konzultációs központok. A távoktató egyetem elkötelezett a könyvtári szolgáltatások fejlesztésére, és a könyvtárakat a távtanulási program szerves részének tekinti (*Willemse*, 1991. 520.p.).

India

Indiában az 1980-as években a nyitott egyetemek mellett a 140 egyetemből 38 nyújtott távoktatási programokat, angol, illetve indiai nyelveken. Három egyetemen lehet könyvtári-informatikai bachelor fokozatot szerezni, a madrasi egyetemen pedig master fokozatot (*Gangadhara Rao*, 1987. 2.p.). A jelzett időszakban a hyderabadi Állami Egyetem is kínált könyvtári távoktatási programot, melyet az All India Open University tervezett (*Havard-Williams*, 1987. 12.p.).

Az indiai távoktatás elsősorban a moduláris szerkezetű írott anyagokra épül. Ezek egyszerű stílusban íródnak, és rendszeres feladatmegoldásra késztetnek. Sor kerül kötelező foglalkozásokra is, pl. olyan gyakorlatigényes tárgyak esetében, mint az osztályozás és katalogizálás (*Gangadhara Rao*, 1987. 2.p.).

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában az utóbbi időben jelentős fejlődés figyelhető meg a könyvtári-informatikai távoktatás terén, amit azonban a britek nem mindenben tartanak kielégítőnek.

Sajátos problémát jelent, hogy a könyvtári-informatikai képzésben legalább 4 irányzat érvényesül, s bár a szakmát egységes egésznek mondják, a képzés jelentősen különbözik aszerint, hogy a Library Association, az ASLIB vagy az Institute of Information Scientists hatása érvényesül (*Havard-Williams*, 1987. 13.p.).

Az Egyesült Királyságban 1987-ben „még csak" 8 felsőoktatási könyvtári-informatikai távoktatási program működött, melyek közül a legtöbbet idézett a walesi könyvtári- és információtudományi tanszék (akkor College of Librarianship, Wales) master-fokozatú menedzsment programja volt (*Haythornthwaite*, 1990. 33.p.). Ezt az 1985-ben először meghirdetett programot a hallgatók többéves munkatapasztalat birtokában vehették fel (*Edwards*, 1990. 347.p.). A két évig tartó tanulmányaik során a hallgatók megismerkednek a szervezet- illetve személyzetvezetés, valamint a rendszerelemzés és az erőforrások menedzselésének kérdéseivel. Az írott-nyomtatott anyagokat, 35-50 perces hangkazetták és egyéb anyagok (definíciók, táblázatok, esettanulmányok) egészítik ki (*Edwards*, 1990. 345.p.). Az ellenőrzés folyamatos, sok az írásbeli feladat, van dolgozatírás és egy nagy projekt-munka is. Ugyancsak a menedzsment programra példa az ASLIB és az IMCB (International Business Centre, Birmingham) közös MBA (Master of Business Administration) diplomát nyújtó programja. Lényege az akciótanulás, amely a képzésben résztvevő hallgatók gyakorlati munkájára épül és közvetlenül hasznosítható ismereteket ad (*Kovács Lászlóné*, 1989. 212.p.).

A Telford College, Edinburgh, már a 80-as években is kiemelkedő szerepet játszott a távoktatásban tanfolyamaival, okleveles programjaival, melyek a néhány hetestől a kétévesig terjedtek, amelyekhez oktatócsomagokat dolgoztak ki.

Összefoglalva, a 80-as években a britek viszonylag lassan és óvatosan reagáltak a távoktatási kezdeményezésekre. Az óvatosság annak is betudható, hogy viszonylag kicsi a könyvtári-informatikai (táv)oktatás piaca: a mintegy 22-27 ezer felsőfokú szakemberből és 40-50 ezer könyvtári asszisztensből kb. 20% tanúsít érdeklődést a távtanulás iránt.

Megoldást és biztos piacot az jelentene, ha a brit könyvtári-informatikai távoktatás a külföldiek számára is hozzáférhető lenne. Ez logikus is, hi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szen nem valószínű, hogy pl. Szingapúrban, Hongkongban, Zambiában vagy a Maldiv-szigeteken valaha is saját könyvtárosképző intézmény lenne (*Havard-Williams*, 1987. 17.p.).

A könyvtári távoktatási programok az Open Learning Directory-ban követhetők figyelemmel, mely évente jelenik meg. Az 1992. és 1993. évi kiadás már lényegesen több távoktatási programot és oktatócsomagot sorol fel, mint a korábbiak, így pl. az 1993-as kiadás 27 programot. Ezek közül 2 átfogó, 8 az egyes könyvtári munkafolyamatokra koncentrál, 6 a számítástechnikára, 8 a menedzsmentre, 2 pedig az információs rendszerszervezésre. A legtöbb programot a Telford College kínálja, szám szerint 13-at, az Open College 3-at, a többi intézmény, pl. a Direct Media Ltd és a Manchester Metropolitan University 1-1-et.

Minden egyes programnál ismertetik annak tartalmát, céljait, feladatait, megnevezik a célcsoportot, az előzetesen megkívánt ismereteket, a jelentkezési feltételeket, a távoktatással szerezhető képzettséget, megadják a távoktatási anyagok rövid leírását, a tanulmányi időt, a tanulástámogatás módjait, az árat, az Egyesült Királyságon kívüli hozzáférés lehetőségét, valamint a kapcsolattartó személy, csoport nevét, címét, telefon- és fax-számát. A könyvtári-informatikai távoktatási programok mellett figyelmet érdemel az is, hogy a könyvtárak, könyvtárosok hogyan segítik a távoktatási programokat általában. Egy 1989-es brit felmérés szerint, a távtanulás feltételei a konzultációs helyeken nem kielégítők. Aggasztó az is, hogy egy felmérésre választ adó 71 könyvtárból csak 8 jelezte, hogy könyvtárhasználati képzést nyújt a távtanulók számára (*Fisher*, 1991. 487.p.). Az Open University e tekintetben pozitív példának számít, hiszen sokrétűen szolgálja a távoktatást, pl. szakirodalmi, könyvtárhasználati útmutatóval, bibliográfiák összeállításával, SDI-szolgáltatással, telefonos referenszszolgálattal, stb. (*Dale*, 8-10.p.).

1989 augusztusa és 1990 márciusa között a brit Munkaügyi Minisztérium támogatásával 10 könyvtár vállalkozott arra, hogy széles körben terjessze a nyitott oktatási anyagokat és szolgáltatásokat. 3 hónap alatt 1995 anyagot kölcsönöztek ki, és a használók rendkívül elégedettek voltak (*Willets*, 1991. 3.p.).

A közművelődési könyvtárak távoktatási és nyitott oktatási anyagok beszerzésével, feltárásával, a használatukhoz szükséges eszközök biztosításával segíthetik a használókat.

E fő feladatuk mellett, a helyi nyitott oktatási központokkal, felsőoktatási intézményekkel és a tanszergyártókkal együttműködve előmozdíthatják a szaktanácsadást, konzultáció megszervezését is (*Willets*, 1991. 10.p.). A bíztató eredmények hatására 1992-től hároméves program indult, amelynek keretében a British Association for Open Learning, illetve a Library Association szakmai támogatásával már sokkal több könyvtár segíti a távoktatási anyagok és szolgáltatások igénybevételét. A program fejleményeiről az *Open for Learning, Libraries Progress Bulletin* ad számot.

Németország

Németország egyetlen távoktatási egyetemét, a FernUnivesität-et Észak-Rajna-Vesztfália tartomány alapította 1974-ben. Központja Hagenban van. Egyaránt lehetőséget nyújt első diploma megszerzésére, illetve továbbképzésre. Hallgatóinak száma 50 ezer, közülük 1600 külföldi, túlnyomórészt aktív dolgozók. A hét szakterület között szerepel az informatika is, s okleveles informatikus diploma szerezhető. A hallgatók oktatófüzetekkel dolgoznak, feladatokat oldanak meg, és kiegészítő anyagokat tanulmányoznak. A vizsgákon, zárthelyiken, gyakorlatokon való részvétel kötelező (FernUniversität, é.n. 9-10.p.).

Az informatika felvehető a matematika, üzemgazdaságtan, illetve elektronika mellékszakjaként is. Az 1992/93-as tanévtől nem informatika szakos hallgatók választhatják az ún. gyakorlati informatika szakirányt, amennyiben a megkövetelt matematikai ismereteket korábban elsajátították (FernUniversität, 1992.).

A Deutsches Bibliotheksinstitut azontúl, hogy központi szolgáltatásokat nyújt és tanácsadó céllal szemináriumokat, fórumokat szervez, számos publikációjával szolgálja az egyéni, önálló tanulást. Az egyik legjelentősebb távoktatási/továbbképzési projekt az iskolai könyvtárak tevékenységével foglalkozott (Lehrbriefe Schulbibliothek, 1985), mely oktatócsomagja tanulási útmutatót, 10 tanlevelet, és kiegészítő anyagokat tartalmazott. Egy másik oktatócsomagról, a Lehrbrief Auskunftstdienst-ről a Könyvtári Figyelő (1986. 1.sz.) is beszámolt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Franciaország

Franciaország legnagyobb távoktatási központja a CNED (Centre National d'Enseignement a Distance = Országos Távoktatási Központ) 1939-ben alakult, nagy hagyományokkal rendelkező szervezet. 150 országban van jelen, és évente mintegy 350 ezer embert képez ki 500 féle tanfolyamon és 2500 modul alapján.

Alap-, közép- és felsőfokú képzést és továbbképzést ad, az alkalmazott informatika különböző területein is. Jelentős szerepet játszik a műholdas kommunikáció és a multimédia alkalmazásában.

A CESI elsősorban a vállalati szféra számára nyújt képzést, továbbképzést, tanácsadást. Tevékenysége az informatikára is kiterjed. Kétéves ipari informatikai szakmai képzést kínál azok számára, pl. akik technikus oklevéllel és minimum ötéves gyakorlattal rendelkeznek. Informatikai projektek irányítására is képeznek ki szakembereket. Fontos profiljuk a mérnök, illetve menedzser képzés. A CESI távoktatási programjaiban integrálja a legújabb technikai vívmányokat, az országos központ és hálózat jelszava „intelligens szolgáltatások nyújtása".

Az egyetemi és főiskolai könyvtári tanszékek távoktatási erőfeszítéseiről nincs adatunk. A továbbképzés főként tanfolyami munkában történik (csoportfoglalkozások, projektmunka, gyakorlatok), de oktatócsomagokat is kiadnak (pl. az Association des Documentalistes et des Bibliothècaires Specialisés – Dokumentátorok és Szakkönyvtárosok Franciaországi Egyesülete –, mely 1963-ban jött létre és továbbképzési osztálya 20 éve működik) (ADBS Catalogue).

Finnország

A szakmai képzés és továbbképzés szerepe Finnországban is nő, s az elképzelések szerint az 1990-es évekre olyan helyzetet kell teremteni a könyvtárakban, mely maximálisan segíti a munka és a tanulás harmonikus kapcsolatát. A könyvtári-informatikai tanszékek közül a legnagyobb a tamperei egyetemen működik.

A finn távoktatási aktivitásra jellemző az a tény is, hogy az UNESCO számára könyvtári távoktatási programot állítottak össze, mely a fejlődő országok igényeinek kielégítését tűzte ki célul. Ez azonban egyelőre még nem valósult meg (*Ari-Matti Auvinen*, finn távoktatási szakember közlése, 1993. május).

Olaszország

1984-ben a vezető egyetemek, főiskolák, az olasz tévé (RAI), néhány nagyvállalat és egyéb intézmény összefogásával távoktatási konzorciumot alakítottak *Consorzio per'Universita a Distanza (CUD)* néven, amely számos országos távoktatási prgramot szervez. Az informatikai diploma megszerzésének elősegítésére a 80-as évek végén az önálló tanulást támogató oktatócsomagokat dolgoztak ki. A konzultációs foglalkozásokra regionális központokban kerül sor, pl. Arezzóban. Az olasz oktatási rendszernek megfelelően a távoktatási tanfolyamok a nappalival teljesen megegyező módon államvizsgával zárulnak. A tervek szerint az épülő országos elektronikus hálózatban az oktatócsomagok moduljai hamarosan online is elérhetők és letölthetők lesznek.

Magyarország

A hazai könyvtári-informatikai távoktatásnak, nyitott tanulásnak vannak bizonyos csírái, akár a tananyagoknál felsorolt példákra gondolunk, akár a levelező oktatás kezdeményezéseire. Az egyetemi, főiskolai tanszékeken s az OSZK-KMK-ban számos tantárgy vagy tantárgyi rész önálló tanulásához készültek segédletek, tanulási útmutatók. Ezek minden bizonnyal jó kiindulópontul szolgálnak a távoktatási programok szervezésénél. Az alapképzésen túl feltételezhetően nagy szerepe lesz a távoktatásnak az át- és a továbbképzésben is.

Az egyetemi könyvtárak világbanki támogatással történő fejlesztésének (ld. a Könyv-Könyvtár-Könyvtáros, 1993. márciusi számát) minden bizonnyal lesz át- és továbbképzési vetülete, amely ésszerűen távoktatással valósítható meg.

Rendszeres távoktatási tapasztalatokkal az informatika területén a *Számalk* rendelkezik. Információrendszer-szervezők számára háromféle tanfolyamot indítanak, és az alapozó tárgyak megtanulása után nemzetközi diploma megszer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zésére is módot adnak. (**Számalk**: Oktatási tájékoztató 1992-93. 21.p.)

A **Számalk** csoporthoz kapcsolódva működik alapítványi főiskolaként a Gábor Dénes Műszaki Informatikai Főiskola 1992. szeptember óta, ahol műszaki informatikus-üzemmérnök oklevél szerezhető. Az ismeretanyagot a főiskolai 2500 tanórának megfelelő tananyagrendszer alapján nagy mértékben egyéni úton sajátítják el a hallgatók. A tanulást erre a célra készült speciális tankönyvek, számítógépes oktatóprogramok, videófilmek, összefoglaló előadások, konzultációk, gyakorlati foglalkozások segítik. A tankönyveket, segédanyagokat tantárgyanként oktatócsomagban kapják meg a hallgatók, akik az egyes tantárgyak ismeretenyagának elsajátításáról beszámolókon, kollokviumokon, szigorlatokon adnak számot. (**Számalk** oktatási tájékoztató, 1993-1994. 44-45.p.)

A tanulás támogatását az országosan (a vidéki konzultációs központokban is) elérhető videotex is segíti, gyakorló feladatokkal, megoldási kulcsokkal, információkkal.

A könyvtárosok és könyvtárhasználók élő, interaktív távképzése brit kezdeményezésre kísérlet szintjén valósult meg Magyarországon (Information technology demonstration).

Említést érdemel az *English for Management* élő, interaktív távoktatási kurzusa, speciális nyelvtanfolyama, melynek színhelye a Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára volt 1991-ben; a tanfolyamhoz szükséges könyveket és infrastruktúrát is (telefon, PC-k) biztosította. Az Olympus műholdról sugárzott, élő, interaktív távoktatási kurzus munkájában 7 hallgató vett rész. A kísérlet során az elsajátított nyelvi szakmai tudás mellett kapcsolatot létesítettek a londoni stúdióval, a meghívott nemzetközi szakértőkkel és a programban résztvevő más hallgatói csoportokkal (*Dömötör Lajosné – Rohonyi András,* 1991.).

Újabban több, a távtanulást, nyitott tanulást jól segítő hipertext tanfolyami anyag készült, pl. Drótos László informatikai jegyzete (*Drótos*, 1992.), egy IIF-tanfolyami jegyzet (*Bakonyi, Drótos, Kokas*, 1993), vagy az Informatika könyvtárosoknak c. módszertani füzetek (*Bárdosi*, 1993).

A többéves szünet után az 1993/94-es tanévben újra meginduló levelezőképzés, pl. a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári-Informatikai Tanszékén, lehetőséget ad korszerű távoktatási, nyitott tanulási módszerek alkalmazására.

Ehhez jó alapot szolgáltatnak azok a tapasztalatok és eredmények, melyek a Pannonia TEMPUS távoktatási program (1992-1995) munkájában fokozatosan felhalmozódnak. E program keretében 6 regionális távoktatási központ létesül (Győrben, Veszprémben, Pécsett, Szolnokon, Debrecenben és Gödöllőn). Sor kerül az európai PALIO távoktatási módszertani anyagok adaptálására.

A jelenleg 25, távoktatási képzésben részesülő szakember mellett, jövőre már 125 szakember vehet részt szervezett képzésben (a távoktatás menedzselése, marketingje, távoktatási anyagok készítése, a tanulástámogatás módszertana témakörben), s remélhetőleg néhány könyvtáros és információs szakember is lesz közöttük.

Az 1994/95-ös tanévtől a távoktatás, nyitott tanulás választható speciálkollégiumi tárgy lesz a főiskolákon, egyetemen.

A könyvtár-informatika szakos hallgatók természetesen elsősorban a távoktatás, a nyitott és rugalmas tanulás könyvtári-információs kiszolgálására készülnek majd fel.

Irodalom

ADBS (Association Francaise des Documentalistes et des Bibliothécaires Spécialisés) Catalogue, Formation continue, Paris, 1992.

AGUILAR, William – KASCUS, Marie: Off-campus library programs in higher education – Introduction. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring. 367-374.p.

Association of College and Research Libraries. Task force to review the guidelines for extended campus library services, 1990. ACRL guidelines for extended campus library services. In: College and Research Libraries News. Vol.51. no.4. 353-355.p. ism. Lessin, 421. 27.p.

BABICZKY Béla: Bevezetés a könyvtári osztályozás elméletébe és gyakorlatába. Bp. Tankönyv, 1978. 259-319.p.

BAKONYI Géza – DRÓTOS László – KOKAS Károly: Hálózati információforrások használata: IIF tanfolyami segédlet (III. modul, file átvitel és adatbázisok) 1.12 verzió, 1993. április

BÁRDOSI Mária: Informatika könyvtárosoknak: Módszertani füzetek I-IV., ECONINFORM, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, 1993.

BARRON, Daniel D.: Guest editorial. In: Education for Information. Vol.8. 1989. 297-298.p.

BARRON, Daniel D.: The use of distance education in United States library and information science: History and current perspectives. In: Education for Information. Vol.8. 1990. 325-339.p.

BAUWENS, Michel: Approaches for continuing education. In: FID News Bulletin. Vol.42. 1992. no.5. 131 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: A távoktatási forma a könyvtárosok és információs szakemberek képzésében. (Szakirodalmi szemle). A Journal of Education for Library and Information Science 27.köt. 4.sz. 1987. alapján. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 36.évf. 1989. 11.sz. 500-505.p.

BOEHM, Eric H. – HORTON, Forest W.,jr.: The ISIM distance-learning methodology and the IRM curriculum. In: Journal of Education for Library and Information Science. Vol.32. 1991. no.1-2. 26-37.p.

BURGE, Elizabeth J. – SNOW, Judith E. – HOWARD, Joan L.: Distance education: concept and practice. In: CLJ Journal. Oct. 1989. 329-335.p.

BURGE, Elizabeth J. – SNOW, Judith, E.: Interactive audio classrooms: key principles for effective practice. In: Education for Information. Vol.8. 1990. 299-312.p.

BURKE, Michael A.: Distance education and the changing role of the library media specialist. Syracuse University, ERIC Clearinghouse on Information Resources, 1989. 88 p. IR–85.

CROCKER, Christine: Off campus library services in Australia. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 495-513.p.

DALE, Sheila – SCHIPPERS, Guus: Back-up resources for distance learning: Overview and examples from the Dutch and British Open Universities. 39. Round Table on Continuing Professional Education 1-E. 8-10-8-15.p.

DÖMÖTÖR Lajosné – ROHONYI András: Távoktatás az Olympuson. Az EUROSTEP távoktatási programok és az English for Management speciális nyelvtanfolyam tapasztalatai a Veszprémi Egyetemen. Veszprém, 1991. 46 p. + mellékletek.

DRÓTOS LÁszló: Informatikai jegyzetek. Miskolc, Miskolci Egyetem Központi Könyvtára, 1992. aug. hipertext-változat.

EDWARDS, R.J. – ROBERTS, D. Hywel E. – TUNLEY, M.F.: Aberystwyth – at a distance. In: Education for Information. Vol.8. 1990. 341-348.p.

Fernuniversität – Gesamthochschule in Hagen. Informationen zum Studium 4. Mathematik und Information, Nov. 1992. Hagen, 26-32.p.

FernUniversität. Távegyetem. Magyar kiadás. Hagen, FernUniversität, é.n. 12 p.

FID International Clearinghouse for Information Education and Training. In: FID News Bulletin. Vol.42. 1992. no.2. 41-43.p.

FISCHER, Raymond K.: Library services for adult continuing education and independant learning: a guide: With contributions by Stephen Drodge, Philip Payne and Vernon Smith. Library Association, 1987. 110 p. (Library Association pamphlet, no.40.)

FISCHER, Raymond K.: Off campus library services in higher education in the United Kingdom. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 479-494.p.

Fortbildungsplan. Entwurf der Grundsatzplanung zur Fortbildung der Bibliothekaren. Empfehlungen zur Fortbildung im Bereich der öffentlichen Bibliotheken und Vorschläge zu einer Gesamtplanung für ein bibliotheksarisches Fernstudium. Berlin, 1980. Deutsches Bibliotheksinstitut, IV, 201 p.

FRICK Márta: Feladatgyűjtemény a Gyűjteményszervezés tantárgyhoz. Bp. 1991. OSZK-KMK.

Gangadhara Rao, P.: Distance education in library and information science in India. PRES Session Seminar on International Colloquium on Education and Training of Library, Information and Archical Personnel, London, 10-14. August 1987. 4 p.

Guidelines for training in libraries. Library Association, Working Party on Training. Approved by the Education Committee of the Library Association. 9 kötet

HAVARD-WILLIAMS, P.: Distance learning in library and information science education – The British example. – IFLA General Conference, Brighton, Division Education and Research, Section: Round Table on Continuing Professional Education, 1987. 17 p.

HAYTHORNTHWAITE, J.A. – WHITE, F.C.P.: Distance education and library and information studies. In: Libr. Ass. Rec. Vol.91. 1989. no.10. 585-586.p.

HAYTHORNTHWAITE, Jo.: Distance education and the information scientist. In: Aslib Proccedings. Vol.42. 1990. no.1. 31-39.p.

HEALEY, James: Distance library education. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991, 424-440.p.

HOLMBERG, Börje: Open and distance learning in continuing education. In: IFLA Journal. Vol.17. 1991. no.3. 274-282.p.

HORTON, F.W.: Információmenedzsment: gyakorlat és képzés az USA-ban. In: TMT 1991. 5-6.sz. 203-208.p.

Information technology demonstration and training for librarians and library users in Hungary via LIVE-NET/Olympus satellite University of London, 5 p. Kézirat.

JOHNSON, Ian: Education and training. In: Librarianship and information work worldwide 1991. Cons. ed. Maurice Line, London – Melbourne etc. Bowker-Saur Ltd, 1991. 213-230.p.

JONES, Ann: Providing home computing facilities for students learning at a distance. In: Education for Information. Vol.8. 1990. 313-324.p.

KOPP, James J.: Can I get there from here? Technology and off-campus library program. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 535-554.p.

KOVÁCS Lászlóné: Gondolatok a képzésről, avagy az Aslib-IMCB távoktatási programja. In: könyvtáros, 1989. 4.sz. 211-213.p.

LaBRAKE-HARRISON, Lynn: Extended campus library services: Guidelines or standards? In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 375-387.p.

LATHAM, S. – SLADE, A. – BUDNICK, G.: Library services for off-campus and distance education: an annotated bibliography. LA/CLA/LA 1991. 176.p.

Lehrbrief Askunftsdienst Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut. Teil 1.: Papendieck, Andreas: Organisation des Auskunftsdienstes in öffentlichen Bibliotheken. (dbi-Materialien, 22.) 1982. 15 db. Teil 2.: Auskunftsmittel der Allgemeinen Auskunft. A.: Bencker, Katja: Allegeimenanzyklopädien. (dbi-Materialien, 24.) 4 db. Ismert. Pálvölgyi Mihály: Tájékoztató és olvasószolgálati leckék. In: Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 1.sz. 107-109.p.

Lehrbriefe Schulbibliothek. (Erarb. im Projekt 1082 „Fernstudium/Fortbildung: Schulbibliothek") Deutsches Bibliotheksinstsitut. Projekleiter: Andreas Papendick. Berlin, DBI, 1985. (dbi-Materialien, 40.)

LESSIN, Berton M.: Library models for the delivery of support services to off-campus academic programs. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 405-440.p.

Library training guides. Series ed. David Baker. Univ. of East Anglia, 1-9.Vol.

MAKKINEN, Rittaa: Continuing professional education on the management of change in academic and research libraries. In: IFLA Journal. Vol.17. 1991. no.3. 289-294.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NICHOLSON, Fay – BRIDGLAND, Angela: Continuing education; an Australian perspective. In: IFLA Journal. Vol. 17. 1991. no.3. 295-302.p.
The Open learning directory, 1993. Oxford, 1993. Pergamon Press, 478-483.p.
OTALA, Leenamaija: Rethinking adult education. In: FID News Bulletin. Vol.42. 1992. no.10. 216-225.p.
PÁLVÖLGYI Mihály: A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásról. In: Könyvtári Figyelő. 2.(38.) évf. 1992. 4.sz. 679-692.p.
POWER, Colleen – KEENAN, Lori: The new partnership: the role of the public library in extended campus services programs. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 441-453.p.
RÁCZ Ágnes: Építsünk katalógust 1. Egyetemes Tizedes Osztályozás és csoportképzéses szakkatalógus szerkesztés. Bp. 1981. Pest Megyei Pedagógus Továbbképző.
ROPER, Fred W.: Distance education in library and information science education. In: IFLA Journal. Vol.17. 1991. no.3. 283-288.p.
SIMMONS, Howard L.: Accreditation expectations for Library support of off-campus programs. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 388-404.p.
SLADE, Alexander L.: Library support for off campus and distance education programs in Canada; an overview. In: Library Trends. Vol.39. no.4. Spring 1991. 454-478.p.
STONE, Elizabeth W.: The growth of continuing education. In: Library Trends, Winter 1986. 489-513.p.
STONE, Elizabeth W.: Continuing professional education and IFLA: Vision for the future. 1993. IFLA paper, 21 p.
Számalk oktatási tájékoztató 1992-93. Kiad. Zárda Sarolta. Számalk, Bp. 1992. 88 p.
Számalk oktatási tájékoztató 1993-94. Kiad. Zárda Sarolta. Számalk Rt Oktató és Konzultációs Központ, Bp., 1993. 75 p.
VARGA Ildikó: Példatár a könyvek formai és tartalmi feltárásához. A példákat vál. és a kiadványt szerk. Varga Ildikó. ...kieg. Rónai Tamás. Bp., OSZK-KMK, 1987. 89 p.
WEINGAND, Darlene: Trends in delivery systems for distance learning. 60-RTCOE-3-E Round Table on Continuing Professional Education 8-7-8-9-.p.
WILLIAMS, W. Gwyn: Libraries and adult education: county perspectives. 7 p. (188-publ. 8.E.) Kézirat.
WILLIEMSE, John: University library services dedicated to distance teaching: The University of South Africa experience. In: Library Trends. Vol. 39. no. 4. Spring 1991. 514-534.p.
WILLETS, David: Open learning in public libraries. A practical guide to complementing open learning. Sheffield, The Employment Department, 1991. 16 p.

AZ ELŐZETES TÁJÉKOZTATÁS egyszerű formáját vezette be a *Journal of Academic Librarianship* szerkesztősége. „First alert" c. rovatában közzéteszi azoknak a cikkeknek a rezüméjét, amelyeket már elfogadott, de közlésükre még nem kerített sort. Az érdeklődők ennek alapján még közlés előtt hozzájuthatnak a cikk teljes szövegéhez is.

OLVASÓBUSZT MŰKÖDTET ALSÓ-SZÁSZORSZÁGBAN az Olvasás Alapítvány (Stiftung Lesen). Ez nem bibliobusz; az olvasásra nevelést segíti elő mind a pedagógusok, mind tanítványaik között. A buszt kezelő három pedagógus (ezek státusát a Kultuszminisztérium adja) egy-egy iskolában – az iskola által kért témákról – előadásokat tart, munkacsoport-megbeszéléseket vezet, több tantárgyat átfogó komplex programokat ismertet, amelyeket ismeretterjesztő könyvek feldolgozása és szórakoztató rendezvények formájában lehet lebonyolítani. Megfelelően összeválogatott módszertani kiskönyvtárat és az oktatást segítő adatbázisokat is szállít a busz. A tanulók is találnak itt nekik szóló számítógépes programokat (a nehezen olvasó alsótagozatosoknak készült olvasógyakorlatokat, a szemet-fület-szájat-kezet foglalkoztató angol nyelvoktató programot), valamint kedvcsináló könyvgyűjteményt, amelyből olvasgathatnak is az „olvasósátorban". – A munka első félévében 130 ilyen (részben többnapos) rendezvényt tartott az olvasóbusz személyzete.
(Forum Lesen, 1993. 18. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar-holland könyvtári szimpózium előadásai 1.

A könyvtárak napjainkban betöltött és jövőbeli szerepével foglalkozott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az amszterdami Műszaki Főiskola Könyvtári és informatikai tanszékének szervezésében rendezett kétnapos könyvtári szimpózium (Budapest, 1993. január 12-13.), melynek előadásaiból lapunk a hat holland előadó szövegének közreadását vállalta. (A magyar előadásokat a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros idei márciusi és áprilisi számában már olvashatták.) Terjedelmi okok miatt egyszerre nem tudjuk mind a hat előadás fordítását közreadni. Most a hágai Kulturális Minisztérium könyvtári osztálya vezetőjének bevezető gondolatairól készült összefoglalást, majd pedig a közművelődési könyvtárak finanszírozásával kapcsolatos előadás fordítását közöljük. Következő számunkban Jelke Nijboer és R.A.C. Bruijns előadásával folytatjuk az elhangzottak bemutatását. *(A szerk.)*

A szerző *„Library policy and financing of public libraries in the Netherlands"* (The role of libraries today, tomorrow and beyond. Trends in Hungary and the Netherlands. Ed. Dorathé Blom, Freek de Jong, Hendri Tolboom, Amsterdam. Hogeschool van Amsterdam, 1993. 10.p.) összefoglalását **Orbán Éva** fordította.)

A könyvtárpolitika szerepe a közművelődési könyvtárak finanszírozásában Hollandiában

Kamerman, Wim

A jelenlegi holland politika a földrajzi decentralizáción alapul. A központi kormányzat pénzt ad a tartományoknak és ezek anyagi támogatást nyújtanak a helyi kormányzatnak.

A könyvtárakra is érvényesek a Jóléti Törvény előírásai, amelyek igen szigorú előírásokat tartalmaznak a könyvtárak működésére vonatkozóan. A Jóléti Törvény célja, hogy az emberek nagy tömegeit érje el, javítsa a könyvtári szolgáltatások minőségét, és gondoskodjon az állományvédelemről. Ez a törvény gondoskodik azokról a forrásokról is, amelyekkel lehetőséget teremtenek a kisebbségek számára az írás-olvasás tanulására.

A kormány a könyveket hasznos, nagy fontosságú kulturális terméknek tartja. Tekintettel arra, hogy a szabadpiaci mechanizmus nem működik a könyvek esetében, ezért az emberek az adókkal fizetnek a könyvtárak használatáért. A kulturális árukat védeni kell, mert a legtöbb ember nem látja ezek jelentőségét. A kormány csak a pénzt biztosítja, de nem avatkozik bele abba, mit gyűjtsenek a könyvtárak. A könyvek árát viszont a kormány szabja meg (nem a szabadpiaci gazdaság), ez teszi lehetővé, hogy olyan könyvek is megjelenjenek, amelyeket egyébként nem adnának ki, vagy amelyek rendkívül drágák lennének, mert csak kevés példányban kelnének el. A kormány alacsony adót állapít meg a könyvekre, gondoskodik a szerzői jogvédelemről, és anyagilag is támogatja a könyvterjesztést.

A könyvtárak és kiadók között az a hasonlóság, hogy mindketten a könyvpiac ugyanazon részére fordítják figyelmüket, ugyanazt a használói réteget célozzák meg – az olvasókat –, mindketten kulturális terméket állítanak elő, és ösztönzik az olvasást.

Mivel az emberek manapság egyre kevesebbet olvasnak, Public Platform név alatt megkezdték az olvasás népszerűsítését. Az akcióban könyvtárak, könyvárusok, a tömegkommunikációs eszközök és a kiadók vesznek részt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közművelődési könyvtárak fenntartása Hollandiában

Hagoort, Martien

A szerző *„The financing of public libraries in the Netherlands"* (The role of libraries today, tomorrow and beyond. Trends in Hungary and the Netherlands. Ed. Dorathé Blom, Freek de Jong, Hendri Tolboom, Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, 1993.) pp. 18-22.) előadását **Orbán Éva** fordította.

Bevezetés

A közművelődési könyvtárak – akárcsak a többi nem profit célú szervezet – a mai Hollandiában bizonyos nyomás alatt élnek. Néhány éve megszűnt a könyvtárak automatikus támogatása. Az utóbbi években azonban nagyobb veszély fenyegeti a könyvtárakat, vagy másként fogalmazva, a lehetőségek tágabb körében kell tájékozódniuk. A közművelődési könyvtárak fenntartásának kiindulópontja, más nem profit-orientált intézményekhez hasonlóan, többé már nem az input (a munka, a tőke, a befektetés stb.), amelyre a szervezet működtetéséhez vagy bővítéséhez szükség van, nem is a szervezet áteresztőképessége (vagyis szolgáltató kapacitása, nyitvatartási ideje, a használók számára elérhető művek stb.). A szervezet fenntartása egyre inkább az outputjától függ, melyet mennyiségi mutatókkal mérnek. E tanulmányban az állami fenntartó rendszerektől a nem profit szektorbeli szociális vállalkozásig vezető fejlődés ívét vázolom fel, különös figyelmet szentelve a közművelődési könyvtáraknak.

Gazdasági szempontok

A közjavak és a „kvázi" közjavak lényegüket tekintve nem különböznek a személyes javaktól. Ezek a termékek ritka termelési tényezőket (munkaerő, tőke, anyagi források, vállalkozókedv és információ) igényelnek, de a döntések meghozatalának mechanizmusa eltérő. A piaci erők szabályozzák a döntést, hogy mely fogyasztási javakat termeljék, és melyeknek kell eltűnniük. Egyetlen kormánynak sem kell a nem keresett cikkek termelőit arra kényszerítenie, hogy leálljanak a termeléssel. A fogyasztók ugyanis a lábukkal szavaznak. Tovább mennek, anélkül, hogy vásárolnának. A közületi szektor azonban nem rendelkezik ilyenfajta kemény próbákkal, melyek révén megtudhatná, mely termékek keresettek és melyek kevésbé. Egy másik fontos probléma, hogy a használók igényének meghatározása gyakran azoktól az intézményektől származik, amelyek az árukat termelik, s amelyek éppen ezért abban érdekeltek, hogy hatalmas igény mutatkozzon termékeik iránt.

Ilyen megfontolások vezettek ahhoz a helyzethez, amelyben, a hetvenes években és a nyolcvanas évek elején, a nem-profit jellegű termelés viszonylagos részesedése Hollandiában 40% fölé emelkedett. Azok a mechanizmusok, amelyek ehhez a növekedéshez vezettek, a hollandiai közművelődési könyvtárak növekedését is befolyásolták. Makro-ökonómiai szempontból a termelés e közületi részének folyamatos növekedését Hollandiában meg kell állítani.

A stagnálás („stagfláció"), az adóterhek és a növekvő deficit az erőteljesen emelkedő államadóssággal párosulva kemény politikát kényszerített ki. A nagyközönség azzal is elutasította a nem profit jellegű termékek tömegtermelését, hogy egyre kevésbé volt hajlandó kifizetni az ilyen típusú termelés számláit. Az adófizetés alóli kibújás sok szempontból nemzeti sport lett, és az ún. „nem nyilvántartott gazdaság" egyes közgazdák szerint 10%-ról 15%-ra emelte részesedését a bruttó nemzeti termékből.

Jellemző az a fejlemény is, hogy az állampolgárok minden eddiginél keményebben megkérdezik, hogy mit kapnak bevételüknek azért a részéért, amelyet a közszolgáltatásokra költenek. A nem profit-orientált szektorban elért eredmények jellegének és mennyiségének vizsgálata a könyvtárakat is érinti. A kulturális megközelítés szerint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakemberek mondják meg a használóknak, hogy mit igényelnek oktatási és kulturális szempontból értékes könyvek terén, és ez a módszer néhány könyvtárban még mindig a munka meghatározó tényezője. Az ilyen kínálat felőli megközelítés gyakran a könyveknek a könyvtáros elfogultsága szerinti megvásárlásához és végtelen vitákhoz vezet arról, milyen könyvek megfelelőek a gyűjtemény számára. Érzékelhető azonban némi elmozdulás abban az irányban, hogy a használói szükségletek legyenek a szolgáltatások kiindulópontjai.

Mikro-ökonómiai szempontból egyre erőteljesebb kritikával illetik azt tényt, hogy a non-profit szektorban nincs verseny. A verseny hiánya azzal együtt, hogy nem törekszenek profitra, meglehetősen lanyha ösztönzést ad arra, hogy gazdaságosságra törekedjenek. Az egységnyi előállítási költség a menedzsment számára nem volt és gyakran ma sem fontos mutató. Időnként, egy-egy pillanatra fellobban a verseny a könyvtárak világában (akárcsak a non-profit termelés más részeiben). A CD-k és videók kereskedelmi jellegű kölcsönzése a könyvtárosok hagyományos világát ráébreszti arra, hogy helyzetük csak addig biztonságos, amíg szubvenciókat kapnak.

A könyvtárak finanszírozása a második világháború után

1976-ban volt először olyan helyzet, hogy a közművelődési könyvtárak úgy álltak, mint mondjuk az elemi iskolák. A megelőző évben reaktív módon szubvencionálták azokat a könyvtárakat, amelyek magán úton jöttek létre. A helyi hatóságok biztosították az anyagiakat, melyet a központi kormányzat a helyi lakosok számának megfelelő állandó összeggel egészített ki.

A Közművelődési Könyvtári Törvény a fent említett évben lépett életbe, merőben más elveket követve. A törvény alapja az volt, hogy a központi kormányzat minden városban, községben vagy ennek részében egy bizonyos színvonalú könyvtár fenntartásáért felel. Hároméves terveket készítettek és vezettek be ennek a célnak a megvalósítására.

A finanszírozást egy ún. „bemondásos" rendszerre alapozták. A könyvtáraknak előzetes költségvetést kellett készíteniük, amelyet a helyi hatóságok hagytak jóvá. Egy évvel később a könyvtárak benyújtották a helyi hatóságoknak a tényleges költségeket (a használóktól származó bevételek levonása után). A hatóságok pedig többnyire elfogadták, hogy a kiadás több lett, mint ahogyan a költségvetési előrányzatban jelezték.

Az 1976-os törvény értelmében teljes egészében a kormány fizette a könyvtári személyzet bérét, a később felmerülő egyéb költségeket pedig 20%-ban. A könyvtári személyzet számát (főfoglalkozásúaknak megfeleltetve) természetesen a központi kormányzat határozta meg, ennek ellenére minden esztendőben nagyobb összeget kellett, hogy fizessen, mint az előzetes számítások szerinti.

1976-ban a hatalmon lévő centrum-szocialista koalíció azt tervezte, hogy 1990-re eljut arra a szintre, hogy a könyvtárak ellátása egységesített lesz, melyet többféle mutatóval lehet mérni. A nyolcvanas években azonban számos változásnak lehettünk tanúi a kormány politikájában. Az első változást 1983-ban az ún. nyitott fenntartási rendszerben vezették be. A központi kormányzat maximalizálta a közművelődési könyvtáraknak nyújtott összeget. 1984-ben minden könyvtár 18%-kal kisebb összeget kapott az 1982-ben munkabérre és egyéb kiadásokra nyújtott összegnél.

Az állami támogatás e visszafogása a kormány azon erőfeszítéseinek fontos része volt, hogy csökkentse a közkiadások növekedését, és áttérjen a támogatások zárt rendszerére. Ettől az évtől kezdve az állam minden évben előre ismerte azt a teljes pénzösszeget, amelyet a közművelődési könyvtárakra kellett fordítani. Jónéhány olyan helyhatóság, amely addig a közművelődési könyvtárakban a nem bérjellegű költségek nyolcvan százalékát fedezte, szintén zárt finanszírozási rendszert vezetett be. Egyértelmű, hogy a könyvtárak vezetésében a költségcsökkentő magatartás szükségszerűség volt. Most, tíz év elteltével, elmondhatjuk, hogy a költségek e csökkentését könnyen meg lehetett oldani a gazdaságosság növelésével. Ennek azonban az volt a mellékhatása, hogy a legtöbb esetben a csökkentéseket nem a személyi kiadások terén (az összes költség 60%-a) érték el, hanem az állományépítési költségek mérséklésével.

A fent említett gazdasági változásoktól eltekintve a decentralizáció felé is elmozdultak. Ennek az elképzelésnek az az elv képezte az alapját, hogy a központi kormányzat helyett inkább a közigazgatási egységeknek kellene meghatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rozniuk, milyen jóléti szolgáltatásokat és kulturális javakat akarnak polgáraik rendelkezésére bocsátani. Egy másik elv abból a gazdasági belátásból fakadt, hogy sohasem lehet minden kívánságot teljesíteni. A helyes politikai döntéseknek arra is lehetőséget kell teremteniük, hogy elkerüljék a nem profit szervezetek közötti versengést, amely a támogatás fellendüléséhez vezet azon közalkalmazottak és politikusok közreműködésével, akik újra akarják választatni magukat.

1986-ban a központi kormányzat elhatározta, hogy egy globális összeget ad a helyi hatóságoknak egy sor kulturális és jóléti szolgáltatás biztosításának támogatására. Ez véget vetett a jól körülírt célokra nyújtott állami szubvenciók éveinek. A helyi kormányzatoknak kellett terveket készíteniük abból a célból, hogy a községekben biztosítsák azokat az eszközöket, amelyek politikai szempontból prioritást élveznek. A finanszírozás, természetesen zárt volt és az az elképzelés, hogy egyetlen államilag meghatározott könyvtári rendszer van, történelemmé vált. A különböző helységek ellátottsága közötti eltérések növekedtek, és ez a tendencia még ma is érvényesül.

A közművelődési könyvtárak finanszírozása napjainkban

A nyolcvanas évek vége felé a jóléti és kulturális szolgáltatások finanszírozásának decentralizálása elnyerte végleges formáját. Ahogyan az 1848-as Holland Alkotmány bevezetése alkalmával, most is jelentősen nőtt a közigazgatási egységek önállósága ezen a téren. Jelenleg a pénzalapok teljes egészükben a megemelt adókból származnak. Ezen adók teljes összegét felosztják a központi kormányzat, a régiók és a községek között egy bizonyos elosztási szabály szerint, amely százalékos arányokat állapít meg. A közigazgatási egységekhez kerülő összeget egy meglehetősen bonyolult rendszer szerint osztják el, amely az adott helységben található házak számához kapcsolódik, de amely a helység urbanizáltsági fokát is tekintetbe veszi.

Helyi szinten nagy az ösztönzés a kulturális és jóléti tevékenységek tervezésére. A korlátozott források és a lehetőségek széles köre, ebben az esetben a támogatások, szubvenciók és adományok iránti hatalmas igény szükségessé tette azt, hogy válasszanak az igénylők közül. Az ilyen típusú döntések meghozatalának módja, valamint a helyi hatóságok és a nem profit-orientált szervezetek (például közművelődési könyvtárak) közötti viszony megváltozott. A támogatást és juttatásokat igénylő szervezetek eredményeire került a hangsúly. A választás, a prioritások meghatározása a végrehajtott konkrét feladatokon alapul. Most „termékekről" beszélünk. Valójában a piaci viszonyok és a kereskedelmi szektor számos elemének bevezetését figyelhetjük meg a nem profit termelésbe.

Először is az árucikkeket (termékeket) mennyiségi és minőségi definíciókkal írják körül a népjólét és a kultúra terén is. Ez az output-orientált megközelítés azt jelenti, hogy olyan tevékenységekhez kell mércéket kialakítani, amelyekről mindeddig azt gondolták, hogy nem mérhetők. A könyvtár „terméke" az információközvetítés. E közvetítés mérése még mindig a hagyományos módon zajlik (a kölcsönzött könyvek száma, az olvasótermi látogatások száma, a szóbeli tájékoztatási kérdések száma stb. alapján). A mérés e módszerének megújításáról most folyik vita Hollandiában.

Másodszor a nem profit-orientált szervezetek, így a könyvtárak is, olyan helyzetbe kerültek, hogy versenyezniük kell. Számos intézmény kínál jól meghatározott kulturális termékeket, és a könyvtárnak erőfeszítéseket kell tennie azért, hogy a külvilág számára olyan intézménynek mutatkozzon, amely kiemelkedő termékeket nyújt egy olyan közönségnek, amely – mint a mérésekből kitűnik – értékeli ezeket az árukat és nagy mennyiségben „fogyasztja" őket. Ez a verseny azt is jelenti, hogy azok a tevékenységek, amelyekért a helyi hatóságok fizetnek, sohasem tartanak örökké. A finanszírozás egyre inkább projektekre irányul. A nem profit irányultságú szervezetek szempontjából bizonytalanság érezhető. Mindig meg kell hódítaniuk a piacot, és a köldöknézést fel kellett váltania a használó-orientált megközelítésnek. A használó felségének elve, a szolgáltatások minősége iránti fogékonyság és a hatékonyság tevékeny keresése – ezek e fejlődés eredményei.

Harmadszor, alkufolyamat indult a helyi hatóságok és a nem nyereség orientált szervezetek között. Ezek az egyezkedések egyrészt mindazon árucikkekre (eredmények, feladatok) vonatkoznak, amelyeket biztosítaniuk kell, másrészt mindarra a pénzösszegre, amelyre ezekhez szükség van (amelyet ki kell fizetni). A nem profit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szervezetek függetlensége még nem teljes, ezért ezek az alkuk még nem teljesen olyanok, mint a profit-orientált szervezetek világában zajlóak.

Az alku után szerződések születnek. A különböző könyvtárak és a helyi hatóságok között kötött szerződések azt mutatják, hogy – más elemek mellett – az alábbiak minden esetben szerepelnek:

- az elvégzendő feladatokra vonatkozó nem pénzügyi, mennyiségi mutatók;
- az a pénzösszeg, amelyet a könyvtár kap a végrehajtandó feladatokra;
- annak az összegnek a nagysága, amelyet a könyvtár későbbi évekre tartalékolhat.

Ez az utolsó pont azt a bizonytalanságot hivatott ellensúlyozni, amellyel a könyvtárnak szembe kell néznie. A költségcsökkentő magatartást is hivatott elősegíteni, mivel ezeket a megtakarításokat nem vonják le a helyi hatóság által a következő években fizetendő összegekből.

A közművelődési könyvtárak finanszírozása azonban még nem minden közigazgatási egységben nyugszik a fenti elveken. Ennek az elvnek a bevezetése még folyik azokkal a változásokkal egyetemben, amelyeket ez maga után von.

A könyvtárak vezetése, akárcsak más nem profit-orientált szervezeteké, egyre inkább szociális vállalkozásnak tekinthető. Ilyen módon egyre közelebb kerül a piaci erőkhöz, amelyek jelenleg Európának ezen a részén is uralkodóak.

A BRITISH LIBRARY LEGNAGYOBB MAGÁNSZPONZORA A DEC (Digital Equipment Company) lett. 1993. áprilisában megállapodott a Könyvtárral, hogy az 1 millió font értékű számítógépi berendezést rendelhet a vállalattól; ennek fejében a Könyvtár új épületében a három kiállítóterem egyike 10 évig a DEC nevét fogja viselni.
(BL News, 1993. május)

TÉVEDÉSBŐL ÁLLÍTTATTA LE A VÁROS A KÖNYVTÁR GYARAPÍTÁSÁT Frankfurt/Main-ban. A pénzügyi osztály a város valamennyi intézményével közölte, hogy a város katasztrofális anyagi helyzete miatt „minden további anyagi kötelezettségvállalás" tilos. A Városi és Egyetemi Könyvtár (az ország egyik legtekintélyesebb könyvtára) vezetője – vesztére – „rákérdezett", hogy ez az állománygyarapításra is vonatkozik-e; közölték vele, hogy igen. Három heti utánjárással érte el, hogy megállapítsák: pardon, félreértés történt, a könyvtár természetesen felhasználhatja gyarapítási keretét.
(DBI-Pressespiegel, 1993. ápr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvszemle

Helyzetkép a magyar olvasáskultúra határon inneni és túli állapotáról

Izgalmas, gondolatébresztő, kérdések felvetésére, válaszok keresésére ösztönző olvasmány *Gereben Ferenc*ék munkája. Sokkal több egyszerű olvasásvizsgálatnál. Tomográf-felvétel és diagnózis: a magyarság értékrendjének, a nemzeti kultúrához kötődésének, nemzeti azonosságtudatának diagnózisa három ország három régiójában.

A szerzők – *Gereben Ferenc, Lőrincz Judit, Nagy Attila* és *Vidra Szabó Ferenc* – három régiót választottak ki: Csallóközből Dunaszerdahelyt és környékét, Erdélyből Székelyudvarhelyt és környékét, Magyarországról Hatvant és környékét, valamint a nyitrai, jászberényi és székelyudvarhelyi tanítóképzőt, és három réteget: kisvárosi, falusi felnőtt lakosságot, középiskolásokat és leendő pedagógusokat.

Csak mélységesen sajnálhatjuk, amit az előszóban írnak: *„Erőnket és pénzügyi lehetőségeinket meghaladó feladat lett volna a helyzet globális feltárására törekednünk. Ezért választásunk most a szigetszerűen, egy tömbben élők vizsgálatára esett."*

A régiók kiválasztásának ez a kritériuma talán némileg vitatható. Igaz ugyan, hogy a Csallóközben és a Székelyföldön egyaránt túlnyomó többségben él a magyar etnikum, de ez az egyetlen ismérv, ami összehasonlíthatóvá teszi őket. Sok más szempontból a nyugati határvidéken, a Partiumban élő magyarság kívánkozna inkább az összehasonlításra. A székelység történelmi hagyományai, földrajzi helyzetéből is következő elzártsága és elzárkózottsága okán ma is olyan sajátos csoportját alkotja a magyarságnak, amely külön elbírálást igényel.

Az anyagi lehetőségek szűkössége indokolja a minták szerényebb méretét – mintegy 350 főt országonként.

Mindezek mellett a felmérések olyan eredményekre vezettek s olyan tanulságokkal szolgálnak, amelyek messze túllépik a kényszer szűkítette kereteket.

A kérdés, amelyre a kutatók választ kerestek: az immár háromnegyed százada Magyarország határain kívül élő, s az elmúlt évtizedekben az anyaországtól szinte hermetikusan elzárt, és sokszor jóformán megtagadott, még a közös ere-

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetők.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

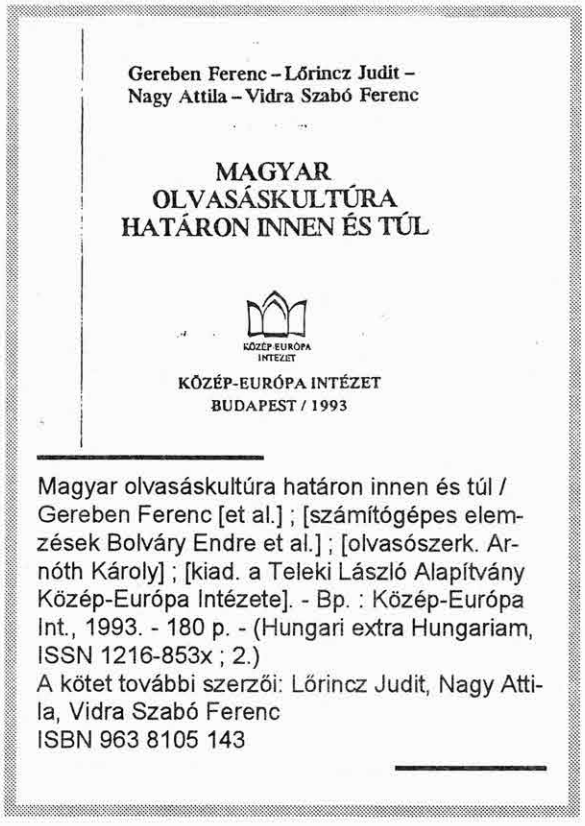

Magyar olvasáskultúra határon innen és túl / Gereben Ferenc [et al.] ; [számítógépes elemzések Bolváry Endre et al.] ; [olvasószerk. Arnóth Károly] ; [kiad. a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete]. - Bp. : Közép-Európa Int., 1993. - 180 p. - (Hungari extra Hungariam, ISSN 1216-853x ; 2.)
A kötet további szerzői: Lőrincz Judit, Nagy Attila, Vidra Szabó Ferenc
ISBN 963 8105 143

detet is kétségbe vonó diktatúra nyomása alatt vergődő magyarság kultúrája mennyire mutatja az összetartozás, a kulturális folyamatosság jegyeit, s hol s milyen mértékben jelentkeznek a – sajátos tradíciókkal is rendelkező – népcsoport kultúrájában az elkülönülés tünetei.

A kötet négy felmérés eredményeiről számol be. Az első kettő *(Gereben Ferenc: Értékrend, identitástudat, olvasás* és *Nagy Attila: Olvasási kultúra és nemzeti azonosságtudat*) a három régió felnőtt korú lakosságát és középiskolásait teszi vizsgálat tárgyává, az utolsó kettőben (*Vidra Szabó Ferenc: „Most van szükség jó tanárokra...!"* és *Lőrincz Judit: A bennünk élő könyvek*) a három tanítóképző hallgatói méretnek meg.

A felnőtt mintacsoportok életkor, iskolai végzettség, foglalkozás tekintetében nagyjából azonos összetételűek voltak, bár bizonyos jellemző különbségeket ki lehetett mutatni. Képzettség szempontjából a csallóköziek vezettek – ebben a csoportban volt a legtöbb szellemi dolgozó –, a Székelyföldön a szakmunkások aránya, a hatvani csoportban a nyugdíjasoké volt a legnagyobb. A gyermekek számában a székelyek vezettek (1,9 fős átlag a magyarországi 1,5 fővel szemben). Az életminőség (a lakások komfortossága pl.) a Csallóközben a legjobb, a Székelyföldön a legrosszabb. A társadalmi felemelkedés korlátai viszont – a kisebbségi lét következményeként – mindkét régióban erősebbek, mint Magyarországon.

A három csoport értékrendjében a különbségek nagyon jól érzékelhetők. A hatvaniak pragmatikus és a csallóköziek polgárosultabb életszemléletével, értékválasztásával szemben a Székelyföld értékrendje sokkal tradicionálisabb (maradibb?). A már hivatkozott elzártság, a történelmi előzmények, a kisebbségi lét talán elég magyarázatnak.

Vallásosságban a székelyek messze megelőzik a másik két csoportot. Ebben a tradicionálisabb értékrend mellett az egyházak anyanyelvmegőrző, identitástudat ápoló tevékenysége is szerepet játszik (a katolikus és protestáns egyházak – ortodoxszal szemben – magyar egyházak).

Sok tanulságot hordoz a *Nemzeti önszemlélet, nemzeti jövőkép* című fejezet. A kérdésekre: *„Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?"* és *„Hogyan látja Ön a magyarság jövőjét?"* a válaszok kirajzolják – mint a hegy- és vízrajzi térképek a Föld lapályait és hegyormait – a nemzettudat, azonosságtudat, jövőkép mélységeit és magasságait. Úgy tűnik, az elmúlt negyvenegynéhány év „elnemzettelenítő" politikája ellentétes irányban hatott „határon innen és túl". Míg az anyaországban sikerült alaposan – alapjaiban – megingatni, meggyengíteni a magyarságtudatot, nem egyszer negatív előjelűvé tenni, a nemzethez tartozás érzését (ebben szerepe van a sekélyesebb ízlésvilágnak, az értéktelen bestseller irodalom nagymérvű fogyasztásának is), addig a kisebbségben élő magyarságban – a székelyekben kiváltképp – az elnyomás, diszkrimináció, sokszor üldöztetés felszította, megerősítette az identitástudatot, a megmaradás ösztönét, vágyát („súly alatt a pálma...").

A jövőképre ugyanez érvényes. Az anyaországiak körében uralkodó pesszimizmusra a Csallóközben és a Székelyföldön optimizmus, bizakodás, jövőbe vetett hit a válasz – minden baj, nyomorúság ellenére vagy talán „csak azért is".

A Székelyföld sajátos helyzete Erdély más vidékeihez képest a nyelvhasználatban, a tanulási lehetőségekben mutatkozik talán legpregnánsabban. Udvarhelyen és környékén nemcsak a családban, de az utcán, az üzletekben, a hivatalok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban, jóformán mindenütt magyarul beszélnek. Ezért az anyanyelv megőrzése itt nem kíván erőfeszítést, tudatosságot – a szórványvidékekkel ellentétben. Viszont éppen ezért idegen környezetbe kerülve – megfelelő „immunitás" hiányában – nyelvük jobban ki van téve a romlásnak.

A tanulási lehetőségek az 1989-es események után a Székelyföldön – és sajnos szinte kizárólag ott – lényegesen megváltoztak. Az iskolák visszamagyarosodtak, s így – az egyetemet kivéve – minden szinten lehetővé vált az anyanyelven való tanulás. Más vidékeken éppen a szakoktatásban van a legkevesebb lehetőség arra, hogy a gyermekek magyarul tanuljanak (nincsenek magyar szakiskolák s magyar osztály is nagyon kevés), s így nem azok a szülők adják román iskolába a gyermekeiket, akik tovább akarják taníttatni, hanem azok, akik mesterséget akarnak a kezükbe adni.

A rádióműsorok hallgatottságát és a tévéműsorok nézettségét illetően az adatok – a Székelyföldre vonatkozóan – nem reprezentatívok, mivel nem mindenütt hallható a magyar rádió és egyáltalán nem fogható a magyar tévéadás. Éppen ezért a marosvásárhelyi és a bukaresti rádió és a bukaresti tévé magyar adásai nagyon népszerűek. A televíziózási szokásokban a Duna Televízió adásainak megindulása óta gyökeres változások következtek be!

A csallóközi adatok egyébként nagyon szépen összecsengnek a nyugati határvidéken élő magyarok körében tapasztaltakkal. Ők is szinte kizárólag a magyar rádió és televízió adásait hallgatják és nézik.

A sajtótermékek olvasásával kapcsolatban elkerülhetetlen két megjegyzés. A felmérés óta sajnálatos módon sok magyar nyelvű sajtótermék – anyagi nehézségek miatt – megszűnt.

Mivel a magyarországi sajtó behozatala nincs megoldva, a lapok, folyóiratok nagyon kis számban, rendszertelenül, és nem is mindig a legjobbak vagy az érdeklődésre leginkább számottartók jutnak el a Székelyföldre, s ezért a választást legtöbbször nem az ízlés, hanem a pillanatnyi kínálat dönti el.

Mennyit és mit olvasnak a három régióban? Ami a szociológiai „alapvetésből" is világosan kirajzolódott, az olvasói ízlésben és választásban is megnyilvánul: a tradiciókhoz való kötődés. Ám ez itt még inkább pozitív előjelet kap. A Csallóközben is, de főleg a Székelyföldön a kommersz és – nyugodtan mondhatjuk – szennyirodalom nem szorította (még?) ki a nívósabb szépirodalmat, a klasszikusokat, a történelmet és a létkérdéseinkre válaszolni próbáló műveket (*Sütő, Raffay, Tőkés*). Sajnos bizonyos tendenciák itt is mutatkoznak, a középiskolások és a képzősök olvasmányai mutatják, de még van remény – ha a szülők és a pedagógusok a helyzet magaslatán lesznek –, hogy a korszerűsödés – fennmaradásunk kulcsa – nem jár majd együtt az elsekélyesedéssel, értékeink veszendőbe menésével.

A könyvtár és a könyvtáros szerepe a Székelyföldön sokkal kisebb, mint a másik két régióban. Nyilván ez sem véletlen. A Ceausescu-korszakban sok szempontból elsorvasztott könyvtárak – anyagi erőforrások hiányában – még nem tudtak talpra állni.

A középiskolásokkal készített felmérésben egy érdekes különbségre figyelhetünk fel: míg a hatvani fiatalok a Városi Könyvtárat látogatják, az udvarhelyiek az iskolai könyvtárat részesítik előnyben. Talán nem tévedek, ha ennek okát abban látom, hogy Erdélyben a nagy múltú iskolákban – s az udvarhelyi gimnázium igazán az – mindig fontos szerepet töltöttek be az iskolai könyvtárak. Az államosítással ugyan a könyvtárak elkerültek az iskolákból – főleg a Tudományos Akadémia fiókkönyvtáraiba –, a hagyományt lelkes könyvtárosok továbbéltették.

Sajnos a könyvtárosokat elmarasztaló ítélet is kimondatik: példamutatásban, az olvasmányok kiválasztásában, megbeszélésében a tanulók véleménye szerint nem nagyon jeleskednek.

A fiatalok „átvilágítása" – egy-egy gimnázium és szakközépiskola 50-50 tanulójából álltak a mintacsoportok – sokkal kiegyenlítettebb képet mutatott, bár a felnőtteknél észlelt különbségek itt is érzékelhetők. Úgy tűnik, az udvarhelyi diákok kicsit „komolyabbak", szórakozásaikban, olvasmányaik kiválasztásában igényesebbek, a nemzeti azonosságtudatból is jobb osztályzatot kaptak, s ugyanúgy, mint a felnőtteknél, pesszimizmusban a hatvaniak, optimizmusban az udvarhelyiek vezetnek.

Érdekesnek tűnik a *„Magyarként mire a legbüszkébb Ön? Mondjon öt példát!"* kérdésre adott válaszok közötti különbség. A történelem, a történelmi személyek egyformán fontosak, de a többi kategóriában igen nagyok az eltérések. A kisebbségben élő ifjak számára fontosabb az irodalom, az adottságok, a mentalitás, a székelyek számára a népművészet és a hagyományok is, míg az anyaországiak számára a feltalálók, tudó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok, sprotolók, városok. *Nagy Attilával* vitatkozva megkockáztatom azt a megállapítást, hogy itt nemcsak – és nem elsősorban – az információk nyíltabb jellegéről van szó, hiszen az udvarhelyiek is hallottak a felsorolt tudósok és sportolók jó részéről (kiváltképpen Papp „Laciról", aki odavalósi), sokkal inkább arról a mentalitásbeli tradicionalizmusról (nem akarok maradiságot mondani), amely az írókat, költőket tekinti a nemzet igazi képviselőinek.

A másik két tanulmány több szempontból is külön tárgyalást igényel. Elsősorban azért, mert mindhárom mintacsoport származási hely tekintetében igen heterogén volt (színmagyar vidéktől szórványig), másodsorban, mert eltérő környezetben tanultak (Udvarhelyen színmagyar, Nyitrán „színszlovák" környezetben), s végül, mert különböző korcsoportokhoz tartoztak (17-18, 19-21, 20-22), s ebben az életkorban egy-két év különbség sokat számít. Ami viszont összehasonlíthatóvá teszi őket: mindnyájan (helyesebben többségükben) pedagógusnak készülnek.

A két tanulmányból három kérdésre kell felfigyelnünk. Az egyik a motiváció. A válaszokból az derül ki, hogy a kisebbségi pedagógusjelöltek tudatosabban készülnek a pályájukra, *„a jászberényiek főleg foglalkozást választottak, a nyitraiak szakmát, az udvarhelyiek viszont hivatást".* S a kisebbségieknél, mintegy vezérmotívumként, megjelenik a társadalmon segítés igénye, a magyar kultúra terjesztése, a magyarság fennmaradásának elősegítése.

A másik – némiképp meglepő s főleg elgondolkoztató – „tünet", hogy az átadandó fontos értékek sorában az udvarhelyieknél *„A másképpen gondolkodókkal toleránsnak lenni"* 6 százalékkal a hetedik helyre szorult (a jászberényi és nyitrai 4., illetve 5. hellyel, 13, illetve 12 százalékos aránnyal szemben). Jó lenne, ha pedagógusainkhoz visszakerülne ez az információ! Veszélyben a híres erdélyi tolerancia?

Szomorú – számunkra – az a kép is, amelyet a felmérést megelőző hat hónap olvasmánystruktúrájáról kapunk. Az udvarhelyiek ugyan több könyvet olvastak el, mint a másik két csoport tagjai, de a modern művek, a kortárs magyar és külföldi írók művei alig két százalékkal szerepelnek olvasmányaik között, míg a nyitraiaknál 15, a jászberényieknél 22 százalékkal. S ugyanakkor a könnyebb fajsúlyú könyvek aránya Udvarhelyen 40%-ot, Nyitrán kb. 30%-ot, Jászberényben csupán 20%-ot tett ki. Az ismeretközlő művek aránya sajnálatos módon itt is, ott is nagyon alacsony.

Visszatérve most már a kutatás kiinduló pontjaként feltett kérdésre, a felmérések adataiból egyértelműen kiderül, hogy a kultúra folytonosságát az elmúlt hetvenegynéhány évnek nem sikerült megszakítani, a magyarságtudatát minden nehézséggel szemben felvállaló kisebbség a magyar nemzet, a magyar kultúra részeként igyekszik megtartani magát.

Köszönet a kutatóknak, hogy ezt a meggyőződésünket konkrét, megbízható adatokkal igazolták, s talán mások előtt is nyilvánvalóvá tették.

Végezetül két kérdés.

Eljutott-e, eljut-e ez a kötet az erdélyi pedagógusokhoz, könyvtárosokhoz?

Lesz-e, s mikor folytatása a munkának?* Gyorsan változó világunkban ugyanis érdekes és hasznos lenne mihamarabb megismételni a felmérést. Hadd lássuk, merre mozdul a mi zűrzavaros életünk! S még fontosabb, mondhatnám parancsoló szükségszerűség, vegyes lakosságú és szórvány vidékeken elvégezni ezt a munkát. Csak akkor és úgy tudjuk menteni, ami még menthető, ha tisztán látjuk, hol állunk.

Fülöp Géza

* A kutatók folytatják a vizsgálatot; az újabb eredményekről egy éven belül beszámolnak. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ki kicsoda Kassától - Prágáig?

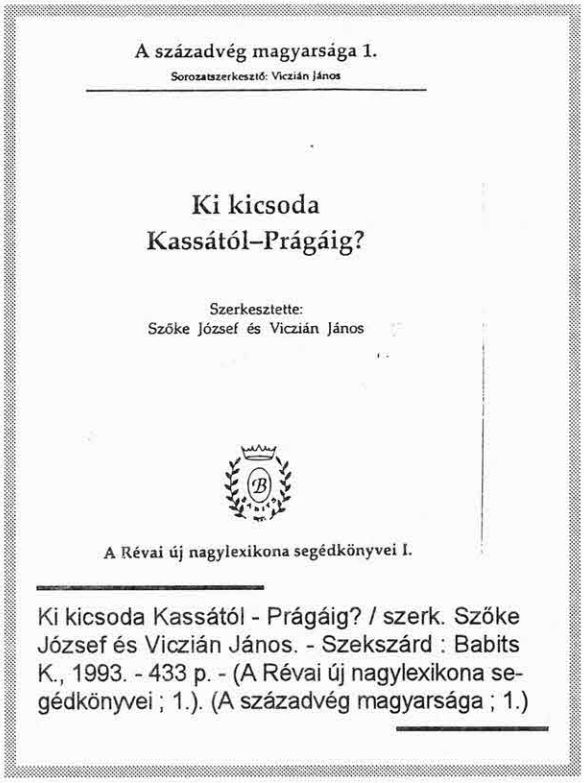

Ki kicsoda Kassától - Prágáig? / szerk. Szőke József és Viczián János. - Szekszárd : Babits K., 1993. - 433 p. - (A Révai új nagylexikona segédkönyvei ; 1.). (A századvég magyarsága ; 1.)

A szekszárdi Babits Kiadó a Révai új nagylexikona segédkönyvei címen, a tervezett lexikon alapozó munkálataként (dicséretes előrelátással) segédkönyvek egész sorát tervezi közreadni. E sorozat egyik alsorozata *A századvég magyarsága*, amelynek a kiadói tervek szerint két éven belül „tucatnyi" (!) kötete jelenik meg. Ezek egy része *intézményi-tematikai*: Ki kicsoda a sajtóban, a sportban, a közgyűjteményekben s a kiadói szerkesztőségekben, az egészségügyben, a művészetben, a mezőgazdaságban, a felsőoktatásban stb. (felsorolásuk a kötet utolsó „hirdetési" oldaláról), más része *földrajzi-etnikai* megközelítésű (a szomszéd országokban élő magyar nemzeti kisebbség reprezentánsait összegyűjtő), mint ez a sorozatnyitó kötet is.

Kötetünk két világháború közti előzményeiről, anyaggyűjtési gondjairól, módszertani ismérveiről szerkesztőségi előszó tájékoztat *Köszöntjük az Olvasót* címmel. Sajnálatos, hogy a vállalkozás egészét és e kötet „paramétereit" illetően nem a kellő részletességgel és pontossággal. Például: összesen hány kötetre tervezik a sorozatot (mi van a „stb." mögött, milyen további nemzetiségi kötetek várhatók), milyen „merítésből" jött össze e kötet életrajzi anyaga, mikor zárták le az anyaggyűjtést, a kérdőívek adatain túlmenően melyek voltak alapvető lexikális és bibliográfiai forrásai? Ez utóbbiról csak a *Rövidítésjegyzék* tájékoztat igen hiányosan, mindössze két hazai (Görömbei, 1982; Gulyás) és két szlovákiai magyar nyelvű forrásrövidítést (Szeberényi 1988; Szőke) feloldva. A többiekről és általában a szlovák nyelvűekről csak a cikkek egyenkénti tanulmányozása útján szerezhetünk „rövid" információt.

A *Ki kicsoda* című életrajzi lexikoni fő rész 1223 élő vagy az adatgyűjtés időpontjában még élt kortárs csehszlovákiai magyar nemzetiségű személyiség (író-újságíró-szerkesztő, politikus, pedagógus, népművelő, tudós, mérnök, orvos, művész, népművész, színész, rendező, sportoló, amatőr színjátszó, táncos, szavaló, CSEMADOK vagy egyéb társadalmi szervezet tisztségviselője stb.) életrajzát, publikált vagy kéziratos műveit és a róla megjelent irodalmat tartalmazza a *Szinnyei* és *Gulyás*-féle írói biobibliográfiai kötetek hagyományait követő felépítésben és objektivitásra törekvő megfogalmazásban. Párosítja a modern kortárslexikonok életrajzi adatközléseinek sokrétűségét az írói biobibliográfiák bibliográfiai adatközlésének mélységével.

Hogy kik kerülnek be egy kérdőívre és önkéntes adatszolgáltatásra alapozott lexikonba, az jelentős mértékben az adatközlőkön múlik. Az az általános tapasztalat, hogy a kortárslexikonok kiküldött kérdőíveinek jó, ha egyötöde-egyhatoda beérkezik. Ezért a szerkesztők által optimálisnak tartott reprezentációt soha nem éri el egy ilyen kiadvány. (Az előszó tájékoztat arról, hogy ez esetben milyen politikai és pszichológiai motívumok gátoltak meg egyes rétegeket és személyeket a kérdőív kitöltésében.) Ezért nem lenne méltányos a szerkesztőkkel szemben a hazai kortárslexikonokból vagy más forrásból ismert nevek hiányát felróni. Ehelyett inkább olyan nem várt személyi „többletre" hívnánk fel a figyelmet, amely feszegeti e kötet műfaji kereteit. Természetesen minden kortárslexikonba kerülnek be olyanok, akik a kötet megjelenésekor már nem élnek. E kötet tanulmányozása közben azonban találtunk néhány olyan személyt is, akik már a 80-as évek második felében elhunytak. A szerkesztők és munkatársaik kezdeményezésére mégis felvétettek, mert a maguk területén országos vagy nemzetközi hírű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

személyiségek voltak, akik beírták nevüket a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség, sőt általában a magyarság legújabbkori művelődéstörténetébe. Bármennyire értékei e kötetnek, felvételük mégis vitatható. A legkiemelkedőbbek nyilván bekerültek már életükben különféle hazai és külföldi általános és szaklexikonokba, mint pl. *Duka Zólyomi Norbert* (1908-1989) orvostörténész, kisebbségkutató. – Van néhány olyan személy is a lexikonban, aki már korábban áttelepült Magyarországra vagy kitelepült (emigrált?) nyugatra. Bár fontos szerepet játszottak a magyar nemzeti kisebbség életében a 70-es évek végéig, 80-as évek elejéig, mégsem indokolt felvételük, ha már nem szlovák állampolgárok. Egy részük életrajzi adatait már az új anyaország kortárslexikona, szaklexikona is közölte, mint pl. *Varga Imre* (1950–) íróét.*

Életkoruk szerint e munkában *négy nemzedék* jeles személyiségei találhatók, születési évük szerint a következő arányban: 1900-1920: 96, 1921-1940: 409, 1941-1960: 592, 1961-1978: 126 fő. A legnagyobb arányban képviselt tehát az 1921-1960 közt született két nemzedék. (Ezt a kimutatást könnyű volt elkészíteni a *Születési évek mutatója* alapján.) *Foglalkozásuk* szerint kb. 550 elemi foglalkozási ágat (munkakört, hobbit) képviselnek a személyek az adatközlők szerinti kissé „laza" megfogalmazásban.

A legnépesebb csoport a *pedagógusoké* (óvónők, tanítók, tanárok, igazgatók stb.) együttesen mintegy 200 fővel. Őket követik a *szerkesztők-újságírók* (170) és az *írók, műfordítók* (100), de a *színészek és rendezők* száma is megközelíti a százat. Kisebb arányban képviseltek az *egyéb művészeti ágak* (képzőművészek, zenészek együttesen kb. 50 fő) és a *reáliák* szakemberei (orvosok, mérnökök, mezőgazdák egyenként jó, ha 30-40 fővel). *Népművelő*nek (népnevelő, közművelő, közművelődési dolgozó, kultúrházvezető, kulturális dolgozó stb. néven is) közel 50 fő tekinti magát. *Könyvtáros* (bibliográfus, informatikus) mindössze 11 fővel (a zárójeles két változat 1-1 fővel) képviselt lexikonunkban. Az egyedi foglalkozások, beosztások közül a „legmagasabbak" a *Szlovák Köztársaság Kormányának alelnöke (Zászlós Gábor)*, a *Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke* (az előbbi és *A. Nagy László*), *a Szlovák Kormány (volt) miniszterelnökhelyettese (Varga Sándor)*, aki ma levéltári kutató a pozsonyi Állami Központi Levéltárban, egyben az általa Somorján létrehozott *Nemzetiségi Dokumentációs Központ/Centrum* vezetője. (1993 nyarán megjelent évkönyvük szerint az intézmény már Pozsonyban működik.) A politikai pártok és egyéb társadalmi szervezetek vezetőit nincs itt terünk megemlíteni, de ezek is mind megtalálhatók és visszakereshetők a foglalkozások vagy az intézmények, szervezetek stb. mutatójából.

A kötetnek összesen *nyolcféle mutatója* van, ami e lexikonműfajban szokatlan, sőt párját ritkító teljesítmény nemcsak hazai, hanem még kelet-közép-európai viszonylatban is. Ezt a mutatógazdagságot a szerkesztők szakmai kezdeményezésén túl az tette lehetővé, gyorsan és viszonylag egzaktan kivitelezhetővé, hogy a feldolgozás számítógépes adatbáziskezelő rendszerben történt. Ebben jelölték ki az életrajzok releváns, visszakeresésére érdemes és alkalmas adatait, s íratták ki a tételszámokra hivatkozással. E gépesített módszer előnyeit a manuális mutatókészítéssel szemben nem szükséges bizonygatni könyvtárosok-bibliográfusok számára. Kevésbé közismert és hangsúlyozott az a tény, hogy milyen nagy mértékben vissza is hat az alapanyagra a többszempontú átvilágítás, azáltal, hogy kihozza annak pontatlan megfogalmazásait, divergáló tárgyi és névelemeit. Csak észre kell venni a mutató által feltárt „anyaghibákat", s ki kell javítani még a nyomdába adás előtt! Enélkül a visszajavítás nélkül nem sokat ér az automatikus mutatózás. Visszatérve a konkrét lexikonra: a szerkesztők felismerték a sokrétű mutatózásnak ezt az alapanyag-javító előnyét, s éltek is vele minden mutatóban, ha nem is tudtak kijavítani minden hibát és pótolni minden hiányt, amit a cikkírók a fogalmazásnál, a mutatókijelölők a kijelölésnél elkövettek/vétettek. Vegyük sorra a mutatókat, mivel tartalmuk, módszerük nem minden esetben egyértelmű, az előszó pedig nem segít az értelmezésben, sem a mutatók (hiányzó) címmagyarázata. 1. *Személynevek mutatója*: az összes cikk címszaván kívül az abban megemlített személyneveket is tartalmazza, kivéve a szülők nevét. A szövegben (faktografikusan) említett neveken (házastárs, mester – tanítvány, zeneszerző – előadó, drámaíró – színész, író – műfordító) kívül a bibliográfiai részeket (művei, róla szóló irodalom) is analizálja, azonban ez utóbbi perszonális adatai kissé hiányosak – nyilván a kijelölő mu-

* Életrajzi cikkeinek másolatát nem ezért, hanem a tartalmi-módszertani kérdések megoldásának illusztrálására közöljük az ismertetés végén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lasztásából. Néha egy-egy név is hibásan, hiányosan van felvéve, azonos nevű személyek nincsenek megkülönböztetve. Talán, ha tipográfiailag megkülönböztetik a címszavak tételszámát (fettel) és a róla szóló irodalmat (kurzívval), akkor még egyértelműbb és használhatóbb lett volna ez a mutató. Szokatlan még e mutatóban (akárcsak a lexikális részben) a keresés szempontjából a névelőzékes (előbetűs) neveknek az előzék betűjéhez sorolása. Itt még utalók sem segítenek a keresésben. 2. *Születési helyek mutatója*: egyértelmű és pontos, kivéve a két Komárom azonos nevét. Ez az egész anyagban és a külön helynévmutatóban is problematikus. Legalább itt meg kellett volna hagyni a „Komárno" nevet a szlovák korszakbeli említésnél. 3. *A születési évek mutatóját* (1900-1978) már hasznosítottuk a tartalmi elemzésnél. 4. *A születésnapok mutatóját* talán legkevésbé használja a mai kutató, olvasó. A családtagok és barátok enélkül is tudják, vagy ha nem: megnézik a névnél. A „nagy emberekét" pedig számon tartják hivatalból meg évfordulónaptárakból, amelyekhez ez a mutató is forrásul szolgál. 5. *Álnevek, betűjegyek, írói nevek mutatója*: több is, kevesebb is, mint amit elvárnánk. Fölösleges a szignált cikkek szerzői névjeleinek itteni fölvétele, mert ezeket a címlap hátulján már feloldották. Hiányzik viszont néhány ún. művésznév. Pl. Király Piroska (534) = Cséplő Piroska (533). Végül: hiányolja a használó a valódi név közlését, ezt ui. egy vagy több tételszámra utalással elintézettnek vélik. 6. *A foglalkozások mutatójának* problémáját már érintettük a tartalmi kérdéseknél. Ez bizony nem sokkal jobb a Magyar és nemzetközi ki kicsoda 1992. évi kötetében alkalmazott módszernél: azonos foglalkozásokra eltérő fogalmakat használnak, mivel ragaszkodnak az adatközlők meghatározásához. Másrészt a kijelöléskor nem követték végig az életrajzokban jelzett számos foglalkozásváltást, csak a születési adatok utáni kiemelt foglalkozásokat dolgozták fel. Pedig ez fontos mutató lenne a szakmai kapcsolatok felvétele szempontjából. 7. *Intézmények, szervezetek stb. mutatója*: a leghasznosabb, legsokrétűbb mutató a legtöbbféle egyszerű és összetett információelemmel, de egyben a leghiányosabb, legegyenetlenebb is. A kb. 2000 szervezetre, intézményre, időszaki kiadványra (hazai és külföldi évkönyv, naptár, folyóirat, napilap), kitüntetésre, díjra, emlékéremre kiterjedő mutató jó, ha 90-95%-os teljességű! Különösen hiányos az idegen nyelvű sajtó (köztük a cseh- és szlovák nyelvű) és a díjak feltárása. Ez utóbbiak egy része a személynévmutatóba került, de van egy kis keveredés a helynévmutatóval is. Itt a mutatóelemek alapkijelölésével, majd egységesítésével is bajok voltak: ezt a nagy mennyiségű anyagot nem bírták emberi munkával teljessé és pontossá tenni. 8. *A cikkekben található helynevek mutatója* (a születési helyek kivételével) a másik fontos, ám szintén nem hiánytalan és hibátlan mutató. Szöveges és bibliográfiai adatra egyaránt utal, ez utóbbiakat illetően a könyvek stb. megjelenési helyén kívül tárgyhelyére is, de ezt a kétféle helyi vonatkozást tipográfiailag nem különbözteti meg a tételszámozás. Hiányolható a tájak, megyék, járások mint tárgyhelyek felsorolása, ami a regionális (helyismereti) kutatásokat segítette volna. Megfontolandó lenne egy következő kiadásnál a 7. sz. mutató szorosabb intézményi-szervezeti részével kumulálni és kombinált földrajzi-testületi mutatóvá fejleszteni, amire a manuális mutatózásban is van példa. Végül az egész mutatórendszert is élőfejezni kellene (hasonlóan a lexikális részhez) a gyorsabb keresés elősegítésére.

A lexikális részt megelőző és követő kiegészítő háttéranyagok közül a legjobb *A magyar nyelvű lapok* c. sajtóbibliográfia, amely az 1948-1991 között Csehszlovákiában megjelent közel 200 magyar- és kétnyelvű lapról ad tájékoztatást. (Összeáll. *Szőke József, Kmeczkó Mihály, Viczián János.*) Mindössze néhány kisebb lap nem került bele az életrajzokban hivatkozottakból. Sajnálatos hiányossága az évkönyvek és naptárak fölvételének elmulasztása. (Ezekre pedig a 7. sz. mutató is utal.)

A közigazgatási változások 1919 óta c. alapozónak szánt bevezető fejezet (*Viczián János*) kronologikus áttekintése (megye/kerület – járás, majd községi szinten) sem nem elég konkrét, sem nem elég szemléletes. Valójában nincs is rá szükség a lexikon használatához, mert az (a közigazgatási és helynév-változásokkal nem törődve) mindig csak a magyar helyneveket és a (volt) magyar vármegyeneveket használja a szlovák érában is. Egyedül a lakcímekben közöl eredeti (szlovák stb.) helyneveket, illetve a cseh és szlovák nyelvű kiadványok impresszumában. – *A csehszlovák iskolarendszer áttekintése* (*Hornyák Istvántól*) jogszabályokra és statisztikai adatforrásokra támaszkodva hasznos lenne, ha nem lenne önellentmondásos az 1949-1990-es évkört áttekintő statisztikája (az alap- és középfokú iskolák-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ról) a Magyar iskolák Csehszlovákiában c. településenkénti címtár-félével, ami viszont csak az 1990. IX. 1-jei állapotot tükrözi, vagyis nem foglalkozik a korábban létezett, de közben megszűnt iskolák adataival. A legnagyobb hiányossága az, hogy az óvodákkal és a felsőfokú pedagógusképző intézményekkel, egyáltalán a főiskolai képzéssel nem foglalkozik. Holott azok állapota erősen kihat az alap- és középfokú képzésre.

A sorozat első kötete jó példája a hazai és külföldi magyarság együttműködésének, hiszen a sorozat- és kötetszerkesztő *Viczián János* és a mutatózásban közreműködő *Takács Emma* kivételével a népes közreműködő gárda minden tagja szlovákiai magyar személy. Irodalmi és bibliográfiai munkássága révén *Szőke József* társszerkesztő neve a legismertebb. Az életrajzi cikkeket megíró további tizenkét közreműködő névjele a cikkek végén (és az álnevek, betűjegyek mutatójában), feloldása a címlap verzóján található.

A lexikon a Szinnyei József Egyetemes Magyar Adattár Alapítvány és az Illyés Gyula Alapítvány támogatásával jelent meg.

A sorozat nyitó kötete magasra állította a mércét! A hazai kortárslexikon-kiadást tartalmilag és módszertanilag megújító kísérletnek vitathatatlan pozitív eredményei mellett vitatható, kellően ki nem dolgozott elemei is vannak a kiegészítő részekben, mutatókban. A szokásosnál talán hosszabb és elemzőbb kritikai bemutatással szeretnénk hozzájárulni a sorozat még sikeresebb folytatásához, továbbá az első kötet „egy esetleges második javított, bővített kiadásának" előkészítéséhez.

Kertész Gyula

Azonos személy életrajzának változatai kortárs lexikonainkban

a) Kortárs magyar írók kislexikona, 1959-1988. (Bp. 1989.) 446.p.

Varga Imre (Kisgyarmat, 1950. febr. 5.): költő, műfordító. 1968-ban érettségizett, majd a pozsonyi Komenský Egyetemen végzett néhány szemesztert filozófia–magyar szakon. 1971-től nyomdai korrektor, papírgyári munkás, illetve szabad foglalkozású író volt. 1973 és 1980 között a pozsonyi Irodalmi Szemlénél korrektorként, később szerkesztőként dolgozott. 1980-tól ismét szabad foglalkozású íróként élt. 1982-ben települt át Magyarországra. 1982–1983-ban az Állami Gorkij Könyvtár alkalmazottja volt, azóta szabad foglalkozású író. – *Művei:* Crusoe-szaltók (versek, 1975); A medve alászáll (versek, 1977); Sárkányölő Jankó (verses népmese-feldolgozás, 1978); Boszorkányszombat (versek és verses játék, 1981); Ember/Világ rapszódia (versek, 1985); Önarckép – nélkülem (válogatott és új versek, 1986).

b) Magyar és nemzetközi ki kicsoda, 1992. (Bp. 1992.) 914.p.

VARGA Imre költő, műfordító. Kisgyarmat, Csehszlovákia, 1950. febr. 5. *T.:* Komenský Egy., Pozsony, filozófia-magy., 1968–69. 1971–73 nyomdai korrektor, papírgyári munkás, 1973–80 a pozsonyi *Irodalmi Szemle* korrektora, szerk., 1980–82 szabadfoglalkozású író, 1982–83 az Áll. Gorkij Könyvtár munkatársa, 1983– szabadfoglalkozású író. 1982– Magyaro.-on él. József Attila-díj [kanadai, 1983]. *F. m.:* *Crusoe-szaltók* (1975), *A medve alászáll* (1977), *Sárkányölő Jankó* (verses mese, 1978), *Boszorkányszombat* (1981), *Rejtett ösvény* (csehszlovákiai magy. költők antológiája 1919–1945, összeáll., 1980), *Ember/Világ rapszódia* (1985), *Önarckép – nélkülem* (1986), *Életrajz* (1989), *Légy önmagad* (interjúk az egészséges életről, 1990), *Ének éneke* (1991).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

c) Ki kicsoda Kassától – Prágáig? (Szekszárd, 1993.) 320.p.

[1157] **Varga** *Imre* (Kisgyarmat, v. Hont vm., 1950.febr.5.–): író, költő. — Sz: Imre, Albert Margit földművesek. — 1968: Ipolyságon éretts. 1968/70: a pozsonyi Komenský Egy. Bölcs. Karának m-fil. szakán kezdett tanulm. — 1970/73: papírgyári munkás Párkányban. 1973/80: az *Irod. Szemlé*nél korrektor, szerk. 1982/83: a bpi Áll. Gorkij Kvtárban kvtáros, 1983- író. 1980: Madách Imre-díjat ítélték oda neki, visszavonták; a *Mozgó Világ* Aszú-díját, 1983: Amerikai József Attila-díjat kapott. 1982- Bpen él. Ő az első, aki m. versben szl. helyneveket említ (1981: Szelek városa versciklus) — Versei, szl., orosz, német ford. is, prózái, kritikái, kvismert., színibírálatai, cikkei cseh és szl. ford.: *Irod. Szle* (1967-, 1972:2.sz. Áttetsző tükör optikája; 1973:4.sz. Alice, az underground múzsája; 1975:2.sz. „Nedvesen tartani a puskaport", 1975:3.sz. Kövületek az asztalon, 1975:5.sz. Feltárás helyett leltár), *Új Ifjúság* (1967-), *Hét* (1969-), *Népművelés* (1969-), *Egyszemű éjszaka (Pozsony, 1970)*, *Új Szó* (1970-), *Vasárnapi Új Szó* (1970-), *Madách Naptár* (1974-), *Tábortűz* (1976-), *Nő* (1977-), *Szabad Földm.* (1977-), *Kis Építő* (1978-), *Tapsiráré-tapsórum* (Pozsony, 1978), *Életünk, M .Nemz. Mozgó Világ, Tűzpalota* (Pozsony, 1990). — M: 1. *Crusoe-szaltók.* Versek. Pozsony, 1976. – 2. *A medve alászáll.* Versek. Uo., 1977. – 3. *Sárkányölő Jankó.* Verses mese. Uo., 1978. – 4. *Boszorkányszombat.* Versek. Uo., 1980. – 5. *Rejtett ösvény.* Csszl. m. költők 1918/1945. Összeáll. Pozsony, 1980. – 6. *Visszatekintő emlékezés az iszonyatos földrengésről.* Írta Štefan Korbeľ. Ford. Uo., 1981. – 7. *Ember/Világ rapszódia.* Két vers. Bp., 1985. – 8. *Önarckép* – nélkülem. Vál. és új versek. Uo., 1986. – 9. *Életrajz.* Versek. Uo., 1989. – 10. *Szomorú komédiák.* Írta Ľubomír Feldek. Színmű. Ford. Uo., 1990. – 11. *Légy önmagad!* Beszélgetések jógáról, kreatív, egészséges életmódról, természetgyógyászatról. Bp., 1990. – 12. *Nap és hold közt a rét.* Versek. Uo., 1991. — Szerk. 1973/80: az *Irod. Szemlét*; 1982/89: az *Életünk* külső munk. — Betűjegyei: vai; -va-; (varga i-); (-varga-); -vim-; **-sze-**

Vasárnapi Új Szó 1970.III.22. (Bábi Tibor: A fiatal költészeté a szó), 1975:23.sz. (Zalabai Zsigmond: Sokszemközt V.I.vel). – *Hét* 1976:33.sz. (Cselényi László: Költészetünk arcképcsarnoka: V.I.) – *Görömbei* 1982:396. – *Szőke* II:557., III:760. – *Kortárs m. írók kislex.* 1989:446.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

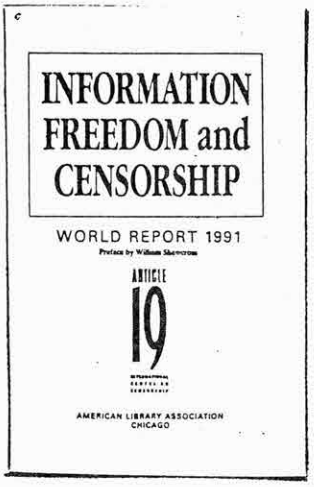

Information freedom and censorship : World report 1991 / [ed.] Article 19 International Centre on Censorship ; [ed.] American Library Association. – Chicago : ALA, 1991. – XV, 471 p.
ISBN 0-8389-2156-6

Információs szabadság a cenzúra árnyékában

A kötetet forgatva arra a sokunk számára első pillanatban talán meglepő eredményre jutunk, hogy a világ minden országában működik valamilyen cenzúra. Pedig az ember azt gondolhatná, hogy legalább a fejlett, demokratikus államokban megvalósult a teljes információszabadság. Cenzúra alatt persze nem elsősorban cenzúrahivatalok működését, a véleményeknek az államhatalom által intézményesített ellenőrzését kell érteni. Vannak ennél sokkal kifinomultabb, de léteznek sokkal drasztikusabb módszerek is. A cenzúra olyan mint a mesebeli szörny: számtalan alakban létezik, és szinte elpusztíthatatlan.

A londoni székhelyű Article 19 egy független emberjogi szervezet, amely 1986-ban azzal a céllal alakult, hogy világszerte elősegítse az információk szabad áramlását, és harcoljon a cenzúra ellen. A furcsa név az ENSZ 1948-ban született egyik alapdokumentumának, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának tizenkilencedik paragrafusára utal, amely vallja, hogy – nemzeti, kulturális, vallási, faji, ideológiai és nyelvi határokra való tekintet nélkül – minden embernek joga van saját véleményére, és hogy nézeteit bárki, bárhol, bármilyen formában közzéteheti.

A fenti alapelv jegyében született kiadvány összeállításában az Article 19 mellett számos más ismert emberjogi szervezet – köztük az Amnesty International és a Helsinki Watch – is részt vett. A könyvet az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) kiadásával párhuzamosan a nagy-britanniai könyvtáregyesület (LA) is megjelentette. A feldolgozott 77 országból 17 az európai. A Magyarországról szóló tanulmány kiemeli, hogy nálunk az ún. Kádár-korszakban nem volt hivatalos cenzúra. Ismerteti ugyanakkor az MSZMP és az úgynevezett „kézi irányítás" szerepét az előző rendszer tömegkommunikációjában. Összehasonlítva Magyarország és a kiadványban szereplő többi ország helyzetét, azt mindenesetre jólesően nyugtázhatjuk, hogy a vizsgált időszakban (1988-1990) szégyenkezésre nem volt okunk. Ellentétben a kötetben feldolgozott legtöbb országgal, az Article 19 szervezetnek nálunk nem kellett fellépnie, mert egyszerűen nem volt miért.

Az információszabadság foka és az ellene való fellépés módja szinte országonként változó. Az eszközök skálája az enyhe befolyásolástól, „szelíd meggyőzéstől" a legszélsőségesebb formákig terjed. Az egyes országokban természetesen más és más a tűréshatár a kulturális és demokratikus hagyományok, a politikai rendszerek és egyéb tényezők függvényében. A kiadvány nem ítélkezik, nem hangsúlyoz, csak adatokat, tényeket sorol fel. Igaz, néha valóban nehéz megvonni a határt a jogos és jogtalan korlátozás között. Még képzett szakemberek, így jogászok számára sem mindig könnyű eldönteni, hogy mi minősül adott esetben a személyiségi jogok megsértésének és mi a szólásszabadság gyakorlásának. Nem mindig egyértelmű, hogy mi a szabadságjogok megsértése, és mi a másik ember vagy embercsoportok érdekében történő indokolt korlátozás. Amennyire általánosan elfogadott például az, hogy tilos és büntetendő pornográf termékek kiskorúak számára való hozzáférhetővé tétele, annyira nehéz lehet más esetekben eldönteni azt, hogy mi erkölcsös és mi nem az. Európa legtöbb országában elképzelhetetlen lenne például az az eset, ami 1989-ben Mexikóban történt: egy Rod Stewart koncertet nem engedtek meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartani mondván, hogy az rossz hatással lenne az ifjúságra.

A cenzúra létét az egyes országok kormányai különböző okokkal magyarázzák. A hivatalosan hangoztatott leggyakoribb indokok között találjuk a nemzetbiztonság, a közerkölcs, a közérdek és a közrend, valamint a vallási vagy etnikai kisebbségek érdekének védelmét. A politikusoknak mindenhol a világon az a közvetlen érdekük – valljuk azonban, hogy ez csak rövidtávú érdek –, hogy a számukra kellemetlen események titokban maradjanak. Ugyanakkor, a fejlett technológiáknak – műholdas rendszerek, videók, faxok, számítógépes hálózatok stb. – is köszönhetően, ma már igen kevés dolog marad titokban. 1986-ban az Emberi Jogok Európai Bírósága egy eset kapcsán kinyilvánította, hogy a politikusoknak sokkal jobban kell tolerálniuk a tevékenységüket ért kritikát, mint a közembereknek. Az USA és Nyugat-Európa országain kívül a helyzet azonban általában fordított, és a magasrangú hivatalnokokat sokszor törvények védik a kritikától. Erre példa Algéria, India vagy Spanyolország. Ez utóbbi országban például 1987-ben János Károly király megsértéséért hat évre ítéltek egy újságírót.

A vélemény- és információszabadság jogának korlátozása direkt vagy indirekt módon, változatos módszerekkel történik. Ezek közül a legszélsőségesebbek a média munkatársai elleni fizikai bántalmazások, élet elleni merényletek, gyilkosságok. Mindez egyáltalán nem ritka jelenség. Olyannyira nem, hogy például 1989-ben hivatala gyakorlása közben az előző évinél kétszer több, összesen 53 újságíró tűnt el, vagy lett gyilkosság áldozata. Ugyanabban az évben világszerte több mint négyszáz újságírót börtönöztek be vagy bántalmaztak fizikailag.

A dokumentumok cenzúrázásának is több módszere ismert – az előcenzúrázástól az öncenzúrázásig. Számos országban – így például Kínában, Malajziában vagy Vietnámban – korlátozzák a külföldi kiadványok terjesztését. Sok helyen van forgalomban a hatalom által tiltott könyvek listája. Irakban például százezernél is több címre becsülik a betiltott műveket. De jól ismert az Angliában élő Salman Rushdie esete is, akit egy irodalmi műve miatt a korábbi iráni vallási vezető gyakorlatilag halálra ítélt, és ezért évek óta állandó életveszélyben van. A tankönyvek cenzúrázása nemcsak diktatórikus társadalmakban ismert jelenség. 1989-ben például bírósági ítélet alapján egy japán történelemkönyvből töröltették azokat a részeket, amelyek a hadseregnek több ázsiai országban történt kegyetlenkedéseiről szóltak.

Egészen más jellegű, nem feltétlenül politikai rendszerekhez kötődő korlátozások is léteznek. A média egykézben vagy egy szűk körben való birtoklása is veszélyezteti a nézetek, eszmék szabad áramlását. Az írástudatlanság és a szegénység is akadályozza az információszabadságot. A nyolcvanas évek legvégén a világ népességének közel egynegyede volt írástudatlan, és ez az arány azóta valószínűleg még nagyobb lett. További több száz millióra tehető az ún. funkcionális analfabéták, azaz olyan emberek száma, akik, bár jártak iskolába, gyakorlatilag nem tudnak sem írni-olvasni, sem számolni. Ez a jelenség nemcsak a fejletlen országok problémája. Hivatalos felmérések szerint például a Kanadában született lakosság 22 százaléka funkcionális analfabéta. Az UNESCO szerint ez az arány Franciaországban körülbelül 15%, Nagy-Britanniában pedig csaknem 10%.

A cenzúra célpontjai elsősorban a tömegkommunikációs eszközök munkatársai, valamint az írók, az emberjogi aktivisták és a politikai ellenzék tagjai. A leginkább cenzúrázott területek között találhatók a levelezés és a telefonálás, valamint a rádió- és TV-műsorok, újságcikkek, hirdetések, és a művészeti alkotások. Pakisztánban például 1987-ben egy szerkesztőt, aki lapjában közzétette Lucas Cranach Ádámot és Évát ábrázoló festményét, azzal az indokkal helyeztek vád alá, hogy a mű sérti a mohamedán ideológiát. 1989-ben az USA egyik múzeuma – attól tartva, hogy a kiállítás miatt a kormányzat csökkenti majd az állami támogatást – nem engedett közzétenni egy homoszexuális témájú Mapplethorpe képet. A közoktatás és közművelődés is cenzúrázásnak kitett terület. Számos országban a kormányzat közvetlenül beleavatkozik a könyvtárak működésébe, és politikai, erkölcsi vagy vallási alapon korlátozza a dokumentumokhoz való hozzáférést. A nyolcvanas évek végén például az FBI arra próbálta kényszeríteni az Államok könyvtárait, hogy figyeljék a könyvtárlátogatókat és jelentsék az „Amerika-ellenesnek" ítélt személyek neveit és könyvtárhasználati szokásait. (Az ALA széles körű kampányt indított a módszer ellen.)

A kötet legfontosabb üzenete talán az, hogy az információszabadság a demokrácia alapja, és hiánya vagy korlátozása veszélyezteti a többi alapvető emberi jogot is.

Kovács D. Katalin

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

1000 éves a magyarországi iskola

Az ***„1000 éves a magyarországi iskola"*** alapítvány a millennium megünneplésének előkészítése érdekében 1994-re új pályázatot hirdet az alábbi témákban:

1. A neveléstörténet nyomtatott és írott forrásainak feltárása, feldolgozása; országos és megyei iskolatörténeti adattárak szervezése, kiépítése.

2. A neveléstörténet tárgyi emlékeinek felkutatása, feldolgozása; országos jelentőségű iskolatörténeti gyűjtemények, kiállítások szakmai előkészítése, szervezése.

3. A magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak, illetve nemzetközi hatásának történeti jellegű feltárása, feldolgozása.

Pályázhatnak egyének, csoportok vagy intézmények a tervezett munka részletes ismertetésével, a költségvetés (személyi kiadások, dologi költségek), illetve támogatási igény részletes taglalásával – az erre szolgáló adatlap felhasználásával.
Előnyben részesíti az alapítvány azokat a pályázókat, akik saját erőforrásaik kiegészítéséhez kérnek segítséget, továbbá akik igazolni tudják, hogy feltárási, kutatási, feldolgozási munkájukhoz, különösen az elért eredmények megvalósításához intézményi, önkormányzati és egyéb segítséget kapnak. (Pl.: kiadás, kiállítás stb.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A pályázók kérésére a kuratórium szakmai konzultációs lehetőséget nyújt.
Kérjük azokat, akik az elmúlt években pályázatot nyertek és munkájukat folytatni kívánják, hogy eddigi eredményeik összefoglaló ismertetésével pályázatukat ismételjék meg.

A PÁLYÁZAT BENYÚJTÁSÁNAK HATÁRIDEJE:

1994. január 31.

Az alapítvány kuratóriuma 1994. június 30-ig dönt a támogatások odaítéléséről.
Az alapítvány támogatásával létrejött alkotások (kiadványok, kiállítások stb.) jogosultak az ***„1000 éves a magyarországi iskola"*** embléma megkülönböztető használatára.

A pályázattal kapcsolatos további tájékoztatást és a pályázati adatlapot az „1000 éves a magyarországi iskola" alapítvány titkárságán (*1055. Budapest, V., Honvéd u. 19. A/4.* – telefonon: 153-6000/1544, illetve telefaxon: 112-6862) lehet kérni; a pályázatot is erre a címre kell eljuttatni.

Az ***„1000 éves a magyarországi iskola"***
alapítvány kuratóriuma"

1000 éves a magyarországi iskola

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő könyvsorozata

1.

Könyvtárak és információs intézmények a demokratikus tájékoztatás szolgálatában

169 oldal 400,- Ft

címmel az **OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtára** szakirodalmi szemlét állított össze a külföldi és a magyar szakirodalom alapján. A kiadvány tárgyalja az ún. közhasznú/közérdekű/mindennapi információ szolgáltatásának elméleti kérdéseit és gyakorlati megvalósulási formáit külföldön és Magyarországon.

A bemutatott példákon kívül bőséges, annotált irodalomjegyzékben hívja fel a figyelmet további szakirodalmi forrásokra.

A kiadvány előreláthatólag 1993 végén jelenik meg.

Kérjük, megrendelését az alábbi címre küldje:

Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest
Budavári Palota F épület

Megrendeléseket telefonon is elfogadunk.

☎ 175-0686

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

93/304
SHUBERT, Steven Blake: The Oriental origins of the Alexandrian Library = Libri. 43.vol. 1993. 2.no. 142-172.p.

Az alexandriai könyvtár előképei az ókori Keleten

Könyvtártörténet -egyetemes

Az ókori közel-keleti könyvtárak kapcsolatban voltak az alexandriai könyvtárral és hatottak rá. Az alexandriai könyvtár eredetéről szóló hagyományos görög feltételezést nem vonja a szerző kétségbe, de új megvilágításban mutatja be az alexandriai könyvtár keleti előképeit, egyiptomi és mezopotámiai források alapján. Az alexandriai könyvtár nagysága és királyi alapítása hasonló Asszurbanipal könyvtáráéhoz, de az ő könyvtárának nem volt olyan jelentős szerepe az oktatásban és kutatásban. Az alexandriai könyvtár egyszerre volt könyvtári gyűjtemény, írószoba, régi szövegek szerkesztő helye, oktatási és kultikus központ, hasonlóan az „élet házának" nevezett ókori egyiptomi intézményhez. Az alexandriai könyvtár milyensége ezért nemcsak a görög előzményekkel magyarázható, hanem egy hasonló egyiptomi intézmény meglétével is, amely azonos funkciókat töltött be a bennszülött egyiptomi lakosság tekintetében, mint az alexandriai könyvtár a hellén Egyiptom görög anyanyelvű lakossága számára.

(Autoref.)

Lásd még 356

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

93/305
DIERICKX, Harold: Information policy and libraries in the European Community = Ref.Libr. 35.no. 16.vol. 1992. 5-48.p. Bibliogr.

Tájékoztatási politika és könyvtárak az Európai Közösségben

Együttműködés -nemzetközi; Tájékoztatási politika

A cikk első részében kísérlet történik az Európai Közösség (EK) információs politikájának meghatározására, megvalósulásának ismertetésére különböző (főként a Bizottsághoz kapcsolódó) programok és tevékenységek keretében. Ezt követően néhány kifejezetten a könyvtárakkal kapcsolatos tevékenységet tekint át a szerző. Megemlít néhány szélesebb körű európai kezdeményezést a könyvtárak együttműködésének támogatására (amelyek nem az EK-tól indultak el). A leíró részt személyes megjegyzések követik, majd – a függelékben – tanácsok az EK-információkhoz való hozzáféréshez.

(Autoref.)

93/306
RODRIGUEZ BOUYSSI, Juan: La documentación en las instituciones de la Comunidad Europea. Una aproximación bajo la perspectiva del Tratado de Maastricht = Rev.Esp.Doc.Cient. 16.vol. 1993. 1.no. 42-51.p.

A dokumentáció az Európai Közösség intézményeiben

Együttműködés -nemzetközi; Nemzetközi tájékoztatási rendszer

Az 1957-es Római Szerződés óta tartó európai egyesülési folyamat, mely létrehozta az Európai Közösséget és elvezetett a Maastrichti Szerződéshez, az információpolitikára és az informatika-alkalmazásra is nagy hatással van.

Elsődleges fontosságú (és legjobban megoldott) az EK jogi dokumentumaihoz való hozzáférés. A leginkább ismert és használt CELEX (Comunicatis Europae Lex) adatbázis kellő mélységben és pontossággal nyújtja a törvényszövegeket, azonban lassú (30-45 napos) az átfutási ideje, és a törvények előkészítését nem teszi nyomon követhetővé. Az első problémát az EK Hivatalos Kiadványok Irodájának ABEL (Amtsblatt Elektronisch) rendszere oldja meg, amelybe a megjelenés napján bejut az új jogszabály leírása, a teljes szöveg pedig elektronikus úton továbbítható a felhasználóhoz. Az Európa Parlament EPOQUE (European Parliament On-line Query) rendszere az EK jogalkotásának folyamatát teszi követhetővé, mivel mind a törvényjavaslatokat, mind a jogalkotási folyamatra vonatkozó egyéb dokumentumokat tartalmazza. Az immár történeti értékűvé váló INFO-92 rendszer a Közös Piac létrehozásával kapcsolatos 282 törvényjavaslat teljes fejlődéstörténetét tartalmazza, és további kiegészítő adatbázisok is említhetők még.

Mindez az informatikus számára nem kevés gondot jelent: többnyelvűség, különböző adatbázis-kezelő rendszerek és különféle tézauruszok szerinti indexelési gyakorlat jellemzi a helyzetet. Szükségesnek látszik tehát a különféle rendszerek egymáshoz közelítése.

A Maastrichti Szerződés tartalmából pedig további informatikai igények származnak: a munkaerő szabad áramlása, az egységes piac, az ezekkel járó egységes oktatás, fogyasztóvédelem, közegészségügy stb. és az európai állampolgárság, amely új állampolgári jogokat is jelent, elengedhetetlenné teszi az e jogok megismerhetőségének, hozzáférhetőségének biztosítását. A külpolitikai és biztonsági kérdések újfajta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megközelítése és rendezési módja is új információellátást igényel.

(Mohor Jenő)

93/307
SOINI, Antti: Access to information in the Nordic countries = Ref.Libr. 35.no. 16.vol. 1992. 83-94.p.

Az információhoz való hozzáférés a skandináv országokban

Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti tájékoztatási rendszer

A cikk a skandináv országok belföldi szolgáltatásaira és adatbázisaira összpontosít. Fő témája az információ hozzáférhetősége a hálózatokon keresztül. A skandináv országok hosszú idő óta hagyományosan együttműködnek. Jelenleg arra törekednek, hogy az egyes országokon belül létrejövő információkat egész Skandináviában valamennyi használó számára hozzáférhetővé tegyék, létrehozzák a „közös skandináv könyvtárat". Az ilyenfajta együttműködés előfeltételei jók: az országos rendszerek kifejlesztése folyik vagy már magas műszaki színvonalon üzemelnek is; a skandináv kutatási hálózatok egymással és a nemzetközi hálózatokkal össze vannak kapcsolva; maguk az adatok szabványos formában állnak rendelkezésre és igen jól lefedik az újabb publikációkat.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

93/308
ISOHOOKANA-ASUNMAA, Tytti: Kulttuuriministerin kirjastolinjaus = Kirjastolehti. 86.vol. 1993. 4.no. 94-95.p.

Res. angol és svéd nyelven.

A finn kulturális miniszter a könyvtárügyi fejlesztési irányelvekről

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Irányelvek -könyvtári; Könyvtárügy

A könyvtári szolgáltatások a társadalomban a leglényegesebb kulturális és tájékoztatási szolgáltatások közé tartoznak. A finn kormány legutóbbi döntése, miszerint a könyvtárak az oktatási rendszer részeinek tekintendők, és az iskolákkal azonos támogatást kell kapniuk, megerősíti a könyvtárak mint fontos szolgáltatás pozícióját. Ugyanezt tartalmazza az új könyvtári törvény, amely kimondja ezen szolgáltatások ingyenességét.

Az állam és a járások gazdasági nehézségei miatt szükségessé vált a könyvtárak kiadásainak csökkentése, az előző évben átlagosan kb. 3%-kal, idén kb. 6%-kal. Ugyanakkor a könyvtárak használata évente 10%-kal nő. A járások maguk döntik el, hogy mennyit invesztálnak a könyvtári szolgáltatásokba. Átlagosan az állam a járások könyvtári szolgáltatásait 55%-ban finanszírozza, a helyi önkormányzatok pedig a kiadások 45%-át fedezik.

A legutóbbi statisztikák szerint van legalább öt olyan város, amely saját maga egyáltalán nem finanszírozza a könyvtári szolgáltatásokat, ehelyett állami pénzalapok fedezik a könyvtár kiadásainak 90%-át. A gyakorlatban ezek a könyvtárak „állami könyvtárak". És több tucat olyan könyvtár van, amely olyannyira lecsökkentette költségvetését, hogy az állami hozzájárulás annak 80%-át fedezze.

Kétségtelen, hogy ilyen helyi hozzáállás mellett nem lehet olyan könyvtári szolgáltatást üzemeltetni, amely megfelelne a mai igényeknek. Nehezen érthető, hogy a könyvtári szolgáltatásokat miért fenyegeti komoly leépítés, amikor a használók száma meredeken nő. Uusima megyében a kölcsönzések száma tavaly 18%-kal nőtt. A könyvtárak mint fontos kommunális szolgáltatás a járási költségvetésnek csak kb. 1%-át teszik ki, ezért a helyi önkormányzatoknak alaposan meg kell gondolniuk, hogy csökkentik-e a könyvtári szolgáltatásokat. A parlament szintén észrevételezte, hogy az erőteljes csökkentés a könyvtári szolgáltatások országos hálózatát sodorja veszélybe. A könyvtáraknak anyagi forrásokra van szükségük ahhoz, hogy új dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mokat vásároljanak, és a nyitva tartási idő kedvező legyen a polgárok számára.

A közeljövőben számos állami szintű irányelv készül a könyvtári szolgáltatásokról. A kultúrpolitikai irányelvek már megjelentek. Azokban a könyvtár olyan intézményként szerepel, amely elébe ment a társadalmi változásoknak és kulturális szolgáltatásként sajátos státust vívott ki magának. A jelentés úgy véli, hogy a kultúra hosszútávú befektetés a nemzet jövője érdekében.

A kormány most is készít egy jelentést a kultúrpolitikáról, amelyet áprilisban nyújtanak be a parlamentnek. Ezenkívül az oktatási minisztérium most készíti a tájékoztatási szolgáltatások fejlesztési programját. Ez foglalkozik mind a közművelődési, mind a szakkönyvtárakkal és levéltárakkal. Ebben az évben szeretnék lezárni. Finnország része egy EK-felmérésnek is, amely visszacsatolást ad majd arra nézve, hogy a kulturális politika és a könyvtári szolgáltatások hogyan állják meg a helyüket nemzetközi szinten. Az első lépés, a nemzeti jelentések még ez évben elkészülnek.

A forgalmi adóra való áttérés is hatással lesz a könyvtári szolgáltatásokra. Jelenleg úgy tűnik, hogy a folyóiratok és hírlapok adómentesek lesznek, a könyvek 12%-os adókulcsba tartoznak majd (szemben az általános 22%-ossal). A parlament még nem döntött.

(Autoref.)

93/309

RUIZ GONZÁLEZ, Beatriz: Situación de la industria de bases de datos en Ibero-américa = Rev.Esp.Doc.Cient. 15.vol. 1992. 4.no. 398-404.p.

Az adatbázis-ipar helyzete Latin-Amerikában

Adatbázis; Adatbázis-szolgáltató vállalat

A spanyol és portugál nyelvű országokban fokozatosan növekszik az elektronikus úton elérhető információk fontosságának tudata, ezek döntéselőkészítő szerepének felismerése. Az információszerzés terén Latin-Amerika ezzel párhuzamosan válik elfogadható mértékben autonómmá, korábbi teljes függősége után. A cikk a térség adatbázis-ellátottságát tekinti át egy 1988-as latin-amerikai felmérés alapján. Ezek szerint 1983-ban 98, 1985-ben 224, 1988-ban 1033 adatbázist állított elő, illetve forgalmazott 51, 102 illetve 447 intézmény. A legtöbb adatbázist Brazília (392; 37,94%) és Spanyolország (187; 18,1%) állította elő, majd Kuba, Chile, Argentína, Kolumbia és Mexikó következik. Természettudományi és műszaki tematikájú az adatbázisok 35, gazdasági és ipari 31, társadalom- és humán tudományi 13 százaléka.

(Mohor Jenő)

93/310

DIETZE, Joachim: Die Wirkung der Bund-Länder-Arbeitsgruppe Bibliothekswesen – eine „Bilanz" aus persönlicher Sicht = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 40.vol. 1993. 2.no. 135-145.p.

A szövetségi-tartományi könyvtárügyi munkacsoport tevékenysége. „Mérleg", személyes benyomások alapján

Fejlesztési terv; Jelentés -évi, többévi [forma]

Az (egykori) NDK könyvtárügyének hozzáigazítása az NSZK-éhoz számos problémát vetett fel, ezek kidolgozására már az NDK fennállása alatt, 1990 júniusában „Könyvtárügyi szakértői csoport"-ot szerveztek, melyben a két német állam illetékes minisztériumának képviselői és könyvtári szakemberei dolgoztak együtt. Németország újraegyesítése után a szakértők tovább folytatták munkájukat és 1991-ben „Ajánlások az új szövetségi tartományok könyvtárügyének fejlesztésére" címmel foglalták össze javaslataikat. A munkacsoport 1992 végéig működött tovább, az egyes bizottságok külön anyagként fogalmazták meg véleményüket. (A cikk az ajánlások közül elsősorban az egyetemi és főiskolai könyvtárakat érintőket emeli ki.)

1. A felsőoktatási könyvtárak szervezeti kérdései. – Az egyetemek és főiskolák könyvtárai – az ajánlás szerint – fiókkönyvtáraikkal együtt tartozzanak az oktatási intézményhez, mint annak központi tudományos intézményei, (a könyvtár igazgatója legyen hivatalánál fogva tanácsadói szavazattal bíró tagja az intézmény szenátusának), és legyenek integráns részei a tartomány könyvtári rendszerének. Módszertani központjuk a Német Könyvtári Intézet (DBI), mely magába olvasztotta az NDK mindkét (közművelődési és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudományos könyvtári) központi módszertani intézetét.

2. Szakképzettségi szintek. – Az NSZK-ban és az NDK-ban különféle szakképzettségi szintek alakultak ki, a munkacsoport javaslatot tett ezek korrelációjának meghatározására. Az ajánlásokat a kultuszminiszteri konferencia elfogadta, ezzel a javaslat a szakmai besorolási szintek alapjává vált. Ezek szerint

- könyvtáros szakmunkás (NDK) = könyvtári asszisztens (NSZK)
- könyvtáros (főiskolai könyvtárosi végzettséggel, NDK) = diplomás könyvtáros (NSZK)
- informátor v. dokumentalista (NDK) = diplomás dokumentátor (NSZK)
- könyvtáros (a Humboldt egyetem könyvtártudományi szakán szerzett végzettséggel, NDK) = tudományos könyvtáros (NSZK)

A besorolási szintek meghatározása lehetővé tette, hogy 1991 augusztusától a volt NDK könyvtárosait is a közalkalmazotti bérrendszer alapján fizessék.

Az NDK régi képzési helyei közül tovább működik a sondershauseni volt szakmunkásképző mint asszisztensképző, a lipcsei volt könyvtárosképző főiskola mint az újonnan szervezett műszaki, gazdasági és kulturális főiskola része. Berlinben két egyetemi szintű képzőhely működik, a Humboldt egyetemen és a Szabadegyetemen. A munkacsoport a kettő összevonását javasolta a Humboldt egyetem keretében, a végrehajtás még késik.

3. Állományellátás, állományelhelyezés. – A munkacsoport ajánlása az ún. „bajor modell"-nek megfelelően javasolja a felsőoktatási könyvtárak számára meghatározni

- a folyamatos állománygyarapítás nagyságrendjét,
- az alapállományt (melyet 12 év alatt visszamenőleg is be kell szerezni, a folyóiratállomány kiegészítését is beleértve),
- és a taneszköz-gyűjtemény nagyságrendjét (tanulói szorzószám alapján).

A javaslatokat a munkacsoport az egyes tartományok tudományos tanácsának adta át, hozzátéve esetenként a felsőoktatási könyvtárak egyes regionális feladataiból származó többletköltség-igényét is.

4. Állományvédelem. – A politikai változások következtében számos könyvtárfenntartó intézmény megszűnt, könyvtárának állománya veszélybe került. A munkacsoport azt javasolta a kultuszminiszteri konferenciának, hogy a különösen értékes könyvállományokat helyezze védelem alá. (Különösen fontos az egykori nagy állami vállalatok szakkönyvtárainak védelme, mert ezek tudományos értéke akkor is megmarad, ha a fenntartó vállalat megszűnik vagy profilt vált.) A tartományi könyvtárak tekintsék feladatuknak a megszűnt fenntartójú könyvtárakról való gondoskodást.

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak nagy állományfejlesztése raktározási gondokat támaszt. Ezeket rövid távon, átmenetileg külső raktárak igénybevételével kell megoldani, hosszabb távon azonban biztosítani kell a szabadpolcos hozzáférhetőséget is.

5. Együttműködés, könyvtárközi kölcsönzés. – Az NSZK-ban már korábban kialakultak a több tartományt átfogó, számítógépes hálózatokra épülő együttműködési körök, az ún. „katalógusszövetségek" a könyvtárközi kölcsönzés optimalizálása céljából. A munkacsoport az új tartományoknak azt javasolja, hogy ezekhez csatlakozzanak földrajzi helyzetüknek megfelelően:

- Szászország a Déli katalógusszövetséghez,
- Türingia az Alsó-szász katalógusszövetséghez,
- Brandenburg Berlinhez,
- Mecklenburg az Északi katalógusszövetséghez.

A csatlakozás legfontosabb feltétele a számítógépes hálózatok kiépítése. Az átmeneti időben ennek funkcióját a tartományi központi katalógusok láthatják el. Sürgős feladatuk, hogy az online kapcsolattal még nem rendelkező könyvtárak új szerzeményeinek adatait felvegyék és a katalógusszövetséghez eljuttassák.

A dokumentumszállítás megjavítása érdekében a munkacsoport azt javasolja, hogy a katalógusszövetségek autós könyvszállító szolgálatát terjesszék ki a keleti tartományokra is.

A katalógusszövetségekhez való csatlakozás elősegítésére a szövetségi oktatási minisztérium 20 millió DM-et biztosított.

6. Gépesítés. – Az egyetemi és főiskolai könyvtárak számítógépesítése a „Felsőoktatási program" keretében történik és az új tartományok 19 intézményét érinti. A hard- és szoftverrel való felszerelés az előfeltétele annak, hogy az intézmények be tudjanak kapcsolódni a már kiépült könyvtárközi kölcsönzési rendszerekbe. Né-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hány könyvtárban szükséges a régi állomány (1850-ig) retrospektív adatbevitele is (Lipcse, Egyetemi könyvtár; Drezda, Tartományi könyvtár; Halle, Egyetemi és tartományi könyvtár; Weimar, Anna-Amalia könyvtár). A munkacsoport mindezeken túl arra is részletes javaslatot készített, hogy hogyan lehetne az online adatátvitelt megvalósítani a különféle helyi számítógépes rendszerek és a kialakult hálózatok között. (Ld. Bibliotheksdienst, 1992. 8.no. 1141-1157.p.)

7. Közkönyvtárak. – A közkönyvtárak működési feltételeinek biztosítása az adott helyi közösség feladata, (a körzeti feladatokat is ellátó járási könyvtárak ellátásáról a városnak és a járásnak együttesen kell gondoskodnia), egy meghatározott átmeneti időre azonban szükséges, hogy a szövetségi állami költségvetés is segítséget nyújtson. Külön ajánlások készültek a közkönyvtárak állományának megfelelő gyarapítása érdekében.

Erőteljesen hangsúlyozzák az ajánlások az iskolai könyvtárak fejlesztésének fontosságát. Az iskolásgyermekek ellátására flexibilis szervezeti formákat ajánlanak, egyebek közt a helyi közkönyvtár lehetőségeinek kihasználását.

(Katsányi Sándor)

93/311

[KUZ'MIN, Evgenij] KUZ'MIN, Evgenii: At a crossroads: Russian libraries face the future = Wilson Libr.Bull. 67.vol. 1993. 5.no. 52-58., 118.p.

Keresztútnál: az orosz könyvtárak helyzete

Könyvtárügy; Könyvtárügy története; Összehasonlító könyvtártudomány

Az Orosz Kulturális Minisztérium könyvtári osztályának vezetője, aki 1991 őszén héthetes utazást tett az Egyesült Államokban, helyzetjelentést ad az orosz könyvtárügyről.

A szovjet könyvkiadásban cenzúra, egyoldalúság és az állami ideológia érvényesült, majd a könyvtárak szintjén újabb cenzúrára került sor. A jelenlegi könyvkiadást súlyos gazdasági válság jellemzi. A tudományos és oktatási kiadók szinte teljesen megszűntek, a kommersz irodalom kiadása dominál.

A Szovjetunióban hivatalos statisztikák szerint 336 ezer könyvtár működött. Oroszországban ma 115 ezer könyvtárat tartanak nyilván. A világ legnagyobb könyvtárai és információs központjai közül legalább hét ma is Oroszországban van. A 63 regionális központi és a 15 köztársasági könyvtár egy-kétmilliós állománnyal rendelkezik.

A könyvtárak az infláció miatt csak az ötödéttizedét tudják megvásárolni a korábbi mennyiségnek. Egyre nagyobb a lemaradás a külföldi irodalom beszerzése terén. A postai és vámköltségek növekedése lehetetlenné teszi a nemzetközi cserét. A használók 60%-a elégedetlen a könyvtári gyűjteményekkel, nagy a lemorzsolódás.

Lenin és Krupszkaja könyvtári credója ma így fogalmazható meg: „Minden tudást, de ... korlátok között." A 70 év alatt megteltek a zárolt kiadványok tárai. 1989-ben, megszüntetésekor a Lenin Könyvtár e részlege közel 300 ezer könyvet, 522 ezer folyóirat-számot és két és fél millió hírlapszámot tartalmazott.

A közigazgatás és a könyvtári módszertani munka centralizációja következtében egyforma könyvtárak jöttek létre, amelyben hivatalnok-könyvtárosok tevékenykedtek. Kettős katalógusrendszer alakult ki. A Lenin Könyvtár használói katalógusa pl. 30-40%-kal kisebb volt a szolgálati katalógusnál. Kiutat a retrospektív konverzió jelenthetne, de arra nincs pénz.

A könyvtárak minden nehézség ellenére a tudósok, az értelmiség, a gondolkodó emberek kedvelt helyei voltak és azok is maradtak. 1985 és 1987 között a könyvtárakban jelentek meg az első vitacsoportok, a glasznoszty első csírái.

A társadalom közömbössé vált a könyvtárak sorsa iránt. A radikális politikai és gazdasági reformok felszínre hozzák és felerősítik a könyvtárügy fő problémáit: 1. a könyvtári és tájékoztatási ellátás jogi garanciáinak hiányát és 2. a könyvtárak bizonytalan helyzetét gazdasági és jogi szempontból.

A demokratizálódás következtében a külföldi tudósok számára végre teljesen hozzáférhetővé váltak az orosz könyvtári források. A külföldi segítségre nagy szükség van, ennek példája a Külföldi Irodalom Könyvtára, amelyben az utóbbi években öt ország nyitott kulturális központot. A német könyvtárosok egymillió ajándékkönyvet küldenek Oroszországnak, és az USA is hasonló programot készít elő.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/312
[KUZ'MIN, Evgenij] KUZMIN, Evgeny: Russische Bibliotheken in der Übergangphase vom totalitären System zur Demokratie = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 40.vol. 1993. 3.no. 245-253.p.

Az orosz könyvtárak a totalitárius rendszerről a demokráciára való áttérés időszakában

Könyvtárpolitika; Könyvtárügy

Az orosz politikai élet új fejleményei arra késztették a könyvtárakat, hogy átgondolják társadalmi szerepüket.

1991-ben – egy korábbi tendencia folytatásaként – megdöbbentően sok, mintegy 3 millió olvasót veszítettek el. Egy évvel később viszont gyökeres változás következett be: az egész országban nem volt olyan olvasóterem, amely elég nagy lett volna. Az ipari üzemek sorra zárták be kapuikat, de egyetlen könyvtár sem szűnt meg. Annak, hogy az emberek 1992-ben ismét visszatértek a könyvtárakba, több oka van:

– Az olvasás mindig népszerű volt Oroszországban, az alacsony könyvárak mindenki számára lehetővé tették a könyvvásárlást. 1992-ben azonban a nyomdaköltségek 100%-kal emelkedtek, a pénz vásárlóereje viszont csökkent.

– Új gimnáziumok, főiskolák és egyetemek jöttek létre, ahol új pedagógiai módszerekkel oktatnak. Ehhez a könyveket a hallgatók már nem tudják az egyetemi könyvtárból beszerezni, más tudományos és nyilvános főkönyvtárakhoz kell fordulniuk. (A 83 orosz regionális központ mindegyikében 2-3 millió kötetes általános tudományos könyvtár működik, ezek alkotják az orosz könyvtárügy gerincét.)

– A harmadik ok a munkanélküliség. Amikor valakinek az állása veszélyben van és szaktudását fel kell frissítenie, szakterülete irodalmát a könyvtárban találja meg.

– A negyedik okot a kiadók szűk kínálata jelenti. A 400 új kiadó a biztos profit érdekében krimiket, képregényeket és egyéb, nem túl értékes könyveket ad ki. A szakirodalom kiadása ezzel szemben egyharmadára esett vissza. Az enciklopédiák, almanachok, tankönyvek, a tudományos ismeretterjesztő könyvek, de még az irodalmi klasszikusok is szinte eltűntek a piacról. Ilyen irodalomhoz az ember leghamarabb a könyvtárban juthat hozzá.

– A kormány régi központi irodalmi ellátási rendszere megszűnt, a szabad piacgazdaságé még nem alakult ki. Sokszor a könyvkereskedők semmit sem tudnak új kiadványok létezéséről. Ezzel szemben a nagykönyvtárak még mindig kapnak új könyveket a kötelespéldány-rendelet alapján.

A Szovjetunióban 336 ezer könyvtár látta el a majdnem 300 milliós lakosságot. A 138 milliós Oroszországnak mintegy 115 ezer könyvtára van, amelyből 62 ezer a közművelődési, 41 ezer az iskolai, 3000 az egyetemi és főiskolai, 8400 a tudományos és műszaki könyvtár. Egy évvel ezelőtt mindez az Unió tulajdona volt. A Kulturális Minisztérium az utóbbi nyolc hónapban foglalkozott a központi, regionális és városi tulajdon szétválasztásával, így ezek a jól felszerelt könyvtárak most már a régiókhoz tartoznak.

A Kulturális Minisztérium irányítása alá 50 ezer könyvtár tartozik, a két nemzeti könyvtárat is beleértve (régi nevükön: az Állami Lenin Könyvtár és a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár).

A közművelődési könyvtárak egyharmadának, kb. 20 ezer könyvtárnak a működését nemrégiben még a szakszervezetek finanszírozták. A szakszervezetek anyagi eszközei erősen beszűkültek, és már nem tudják intézményeiket fenntartani, így ezek a helyi hatóságok támogatására szorulnának, amit azonban gyakran nem kapnak meg. Ezért sok szakszervezeti könyvtár a túlélésért folytatott harcot elveszíti, és fő feladata állományának megmentése marad.

Az orosz könyvtárügy kulcskérdése nem csupán a túlélés. Az elvi kérdés az, hogy a könyvtáraknak a jelenlegi állapotukban érdemes-e egyáltalán megmaradniuk. Az orosz könyvtárak összállománya 2 millárd egységet tesz ki, közöttük valóságos kincsek is fellelhetők. De ha az ember kritikusan szemléli a szovjethatalom éveiben alapított közművelődési könyvtárakat, különösen a kisebbeket, megállapíthatja: bár állományuk gazdag, állandó helyhiánnyal küzdenek és nem ismerik a tárgy szerinti állományépítést. A szellemtudományok vannak a legrosszabb helyzetben ebből a szempontból. A legtöbb orosz könyvtár állománya csak a szovjet kiadók kínálatát tükrözi, ami az ideológiai cenzúra miatt természetesen egyoldalú. Az orosz társadalomtudományi és politikai, teológiai és vallástudományi irodalom csaknem teljes mértékben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hiányzik. A hiányok pótlása öt évvel ezelőtt kezdődött, amikor az első „szabad" kiadványok megjelentek.

A külföldi irodalom, ezen belül is a tudományos folyóiratok beszerzése okozza a legnagyobb gondot. A szovjethatalom éveiben a kötelespéldány-jogú könyvtárak a külföldi kiadványoknak csak 5%-át kapták meg. A nemzetközi kiadványcsere válságos helyzetben van, holott korábban ennek révén jutottak hozzá az orosz könyvtárak szinte minden fontos tudományos monográfiához. Az orosz kiadványok száma annyira lecsökkent, hogy keveset lehet cserére felajánlani, a százszorosára emelkedett postai díjakat pedig az orosz könyvtárak nem tudják kifizetni.

Az egykori Szovjetunióban két egymással ellentétes vélemény létezik a könyvtárügy helyzetének megítélésével kapcsolatban. Az egyik szerint a totalitárius rendszer egyáltalán nem törődött a könyvtárakkal, a másik felfogás azt tartja, hogy a demokratikus és gazdasági reform többet árt a könyvtáraknak, mint a totalitárius rendszer valaha is. Természetesen mindkét szélsőséges nézet erősen leegyszerűsíti a helyzetet. A totalitárius rendszer a maga módján sokat törődött a könyvtárakkal: nem csoda, hiszen a rezsim egyik legfontosabb ideológiai támaszának tekintette őket. A könyvtárakra propagandamissziót bíztak, s ezt a munkát állandóan és szigorúan ellenőrizték. Hosszadalmas útmutatásokban közölték, mit kell gyűjteni, mit nem, hogyan kell a használói katalógust szerkeszteni, mely könyveket kell ideológiai okokból kivonni az állományból stb. Ennek a gyámkodásnak egyik példája, hogy az Állami Lenin Könyvtár használói katalógusa 30-40%-kal szegényebb, mint a hivatalos összesített katalógus. A másik példa: majdnem 300 ezer könyv, több mint félmillió folyóirat és 2 és fél millió napilap 1989 nyaráig a nyilvánosság számára nem volt hozzáférhető.

A demokratikus változások és a gazdasági reformok most először elbizonytalanították a könyvtárakat a jövőjükkel kapcsolatban. Félő, hogy a kommunista vezetőktől eltérően a demokratikus utódoknak nincsenek határozott elképzeléseik a könyvtáraknak a társadalomban betöltött politikai szerepéről. Sajnálattal kell tudomásul venni, hogy a kormány az orosz társadalom informáltságát nem tekinti elsődleges fontosságúnak. A demokratikus légkör segíti a könyvtárak fejlődését, ehhez azonban még nagyobb függetlenségre van szükség, amit a közigazgatási rendszer decentralizálása teremthet meg.

(Feimer Ágnes)

93/313

VONTORČÍK, E.: Slovenská asociácia knižníc a prestavba slovenského knihovníctva = Kn.Inf. 25.roč. 1993. 6.no. 283-286.p.

A Szlovák Könyvtári Szövetség és a szlovák könyvtárügy átalakítása

Érdekvédelem; Könyvtárügy

A „bársonyos forradalmat" követően az átmenet a szlovák könyvtárügy rendeltetésében indult meg. Nevezetesen az ideológiai–ellenőrző funkcióból megkezdődött a „menetelés" az információs–műszaki funkció ellátásának irányába.

Ezt az átmenetet a könyvtárügy konzervatívjai igyekszenek lelassítani, illetve diszkreditálni a „régi szép idők" jórészt lakkozott és felfújt adatainak felemlegetésével. A progresszió eközben – természetesen – nem tagadja a jelenlegi nehézségeket, a kulturális érdeklődés időleges megcsappanását, az állampolgárok mindennapi gondjainak növekedését, a könyvtárak működési feltételeinek rosszabbodását.

Mindenképpen új fejlesztési koncepcióra van szükség, amely sok, korábban fel sem tehető kérdésre ad majd választ (pl. nem volt-e túldimenzionált a könyvtári rendszer, nem alkalmaztak-e megengedhetetlen olvastatási módszereket stb.), de elsősorban a jövővel foglalkozik, annak meghatározásával, hogy a könyvtárak egy demokratikus társadalomban egyáltalán milyen szerepkört tölthetnek be.

A koncepció nem lehet egyetlen minisztériumi vagy Matica slovenská-beli tisztviselő műve, hanem az érdekelt könyvtárak konszenzusával kell kialakítani. A kezdeményezést a szakma joggal várja el a legjelentősebb könyvtárak igazgatóitól.

Ezt az igényt érzékelve jött létre 1992. szeptember 3-án a Szlovák Könyvtári Társulás. Az alapító könyvtárak (pozsonyi Egyetemi Könyvtár, Szlovák Műszaki Könyvtár és a turócszentmártoni Nemzeti Könyvtár) mellé 1993 márciusáig 30 további könyvtár sorakozott fel, azóta működési szabályzatot is kimunkáltak a társulás számára.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 307, 324

Együttműködés

Lásd 319, 349, 353, 364

Jogi szabályozás

93/314
Ustawa z dnia ... o bibliotekach. Projekt, wersja III-A = Bibliotekarz. 1993. 3.no. 5-10.p.

Az ... lengyel évi könyvtári törvény. Tervezet, III-A verzió

Jogszabály -könyvtárügyi

A 12 fejezetből és 30 paragrafusból álló tervezet – mint minden törvény – általános rendelkezésekkel kezdődik (a könyvtárak mint nemzeti vagyon; a törvény rendelkezéseinek megfelelő használat; hatályosság; önállóan vagy szervezeti egységként való működés). A törvény hatályának az alábbi könyvtárakra kellene kiterjednie: a) a kormányszervek, hivatalok és intézmények által fenntartott könyvtárakra; b) az önkormányzatok által fenntartott könyvtárakra (a tervezet a nálunk megszokott fenntartó kifejezés helyett a szervező kifejezést alkalmazza). Ezen felül a törvény előírásait – fenntartójuk egyetértése esetén – egyéb könyvtárakra is alkalmazni lehet.

A szokványos szervezési–szervezeti paragrafusokat követően a törvény az Országos Könyvtári–Információs Rendszerről rendelkezik, amely az ottani OMFB elnökének felügyeletébe fog tartozni. Tagjai az iménti a) pontban felsorolt könyvtárak, továbbá – fenntartójuk egyetértésével – az egyéb (akadémiai, felsőoktatási stb.) könyvtárak. Mondhatni: ez a tervezett együttes az ország szakirodalmi információs gerinc-rendszerének van elképzelve.

Egy paragrafus foglalkozik a tudományos könyvtárakkal. Közéjük a nemzeti könyvtár, a felsőoktatási és akadémiai könyvtárak fognak tartozni, valamint azok a könyvtárak, amelyeknek ezt a címet a minisztertanács ítéli majd oda. A nemzeti könyvtár is külön paragrafust kap.

Könyvtártípusként vannak meghatározva a speciális, a szak-, a nyilvános könyvtárak (ezek között a vajdaságiak, a járásiak és a helyiek egyaránt nagyon részletesen), a tárolókönyvtárak és az egyéb könyvtárak (egészségügyiek, iskolaiak).

A nemzeti könyvtár és a nyilvános könyvtárak felügyeletét a kulturális miniszter látja el.

A tervezet kimondja a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettséget, illetve az ISBN és ISSN jelzetek beszerzésének kötelezettségét is, ám a részletes szabályozást a kulturális miniszterre hagyja.

Külön felsorolást nyernek azok a „jogszabályozni valók", amelyeket a minisztertanácsnak a törvény meghozatala után kell „tető alá hoznia".

(Futala Tibor)

93/315
Zakon Rossijskoj Federacii ob informacii, informatizacii i zaŝite informacii. (Proekt. Versiâ ot 10.11.92.) = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1992. 12.no. 3-9.p.

Az Orosz Föderáció törvénye az információról, informatizációról és információ védelméről. Tervezet. 1992. nov. 11-i verzió

Jogszabály -könyvtárügyi

A tervezet általános rendelkezései – egy sor szakfogalom definícióján kívül – a hatályosságot úgy határozzák meg, hogy kiveszik belőle a tömegközléssel, a művészetekkel, a műemlékekkel, a nem dokumentált műfajokkal kapcsolatos információkat, továbbá a szerzői és a szabadalmi jogi információkat is. Kimondásra kerül a nemzetközi normatívák elsőbbsége, amennyiben az orosz normatívák ellentétben állnának velük, továbbá az, hogy a természetes és jogi személyek informálódását csak a törvény korlátozhatja.

Információkészletek, azaz könyvtárak, archívumok, adatbázisok, adatbankok stb. létesítésére lényegében minden állampolgárnak és jogi személynek joga van. Az állam szakosított szervei révén csak az államilag jelentős információk begyűjtésével, feltárásával és szétsugárzásával

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

foglalkozik, s ehhez biztosítja a megfelelő feltételeket.

Az állam tulajdonában lévő információkészletek a nemzeti vagyon részei. Mindenki számára rendelkezésre állnak, kivéve az államtitkokat tartalmazó információkat. Ezen felül lehetnek ún. bizalmas információk, amelyek hozzáférhetőségét a tulajdonos szabja meg. Az állam birtokában lévő információk nem lehetnek az állampolgárok kárára; kezelőik e tekintetben büntetőjogi felelősséggel tartoznak.

Automatizált információs rendszerrel is rendelkezhet bárki; az állam ezek korszerűségét kívánja ösztönözni. A számítógépi programok és adatbázisok készítőinek kollektívái szerzői jogvédelemben részesülnek, amennyiben terméküket az Állami Információs Nyilvántartásban regisztráltatták.

Általános jogosítvány a hazai és külföldi információs hálózatokba történő bekapcsolódás, természetesen az államtitok-információkra és az ún. bizalmas információkra vonatkozó megszorításokkal.

Az informatizációban és annak infrastruktúrájában érdekelt vállalatok a szektorsemlegesség „védőernyője" alatt működnek; az állam csak az informatizációs ipar fejlődésének kedvező körülményeiről kíván gondoskodni. Kimondásra kerül az is, hogy az információk birtokosai felelősséggel tartoznak a nyújtott információk adekvát voltáért.

Külön fejezet foglalkozik az információvédelem különféle aspektusaival (a védelem céljai; a védelemben részt vevő szervek jogai és kötelességei; a védelem jogszabályi biztosítékai; a „veszélyt okozó információk" – pl. a haditechnikaiak – különleges védelme; a certifikáció és a licencgyakorlat jogi védelme; az informálásban és informatizálásban részt vevő személyek jogi védelme; a szabálysértők szankcionálása).

Végül a tervezet az információkészletek és az informatizálás irányítási–igazgatási kérdéseivel foglalkozik, mégpedig egy sokszektorú gazdaság szükségleteiből és lehetőségeiből kiindulva. E feladatokra a Föderáció különféle vezető és ágazati szerveinek keretében kell kialakítani a megfelelő szervezeti egységeket.

(Futala Tibor)

Lásd még 386, 387

Oktatás és továbbképzés

93/316

WILSON, Tom: Professional education – the eve changing face = Libr.Assoc.Rec. 95.vol. 1993. 4.no. 224-225.p.

Változások a brit könyvtárosképzésben

Könyvtárosképzés -felsőfokú

Azok, akik három–négy évvel ezelőttnél régebben fejezték be tanulmányaikat, valószínűleg nincsenek tisztában azokkal a változásokkal, amelyek a felsőoktatásban és a könyvtár- és információtudományi képzésben végbementek.

A közpénzekből finanszírozott, azaz köz- és egyetemi könyvtárak működésére a költségvetések reálértékének az eróziója, a folyamatos technológiai innovációnak a szolgáltatásokban való megjelenése, valamint az egyre kifinomultabb szolgáltatások iránti igény volt jellemző, többek között.

Mindez rendszeres (és mostanában szemmel láthatóan folyamatos) átszervezések közepette. A felsőoktatásban ez elsősorban a könyvtárak, AV médiatárak és a számítógépes szolgálatok integrációját jelentette.

A többi könyvtárban az információs világ robbanásának tényét a személyi számítógépeknek mint a változás fő hordozóinak az elterjedésén érzékelhetjük.

Azok a képességek, amelyekre ebben a szférában szükség van, egyre inkább az információtechnológiához, a technológia és a felhasználók közötti kapcsolat kezeléséhez, mintsem a jól bevált könyvtári gyakorlathoz kapcsolódnak.

Más szóval: bár a könyvtári és az információs terület között továbbra is nagy az átfedés, a könyvtárosok és információs szakemberek mellett más, konkurens szakmák képviselői is megjelentek, ami nem mindig vált a könyvtárak hasznára. Mindez szándékosan elnagyolt, fekete–fehér elemzés, de hasonló elemzésekre épültek a felsőoktatással kapcsolatos politikai döntések is. Ezek közé a döntések közé tartozik Nagy-Britanniában az egyetemi rendszer egységesítése, azaz az egyetemek és a politechnikumok (műszaki főiskolák) közötti megkülönböz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tés megszüntetése. Mindazonáltal bizonyos fokú különbségtételt továbbra is fenn kíván tartani az oktatáspolitika e két típus között, a volt politechnikumokat inkább „alkalmazott" jellegűnek tekintve.

A változtatások a felsőoktatás költségeinek csökkentésére is irányulnak, ami óhatatlanul az erőforrások lefelé történő nivellálását jelenti. A kutatás jelentősége ugyanakkor fokozódik a pénzeszközök elosztásának megítélésében is. Az egyetemek ennek következtében egyre több olyan hallgatót vesznek fel, akinek tanulmányait nem támogatja az állam, a fokozott kutatási aktivitás pedig a publikációk számának növekedésével jár. A finanszírozási rendszer ugyanakkor aláásta az egyetemek autonómiáját.

A könyvtár- és információtudományi tanszékek, intézetek három irányból: az információs szakmák felől, végzőseik megváltozott álláspiaca oldaláról, valamint – a politikai döntések következtében – anyaintézményeik felől jövő szorításban dolgoznak. Az ezekre a kihívásokra jövő válaszok intézményenként mások és mások. Van, ahol megszűntek a könyvtári tanszékek, vagy szélesebb, több diszciplinát átfogó szervezeten belül működnek.

A tanterveket a munkaerőpiac változása, a más egyetemi szervezetekkel kötött szövetségek és a hallgatói létszámnak az oktatók megtartása érdekében való növelése befolyásolta.

Az „információs tanulmányok" szélesebb értelmű interpretálásának a tendenciája is megfigyelhető. Például, a Thames Valley Egyetemen, Ealingben a program az információ-menedzsmenten belül lehetőséget ad arra, hogy a könyvtárra, a kiadói tevékenységre és az üzleti információs technológiára koncentráljanak. A Loughborough-i Egyetemen előrehaladott fázisban van az „információs és kiadói tanulmányok" BA-fokozat előkészítése. Liverpoolban fokozódó hangsúlyt kap az információ és a számítógép, és a hallgatóknak módjuk van más tanszékekről is felvenni tárgyakat.

A legtöbb könyvtári tanszék egyre többet költ számítógépekre, ami ellentmondásban áll a csökkenő költségvetésekkel. Megváltozott az ismeretek átadásának módja is, nő a továbbképzés és a számítógéppel segített tanulás szerepe. A Sheffieldi Egyetem például Portugáliával tart fenn távoktatási programot. A továbbképzés pedig egyike azoknak a fő eszközöknek, amelyekkel az információs szakmákkal tartják a képző intézmények a kapcsolatot.

Az átszervezések folytán új kapcsolatok jöttek létre különböző tanszékek között. Így pl. a City Egyetem könyvtári tanszéke a School of Informatics része és ezen belül más tanszékekkel együttműködve kínálja az „információs rendszerek és technológiák" elnevezésű kurzusát. A Strathclyde Egyetem könyvtári tanszéke a Business School MBA (Master of Business Administration) programjához járul hozzá. A Brightoni Egyetem új, BA fokozatot tervez a média és információs tanulmányok területén, amelyet a Sussexi Egyetemmel és a Brightoni Műszaki Főiskolával közösen valósítanak meg. A North London Egyetem könyvtári tanszéke az egyetem Természettudományi, Számítástechnikai és Mérnöki Karával közösen kínál információtudományi kurzust.

Mindezek a fejlemények azt mutatják, hogy a könyvtár- és információtudomány egyre inkább felnő, és hogy más területek képviselői felismerték, hogy a könyvtárosok és információs szakemberek tudását ott is hasznosítani lehet az információ kezelése terén.

Bármilyen legyen is a változás, a könyvtári tanszékek – több–kevesebb változtatással – mag-tantárgyakként tanítják az információs források és szolgáltatások, az információ tárolása és visszakeresése, az információtechnológia és információmenedzsment tárgyaként.

(Koltay Tibor)

93/317

JENG, Ling Hwey: From cataloging to organization of information. A paradigm for the core curriculum = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 34.vol. 1993. 2.no. 113-126.p. Bibliogr.

A katalogizálástól az információszervezésig. Egy példa az alaptantervre

Ésszerűsítés; Feldolgozó munka; Információszervezés; Tanterv, óraterv

A hagyományos könyvtár- és tájékoztatástudományi tanterv az információszervezés kérdésében a katalogizálás paradigmájából indul ki, amely a könyvtári katalogizálás története során kialakult fogalmakra és elméletekre, valamint az érvényben lévő szabványok és a katalogizálási gyakorlathoz kifejlesztett rendszerek alkalmazá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sával kapcsolatos gyakorlati ismeretekre és készségekre épül. A tanterv reformjának szorgalmazói azonban azt hangsúlyozzák, hogy ezt a katalogizálási paradigmát a források és a rendszerek üzemeltetése ismeretének kell helyettesítenie, hogy a végzősöket felszereljék az információs társadalomhoz szükséges ismeretekkel és készségekkel. A hagyományos és nem hagyományos információszervezési tanterveket összehasonlítva a cikk egy olyan paradigmát javasol, amelyben az információt öt jellemzővel határozzák meg és a katalogizálást szervezési kérdésként értelmezik. E paradigma néhány következményét is számba veszi az információszervezési alaptantervre nézve.

(Autoref.)

93/318
AVRAEVA, Û.B.: Podgotovka menedžerov dlâ bibliotek = Naučn.Teh.Bibl. 1993. 1.no. 22-32.p.

Könyvtári menedzserek képzése

Vezetés; Vezetőképzés

Az Oroszországban most folyó társadalmi és politikai változások új típusú vezetőket kívánnak meg a könyvtárak élén, akiknek a menedzsment és a marketing kérdéseivel is tisztában kell lenniük. Ehhez az új helyzethez a jelenleg elavult könyvtárosképzésnek és továbbképzésnek is alkalmazkodnia kell. A frissen végzett hallgatók nem szívesen vállalnak vezetői feladatokat, alacsony a könyvtárosság társadalmi presztízse és alacsony a fizetés. A jelenlegi vezetési stílus és munkahelyi légkör már a szakmai gyakorlat idején elriasztja a hallgatókat az adott könyvtártól.

A piacgazdasági feltételek között a könyvtárak túlélését csak rátermett, hozzáértő vezető biztosíthatja. Hogyan alkalmazkodhat az új körülményekhez a könyvtárosképzés? A Kelet-Szibériai Kulturális Főiskola a régió igényeihez alkalmazkodva dolgozta ki a vezetőképzés új elveit, tantervét és tananyagát. Az új könyvtári gazdálkodási mechanizmusnak megfelelően új, fakultatív tantárgyat vezettek be „A könyvtári menedzsment és marketing alapjai" címen, míg általános, mindenki számára kötelező tárgyként megmaradt „A könyvtárügy szervezete, gazdaságtana és irányítása" c. tárgy, korszerűsített tartalommal és formában. Minden évben felülvizsgálják az előadások, gyakorlati foglalkozások és szemináriumok tematikáját és a vizsgakövetelményeket. Külön foglalkoznak az adott régió, Burjatija könyvtárügyével. A gyakorlati képzés során konkrét vezetői feladatokat kapnak a hallgatók (pl. egyhetes munkaterv készítése, munkaértekezlet tartása valamelyik fiókkönyvtárban, a munkaráfordítás kiszámítása tényadatokból), amelyet konkrét könyvtárban kell megoldaniuk.

Az egyidejű elméleti és gyakorlati képzésre a tanulmányok 4. évében kerül sor: Ulan-Ude nagy közművelődési és tudományos könyvtáraiban speciális program szerint zajlik a stúdium, mindig konkrét munkakörben. A gyakorlat végén a hallgatók is értékelik a gyakorlatot és a fogadó könyvtárat.

Bár a vezetőképzésben egyéni felkészítésre van szükség, a menedzsment és marketing tanítása egyelőre csoportos foglalkozás keretében zajlik. A hallgatók olyan feladatokat oldanak meg, amelyekben összefoglalják a könyvtárvezető, a könyvtáros iránt támasztott szakmai és személyiségbeli elvárásokat, megfogalmazzák a könyvtárosok és a vezető viszonyának vonásait. Kérdőíves tesztben válaszolják meg a vezetővel kapcsolatos elvárásokat különböző helyzetekben (pl. a vezető és a piac, a vezető és a használók, a vezető és a jogszabályok, a vezető és a beosztottak stb.), két-három variáns közül kiválasztva a megfelelőt. A marketing-oktatás keretében reklámokat készítenek, rendezvényszervezést tanulnak. A képzés végén a „Könyvtár és piac" tárgy keretében a hallgatók referátumokat, jelentéseket állítanak össze, szintetizálva a tanultakat.

(Rácz Ágnes)

Szabványok, normatívák

93/319
HENZE, Volker: Durchführbarkeitsstudie zur Verwendung von UNIMARC beim Datenaustausch zwischen Nationalen Bibliotheken der EG, Bibliographischen Diensten und dem Buchhandel auf der Grundlage von deren gegenwärtiger Rechnerausstattung. Schluss-bericht = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 40.vol. 1993. 3.no. 261-273.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megvalósíthatósági vizsgálat az UNIMARC alkalmazásáról az EK nemzeti könyvtárai, a bibliográfiai szolgáltatók és a könyvkereskedelem közötti adatcserében, jelenlegi számítógépes felszereltségük alapján. Végső jelentés

Együttműködés -nemzetközi; Formátum -gépi; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása; Könyvkereskedelem; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatási vállalkozás

1990-ben az Európai Közösségek Bizottsága szemináriumot rendezett Luxemburgban a nemzeti bibliográfiai szolgálatokról, amelyen a nemzetközi szabványosítás kérdése és az UNIMARC mint legalkalmasabb közös formátum nagy hangsúlyt kapott. Megbízták a Deutsche Bibliothekot (DB) egy vizsgálat lefolytatásával a címben jelzett témakörben. Ennek két részvizsgálatát a DB egy brit (Anthony G. Curwen) és egy holland szakemberrel (Trudi C. Noordermeer) végeztette el.

A Curwen-féle vizsgálat keretében felmérés készült 17 nemzeti könyvtár ill. országos jelentőségű könyvtár, 15 könyvtári egyesület és országos bibliográfiai intézmény, valamint 8 könyvkereskedő ill. könyvkereskedelmi egyesület bevonásával.

Megállapítást nyert, hogy az EK-ban a legkülönbözőbb számítógépes és könyvtári rendszereket alkalmazzák. Az UNIMARC 5 tagországban használatos, tőle függetlenül 12 országos formátum van forgalomban, mind MARC-változatok, kivéve a német MAB-ot. A közös adatcsere-formátum szükségességében, valamint hogy az az UNIMARC legyen, mindenki egyetértett. A konverzió csak a két angol nyelvű formátum, az UKMARC és az USMARC között problémamentes. Az országos formátumok közül csak a MAB konvertálható UNIMARC-ká. A konverziós költségek nem vagy csak pontatlanul szerepeltek a felmérésben. A legtöbb megkérdezett intézmény arra voksolt, hogy hozzanak létre a nem tagállamokra is kiterjedő adatbázis-hálózatot, amely a nemzeti könyvtárak és nemzeti bibliográfiai intézmények kurrens és retrospektív adatállományain kívül esetleg más fontos intézmények adatait is tartalmazná, UNIMARC formátumban. A már használatban lévő országos formátumokat nem váltaná fel az UNIMARC.

A könyvkereskedők körében még nem hódított teret a szabványos csereformátumok használata, potenciális előnyeit sem ismerték fel.

Noordermeer a szakirodalom, néhány interjú és egy kérdőíves felmérés segítségével egy tesztadatbázis létrehozásának technikai, módszertani és financiális kérdéseit, megvalósíthatóságát vizsgálta egy UNIMARC rekordokból álló minta alapján, továbbá igyekezett meghatározni a különböző forrásokból vett UNIMARC rekordok elemzésének kritériumait. A tesztadatbázishoz öt ország alábbi könyvtárai szolgáltatnak adatokat: Belgium – I. Albert Királyi Könyvtár, Németország – DB, Franciaország – Bibliothèque Nationale, Olaszország – Biblioteca Nazionale Centrale de Firenze, Portugália – Biblioteca Nacional. Az illető könyvtárak monográfiákra, több kötetes művekre és sorozatokra, és egyes, más országokból származó művekre vonatkozó tételeket (50, 50, 50, ill. 25-25) választanak ki nemzeti bibliográfiáikból, összesen 1125 darabot.

Az elemzés tárgya az lesz: van-e eltérés az eredeti UNIMARC rekordok és az újonnan létrehozottak között; a kiválasztott tételek előzetesen más formátumban rendelkezésre álltak-e; a tesztadatbázis szoftvere, a Mini/Micro-CDS/ISIS okoz-e problémákat a különböző országokból származó fájlok betöltése során; egymáshoz kapcsolhatók-e az azonos címek különböző forrásból származó rekordjai. – Az adatbázis létrehozásának becsült költsége 64 ezer ECU.

1991 júniusában, egy firenzei szemináriumon a következő ajánlásokat fogadták el az EK-tagállamok szakemberei a DB előterjesztése alapján:

1. A formátummal kapcsolatban: hangsúlyozták a tárgyi feltárás, az analitikus feltárás és a nem hagyományos dokumentumok kérdését. Ügyelni kell arra, hogy az UNIMARC formátum szerkezete az egyedi kérések következtében ne darabolódjon fel. Az UNIMARC-kézikönyv jelenjen meg elektronikus formában és szabadlapos kiadványként. Az IFLA állítson fel UNIMARC szakértőkből egy bizottságot.

2. A felhasználókra vonatkozóan: az IFLA legyen az UNIMARC szerzői jogának tulajdonosa. Az UNIMARC-ot terjesszék és fogadják el az EK-tagországokon kívül is. Ahol még nincs országos csereformátum, ott erőteljesen propagálják az UNIMARC-ot. Az UNIMARC-ot alkalmazzák a nemzeti bibliográfiákban, nemzetközi programokban (pl. CD-ROM-ok). A nemzeti könyvtárak legyenek az országos és az UNI-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MARC formátum közötti kétirányú konverzió felelős intézményei. Meg kell vizsgálni az egységes névformák adatbázisának létrehozását UNIMARC-formátumban, valamint a retrospektív konverzió lehetőségét eleve UNIMARC-formátumba.

A DB végső ajánlásai:

1. Az IFLA/UBCIM hozzon létre legalább egy szabványirodát az UNIMARC gondozására és szabványos használatára. Új adatstruktúrákra van szükség a mikroformák és a gépi fájlok számára. Az UNIMARC kézikönyve jelenjen meg elektronikus formában és szabadlapos kiadványként.

2. Az UNIMARC-hoz fejlesszenek ki sürgősen online interfészt.

3. Az EK és az IFLA/UBCIM az UNIMARC-ot mint szabályzatsemleges és ezért politikailag független európai csereformátumot propagálja. Az EK anyagilag támogassa a konverziós vállalkozásokat. Az IFLA/UBCIM szerkesszen segédleteket, szervezzen szemináriumokat. Legalább évente egyszer állítsák elő a CD-ROM Europeot, a tagországok kurrens bibliográfiai adataiból. (E program vezetésére a holland nemzeti könyvtár vállalkozott.) Előkészületben van egy UNIMARC mintadiszkett előállítása UNIBASE I néven, amely főként a könyvkereskedelem számára releváns tételeket tartalmaz majd és valószínűleg ingyenesen kerül forgalomba. (Ennek felelőse a portugál nemzeti könyvtár.)

4. Sajnálatos a könyvkereskedők tájékozatlansága az UNIMARC formátumról. A könyvtárak felléphetnének azzal az igénnyel, hogy a könyvet egy szolgáltatási csomag részének tekintve a kereskedők elektronikus formátumban szolgáltassák a bibliográfiai leírást is, UNIMARC formátumban. (Erre már vannak példák: Blackwell, Casalini.) A későbbiekben a kiadói jegyzékek alapját képezhetnék a könyvtárak elektronikus rendelési nyilvántartásainak. Az adatcsere szoftverének kutatásához az EK Bizottsága támogatást adhatna.

(Hegyközi Ilona)

Egyesületek, konferenciák

Lásd 313

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

93/320

IN'KOVA, L.M. – BORODIN, O.R.: RGB: Stroâ budušee, čerpat' vse cennoe iz proslogo = Sov.Bibliotekoved. 1992. 5/6.no. 3-16.p.

Az Orosz Állami Könyvtár: a jövőt építve, minden múltbeli értékből meríteni.

Nemzeti könyvtár

Az Orosz Állami Könyvtár (Russkaa gosudarstvennaa biblioteka, RGB) a volt Lenin Könyvtárból (GBL) jött létre az 1992. január 22-én kelt elnöki rendelettel. Rövid idő alatt ki kellett dolgozni az új könyvtár feladatait és funkcióit, áttekinteni az eddigi, felhasználható tapasztalatokat. A kidolgozott dokumentum még jóváhagyásra vár.

Az RGB működésének fő elvei, céljai a GBL-hez képest a társadalmi változásoktól eltekintve alapvetően nem változtak meg: az állományok megőrzése, gyarapítása, feltárása és rendelkezésre bocsátása Oroszország ma és a jövőben élő állampolgárai, illetve az egész emberiség számára. Az RGB a kormány információs központja lesz, ezzel megszűnik az egy ágazathoz való tartozása. Finanszírozása az orosz költségvetés önálló rovata lesz, a legfelsőbb fórum dönt róla.

A könyvtárban folyó tudományos munkáknak a gyakorlati kérdésekre kell összpontosítaniuk, és konkrét felhasználói igényre kell válaszolniuk. Előzetes piackutatásra és szponzorokra van szükség a kiadványok elkészítéséhez. A könyv-, könyvtár- és bibliográfiatörténeti alapkutatásoknak az RGB állományára kell támaszkodniuk. A kéziratos állományok kutatása a történeti forrá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok új hordozóra vitelével egészül ki. A művelődéstörténeti kutatásokat folytatni kell.

A könyvtár jelenleg közvetlenül az orosz kormánynak van alárendelve, de a nemzeti könyvtárakról szóló törvénytervezet szerint a Legfelsőbb Tanácshoz fog tartozni. Más országok nemzeti könyvtáraival sokszínű kapcsolatokat szeretne kiépíteni (kiadványcsere, bibliográfiai információcsere, katalógusok cseréje korszerű információhordozókon, együttműködés az IFLA-ban, ISO-ban és más nemzetközi szervezetekben, közös tudományos programok végzése stb.). A FÁK többi tagországának nemzeti könyvtáraival való együttműködés érdekében egyezmények, szerződések kötését tervezik.

Elkerülhetetlen a könyvtár rekonstrukciója, de ez sokmilliós beruházást igényel. Mindenképpen szakaszos rekonstrukciónak kell történnie, hogy a könyvtár folyamatosan tudjon működni. A végleges döntésre még nem került sor.

Vitákat vált ki Oroszországban a kulturális értékek tulajdonjoga. A könyvtár vezetősége azon a véleményen van, hogy az eredeti tulajdonosoknak nem mindig lehet visszaadni a műkincseket, védelmezni kell az állomány egységét is.

A könyvtár átszervezése elkerülhetetlen, ezt alapos előkészítésnek kell megelőznie. A Lenin Könyvtár összes dolgozóját átvették az Orosz Állami Könyvtárba, senkit sem bocsátottak el, de új szakemberekre is szükség lesz (pl. ritka nyelveket tudókra, jogászokra, marketing-szakemberekre stb.). Emelni kell a fizetéseket.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 330, 338-341, 385, 389

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 331, 343, 345-347, 359, 365, 375, 388, 392

Közművelődési könyvtárak

93/321
CZUDNOCHOWSKI-PELZ, Inga: English public libraries – revisited = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 4.no. 327-335.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

Újra az angol közművelődési könyvtárakról

Közművelődési könyvtár

Az 1980-as évek elején az angol könyvtárosok szemléletmódjában már megtörtént a „kopernikuszi fordulat": tevékenységeik középpontjába az ellátandó lakosok ügye került. Ennek köszönhetően a lakosság 58%-a beiratkozott olvasójuk lett, 30% pedig rendszeres kölcsönző. (Az NSZK könyvtárosai ez időben – bár véget nem érő vitákat folytattak a használóközpontú intézményről – még mérföldnyire jártak ettől a fordulattól.) Angliában a könyvtárosok szociális beállítódása a 80-as évek elején összefüggött a „gondoskodó társadalom" politikai eszméjének általános elfogadásával. Bár már 1982-ben is 2,5 millió munkanélkülit regisztráltak, a szociális problémák kezelésének módja egészen más volt, mint amilyenné a thatcherizmus alatt vált. A társadalom kötelességének érezte, hogy a hátrányos helyzetbe kerülő rétegeket rendszeresen tájékoztassa mindazokról a lehetőségekről, melyek helyzetük javítására szolgálhatnak. Ez a társadalmi kötelességérzet hozta létre és tette széles körben általánossá a közkönyvtárak „közösségi információs szolgálatát" (Community Information Service). Az angol könyvtárosok legfőbb feladatuknak vallották, hogy a lakosság rászoruló rétegeit tájékoztassák a túlélést elősegítő jogi és anyagi lehetőségekről.

A konzervatív hatalomátvétel után a szigorú takarékosság érdekében előtérbe került a centralizáció, a helyi hatóságok függetlensége és anyagi ereje fokozatosan csökkent, a szociálpolitika háttérbe szorult, a „gondoskodó társadalom" eszméjét a piacgazdaság princípiumai váltották fel. Ez a politikai irányváltás a közkönyvtárak beállítódását is módosította. Megtorpantak és visszafejlődtek a könyvtárak szociális jellegű kezdeményezései, pl. az időskorúak speciális ellátása. A politikai légkör hatására a könyvtárosok maguk is „jó vállalkozók" szeretnének lenni, és erre is kényszerülnek, hogy az egyre szűkebbé váló költségvetési keretek mellett is képesek legyenek a lakosságot optimálisan kiszolgálni. Egyre újabb és egyre jobb szolgáltatásokkal (pl. információk nyújtása a gazdasági élet és a közigazgatás szereplőinek) kívánják megnyerni a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társadalom „potens kétharmadát", hogy ezzel biztosítsák talponmaradásukat a jelenlegi politikai érában is. Messzetekintő politikai szemlélet és civil kurázsi kell a könyvtárosnak ahhoz, hogy szolgáltatásaival a „potens kétharmad" helyett a társadalomnak ahhoz az egyharmadához forduljon, mely az alsó szintre szorult. A könyvtárosok többsége azonban e helyett inkább jó vállalkozó akar lenni, könyvtári menedzser, s ennek fő eszközeit a permanens újraszervezésben, az igényvizsgálatokban, s a csodaszernek tartott teljesítménymérésben véli fölfedezni. A központi kérdés: „Milyen jó az ön könyvtára?". 1982 óta 154 publikáció foglalkozott a könyvtárak és információs intézmények teljesítményének kérdéseivel.

A thatcherizmus évtizedének könyvtári mérlege: bezárt fiókkönyvtárak, megkurtított állománygyarapítási és munkabér-keretek, drasztikusan csökkentett nyitva tartási idő. (1974-ben a heti hatvan órán túl nyitva tartó könyvtárak száma 226 volt, 1992-ben már csak 18.) A közösségi információs szolgálat megváltozott (gépesített, önkiszolgáló) formában él tovább. A thatcherizmus a könyvtári glóbuszon széles mezőket perzselt föl, s ugyanakkor figyelemre méltó új palántákat is életre hívott. Úgy látszik azonban, hogy túl kevés pénz és túl kevés munkaerő esetén a legjobb könyvtári menedzsment is tehetetlen. Már az a kérdés is feltehető: meddig lesz még Angliában public library? A piacgazdaság felfalja gyermekeit?

(Katsányi Sándor)

93/322

LÖNNERBLAD, Bengt: Contracting out – an alternative for public libraries? = Scand.Public Libr.Q. 26.vol. 1993. 2.no. 8-10.p.

Szerződéses üzemeltetés: új lehetőség a közművelődési könyvtárak számára?

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Vállalkozás -könyvtárban

A skandináv könyvtárak felügyeleti hatóságának kérésére felmérést készítettek az északi országok közművelődési könyvtárainak, illetve egyes szolgáltatásainak szerződéses üzemeltetéséről. Az 1992 tavaszán készült jelentés országonként mutatja be a helyi önkormányzat által más szervezetnek vagy vállalkozásnak átadott könyvtárak vagy bizonyos feladataik helyzetét.

Dániában egyetlen önkormányzat sem folytatott komoly tárgyalásokat e téren, kivéve egyes épületek karbantartását és takarítását. Mivel a könyvtárak működtetése nem nyereséges vállalkozás, nem valószínű, hogy érdeklődés mutatkozna üzemeltetésükre. A dán törvényhozás megteremtette annak lehetőségét, hogy két vagy több önkormányzat közösen tartson fenn könyvtárat, ez ugyanis lehetővé teszi anyagi forrásaik ésszerűbb felhasználását.

Finnországban a közelmúltban módosított könyvtári törvény szűk keretek között lehetővé teszi a fenntartásra vonatkozó kötelezettségek megosztását. Érdeklődés a könyvtárak privatizálására nem várható, a könyvtárak közötti szoros együttműködés a számítógépesítés vagy a mozgókönyvtárak működtetése terén eddig sem volt ismeretlen. Arra is van példa, hogy egyes könyvtári szolgáltatásokat, például katalogizálást magáncég végezzen. Tervezik továbbá a közös könyvbeszerzést, mert a nagyobb mennyiségek beszerzésekor magasabb kedvezmények érhetők el.

Norvégiában az 1985-ben kiadott könyvtári törvény meghatározza a településeken biztosítandó könyvtári szolgáltatásokat. A helyi önkormányzatokról szóló 1992. évi törvény nem tartalmaz semmilyen tiltást a könyvtárak vállalkozásként történő működtetésére vonatkozóan. A gazdasági élet viszont nem teszi vonzóvá a könyvtárakat, hiszen nyereség nem remélhető e tevékenységből. Norvégiában a könyvtárakat illeti meg a legmagasabb, azaz 20%-os kedvezmény a könyvárakból. Érthető tehát, ha az összehangolt tevékenység és a közösen fenntartott bibliobusz példájával csak ebben az országban találkozhatunk.

Svédországban kicsit eltérő a helyzet. Bár az önkormányzat teljes felelősséggel tartozik a szolgáltatásokért, törvényes akadálya nincs a könyvtárak privatizálásának. Itt valósították meg az első szerződéses üzemeltetésű könyvtárat Areban, és az önkormányzatok további szerződések létrejöttében reménykednek.

(Pappné Farkas Klára)

93/323

JOHNSON, Debra Wilcox: Breaking the cycle: the role of libraries in family literacy = RQ. 32.vol. 1993. 3.no. 318-321.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Törjük meg az ördögi kört; a könyvtárak szerepe a „családi írástudás" kialakításában

Analfabéták; Felnőttoktatás; Ifjúság nevelése olvasásra; Közművelődési könyvtár

A statisztikák tanúsága szerint az amerikaiak egyötöde nem rendelkezik a mindennapi életben nélkülözhetetlen írás, olvasás és számolás alapvető készségével. Az analfabetizmus elleni küzdelemben fontos szerepet vállalnak az amerikai könyvtárak. E téren kifejtett tevékenységük családi olvasási program néven vált ismertté. Az analfabetizmus két jellemző sajátosságából, generációk közötti, valamint ciklus voltából indultak ki. A tapasztalat azt mutatta ugyanis, hogy azon gyerekek, akiknek a szülei olvasási nehézségekkel küzdenek, nagy valószínűséggel hátrányos helyzetbe kerülnek az iskolai oktatás során. A program ezért a felnőttek oktatására helyezi a hangsúlyt. Ezt követi az egész család bekapcsolása a tanulási folyamatba.

A gyermekek fejlődése szempontjából nélkülözhetetlenek az olvasást megelőző időben a beszélgetések, az otthonukban őket körülvevő könyvek és egyéb nyomtatott anyagok, valamint a környezetükben meglévő olvasási magatartási minták. Ezek hiánya károsan befolyásolja iskolai teljesítményüket.

A felnőttek olvasástanításában, olvasásra nevelésében döntő motivációs tényező a szülők azon vágya, hogy segíteni tudjanak gyermeküknek az iskolai feladatok elvégzésében.

Ezen tények ismeretében indították el a közművelődési könyvtárak a családi olvasási programot, amely az olvasást a családi élet részévé kívánja tenni, megfelelő olvasási szokások kialakítását tűzve ki célul. Munkájuk során a könyvtárosok felhasználják a különböző korcsoportok kiszolgálása során szerzett tapasztalataikat. A program jelentős eredménynek könyveli el, hogy azon felnőttek, akik a könyvtár segítségével szerezték meg olvasási készségeiket, a továbbiakban is kötődnek a könyvtárhoz, nemcsak olvasnivalóért, hanem egyéb információs igényeik kielégítése céljából is a könyvtárosokhoz fordulnak.

A családi olvasási programokban a közművelődési könyvtáraknak célszerű együttműködni a közösség egyéb intézményeivel és szervezeteivel. Ajánlatos a könyvtárakban gondosan dokumentálni e tevékenységet, az eredmények értékelését elvégezni, mert ezek felhasználásával a program fenntartásához támogatásért lehet folyamodni.

(Pappné Farkas Klára)

93/324

SEROV, V. – BAČALDIN, B. – ZOTOVA, R. [et al.]: Lomat' – ne stroit'. 1-2. = Biblioteka. 1993. 2.no. 10-13.p., 3.no. 14-17.p.

Összetörni – nem építeni

Centralizálás

A cikk a szovjet könyvtárügyben folyt központosítás vezéralakjaitól származó „magamentség"; egy hosszú időn át visszatartott válasz a gyakorta személyeskedésig elfajuló bírálatok hosszú sorára (I. Benderskij, N. Bessonova, A. Sokolov, V. Stel'mah, U. Stolârov, G. Fonotov, V. Harlamov bírálata a nevesebbek közül). A fájó dolog az – jegyzi meg higgadt írásában a szerzői kvartett, hogy a szóban forgó szakemberek nemrég még egészen más álláspontot képviseltek a központosítás ügyében.

A bírálatokban két közös hiba fordul elő. Az egyik: fogalmi összevisszaság, mivel egészen más dolog a könyvtárügy központosítása és a könyvtári hálózat központosítása. A másik: a központosításhoz kötik a volt szovjet könyvtárügy valamennyi korábbi és korántsem elhallgatott hiányosságát, s ezzel ideológiai jópontokat kívánnak szerezni írójuknak.

A kvartett nem ért egyet egyebek mellett azokkal a bírálatokkal sem, hogy a szovjet könyvtárügy lenini koncepciója és hagyománya teljesen híján van minden eredetiségnek és invenciónak.

A két részes cikk a bírálatok hibáival kapcsolatos válaszát követően a fent felsorolt szerzők konkrét bírálatait próbálja alapos érveléssel „helyükre tenni", anélkül azonban, hogy az „elejétől–végéig" visszautasítás szándéka munkálna bennük.

Természetes óhajuk, hogy a központosított könyvtári rendszerek – amennyire csak lehet – maradjanak fenn, minthogy más alternatíva nincs a „végek" ellátására. Ez azonban számos újfajta probléma megoldását kívánja meg. Így mindenekelőtt a finanszírozás kérdéseit és az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

anyagi–műszaki bázis modernizálását kell megoldani e rendszereknél. S hogy e tekintetben valóban a legjobb megoldásokat lehessen megtalálni, szükség van a vitára továbbra is. Csak éppen nem a rombolásnak kellene e vitákban érvényesülnie, hanem az építésnek.

(Futala Tibor)

93/325

KALINOVÁ, Vlasta: Stanú sa l'udové knižnice ohrozenými kultúrnými inštitúciami? = Kn.Inf. 25.roč. 1993. 6.no. 259-262.p.

Res. angol, német és orosz nyelven.

Fenyegetett kulturális intézményekké válnak-e a közművelődési könyvtárak?

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Statisztika

Szlovákiában a települések 95,78%-ában fennmaradt a közművelődési könyvtár (a nagyobb településeken – persze – több fiók is működik).

Ennek ellenére 1990-hez képest 47 helyen szűnt meg a könyvtár; a főfoglalkozásúakkal dolgozó könyvtárak száma két év alatt 163-mal csökkent; 418 tiszteletdíjasnak nem tudtak tiszteletdíjat fizetni; 548 könyvtár (20%) két éven át egyetlen koronát sem kapott állománygyarapításra; 45 könyvtár rosszabb elhelyezési körülmények közé került.

A beiratkozott olvasók száma 685 ezerre csökkent, ami a két év előtti olvasóknak csupán 63,81%-a. A kölcsönzések száma (18 millió) pedig a két évvel korábbi számnak mindössze 54,49%-a.

A járási könyvtárak egyenetlen teljesítményt mutattak a falusi könyvtárak gondozását–segítését illetően (különösen a nyugat-szlovákiai járások könyvtárai marasztalhatók el e tekintetben). Pozitív dolog viszont, hogy az önkéntes könyvtári társulások száma az 1991. évi hatról 1992 végéig 12-re emelkedett, illetve hogy a könyvtárak támogatására egyre több szponzort lehetett megnyerni (számuk 1991-ben nyolc volt, 1992-ben pedig már 100).

Hogy a közművelődési könyvtárügy nem szenvedett el még a bemutatottaknál is nagyobb traumákat, az nem utolsósorban a járási könyvtári módszertanosok derékhadának köszönhető (4222 könyvtárlátogatás, 121 tanácskozás a fenntartókkal, 151 munkaértekezlet).

Az adatok abból a Fehér Könyvből valók, amelyet a Nemzeti Könyvtár koordinációs központja a közművelődési könyvtárak 1992. év végi helyzetéről kiadott.

(Futala Tibor)

93/326

MONTONEN, Marjatta: Viinaviikot kirjastossa = Kirjastotiede Inf. 12.vol. 1993. 1.no. 3-19.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

Tájékoztatás az alkohollal és az alkoholfogyasztással kapcsolatos kérdésekről a közművelődési könyvtárban

Kiállítás; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -egészségügyi

Egy dél-finnországi kisváros könyvtárában alkohollal kapcsolatos tájékoztató kiállítást rendeztek. Sokféle információs anyagot – könyveket, videokazettákat, folyóiratokat és brosúrákat – bocsátottak rendelkezésre. Egyaránt megtalálhatók voltak a termékinformációk és az alkoholfogyasztás következményeivel kapcsolatos témák, az alkoholizmus és a kulturált italfogyasztás irodalma. A kiállítás fogadtatásáról és a kiállított anyagok használatáról kutatást végeztek. A kiállítás hatékonyságát és a kölcsönzések tematikus megoszlására gyakorolt hatását a hosszútávú statisztikák felhasználásával vizsgálták. Finnországban a városi könyvtári hálózat kiterjedt, a könyvtárak központi helyet foglalnak el a társadalomban. Mint elfogulatlan tájékoztató központok, nagyon alkalmasak az alkohollal kapcsolatos információk terjesztésére. A kiállítást később két más településen is megrendezték.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/327
KOMZA, Małgorzata: Książka bliżej pracownika, czyli biblioteka w fabryce = Poradnik Bibl. 1993. 5.no. 4-6.p.

A munkáshoz közelebb lévő könyv, avagy könyvtár a gyárban

Üzemi közművelődési könyvtár

Lengyelországban is (nem egészen indoktalan) szokás mostanában „ragadozó kapitalizmusról" beszélni. Ez valóban egyik jellemzője minden kezdődő kapitalizmusnak. Tudni kell azonban azt is, hogy már a 19. században voltak olyan munkáltatók, akik nem sajnálták alkalmazottaiktól a szociális–kulturális szolgáltatásokat.

Így a 19. század végén Franciaországban a Clermont-Fernandban működő Michelin abroncsgyár alkalmazottainak mindenféle intézménnyel felszerelt lakónegyedet épít, köztük könyvtárat is. Ez a könyvtár mindmáig él. Legutóbb 1970-ben szabályozták működési formáját.

A könyvtári szolgálatot egyfelől a fejlett (komputerizált) központi könyvtár, másfelől két bibliobusz látja el. Ez utóbbiak a 8 gyárkapu előtt ebédidőben és a 10 lakótelepi állomáson 16 és 17 óra között várják olvasóikat. Olvasóként a dolgozó és családja szerepelhet. (Ezért van a központi könyvtárnak gyermek-, sőt óvodás szolgálata is.)

Évente a gyár munkatársainak kb. a fele iratkozik be a könyvtárba, ahol ingyenesen kölcsönözhet, illetve így használhatja a helybeni szolgáltatásokat. Legszorgalmasabb olvasók a technikusok. A mérnökök aránya alacsony az olvasótáborban (6%).

A bibliobuszok állományát a központi könyvtárából válogatják össze, ahol is arra törekszenek, hogy a bestsellertől a tájékoztató irodalomig minden beszerzésre kerüljön. A kölcsönzésekben a regény vezet (31,4%), második helyen a dokumentáris és tájékoztató irodalom áll (26,5%).

A könyvtár népszerűségét különféle rendezvények – író–olvasó találkozók, ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok – révén is növelni igyekszenek. E törekvések nem meddőek, mivel 1991 és 1992 között a kölcsönzések száma 11%-kal nőtt.

(Futala Tibor)

Lásd még 333, 335, 358, 378-379, 391

Iskolai könyvtárak

Lásd 335

Egyéb könyvtárak

93/328
ČISÁR, Milan: Vojenské osvetové knižnice v minulosti a súčasnosti = Kn.Inf. 25.roč. 1993. 5.no. 226-228.p.

A szlovák katonai közművelődési könyvtárak a múltban és a jelenben

Katonai könyvtár

„Sok volt a politika, ám az nem mindig könyvtárpolitika volt" a hadseregben működő közművelődési könyvtárak körül, aminek következtében a sok anyagi ráfordítás és a nemes munkatársi szándék is gyakorta visszájára fordult. Az állomány jelentős része „szocialista eszmeiségű" volt, az olvasószolgálat pedig politikai beállítottságú.

A „bársonyos forradalom" után már 1990-ben megtörtént a használhatatlan állomány kivonása, illetve a gyűjtőkör olyatén kibővítése, amely az új céloknak, az alapvető szabadságjogok eszményének megvalósítását célzó működésnek megfelelt.

A csehszlovák állam osztódásával járó hadseregmozgást a könyvtárak szerencsésen élték túl: a feloszlatott alakulatok könyvtárait sikerült átadni az újonnan szervezett alakulatoknak.

Igaz, a hadseregben is kevesebb pénz jut a könyvtárakra, mint korábban, mégis: azok a könyvtárak, ahol főfoglalkozású könyvtárosnők működnek, igen eredményesek maradtak. Ahol sorkatonák kezelik a könyvtárakat, rosszabb a helyzet (pl. az olvasás nem tud versenyben maradni a videózással).

A szlovák hadsereg Trencsénben székelő parancsnokságán megtalálható a könyvtárakról való gondoskodás is. Így kialakulóban van a katonai könyvtárak új funkciója, amely – mint már szó volt róla – az alapvető emberi értékek terjesztését és elmélyítését segíti majd elő a katonafiatalok körében. Az új koncepció nyitott lesz a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„civil könyvtárügy" felé is (kapcsolatok a Nemzeti Könyvtárral, részvétel a Könyvtárügyi Tanácsban stb.).

(Futala Tibor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

93/329
DVORKINA, M.A.: Bibliotečnoe i drugie vidy obsluživaniâ v sravnenii = Naučn.Teh.Bibl. 1992. 11.no. 40-46.p.

A könyvtári és másfajta szolgáltatások összevetése

Szolgáltatások

A tevékenység fajtája és eredményének formája szerint a közgazdászok elkülönítik a termelést és a nem termelő ágazatokat. Ez utóbbiak a szolgáltatások, amelyek közé a könyvtári szolgáltatás is tartozik.

A szolgáltatás során az egyik szubjektum valamilyen hasznos tevékenységet végez (a tanár magyaráz egy témát, a könyvtáros könyvet kölcsönöz, a gyógyszerész gyógyszert árusít), amellyel egy másik szubjektum (a tanuló, az olvasó, a vásárló) ugyanebben a folyamatban kielégíti valamilyen szükségletét.

A szolgáltatásban a tevékenység tárgya nem materiális dolog, hanem valamilyen igény (a vásárlóé, az olvasóé, a társadalomé), amely verbális formában fejeződik ki. A szolgáltatásoknak dialógusjellegük van, és a tevékenység során érzelmi eszközöket is alkalmaznak.

A szolgáltatási szféra a leghétköznapibb szükségleteket elégíti ki. Sajátossága, hogy a legjobb hozzáférést igyekszik biztosítani a szükségletek tárgyához (pl. a tanár jobban hozzáférhetővé teszi a tanuló számára az információt, amit egyébként a könyvekből is megszerezhetne). A hozzáférhetőség biztosítására nemcsak nagy szolgáltató központokat hoznak létre, hanem szükséges a decentralizáció is, kisebb szolgáltató helyek működtetése. Ez a könyvtári szolgáltatásokra is érvényes. A decentralizálás formái: kis helyi könyvtárak, a nagykönyvtárak fiókjai, könyvtári szolgáltató pontok, bibliobusz stb. A decentralizáció lehetőségeit kitágítja a számítógépes és a telekommunikáció, az új információhordozók használata.

A szükségletek tárgya alapján a szolgáltatások tartalmuk és formájuk szerint elkülöníthetők két típusra: anyagi (kereskedelmi, kommunális, javító szolgáltatások), illetve nem anyagi szükségletek (egészségügy, kultúra, oktatás stb.) kielégítésére irányulókra.

A kulturális intézmények gyűjtik és megőrzik az emberi értékeket, az évszázados tapasztalatokat. Az értékek, tapasztalatok átadása információs folyamat, vagyis minden kulturális intézmény információs szolgáltatásokkal foglalkozik, különbség csak az információátadás eszközeiben, a szolgáltatások formájában és a felhasználók körében van. Az iskola, a színház, a mozi, a televízió az audiovizuális kommunikáció útján terjeszti az információt, míg a könyvtár, a könyvesbolt, a könyvkamara, a levéltár dokumentumok útján (dokumentális kommunikáció).

A könyvtár a szolgáltatásait és termékeit a dokumentumokon keresztül nyújtja minden embernek. Az általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtárak az általános kulturális, a szakkönyvtárak a speciális, szakmai igényeket elégítik ki. A szakkönyvtárak és a tájékoztatási intézmények között csak az információátadás technológiájában van különbség.

A dokumentális kommunikáció egyéb intézményeinek is megvannak a maguk specifikus vonásai, amelyek a könyvtárakénál vagy tematikailag, vagy a megcélzott felhasználókat tekintve szűkebb érvényűek. A könyvtár nyújtja a legáltalánosabb szolgáltatásokat mind tematikáját, mind az olvasók körét, mind a dokumentumok fajtáit illetően. A dokumentális információ gyökerei a régi könyvtárakig nyúlnak vissza, amelyek egyben levéltárak, múzeumok is voltak. Ebben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

néhány nemzeti könyvtár (pl. az Orosz Állami Könyvtár, az amerikai Kongresszusi Könyvtár) ma is követi őket.

Kétirányú mozgás figyelhető meg, egyrészt a dokumentális információ intézményei is szakosodnak céljaik és szolgáltatásaik szerint, pl. feltűnnek az információközvetítő szervezetek, másrészt a szervezetek integrálódnak is, pl. könyvtár-kiadó-levéltár-tájékoztatási intézmény. Mindezek mellett a könyvtár megőrzi stabilitását, még ha a voluntarista döntések időnként veszteségeket is okoznak a könyvtári rendszerben.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 382

Állomány, állományalakítás

93/330
SIMON, Nicole: Chantier et politique d'acquisition de la Bibliothèque nationale = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 26-39.p. Bibliogr. 21 tétel.

Res. angol és német nyelven.

A Bibliothèque nationale új állománygyarapítási programja és politikája

Állománygyarapítás; Fejlesztési terv; Gyűjtőkör; Költségvetés; Külföldi irodalom; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtár funkciói közül a külföldi irodalom gyűjtésének teljessége 1958, az európai nemzeti könyvtárak bécsi Unesco szimpoziuma óta vita tárgya. A Bibliothèque Nationale (BN) a 19. század vége óta nem tudta folytatni enciklopedikus törekvéseit. A Bibliothèque de France felújítja ezt a tradíciót, célja a mérsékelten enciklopedikus gyűjtés. A BN új állománygyarapítási politikája két szempontot tart szem előtt: egyrészt a BN több tudományos irodalmat képes megvásárolni a hagyományos humán tudományi gyűjtőkörében, és mindez már a Bibliothèque de France új gyarapítási politikájának is részét képezi.

(Autoref.)

93/331
CUBBERLEY, Carol: Allocating the materials funds using total costs of materials = J.Acad.Librariansh. 19.vol. 1993. 1.no. 16-21.p.

Egyetemi könyvtár gyarapítási keretének elosztása a tanszékek között, a megjelenő teljes szakirodalom beszerzési költsége alapján

Egyetemi könyvtár; Gyarapítási keret

A University of Southern Mississippi könyvtára 1987/88-ra jelentős pénzügyi támogatásban részesült monográfiák vásárlására. Ennek köszönhetően a költségvetést teljes egészében folyóiratok vásárlására tudták fordítani. 1989/90-ben aztán a könyvtár egyáltalán nem tudott monográfiát vásárolni, új előfizetést indítani és felmerült az előfizetések csökkentése.

Az egyetemi könyvtár vezetője ezért bizottságot alakított a költségvetés elosztásához egy számítási módszer kidolgozására. A bizottság a szakirodalom tanulmányozása után a University of Washington módszerét adaptálta. E szerint a részlegeknek a nekik juttatott pénzösszegekből kell fedezniük a monográfiabeszerzéseket, a folyamatos megrendeléseket, a folyóirat-előfizetéseket, és minden részleg maga dönt – szakterülete függvényében – arról, hogy a pénzt hogy osztja el a monográfiák és a folyóiratok között.

Annak kiszámításánál, hogy a részlegek mekkora pénzösszeg felett diszponálnak, figyelembe vették a kínálatot és a keresletet egyaránt. Kínálatnak a szakterületenként kapható valamennyi dokumentum teljes árát tekintették. Ezt a kereskedők éves összeállításai alapján számították ki, külön a monográfiákra és a folyóiratokra. A kereslet legcélszerűbb mértékegységének az bizonyult, hogy az oktatás milyen fokozatokra irányul: pl. bachelor fokozat esetén ideálisnak az illető téma teljes dokumentumtermése egyharmadának, master fokozat esetén kétharmadának, és doktori fokozat esetén a teljes dokumentumtermésnek a beszerzését tartották. A kapott adatokat és a könyvtár Kongresszusi Könyvtári osztályozás szerint bontott gyűjtőköri szabályzatát egy táblázatkezelő szoftver segítségével dolgozták fel. Azt is meg tudták határozni, ha egy bizonyos téma iránt több részleg is érdeklődött, hogy milyen ezek egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

máshoz viszonyított aránya. Végezetül az igényelt teljes költségvetési összegből előre levonták a referenszművekre, a különgyűjteményekre, a könyvkötésre szánt összeget, majd meghatározták, hogy a fennmaradó összegből az egyes részlegek milyen százalékkal részesedjenek. Az eredeti számítási módszerhez három variációt is kidolgoztak, amelyekben figyelembe vették 1. az egyes részlegek oktatóinak, 2. hallgatóinak számát, utóbbit a képzési szintek szerint súlyozva, 3. a kölcsönzések mennyiségét. A könyvtár és az oktatók bizottsága az alapmódszer alkalmazása mellett döntött.

Az egyetemhez tartozó 12 ezer hallgató, 5 college és a 13 tárgyban kínált doktori program stb. teljes finanszírozásához ötmillió dollárra lenne szükség. A költségvetés összege ezzel szemben 1,5 millió dollár, amelyből ténylegesen 1 milliót kapnak a részlegek. A költségvetési keretet a kidolgozott számítási módszerrel igen gyorsan és egyszerűen, és úgy vélték, igazságosan – immár a teljes kiadványtermés figyelembe vételével és nem az egyes részlegeket egymáshoz viszonyítva – osztották el. Minden részleg maga dönthetett a könyvekkel és folyóiratokkal kapcsolatos kiadásai arányáról, az adott tudományág publikációs szokásai és az oktatói/hallgatói igények alapján.

A részlegeknek jutó pénzkeret felhasználását segítendő külön kezelték a folyóiratok ügyét. Jegyzékeket készítettek a lelőhelyekkel, azokat körözték, hogy a részlegek mérlegelhessék, hogy pl. többes rendelés esetén lemondanak-e egyes folyóiratokról, esetleg átvesznek-e folyóiratokat másoktól. A rendelések tervezett törléséről szóló listákat újból körözték. A szükséges pénzösszeget is feltüntető végső listát ismét megkapták a részlegek, és a kapott költségvetési keretből gazdálkodhattak.

A legnagyobb gondot az interdiszciplináris folyóiratok okozták. Kézenfekvő megoldás lett volna a közös előfizetés, de erre nem vállalkoztak a részlegek. Ehelyett közös intézményi keret létrehozása mellett döntöttek, amelyet az egyes college-ok dékánjai kezelnek. A dékánokat felhatalmazták arra is, hogy szükség esetén az egyes részlegek között a pénzösszegek 20%-ának erejéig átcsoportosítást hajtsanak végre.

Ez a megoldás voltaképpen az időnyerést tűzi ki céljául, közben folytatódnak a könyvtár gyűjtőköri és hálózati együttműködési törekvései, és a vizsgálódások, hogy a folyóirat-előfizetés helyett nem lenne-e érdemesebb online hozzáférést/dokumentumszolgáltatást biztosítani.

(Hegyközi Ilona)

93/332

CHANDEL, A.S. – WALIA, R.K.: Computer-assisted stock-verification system = Libri. 43.vol. 1993. 2.no. 108-122.p. Bibliogr.

Állományellenőrzés, számítógép segítségével

Állományellenőrzés; Ügyvitel gépesítése

Az állomány ellenőrzése problémás könyvtári művelet. Komoly hátránya, hogy a könyvtár szolgáltatásait felfüggesztik, ami hetekre, ha nem hónapokra megfosztja a használót az olvasási lehetőségektől. E hátrány kiküszöbölésére alkották meg és helyezték működésbe a dBASE III Plus szoftvert használó számítógépes állományellenőrzési rendszert, amely igen előnyösnek és gazdaságosnak bizonyult más módszerekkel szemben. Első fázisa a nyilvántartási számok és raktári jelzetek bevitele a polcokon lévő anyag alapján. Bebizonyosodott, hogy 50 ezer dokumentum adatainak bevitele könnyedén elvégezhető 200 ember/hónap alatt. Két szakképzetlen munkaerő óránként 500 dokumentumot képes regisztrálni, naponta 6 óra alatt tehát 2500 dokumentummal végeznek. Ha 40 fő (szakképzett és nem szakképzett) végzi ezt a munkát, egy 50 ezer kötetes állománnyal egyetlen nap alatt lehet végezni. A fennmaradó számítógépi input és a különböző jelentések előállítása viszont már egyáltalán nem kapcsolódik a könyvtár működéséhez, ezért tetszés szerinti időpontban elvégezhető.

(Autoref.)

Lásd még 388

Különgyűjtemények

Lásd 334

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Feldolgozó munka

93/333
BAUM, Heidemarie: Fremddatenübernahme bei EDV-Anwendungen in Öffentlichen Bibliotheken = Bibliothek. 16.vol. 1992. 3.no. 396-418.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

Külső adatok átvétele a német közművelődési könyvtárak gépesítése során

Konverzió; Közművelődési könyvtár; Letöltés

Az NSZK-ban egyre több közművelődési könyvtár áll át a számítógépes adatfeldolgozásra. Már az állományadatok bevitelénél ill. a meglévő cédulakatalógusok konverziójánál jelentősen csökkentheti a gépi adatcsere az idő- és költségráfordítást. A folyamatos bibliográfiai szolgáltatások megkönnyíthetik a könyvtár beszerzési és feldolgozó munkáját. Ehhez azonban mind a szolgáltatók, mind a használók részéről a gazdaságos adatcseréhez szükséges tartalmi, formai és számítástechnikai feltételeknek kell teljesülniük (pl. a bibliográfiai információ adatformátuma, jelkészlete, formai és tartalmi feltárása). Az NSZK bibliográfiai információs piacán számos cég szolgáltat már ill. tudna szolgáltatni letölthető adatokat a közművelődési könyvtárak számára.

(Autoref.)

93/334
BÖTTE, Gerd-J.: Neuere Konzepte der autopsiegestützten Altbestandskatalogisierung unter Einsatz der elektronischen Datenverarbeitung. Der Catalogue Automatisé des Anonymes Anciens und der Short-Title Catalogue Netherlands = Bibliothek. 16.vol. 1992. 3.no. 331-381.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven.

Újabb elképzelések a régi és ritka könyvek retrospektív számítógépes katalogizálására: a CAAA és az STCN

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Konverzió; Központi katalógus -online; Régi és ritka könyvek

Az NSZK-ban az 1980-as évek eleje óta folyik a régi állományok koordinált számítógépes feltárása a katalógusok retrospektív konverziójával. Az így előállított adatok csak arra alkalmasak, hogy a történeti tudományágak szakirodalmi ellátásának legjelentősebb hiányosságait kompenzálják. Autopszia hiányában korlátozott bibliográfiai értékkel rendelkeznek, nem pótolják megfelelően a 17-18. századi német dokumentumtermés máig hiányzó bibliográfiai számbavételét. A cikk bemutat és elemez két jelentős európai rekatalogizálási programot (CAAA, Bibliotheque Nationale, Párizs és STCN, Királyi Könyvtár, Hága), amelyek (kvázi) nemzeti bibliográfiai célokat és minőséget tűztek maguk elé. Ezzel kíván hozzászólni a szabványosítás kívánatos mértékéről (feltárási mélység, bibliográfiai pontosság, szükséges szabványok, egységes besorolási adatok fájlja, visszakeresési lehetőségek az online katalógusban) folytatott vitához.

(Autoref.)

93/335
ROLLAND-THOMAS, Paule: Étude préliminaire à l'élaboration d'un vocabulaire contrôlé en langue française pour le catalogue matière des bibliothèques publiques et scolaires = Doc.Bibl. 39.vol. 1993. 1.no. 11-18.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven.

Francia nyelvű tárgyszójegyzék kifejlesztése közkönyvtárak és iskolai könyvtárak szakkatalógusai számára

Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék

Megfelelnek-e a hagyományos francia nyelvű tárgyi feltárási segédletek a kanadai közművelődési és iskolai könyvtárak igényeinek? A kér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

désre adott nemleges választ támasztja alá a rendelkezésre álló tárgyszójegyzékek értékelése és a Services documentaires multimedia által katalogizált 100 monográfia-tétel kritikus vizsgálata. A cikk összefoglalja a szakkatalógusok fejlődését Észak-Amerikában és ajánlásokkal zárul, amelyek egy olyan szótár létrehozását szorgalmazzák, amely alkalmasabb a használói igények kielégítésére.

(Autoref.)

93/336

DANESI, Daniele: Un programma per Dewey: aspetti „informatici" della 20a edizione italiana = Boll.AIB. 33.vol. 1993. 1.no. 21-34.p.

Res. angol nyelven.

A számítástechnika alkalmazása a Dewey-féle Tizedes Osztályozás huszadik olasz kiadásának előkészítésében

Kiadvány gépi előállítása; Szoftver; Tizedes osztályozás

Az olasz könyvtárakban igen elterjedt Dewey-féle Tizedes Osztályozás (DDC) teljes kiadása iránt a hetvenes évek végétől egyre növekedett az igény. A több, mint kétezer oldalas szöveg fordítása, adaptálása, index-szerkesztése igen súlyos feladatnak bizonyult, amit csak a számítástechnika segítségével lehet megoldani. A Bliss-szakrendszer kezelését végző szoftvert, mivel az olasz környezetben kevéssé ismert Xenix operációs rendszerben fut, elvetették, és használható adatbázis-kezelő rendszert kerestek. A választás az olasz könyvtárak körében mind DOS, mind UNIX változatban terjesztett TINLIB integrált könyvtári rendszer alapját képező TINman adatbázis-kezelőre esett, melynek forgalmazója a kiadás szponzoraként ingyen adta át és telepítette a programot.

Ezen fejlesztették ki a TINddc adatbázist, mely a DDC valamennyi részét (táblázatok, mutatók, bevezető, magyarázatok stb.) tartalmazza. Az adatbevitel, a szerkesztés és az indexelés során egyaránt jól hasznosult a TINman „navigációs" képessége, azaz a rekordok és fájlok közötti bonyolult kapcsolatrendszer kialakításának és követésének lehetősége. A szerkesztés befejeztével a nyomdakész formátum előállítása következett. Ehhez C nyelven készítettek programot a szakszámok hosszának, változásainak felismerésére, majd a WordPerfect szövegszerkesztőt használták, amelybe több mint száz makrót építettek be a táblázatos formátum pontossága és a megfelelő oldalformátumok kialakítása érdekében.

A létrejött géppel olvasható olasz DDC további lehetőségeket nyújt: mindenekelőtt a következő rövidített kiadás alapjául szolgál. Lehetővé teszi – az amerikaihoz hasonló – CD-ROM kiadás megjelentetését, illetve a gépesített könyvtárak számára szakszám- és tárgyszólisták letöltését, könnyebbé teszi a változások, módosítások követését és így tovább.

(Mohor Jenő)

93/337

GÖDERT, Winfried: Facettenklassifikationen im Online-Retrieval = Bibliothek. 16.vol. 1992. 3.no. 382-395.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

A fazettás osztályozási rendszerek az online keresésben

Online információkeresés; Vetületes osztályozás

A fazettás osztályozási rendszerekkel kapcsolatban eddig túlnyomórészt a prekombinált szisztematikus katalógusokban ill. bibliográfiákban, nem pedig a posztkoordinált visszakereső rendszerekben való alkalmazás lehetőségeit vizsgálták. A cikk azt igyekszik bizonyítani, hogy bizonyos tekintetben a fazettás osztályozási rendszerek jobbak, mint az online visszakeresés más technikái. Ennek az az oka, hogy a fazettás és fogalmi elemzés kifejező jelzetrendszerrel kapcsolódik össze azért, hogy a visszakeresés során a Boole-operátorok használhatók legyenek a fazetták összekapcsolására függetlenül azok speciális hivatkozási sorrendjétől, és csonkolással hierarchikusan differenciált dokumentumhalmazokhoz lehessen jutni komplex keresőkérdések esetén. Ezt az álláspontot két példa illusztrálja: az elsőben egy kis osztályozási rendszert alkalmaznak, amelyet B. Buchanan fejlesztett ki, a másodikban a Library and Infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mation Science Abstracts osztályozási rendszerét. Végül a PRECIS példáján azt vizsgálja, hogy a szerepoperátorok milyen szintaktikai visszakeresési lehetőségeket nyújtanak.

(Autoref.)

Lásd még 317, 319, 348, 367-370

Katalógusok

93/338
BEAUDIQUEZ, Marcelle: Le chantier conversion rétrospective de la Bibliothèque nationale = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 8-19.p.

Res. angol és német nyelven.

A Bibliothèque nationale adatállományainak és katalógusainak retrospektív konverziója

Konverzió; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár

A Bibliothèque de France enciklopedikus és multimédia-katalógusa kialakításának segítésére a Bibliothèque Nationale (BN) arra vállalkozott, hogy négy év alatt konvertálja a BN-OPALE-t megelőzően meglévő katalógusai és adatállományai hatmillió tételét. A munkafolyamatot az elejétől a végéig egységesnek tervezték meg, szerződéses ütemterv szerint folyik, a BN ellenőrzésével, különböző információszolgáltatók működnek közre alvállalkozóként.

A végtermék egy részletesen ellenőrzött és korrigált mágnesszalag lesz, amelyet 1995 végén vagy 1996 elején töltenek be a Bibliothèque de France információs rendszerébe.

(Autoref.)

93/339
BOKOS, George: UNIMARC, CDS/ISIS and conversion of records in the National Library of Greece = Program. 27.vol. 1993. 2.no. 135-148.p. Bibliogr. 8 tétel.

Rekordok konverziója a görög nemzeti könyvtárban UNIMARC formátumba, a CDS/ISIS szoftverrel

Formátum -gépi; Konverzió; Nemzeti könyvtár; Szoftver

A cikk összefoglalja a LIBACT1/GR program eredményeit, amely az UNIMARC és a CDS/ISIS megvalósítását tűzte ki célul a görög nemzeti könyvtárban, valamint a könyvtár meglévő rekordjainak konvertálását UNIMARC formátumba. A cikk vázolja a CDS/ISIS-alkalmazás alapvető jellemzőit és leírja, hogy oldották meg az UNIMARC e szoftveren való megvalósításának problémáit. Ismerteti és értékeli azt a technikát, amellyel a könyvtár bibliográfiai és egységes besorolási rekordjait (egyszerű ASCII szöveges eredeti fájlokból) automatikusan UNIMARC formátumba konvertálták.

(Autoref.)

93/340
BUTCHER, Roger: Multi-lingual OPAC developments in the British Library = Program. 27.vol. 1993. 2.no. 165-171.p.

A több nyelvű online katalógus fejleményei a British Library-ban

Display; Latin betű; Nem latin betű; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

A British Library (BL) új londoni épületének (St Pancras) átadását két szakaszban kívánják megvalósítani: az első rész átadását 1994-re, az újabb hat olvasóteremmel rendelkező második rész megnyitását (St Pancras) pedig 1996-re tervezik. Az új épületben három számítógépes rendszer fog működni, a következő feladatok ellátására:

- az olvasók fogadása: az önműködő bejáratokon való belépésre szolgáló biztonsági kártyák kiadása;
- az olvasótermi online katalógusok működtetése;
- automatikus könyvkérés: az online katalógusban megtalált dokumentumok kikérése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kb. 7 millió tételt tartalmazó online katalógus öt részkatalógusból áll; ezeket UNIX számítógépeken tárolják a BL Boston Spa-beli székhelyén, s nagysebességű Megastream kommunikációs adatátvitel útján teszik hozzáférhetővé a St Pancras-i épületben. Az itteni számítógép-teremben lévő gépek egyrészt az olvasói kereséseket adminisztrálják, másrészt az említett két másik részrendszer közötti kapcsolatot biztosítják. Az olvasótermekben IBM PC-ket fognak elhelyezni, amelyek – Windows operációs rendszer alatt – az online katalógusban való olvasói keresésre szolgálnak.

Az online katalógussal szemben támasztott egyik követelmény az, hogy kb. 800 féle karaktert legyen képes kezelni. A különféle karaktereket nyolc karakterkészletbe csoportosították: 1. alapvető latin, kiegészítve egyes európai nyelvek (pl. lengyel, magyar) követelményeinek megfelelően; 2. görög; 3. alapvető és kiegészített cirill; 4. régi cirill; 5. héber; 6. fonetikus afrikai; 7. matematikai jelek; 8. speciális karekterek, pl. korrektúra-jelek, angolszász karakterek stb.

A speciális karakterek és diakritikus jelek képernyőn való megjelenítése a korszerű VGA monitoroknak köszönhetően nem okozott különösebb gondot, de két probléma megoldása mégis komoly kihívást jelentett: az ún „lebegő" diakritikus jelek (a jelek nemcsak egy betűhöz kötődnek) és a jobbról balra olvasandó szövegek, amilyen pl. a héber. Tovább bonyolítja a problémát, ha a héber szövegbe „normális", pl. angol mondatok vannak beágyazva.

Az adatbevitelre olyan billentyűzetet fejlesztettek ki, amelyen a betűk folyadékkristályos kijelzéssel jelennek meg (mint a digitális kvarcórákon), s a készletek közötti váltásra, pl.: „cirill", külön billentyűk szolgálnak.

A visszakereshetőség érdekében meg kellett oldani a speciális karaktereket tartalmazó szavak indexelését is. A megoldás lényege az, hogy az adatbevitel során a karakterek típusának megfelelő ún. „escape" kódokat alkalmaznak, amelyek jelzik, hogy az illető karakterek melyik készlethez tartoznak. Amikor a kódolt adatokat betöltik az adatbázisba, akkor speciális programrutinok betöltik a megfelelő nyelvtáblázatokat, és elvégzik az indexelést. E táblázatoknak köszönhetően a rendszer pl. „tudja", hogy a német „scharfes s"-nek az indexben „ss"-ként kell szerepelnie. Az ilyen gépi transzliterálás csak az index kedvéért történik – a szövegben meghagyják az eredeti karaktereket, hogy ne csorbítsanak a szöveg gazdagságán.

A karakterkezelésen kívül az online katalógus többnyelvű HELP funkcióját is meg kívánják oldani. Hogy pontosan milyen HELP üzenetekre lesz szükség, az a rendszer használata során fog kikristályosodni, ezért ezeket egyelőre csak angolul írják meg, s csak megszilárdulásuk után fogják lefordítani őket.

A jelenleg alkalmazott 800 karakter természetesen nem elég a világ összes nyelvéhez. Már jelenleg is dolgoznak a kínai, japán és koreai, valamint az arab karakterkészleten. Megoldandó feladat még a speciális karakterek távközlési csatornákon való közvetítése, ami lehetővé tenné a British Library online katalógusának országos és nemzetközi hálózatokhoz való csatlakozását.

(Novák István)

93/341

BOUDET, Isabelle – CLOAREC, Thierry: Projet d'enrichissement pour le catalogue de la Bibliothèque de France = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 50-52.p.

Res. angol és német nyelven.

Terv az új francia nemzeti könyvtár katalógus-szolgáltatásainak kiszélesítésére

Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

A Bibliothèque de France katalógusa a tervek szerint kimerítő teljességű, újszerű és a korábbiaknál „gazdagabb" lesz. Gigantikus adatbázissal rendelkező, különleges, enciklopedikus, multimédia katalógusként tételei kivonatokat is tartalmaznak majd a primér dokumentumokból.

Egy ezer dokumentumból álló mintán már tesztelték a kivonatkészítéssel kapcsolatos kérdéseket. 1994 végén megszervezik a feldolgozás munkamenetét és elvégzik az első gazdaságossági és műszaki értékelést. A tényleges értékelésre aztán a nyitás után kerül sor.

(Autoref.)

Lásd még 334-335, 349, 354

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információkeresés

93/342
WADE, Stephen: PAPERS: a simple object-oriented text retrieval system = Educ.Inf. 11.vol. 1993. 1.no. 3-17.p. Bibliogr. 11 tétel.

PAPERS: egy egyszerű tárgyorientált szöveges visszakereső rendszer

Egyéni dokumentáció; Letöltés; Szoftver

A PAPERS interaktív szöveges visszakereső rendszer, amelyet egyéni dokumentációhoz, mint pl. online rendszerből letöltött bibliográfiai tételek fájljának használóbarát létrehozásához, kezeléséhez és kereséséhez fejlesztettek ki. A rendszert jelenleg arra használják, hogy a Sheffieldi Egyetem informatikai tanszékén a hallgatók számára a tárgyorientált programozási technikák fontosságát demonstrálják az interaktív szoftver tervezésében. E célból a szoftvert Turbo Pascal 6 nyelven fejlesztették ki, felhasználva a nyelv tárgyorientált eszközeit a szövegalapú ablakok, menük és dialógusdobozok programozásához. A rendszer megjelenése egy grafikus használói interfészre hasonlít, ami a hagyományos programozási technikákkal nehezen elérhető. A tárgyorientáció gondolata kiterjedt arra a módszerre is, ahogy a „háttérszoftvert" megírták; ennek az a következménye, hogy a rendszer viselkedését igényeihez igazíthatja bárki, aki ismeri a Turbo Pascalban használatos tárgyorientált programozás konvencióit.

A PAPERS-ben a keresési mechanizmusok a legjobb megfelelés szerinti modellen alapulnak, nem pedig a hagyományosabb és szélesebb körben használt Boole-féle megközelítésen. E keresési mechanizmus használata azt jelenti, hogy a PAPERS interfésze igen egyszerű; a keresés elvégzéséhez a használó természetes nyelven viszi be kérdését, a rendszer erre gyorsan reagál az adatbázis dokumentumainak rangsorolásával.

(Autoref.)

93/343
ATKINSON, Ross: Networks, hypertext, and academic information services: some longer-range implications = Coll.Res.Libr. 54.vol. 1993. 3.no. 199-215.p. Bibliogr.

Milyen távlati problémákat vet fel a hiperszöveg az egyetemi tájékoztató szolgálatok számára, a számítógép-hálózatok világában?

Egyetemi könyvtár; Hiperszöveg; Hivatkozás; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás

A tulajdonképpeni hálózatok számítógépek összekapcsolását szolgáló telekommunikációs eszközök.

A hipertext azért is megérdemli a könyvtárosok figyelmét, mert felhasználásának egyik legkézenfekvőbb és leggyakrabban leírt területe a bibliográfiai hivatkozás.

A nem szekvenciális (nem lineáris) jelleget a hipertext szinte minden definíciója kiemeli. A szekvencia azonban alapvető összetevője a nyelvnek, tehát szekvenciák nélkül nem létezik írás vagy olvasás. Sokkal inkább arról van szó, hogy a hipertext lehetővé teszi az olvasónak, hogy a dokumentum egyes részeit kiemelje „eredeti" szekvenciájukból, a dokumentum szerzője által létrehozott kontextus(ok)ból, majd más kontextus(ok)ba helyezze, vagy azzal (azokkal) összekösse.

A szekvencia megváltoztatása a jelentés megváltoztatását hozza magával, amihez a hipertext az olvasónak hatalmat ad, de tudnunk kell, hogy az olvasónak egyébként is hatalmában állt, hogy korábbi szövegekkel hozza kapcsolatba az adott szöveget. A szövegek egymással való kölcsönös rokonsága és kapcsolata, az a tény, hogy minden szöveg más szövegek abszorpciója és transzformációja, vagyis az intertextualitás jelensége a XX. század második felében a filozófia és különösen az irodalomelmélet központi kérdésévé vált.

A hipertext nem szül intertextualitást, csupán megnöveli annak használhatóságát és hatását, pontosabban új szintagmatikai kontextusok könnyű létrehozását teszi lehetővé abban az értelemben, hogy megengedi, hogy bármely szöveget illetve szövegek csoportját alapvető összetevőire redukáljunk úgy, hogy ezeket az eleme-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket új szekvenciákba rendezzük, illetve állítjuk helyre.

Ez a funkció sokféleképpen hasznosítható, a leggyakrabban említett felhasználás a bibliográfiai hivatkozás kibővítése. Teljes kiépítettségű hipertext hálózatoknak két idődimenzióban kell lehetővé tenniük az olvasást: egyrészt szinkronikusan, azaz a szerző által megalkotott formában, másrészt diakronikusan, egyfajta bibliográfiai olvasással, azaz azoknak a hivatkozásoknak az útján, amelyeket az adott szöveg idéz és amelyekből az szükségszerűen összeáll. A szerző által idézett összes cikk olvasható hipertext környezetben, olyan részeik is, amelyekre a szerző specifikusan nem hivatkozott. Az idézett forrás hivatkozásainak eredetijei is elérhetők, és így tovább.

És ezek csak az explicit hivatkozások. Az olvasónak valószínűleg módja lesz arra is, hogy implicit hivatkozásokkal is éljen, azaz hivatkozások új szövedékét hozza létre, amikor olyan szövegeket keres, amelyek a hálózaton elérhető fájlokban azonos jelsorozatokat használnak hasonló környezetben. A hálózatban való keresés ilyen módon alapvetően paraméterek definiálásából és redefiniálásából áll, úgyhogy az olvasó íróvá válik, aki új kontextusok útján új szövegeket hoz létre.

A hipertextnek ez az erőssége egyúttal legnagyobb potenciális hátrányává is lehet: végtelen hajlékonysága azzal fenyeget, hogy káosszá változtatja a szöveget. A hipertextnek ezt, a torzulással szembeni védtelenségét már sokan felismerték. Így Ted Nelson, a hipertext egyik atyja, nem tartotta megengedhetőnek a befejezett, azaz a szerző által definiált hipertext további változtathatóságát. Az olvasás szintjén ugyanakkor minden megengedhető. Az olvasó kezében van az olvasás elsődleges kontrollja, amit viszont drámai mértékben megnövel a hipertext.

A szerzői kontroll csökkenése csak egy megjelenése annak a jelenségnek, amit az eredet eltűnésének nevezhetnénk. Ezt legvilágosabban az információ feltalálási helyének csökkenő fontossága illusztrálja. Az adatok átvitele olyan gyorsan történik a hálózatokon, hogy a felhasználó nem érzékeli a hozzáférés és továbbítás idejét. A hálózatokon emberek kommunikálnak, valójában azonban senki sem közvetlenül egy személlyel, hanem az általa írt szöveggel lép interakcióba. A hálózatokban megszűnnek a szövegek közötti különbségek, egyformán jelennek meg a képernyőn. A szövegeket, amellyel kapcsolatba kerül az olvasó, a hálózaton már valaki megírta vagy lemásolta. Mindegy, hogy mikor készült a szöveg, az olvasó kapcsolatban áll vele, ami arra ösztönzi, hogy minden szöveget kurrensnek és minden szerzőt kortársának tekintsen.

Jay David Bolter „Writing Space" című könyvében ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy az írás hierarchiája a nyomtatott kultúra terméke és a hipertext-hálózat teljes kiépülésével el fog tűnni. Egy újfajta dialógus alakul ki az író és az olvasó között. Ezzel a véleménnyel az szögezhető szembe, hogy a kommunikáció létrejöttéhez szükség van valamilyen előre rögzített hierarchiára, kánonokra és terminológiára. Hajlékonyság csak akkor lehetséges, ha vannak struktúrák, amelyekhez képest megengedjük a variációkat. A Bolter által vágyott dialógus ahhoz vezethet, hogy az író zsarnokságát az olvasó zsarnoksága váltja fel. Egy igazi párbeszédhez viszont az író által javasolt struktúrákhoz kell viszonyulnia az olvasónak, követve vagy elvetve azokat. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a hipertext demokratizálja az információt és hallatlanul rugalmassá teszi szövegek alkotását és manipulálását. Éppen ebben nyilvánul meg az online korszak kihívása: kontrollra és szelekcióra szükség van, de – paradox módon – a felsőoktatási információs szolgálatok dolga az, hogy az olvasónak olyan mérvű szabadságot adjanak, amelynek birtokában figyelmen kívül hagyhatja ezt a kontrollt, sőt bizonyos körülmények között erre kifejezetten késztetniük kell az olvasót.

A mai formális kommunikáció eltűnése nem szükségszerű, bár a tudományos kommunikáció átalakulhat olyan informális véleménycserévé, mint amilyent a hálózatokon a levelező vitacsoportokban látunk. A hálózat homogenitása és neutralitása csökkenti a formális és informális kommunikáció közötti különbségeket, de a kontroll és a szekvencia fenntartásának érdekében szükség lesz valamilyen megkülönböztetésükre. Lesznek írások, amelyeket a terület szakértői (a szerkesztők) ajánlanak. Lesznek adatbázisok, vagy adatbázis-részek, amelyekben a szerzőjük által befejezettnek, a szakértők, lektorok által megfelelő színvonalúnak nyilvánított publikációkat találjuk. Az adott szakterületen dolgozó szakember ezeket fogja elsőnek megnézni. Ennek a folyamatnak az a kockázata, hogy a formális publikálás túlzott központosításához vezethet. Ha nincsenek egyedi folyóiratok, ha csak a for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mális (publikációs) és az informális (vita-) csatorna áll rendelkezésünkre, és csak az adatbázisok tematikus fájljai kereshetők, ezek szerkesztőit szinte diktátori hatalommal ruházzuk fel. Ez a nyomtatott környezetben elkerülhető azzal, hogy a magfolyóiratok mellett továbbiakat is kiadnak. Ha valami ehhez hasonló nem történik meg a hálózatban, bekövetkezhet, hogy nem lesz helye az új, vagy népszerűtlen nézetek publikálásának.

A hipertext mindenesetre megengedi majd, hogy az igazán jelentős „periferiális" publikációk hivatkozások útján kapcsolódjanak a magpublikációkhoz.

Az online eszmecserék archiválása kísértésének általában ellent kell állnunk, hiszen minden emberi megnyilatkozás válogatás nélküli megőrzése egyaránt értelmetlen a nyomtatott környezetben és a kifejlett hálózat körülményei között. Ezt a kérdést hasonlóan kell kezelnünk, mint a kéziratok megőrzésének problémáját. A megfelelő kritériumok szerinti válogatás nem a könyvtárosok, hanem az irattárosok dolga és ennek a hálózatban is így kell lennie.

A hálózat teljes kiépítettsége esetén megszűnik a monográfiák és a folyóiratcikkek dichotómiája, mindenekelőtt azért, mert az online publikáció nem igényli a periodikus jelleget, hiszen bármi publikálható abban a pillanatban, hogy elfogadták, publikálásra méltónak nyilvánították. Ugyanakkor az információs szolgálatok feladata, hogy a monográfiák és a folyóiratcikkek speciális előnyei beépüljenek az online környezetbe is. Ennek egyik módszere lehet a tudományos publikációk rétegzett felépítése. A legfelső réteg tartalmazhatna valamilyen bővített referátumot és a visszakereséshez szükséges eszközöket. Ez a réteg aztán össze lenne kötve a következővel és így tovább. Az indexelésnek, vagy más visszakeresési eszköznek az írás részévé kell válnia, amiben az egyetemi információs szolgálatoknak kell segíteniük az írót.

Az egyes rétegek egyre több részlettel szolgálnának. A monográfiaként megjelenő munkák több réteget tartalmaznának, mint a folyóiratcikkeknek megfelelők. A rétegeket bizonyos fokig szabványosítani kellene, hogy az olvasó – ismereteinek és igényeinek függvényében – eldönthesse, melyik réteghez nyúl először. Ez a dokumentumstruktúra valamennyit visszaadna az író elveszett kontrolljából és tekintélyéből, mivel megengedné, hogy a szerző különböző fontosságot rendeljen a szöveg különböző részeihez.

Ebben a struktúrában háromdimenziós az olvasás: lineáris (egy–egy rétegen belül); hierarchikus (a rétegek között mozogva) és referenciális (a más szövegekhez kapcsolódó explicit és implicit hivatkozások dimenziójában). Az oktatók feladata, hogy ezekben a szövegekben az intertextuális kapcsolatok között vezessék a diákokat, biztosítva, hogy ne tévesszék szem elől a szabványos és a kanonikus kapcsolatokat, megtanítva őket ugyanakkor arra is, hogy ezeken túl is kiépíthetnek kapcsolatokat.

Az ilyen típusú írást persze meg kell tanulnia az írónak is. Nemcsak idézni kell tudnia, de úgy kell kalauzolnia olvasóját az idézett művekben (pl. a mű másolatának segítségével), hogy az képes legyen kikövetkeztetni, milyennek tekintette és mennyire alkalmazta az adott forrást a szerző. Ugyanakkor az olvasónak ezen a téren is módot kell nyújtani eltérő szekvenciák kiválasztására.

Az online korszakban az írót legalábbis az olvasóval egyenrangú szolgáltatásra méltó ügyfélként kell kezelni. Az információs szolgálatok központi feladata lesz annak biztosítása, hogy az információt olyan formában és olyan szabványos módon bocsássák rendelkezésre létrehozói, hogy gyorsan és jól hasznosíthatóan legyen hozzáférhető.

Valószínűtlen, hogy a tudományos publikálás területén a kereskedelmi kiadói ipar a mai uralkodó jellegét megtartsa. Az online korszakban ez gazdaságilag elfogadhatatlan és technikailag szükségtelen. Ezt a feladatot az egyetemeknek kell átvenniük. Biztosítaniuk kell, hogy a szakértői véleményezés megtörténjék, a szerkesztőbizottságok működjenek. A hálózatok elérésének ingyenesnek kell lennie az egyetemi polgárok számára és nem kereskedelmi célra. A szerzői jogokat az ott dolgozó oktatók tekintetében az egyetemeknek kell megkapniuk. Helyet kell ugyanakkor adni a magpublikációkon kívül eső publikációk infrastruktúrájának is.

(Koltay Tibor)

93/344

[GILÂREVSKIJ] GILYAREVSKII, R.S. – SUBBOTIN, M.M.: Russian experience in hypertext automatic compiling of coherent texts = J.Am.Soc.Inf.Sci. 44.vol. 1993. 4.no. 185-193.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Orosz tapasztalatok a hiperszöveg terén; koherens szövegek automatikus kompilációja

Gépi információkeresés; Hiperszöveg

Az orosz hiperszöveg-kutatás az algoritmikus navigáció kérdésére összpontosít. A navigáció szabályai a gráfelmélet alapján kialakított hiperszöveg-csomópontok jellemzőin alapulnak. A navigáció nyomvonala felfogható nem-formális érvelésként vagy összefüggő szövegként. A hiperszöveges rendszerek létrehozásánál speciális logikai és strukturális elemzési problémák merülnek fel, amelyeket először orosz kutatók vizsgáltak. A cikk ismerteti a következő orosz hiperszöveges rendszereket: HYPERLOG, HYPERNET, BAHYS, SEMPRO.

(Autoref.)

Lásd még 337, 354, 376

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

93/345
ALLEN, Frank R. – SMITH, Rita H.: A survey of telephone inquiries: case study and operational impact in an academic library reference department = RQ. 32.vol. 1993. 3.no. 382-391.p. Bibliogr.

Hogyan védekezhet az egyetemi könyvtár referenszrészlege a telefonon érkező ál-referenszkérdések tömege ellen?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Referensz; Telefon

A harmincezres „lélekszámú" Tennessee Egyetem központi könyvtárában megvizsgálták a referenszrészleghez befutó telefonhívásokat. Az eredmények szerint a hívásoknak mindössze 33,5%-a volt valódi referenszkérdés, a többi átadandó más részlegnek (17,8%), személyes (12,6%), a könyvtári nyitva tartásra vagy egyéb könyvtári tudnivalóra vonatkozó (11,4% ill. 6,3%) egyszerű „megvan-e" (7,6%) és néhány egyéb, köztük általában az egyetemre vagy a campusra vonatkozó hívás, kérdés volt. Az összes hívás közel negyed–negyed része esett hétköznap délelőttre és délutánra, majd a hétvégi délután, délelőtt, este és a hétköznap este következik. A referenszhívások megoszlása kissé más: 37, 36, 34% fut be hétköznap délelőtt, délután, este, míg hétvégén fordított a sorrend (19, 18, 15%). A referenszhívások közel 10%-át a könyvtárosok, 11%-át a könyvtári asszisztensek és 28%-át a könyvtárban kisegítő diákok nem egyedül válaszolták meg. A nem referensz kérdések közel 95%-át a diákok egyedül is meg tudták válaszolni.

A vizsgálat másik részét a matematikai módszerekkel való elemzés képezte. A tapasztalati és matematikai elemzések minden eredményét figyelembe véve tanulságok és ajánlások születtek: Meg kell változtatni a telefonkönyvekben szereplő „könyvtári tájékoztatás" részt: legyen egy szám az általános tájékoztatás céljára, a házi telefonkönyvekben pedig szerepeljenek külön a referenszrészleg mellékszámai; a tájékoztató vonalra befutó referenszhívásokat át kell kapcsolni. Háromról kettőre kell csökkenteni a referenszrészleg vonalainak számát: így a személyesen érdeklődőket kevésbé szakítja meg a telefon, ugyanakkor csúcsidőben is csak a hívók 11%-a kap foglalt jelzést. A gyakorlottabb kisegítő diákok nagyobb számban alkalmazhatók az esti és hétvégi telefonszolgálatban.

(Mohor Jenő)

93/346
BRISTOW, Ann: Academic reference service over electronic mail = Coll.Res.Libr.News. 53.vol. 1992. 10.no. 631-632, 637.p.

Tájékoztató szolgáltatás a felsőoktatásban az elektronikus posta révén

Elektronikus posta; Felsőoktatási könyvtár; Tájékoztató munka

Az Indiana Egyetemen, Bloomingtonban, 1987 óta, egy komplex elektronikus szolgáltatás keretében kínálják az elektronikus posta útján elérhető tájékoztató szolgálatot, amelynek kihasználtsága nem volt jelentős, de nagyobb annál, mint amit néhány más egyetemi könyvtár tapasztalt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tanév egy viszonylag nyugodalmasabb időszakában, 1991. májusa és júliusa között az egyetem tájékoztatóit 51 olvasó, 330 kérdéssel kereste meg elektronikus posta útján. Huszonegy volt közülük oktató, 15 hallgató (egy alsóéves) és 15 egyetemi dolgozó. Egy felsőéves hallgató az egyetem elhagyása után, új lakhelyéről is tett fel kérdéseket.

A könyvtár, a felhasználók jobb azonosítása érdekében rövid felmérést készített (természetesen elektronikus posta útján). A következő kérdésekre kértek választ:

1. Nagy gyakorisággal és mennyiségben vagy csak alkalomszerűen használ-e számítógépet (ideértve az elektronikus postát)?
2. Szokott-e személyesen vagy telefonon tájékoztatást kérni?
3. Ha igen, melyik formát tartja a legcélszerűbbnek?
4. Hogyan módosítható esetleg ez az elektronikus tájékoztatási forma?

A felmérés első tanulsága az volt, hogy az elektronikus posta a szokványostól eltérő viselkedést is hoz magával: a megkérdezettek 80%-a válaszolt a kérdésekre, 60% 24 órán belül. Ez egyúttal válasz volt az első kérdésre is: a legtöbben (ha nem is mindenki) gyakori számítógéphasználónak tekintették magukat.

A második és harmadik kérdésre adott válaszokból nehezebb volt általánosítani. Sokan használták a tájékoztatás mindhárom csatornáját, de legkevésbé a telefonos információkérést kedvelték, csak végszükség esetén tartották alkalmasnak. Sokan zavarónak érezték azt, amikor a személyes információkérést a telefon csöngése szakítja meg. Sokan fontosnak tartották viszont a személyes kapcsolatban a komplex kérdések pontosításának lehetőségét.

A negyedik kérdésre főként dicséretek és néhány módosítási javaslat érkezett.

A könyvtárosok gyakran aggódnak amiatt, hogy az elektronikus kommunikáció elszigetelődést és névtelenséget hoz magával. Ez a felmérés azonban megerősítette azt a tapasztalatot, hogy minden elektronikus postai cím mögött egy–egy személyiség áll, és hogy a legtöbben igen udvariasak.

A szolgáltatás eddigi gyakorlata és a felmérés alapján a következő tanácsok adhatók a hasonló vállalkozásba fogó könyvtárak számára:

1. Célszerű, ha az elektronikus posta útján biztosított tájékoztatás egy nagyobb, elektronikus hálózati szolgáltatás (pl. egyetemi információs rendszer, online katalógus) része. Nem elég hatékony ugyanis, ha a szolgáltatást pl. a nyomtatott egyetemi újságban hirdetjük meg.
2. Ezt a szolgáltatást olyanok fogják használni, akik egész tevékenységükbe integrálták a számítógép használatát.
3. A szolgáltatást a lehető legrészletesebben kell leírni a felhasználók számára.
4. A leírásban szerepelnie kell annak is, milyen kérdésekre kaphatnak választ az olvasók, mi is a tájékoztató (referensz) szolgálat.
5. Le kell írni, milyen gyakran nézik meg a postát.
6. A postát rendszeresen meg kell nézni és ellenőrizni kell a válaszok elküldését. Az elektronikus posta útján kapott kérdések az adott témát legjobban ismerő tájékoztató könyvtároshoz kerülhetnek, nem pedig az éppen ügyeletben levőhöz.
7. Meg kell jelölni a válaszok forrását. (Itt a kollégák ellenőrizhetik a válaszokat.) Legcélszerűbb egyébként a legjobb nevű, legmegbízhatóbb forrást alapul venni.
8. Ez a szolgáltatás ösztönözni fogja más szolgáltatások, így a dokumentumszolgáltatás, adatbázisok stb. fokozottabb igénybevételét is.

(Koltay Tibor)

93/347

MÜLLER-SCHÜSSLER, Ursula – DELIN, Peter: Elektronische Informationsmittel für Öffentliche Bibliotheken. Teil 1 – fächerübergreifende Datenbanken = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 5.no. 480-496.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Elektronikus tájékoztatási eszközök a közművelődési könyvtárak számára. 1. rész: általános adatbázisok

Állománygyarapítási tanácsadó; CD-ROM; Közművelődési könyvtár; Minerva -adatbázisokról [forma]; Tájékoztatási eszköz; Videotex

Németországban az 1993-as évben két tényező adott jelentős lökést az elektronikus információszolgáltatásnak. Az egyik az volt, hogy a videotex-hálózat hozzáférhető lett a személyi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számítógépekről és gyorsabbá vált; a másik, hogy a könyvkiadók felismerték, hogy a CD-ROM fontos információhordozó.

Már minden típusú közművelődési könyvtárban vannak kezdeményezések az elektronikus információközvetítés integrálására a hagyományos szolgáltatások körébe. Az új médiák terjedése miatt a könyvtári munka súlypontja egyre inkább az információközvetítésre tevődik át.

A perspektívákról ad képet pl. a „Computer select" című CD-ROM kínálata: egyetlen lemezen megtalálható 40 amerikai számítástechnikai folyóirat teljes szövege, 140 további folyóirat cikkeinek annotációja, 70 000 termék leírása, 12 000 intézmény profilja és egy 9000 fogalmat tartalmazó lexikon. Egy közös adatbázisban mindezek szövegében keresést lehet végezni. A CD-ROM-ot havonta aktualizálják, éves előfizetése csak 700 dollár. Egyetlen CD-ROM egy egész tájékoztatási központ funkcióját képes betölteni.

A jelen cikk szerzői – úttörőként – áttekintették a elektronikus információszolgáltatásban hasznosítható (többségében személyi számítógépes és CD-ROM) adatbázisok németországi piacát; rendszerezték, részben tesztelték az adatbázisokat. A cikksorozat ezen első részében az ún. általános adatbázisok összesen 78 tételes minerváját teszik közzé, kódokkal jelezve a hordozót; rövid ismertetést és a beszerzési, hozzáférési stb. tudnivalókat megadva, az alábbi csoportosításban:

1. Személyek és intézmények adatbázisai (ide tartoznak például az elektronikus telefonkönyvek; intézmények és szakemberek, közérdekű tanácsadást végző helyek címjegyzékei)
2. Helyi információk, polgári tájékoztatás (Berlin példáján; szociális és lakásügyi információk, helyismereti bibliográfia, cikkek teljes szövege)
3. Monográfiák (kiadói katalógusok, általános – nemzeti – bibliográfiák, könyvtárak online katalógusai, hálózatok központi katalógusai, szakbibliográfiák)
4. Audiovizuális anyagok (hanghordozók, filmek, videók katalógusai, indexei, kalauzai)
5. Folyóiratcikkek és azok beszerzési lehetőségei (lelőhelyei)
6. Hírlapcikkek indexei, referátumai
7. Hírlapok és hetilapok, híranyagok teljes szövege
8. Általános segédletek (életrajzok, országok, történelem)

Az elektronikus publikálás ez utóbbi (8.) kategóriát változtatta meg a legerőteljesebben. Az adatbázisok lehetővé teszik a gyorsan avuló adatok folyamatos aktualizálását, részlexikonok és évente aktualizált elektronikus kiadványok megjelenését. A segédletek ilymódon egyfajta periodikus jelleget kapnak. A többdimenziós keresési lehetőségek következtében a segédletek korábbi merev típusai is eltűnnek, pl. egy életrajzi lexikonban téma szerint is lehet keresni, vagy egy szaklexikonban személynévre. További perspektívát jelent az audiovizuális információk és szövegek kombinálása. A video ebben csak átmeneti megoldás; becslések szerint tíz év múlva a CD-I, az interaktív kompakt lemez térhódítása várható.

(Hegyközi Ilona)

93/348

CHELTON, Mary K.: Read any good books lately? Helping patrons find what they want = Libr.J. 118.vol. 1993. 8.no. 33-37.p.

Hogyan segítsünk az olvasónak a megfelelő könyv kiválasztásában?

Kommunikáció -használókkal; Olvasásra nevelés; Szépirodalom; Tárgyi feltárás

Az USA-ban, ahol a virtuális könyvtár felé tartanak, az utóbbi két évtizedben háttérbe szorult az olvasóknak való tanácsadás. Az ALA 1987-es irányelveiben ismét rögzítette, hogy a közművelődési könyvtár feladata a populáris dokumentumok szolgáltatása.

A szórakozás céljából olvasó felnőtt olvasók kedvéért a könyvtárosok újra felfrissítik a különböző tanácsadási technikákat. A referensz-interjúhoz hasonlóan nyitott kérdésekkel érdeklődnek az olvasók korábbi kedvelt műveiről. Ezeket aztán „összehasonlítják" különböző műfaji és tematikus kategóriákkal. Mindehhez ismerniük kell a kereskedelmi kiadást és a populáris kultúrát, a műfajok tagozódását (pl. a technothriller nem azonos a hagyományossal). A könyvajánlás technikáját elsajátítandó érdemes gyakorolni kb. 40 szavas, egymondatos annotációk megszerkesztését (amelyek persze hagynak felfedezni valót az olvasónak is).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3000 kötet felett feltétlenül szükség van reklámra, stratégiai helyen – például a bejáratnál, a kölcsönzőpultnál. A kereskedelemben ismert technikák (pl. időnként cserélt tematikus állványok) jól alkalmazhatók. A dokumentumok mellett tematikus könyvjegyzékek szerepeltetése jól érzékelteti a gyűjtemény további kínálatát. A könyvek elrendezésében a tág tematikus kategóriák (pl. számítógépek, barkácsolás, gyermekgondozás, álláskeresés) váltak be. A műfajok címkékkel jelölhetők.

Az olvasók számára leíró és értelmező jellegű, szóbeli könyvismertetéseket is tarthat a könyvtáros vagy más szakember, de akár egy-egy olvasó is. Az ismertetést célszerű alapvető dolgokkal kezdeni (a szerző életútja, a mű helye munkásságában, milyen díjakat nyert, stb.).

Vannak elektronikus szolgáltatások is e téren. 1992-ben indult az OCLC és a Kongresszusi Könyvtár közös programja a szépirodalomhoz való tárgyi hozzáférés javítására. Adatbázisa jelenleg 5500 tételt tartalmaz; műfaj, színhely, szereplők, téma szerint lehet keresni benne. A Dynix online katalógusa is nyújt hasonló lehetőséget. Egyes könyvtárak elsősorban gyerekek számára fejlesztettek ki ilyen jellegű hozzáférési pontokat, de ezek könnyen adaptálhatók felnőtt olvasók számára. A könyvtárosokat elektronikus konferenciák, fórumok stb. is segítik.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 355, 374

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

93/349
MITCHELL, Janet: OCLC interlending and document supply services. A review of current developments = Interlend.Doc.Supply. 21.vol. 1993. 1.no. 7-12.p.

Az OCLC könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltató tevékenysége. Az újabb fejlemények

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel; Központi katalógus -online; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

Az 1971 óta létező OCLC könyvtárközi kölcsönzési (ILL) alrendszerét 1979-ben kezdte 12 könyvtár tesztelni, amikor ehhez 4 millió bibliográfiai rekord és 40 millió lelőhely-adat állt rendelkezésre. 13 évvel később 460 millió lelőhely-adat szól 45 országban található 27 millió címről és az OCLC alrendszerét 4600 könyvtár használja évi 6 millió feletti könyvtárközi kölcsönzés során. 1990-ben az OCLC megindította az első rendszernek a PRISM rendszerrel való felváltási akcióját, melynek során 1992. dec. 12-én leállította az eredeti alrendszert és dec. 14-én, hétfőn elindította a PRISM ILL-t, amely lényegében nem különbözik az elsőtől.

A felhasználó továbbra is három online eszközhöz fér hozzá:

– az OCLC adatbázishoz bibliográfiai adatellenőrzés céljából;

– az ILL tranzakciós fájlhoz a kérések és kölcsönzések lebonyolítására és nyomonkövetésére;

– a név- és címtárhoz könyvtárak, kiadók, dokumentumszállítók adataiért.

A PRISM környezet jobb keresési lehetőségeket (böngészést és navigálást) és szerkesztési képességeket nyújt a használónak. Az eredetileg zárt, magán-távadatközlési hálózatot felváltotta az X.25 csomagkapcsolt hálózat, amely az USA-ban az Internethez kapcsolódik és tervezik az NREN (National Research and Education Network) kapcsolatot is.

Európában a JANET, illetve az IXI (International X.25 Infrastructure) nyújtja a nemzeti nyilvános hálózatok kapcsolódási lehetőségét. Európában elsőként (1985-ben) a BLDSC használta az OCLC ILL alrendszerét, majd csatlakozott a dán kölcsönzési központ, a francia Centre de Pręt és az INIST, valamint 47 önálló könyvtár 11 országból.

Az OCLC nemrég publikált stratégiai tervének fő elemei: a PRISM online környezete, az új hálózat, és új referensz-szolgáltatások bevezetése. Ezek közül elsőként az EPIC jelent meg, amely számos adatbázisban (köztük az OCLC online egységes katalógusában) tesz lehetővé tárgy- és kulcsszavas valamint Boole-keresést, majd ennek felhasználó-orientált változata következett, a FirstSearch. Ezeket egészíti ki a Con-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tentsFirst és az ArticleFirst, előbbi a friss folyóiratszámok tartalomjegyzékét, utóbbi egy szerző vagy egy tárgykör cikkeit teszi online elérhetővé, amit a forrás- és a lelőhely-megállapítás (ennél a FirstSearch még figyelmeztet is, ha a dokumentum a saját könyvtárban megtalálható), majd a könyvtárközi kölcsönzés követhet. Ezt a tervek szerint az OCLC Dispatch segíti, amely először az ArticleFirsthöz kapcsolódva nyújtja a dokumentumszállítók ajánlatát és a megküldési mód (e-mail, fax) választásának lehetőségét, és ide kapcsolódik majd az ILL mint választható szállító is.

Az OCLC további célja egy olyan gateway kifejlesztése, amely segítségével egy Unix környezetben működő helyi könyvtári rendszer (esetleg egy campus-hálózat) egy belépési ponttal az OCLC teljes menüjét elérheti, használhatja. A kilencvenes évek könyvtárának a tulajdonlásról a hozzáférhetésre kell a hangsúlyt áthelyeznie és az OCLC új fejlesztései erre a kihívásra válaszolnak.

(Mohor Jenő)

93/350

COSTERS, Look – KOOPMAN, Sjoerd: The Dutch RAPDOC project. From interlibrary loan to electronic document delivery = Interlend.Doc. Supply. 21.vol. 1993. 1.no. 4-6.p.

A holland RAPDOC program; a könyvtárközi kölcsönzéstől az elektronikus dokumentumszolgáltatásig

Alakfelismerés; Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi

Az 1969-ben alapított és 1986 óta magánalapítványként működő holland PICA rendszer tagjainak és résztvevőinek a következőket nyújtja:

– online osztott katalogizálási rendszer, kb. 200 részt vevő könyvtár munkája eredményeként mintegy nyolcmillió rekord (könyv, időszaki kiadvány, a-v anyag stb.), a nemzeti bibliográfia is a rendszeren keresztül készül;

– könyvtárközi kölcsönzési rendszer, több mint 300 résztvevővel, teljes cím- és lelőhely-információkkal, félmillió kérést kezel;

– online kereső rendszer, azaz különböző referensz-adatbázisok elérési lehetősége;

– Pica helyi könyvtári rendszer, azaz sztenderd hardvert és saját fejlesztésű, OPAC, szerzeményezési, adminisztrációs és kölcsönző modulból álló szoftvert tartalmazó csomag.

Az utóbbi két év a technikai infrastruktúra fejlesztésével telt, és létrejött a helyi rendszerek kapcsolódási lehetősége a Pica központi rendszerhez. A további fejlesztés (többek között a felsőoktatási–kutatási hálózathoz – SURFnet – való csatlakozás, a könyvtári rendszerek új verziója) célja: a szoftver- és rendszerintegráció; a keresési lehetőségek szabványosítása; az adatátviteli szabványosítás (OSI); és a végfelhasználó online hozzáférési lehetőségeinek javítása.

A könyvtárközi kölcsönzési rendszer elemzése szerint az évi 350 ezer folyóiratcikk-kérés 85%-a mintegy 7000 címre hivatkozik. A vizsgálat szerint a dokumentumok megküldése nem volt elég gyors. Mindezek alapján hívta életre a Pica és 19 holland nagykönyvtár (a minisztérium anyagi támogatásával) a RAPDOC programot, melynek célja, hogy 7000 szakfolyóiratból a kért cikket – elektronikus úton – 24 óra alatt eljuttassa. Az 1991-ben élő kb. 27 000 címből kiválasztott 7000 szakfolyóirat évente 630 ezer cikket jelent. Az anyag közel fele orvosi–élettudományi, 19%-a alkalmazott tudományi, 13-13%-a természet- illetve társadalomtudományi, 5%-a humán jellegű.

A cikk-adatbázist a Pica a Swets und Zeitlinger céggel együttműködve építi, és a mag-gyűjteményt külön adatbázisként kezeli. A felhasználó menüvezérelt keresési lehetőséget kap mind a helyi, mind a központi adatbázishoz, ennek nyomán kérheti a dokumentumot helyben, illetve a központi rendszeren keresztül. A központ tárolja a kérő címét, és megállapítja a kérés lelőhelyét, azt oda továbbítja. A lelőhelyen előveszik az eredeti dokumentumot és scanner segítségével betáplálják a rendszerbe. Az így „elektronizált" dokumentumot a helyi szerver ideiglenesen tárolja, és közli a központtal, hogy a dokumentum továbbításra kész. A központi rendszer a megfelelő időpontban történő továbbításra besorolja a „küldeményt", amely a SURFnet hálózaton jut el az igénylő könyvtárhoz, ahol ideiglenesen tárolják. A felhasználó e-mail értesítést kap és a dokumentumot lehívhatja saját munkaállomására.

A RAPDOC főbb jellemzői:

– nem kereskedelmi szolgáltatás, hanem 19 résztvevő könyvtár zárt köre, a Pica nem szolgáltat dokumentumokat, hanem az együttműködést segíti;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– jó minőségű másolatok szolgáltatására törekszik, ezért nem használ fax-technológiát, hanem a munkaállomások scannereit és lézer-printereit veszi igénybe;

– célja csak a dokumentumok gyors eljuttatása, és nem azok tartós tárolása.

Ma még nem világos, hogy a gazdaságosság szempontjából a többszöri szkennelés vagy a tartós tárolás az előnyösebb.

(Mohor Jenő)

Lásd még 386

Dokumentációs eljárások és termékeik

93/351

HOLLEY, Robert P.: National bibliography as national memory: is popular culture forgotten? = Int.Cat.Bibl.Cont. 22.vol. 1993. 1.no. 13-17.p. Bibliogr.

A nemzeti bibliográfia mint a nemzet emlékezete. Elfeledkezhetünk-e a populáris kultúra kiadványterméséről?

Bibliográfiai számbavétel; Nemzeti bibliográfia; Szórakoztató irodalom

A nemzeti bibliográfiákat a nemzet emlékezetének szokás nevezni. Az Egyesült Államokban azt vizsgálták, hogy hatékony-e a populáris kultúra termékeinek bibliográfiai számbavétele. Mivel az USA-ban nincs hagyományos nemzeti bibliográfia, az OCLC adatbázisában végeztek keresést. Azt tapasztalták, hogy sok, széles körben terjesztett kiadvány kevés könyvtár állományában szerepel, vagy egyáltalán nincs regisztrálva. Egy kis példányszámú tudományos folyóirat vagy verseskötet, egy disszertáció sokkal nagyobb valószínűséggel regisztráltatik, mint azok az olcsó, használóra orientált kiadványok, amelyekkel a lakosság nagy százaléka találkozik.

Egyedül a *hírlapok* regisztrálása megoldott. A United States Newspaper Program (USNP) keretében, a National Endowment for the Humanities finanszírozásában kb. 300 ezer címet szisztematikusan regisztrálnak és megőriznek.

A *tömegpiaci kiadványok*at (periodikumok és olcsó könyvek) főként a szupermarketek terjesztik. Egy szupermarket kínálatát (55 folyóirat és 16 könyv) mint mintát vizsgálva kiderült, hogy a könyvek 12,5%-a és a folyóiratok 81,8%-a szerepel az OCLC adatbázisában. A könyvek bekerülését segíti a Kongresszusi Könyvtár CIP programja, a periodikumokét pedig a National Serial Data Program (NSDP), amely az ISSN-eket osztja ki. Ötvennél kevesebb lelőhely esetén vizsgálták a folyóiratok példányszámát is. A nem regisztrált folyóiratok esetében ez átlagosan 625 ezer volt, a csak az NSDP által regisztráltaknál átlagosan 1 250 000.

Az *erotikus dokumentumok*kal kapcsolatban felmerülnek a szellemi szabadság és a könyvtári gyűjtésre való alkalmasság kérdései. A vizsgálat szerint a női magazinok számbavétele hatékony, ugyanez nem áll a férfiaknak szóló magazinokra. Két, könyvtári kiadványban megjelent folyóirat-bibliográfia 15 tételét vizsgálva az derült ki, hogy a legtöbb könyvtár a Playboy-t jelentette, a folyóiratok egyharmadát csak az NSDP regisztrálta, 27%-uknak nem volt lelőhelye megadva. – Ezután egy 61 tételes ajánló bibliográfiát alapul véve elemezték a szigorúan felnőtteknek szóló videofilmek (köztük 2 mozifilm és 5 dokumentumfilm; ezek egyikének volt a legtöbb lelőhelye) regisztrálását. Az OCLC adatbázisában csak 16,4%-uk szerepelt. A jövő kutatói speciális bibliográfiákban – mint az említett ajánló bibliográfia – rájuk bukkanhatnak ugyan, de magukat a dokumentumokat csak nagy nehézségek árán tudják majd megszerezni.

A populáris kultúra termékei könnyen és olcsón beszerezhetők lennének. Előállítóikat a gazdasági nyereség vezeti, a jövő számára való megőrzésük nem céljuk. Valószínűleg a Kongresszusi Könyvtár a szerzői jogi procedúra alkalmával meg is kapja e dokumentumokat, és úgy dönt, hogy nem veszi őket állományába. Az egyetemes bibliográfiai számbavétel és hozzáférhetőség nemcsak a könyvtárosok által elfogadhatónak minősített művekre vonatkozik. A bibliográfiákban mindent regisztrálni kell, ami elterjedt kulturális jelenséget képvisel, az értékről döntsön a jövő.

Hasonló vizsgálatot lenne érdemes elvégezni többek között a képregények, a számítógépes programok, a helyi csoportok kiadványai, a tévéműsorok videofelvételei, a populáris zene stb. területén is.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/352
OKÁLOVÁ, Mária: Literárna produkcia národnostných menšín na Slovensku a jej odraz v automatizovanom systéme slovenskej národnej bibliografie = Kn.Inf. 25.roč. 1993. 5.no. 218-221.p.

A szlovákiai kisebbségek irodalmi termése és annak tükröződése a szlovák nemzeti bibliográfia automatizált rendszerében

Nemzeti bibliográfia; Nemzetiségi irodalom

A Szlovák Nemzeti Bibliográfia automatizált rendszerébe betáplálják a nemzeti kisebbségek irodalmi termésének rekordjait is.

A könyvek sorozata 1977 és 1991 között 3600 magyar nyelvű dokumentumot regisztrált, s ez 14%-a az automatizált rendszerbe betáplált összes rekordnak. A folyóiratrepertóriumnak – személyzet hiánya miatt – bizonyos nehézségei voltak a feldolgozással. Emiatt 1979 és 1980, 1982 és 1985, továbbá 1989 és 1990 között hézagos a magyar nyelvű cikkek reprezentációja az adatbázisban. 1991 óta a dunaszerdahelyi járási könyvtár végzi a cikkek feldolgozását az általános válogatási szempontok alapján. 1991-ben 3 ezer cikkfelvétel érkezett Dunaszerdahelyről e kooperáció keretében.

A ruszinok (ukránok) szlovákiai könyv- és folyóirattermése sokkal szerényebb a magyarokénál. A Szlovák Pedagógiai Könyvkiadó eperjesi tagozata egyedül lát el ruszin (ukrán) kiadási funkciókat. Bedolgozók segítségével eddig 314 könyv és évente 400-500 cikk került be a bibliográfiai rendszerbe.

Ez a munka tovább fog folytatódni, azonban a válogatás kritériumait szigorítani kívánják.

(Futala Tibor)

93/353
WOOD, D.N. – SMITH, A.W.: SIGLE: a model for international co-operation = Interlend.Doc. Supply. 21.vol. 1993. 1.no. 18-22.p.

A SIGLE, a szűk publicitású anyagok nemzetközi együttműködésre épülő adatbázisa

Központi katalógus -online; Nemzetközi tájékoztatási rendszer; Szűk publicitású irodalom

A szürke irodalom, amit szoktak fél-publikusnak, nemhagyományosnak is nevezni, vagy meghatározását példa-felsorolással (jelentések, konferenciai anyagok, preprintek stb.) helyettesíteni, leginkább úgy definiálható, mint olyan anyag, amely a normál könyvkereskedelem csatornáin el nem érhető. Gyakran jellemzi a kisnyomtatvány-forma vagy a mikroformátum, általában alacsony fokú a publicitása, a bibliográfiai ellenőrzése és a könyvtári hozzáférhetősége. Ugyanakkor nagy iránta az érdeklődés és értékes a tartalma, gyakran 12-18 hónappal előzi meg információtartalma a cikk vagy könyv formájú megjelenést.

Tervszerűen alig néhány nagy intézmény gyűjti: pl. a francia INIST, az angol BLDSC. Az utóbbi (még BLLD korában) működött együtt az Európai Közösség (EK) Bizottságával a szürke irodalom problémáiról szóló szeminárium megrendezésében, még 1978-ban, melynek eredményeként létrejött 1980-ban a SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe; Európai Információs Rendszer a Szürke Irodalomról). A SIGLE alapvető célja a hozzáférés biztosítása, ám ehhez a bibliográfiai feltárás is szükségeltetik: a központi adatbázis az EK-n belül a BLAISE, egyébként az STN International hostjain érhető el. A nemzeti központok azért felelnek, hogy az adott dokumentum az adatbázisban jelzett helyen valóban hozzáférhető legyen (a központi adatbázist jelenleg egy olasz cég tartja üzemben).

1985-ben, amikor az EK-finanszírozás megszűnt, a program fenntartása érdekében a részt vevő nemzeti központok létrehozták a Szürke Irodalom Hasznosításának Európai Egyesületét (European Association for Grey Literature Exploitation – EAGLE). A résztvevők (Belgium, Franciaország, Németország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia és az Egyesült Királyság) különböző megoldásokat alkalmaznak a vállalt feladatok teljesítésére, aminek fejében minden központ ingyen használhatja az adatbázist. Mások számára kereskedelmi alapon áll rendelkezésre, és a CD-ROM változat is elkészült.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az évente átlag 35 ezer rekorddal növekvő adatbázis kb. 225 ezer dokumentum adatait tartalmazza, 1980-tól a természet- és alkalmazott tudományok, 1984 óta a társadalomtudományok köréből is. Leíró katalogizálása az INIS, tárgyi osztályozása a COSATI (International Nuclear Information System, ill. Committee on Scientific and Technical Information) rendszerein alapul. Az adatbázis annotációkat és tárgyszavakat nem tartalmaz, de más nyelvű dokumentumok angol címfordítását közli.

Az egyes országokon belül a központok szerepe nem azonos. A BLDSC szinte korlátlanul gyűjt és forgalmaz, az INIST nagyobb hangsúlyt fektet a természettudományi és műszaki kutatási jelentésekre, Németország pedig eddig kevés érdeklődést mutatott a társadalomtudományi szürke irodalom iránt. Kétségtelen, hogy ez a három ország illetve központ tette eddig a legtöbbet a rendszerért (létrehozásáért, működéséért, feltöltéséért egyaránt), ám sem a használatot, sem a részt vevők körét nem kívánja a SIGLE korlátozni.

Az EAGLE, ha lassan is, de kifejlődött addig a pontig, hogy immár a nemzetközi együttműködés modelljének tekinthető. Szervezete megalapozott és rugalmas, anyagi háttere megfelelő, vezetési struktúrája hatékony, és készülnek azok a módosítások, amelyek az EK tagországokon kívüli részvételt is lehetővé teszik.

(Mohor Jenő)

93/354

MILLONIG, Harald: Zeitschriftennachweise auf CD-ROM = ABI-Tech. 13.vol. 1993. 2.no. 107-119.p. Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol nyelven.

Folyóiratok adatait tartalmazó CD-ROM-ok összehasonlító elemzése

Adatbázis; CD-ROM; Folyóiratkatalógus; Információkeresési rendszer értékelése; Könyvkereskedői katalógus

Németországban tervezik a Zeitschriftendatenbank (ZDB, a folyóiratok országos központi katalógusa) kiadását CD-ROM-on. Ezt előkészítendő elemezték a következő négy, hasonló CD-ROM terméket: Ulrich's Plus (kiadója a Bowker), ISSN Compact (ISDS ügynökség), Boston Spa Serials (British Library Document Supply Centre), Myriade (Centre National du Catalogue Collectif National). Az első kettő kiadói katalógus, a második kettő központi katalógus; az első három az Online Computer Systems, Inc. (OCS) terméke. Az elemzést a következő két szempont alapján végezték: az adatbázis áttekinthetősége (funkcionalitása és a keresés pontosításának technikája) és az adatok következetes volta. Az eredmények: az adatok következetessége nem kielégítő, mivel a (fél)automatikus minőségellenőrzésre nem kerül sor az adatok előkészítése során; az OCS adatbázisai áttekinthetőbbek, mint a Myriade; a két kiadói termék funkcionális szempontból jóval felülmúlja a két könyvtárit. A közepesnél nagyobb folyóirat-állománnyal rendelkező könyvtáraknak ezért az ISSN Compact vagy az Ulrich's beszerzése célszerű.

(Autoref.)

93/355

SCHREIBER, Klaus: Informationsmittel für Bibliotheken. Ein neuer Informationsdienst von Bibliothekaren für Bibliothekare = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 5.no. 652-656.p.

Informationsmittel für Bibliotheken – új német folyóirat a tájékoztatási segédletek ismertetésére

Folyóirat -könyvtári; Recenzió; Tájékoztatási eszköz

Az újonnan megjelenő bibliográfiákról és más információs eszközökről húsz éven át (1974-1993) a Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie című, a szakkönyvtárosok részére szerkesztett folyóirat állandó rovata nyújtott rendszeres tájékoztatást Válogatott bibliográfiák és más tájékoztatási művek címmel. E rovat terjedelmét a növekvő számú és új, számítógépes formában megjelenő információs eszközök szétfeszítették, ezért szükségessé vált, hogy átalakított formában és új cím alatt (Informationsmittel für Bibliotheken, IFB) önálló kiadványként jelenjék meg.

Az IFB nemcsak a szakkönyvtárak, hanem minden könyvtártípus számára áttekintést és értékelést kíván nyújtani az új információs eszközökről. Elsősorban az állománygyarapítást végző

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosok segédeszköze, de segítséget nyújt a könyvtárosképző intézmények oktatóinak, hallgatóinak és minden gyakorló könyvtárosnak is. Egyaránt referálja a nyomtatásban, a mikro- és a számítógépes formában megjelent információs eszközöket, az utóbbiak esetében magas áruk miatt különösen fontosnak tartja a beható kritikai ismertetést. Az információs eszközök minden típusát ismerteti, de nem azonos mértékben. Kiemelten foglalkozik a széles körben használt típusokkal, mint pl. a bibliográfiák, címtárak, médiakatalógusok, életrajzi információk (de visszafogottabb a személyi bibliográfiák nagy tömegével szemben), enciklopédiák, a kézikönyvek minden fajtája (de a könyvtári gyakorlatnak megfelelően válogatva) stb.

Az IFB az anyag kiválasztásánál tekintettel van azok szélesebb vagy szűkebb körű használatára: a csak szűk területen használt specifikus eszközöket nem ismerteti.

A válogatás kiterjed a német mellett minden nyugati nyelvre. Természetesen a német nyelvű művek dominálnak, de a kiválasztás nem követi az angol nyelvterületű könyvtárak gyakorlatát, ahol csak néhány kiemelkedő tudományos könyvtárban veszik számba a nem angol nyelvű információs eszközöket.

Az ismertetésnek több formáját használják, leggyakoribb a tömör, de értékelő recenzió. Számítógépes tájékoztató eszközök esetében megszerkesztett adatlap teszi lehetővé a főbb mutatók gyors áttekintését.

A recenziók teszik ki az IFB terjedelmének túlnyomó részét. Közölnek még

– tanulmányokat a könyvtárak tájékoztatói gyakorlatáról és az információs eszközök elméleti kérdéseiről,

– közlik az információs eszközökkel foglalkozó (főleg angol–amerikai) szaklapok tartalomjegyzékét,

– minden füzet regisztere tartalmazza az az évben megjelent cikkek kumulatív jegyzékét, az év végén pedig az előző évek kumulatív jegyzékét az öt éves összesítés megjelenéséig.

(Katsányi Sándor)

93/356

ZAHN, Peter: Kirchenväter-Texte im CD-ROM-Speicher. Alte und neue Wege zur Ermittlung von Handschriften-Fragmenten = ABI-Tech. 16.vol. 1992. 3.no. 417-427.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

A patrisztikus irodalom CD-ROM-on. A kézirat-töredékek azonosításának régi és új módszerei

CD-ROM; Írástörténet; Kézirat; Ősnyomtatvány; Teljes szövegű adatbázis

A középkori kéziratok és ősnyomtatványok katalogizálása a tudományos feldolgozást végzőktől magas szintű képzettséget és tapasztalatot kíván meg, különösen áll ez a kézirat- (és ősnyomtatvány-) töredékek szövegének meghatározására. A szerző nyaralása során Elba szigetén talált egy 10. századi Augustinus-töredéket, és ennek a példáján írja le, hogy hagyományos módszerrel milyen nehéz volt az azonosítása. Az elengedhetetlen paleográfiai ismeretek mellett jártasnak kell lenni a hagyománytörténetben, az egyes kiadásokban, az irodalom- és szövegtörténeti másodlagos irodalomban. Új megoldást kínál minderre egy szöveges CD-ROM adatbázis. A „CETEDOC Library of Christian Latin Texts (CLCLT)" olyan kombinált keresést és keresési sebességet tesz lehetővé, amilyenről eddig álmodni se lehetett. Nem is lesz már ezután szükség a sokoldalúan képzett, több nyelven beszélő tudós kézirat-specialistákra a töredékek kutatásához?

(Autoref.)

93/357

MAYER, Renate: Computerunterstützte Übersetzung: Aufgabe, Marktübersicht und Trends = Nachr.Dok. 44.vol. 1993. 3.no. 141-148.p.

Res. angol nyelven

Gépi fordítás: a megoldandó feladat, piaci áttekintés és trendek

Adatbázis; Gépi fordítás; Szoftver; Terminológia

Piackutató intézetek megállapították, hogy egyre több dokumentumról készül fordítás, ezért jelentős igény van a fordítási segédletekre. Gyorsan, kedvező áron és korrekt módon számítógépes segítség nélkül ma már nem lehet dolgozni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Például ha az ezredfordulóra az EFTA-tagországok és egyes kelet-európai államok tagjai lesznek az Európai Közösségnek, a hivatalos nyelvek száma 15-re emelkedik, és a fordítóknak 210 nyelvpárral kell majd dolgozniuk.

A műszaki fordítók munkamódszereinek leírása után a cikk összehasonlítja a manuális és a gépi fordítási teljesítményt, és egyes gépi fordítást végző rendszerek jellemzőit. Végül „számítógépes terminológiai tevékenység" összefoglaló cím alatt elektronikus szótárakat és terminológiai adatbázisokat ismertet és hasonlít össze.

(Autoref. alapján)

Lásd még 309, 347

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

93/358

CART, Michael: Here there be sanctuary. The public library as refuge and retreat = Public Libr.Q. 12.vol. 1992. 4.no. 5-23.p. Bibliogr.

A közművelődési könyvtár mint menedékhely

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Szolgáltatások

A szerző elgondolkozik a közművelődési könyvtár szerepéről a változó társadalmi-gazdasági és politikai körülmények közepette. Visszaemlékszik, hogy gyermekként szülővárosa kis könyvtára menedéket nyújtott számára, és hogy az 50-es években találkozott először e könyvtár használóiként gazdaságilag hátrányos helyzetűekkel. A 60-as évek végétől jelentősen megnőtt a hajléktalanok száma. Ennek gazdasági és társadalmi okai közé tartozik például a szociális intézményeket megszüntető mozgalom, a szegények kiszorulása a lakáspiacról, a csökkenő munkaerőpiac és a növekvő drogfogyasztás. Mindezek a jelenségek, úgy véli, a közkönyvtárakat menedékké változtatták. Ezzel összefüggésben megemlíti a hajléktalanok és más hátrányos helyzetűek (kulcsos gyerekek, idősek) közkönyvtár-használatának garantálásával kapcsolatos, legutóbbi bírósági eljárásokat. Anekdotázva visszaemlékezik saját könyvtárigazgatói tapasztalataira, amikor e növekvő lakossági csoport képviselőivel találkozott. Végül szól a társadalmi szerkezet változásairól, amelyek a bevándorlási szabályokra is hatással vannak. Arra a következtetésre jut, hogy a könyvtáraknak újfajta társadalmi összetartó szerep kell, hogy jusson most, amikor egyébként a társadalom széthullása figyelhető meg. Felhívja a könyvtárosokat, hogy megelőzésképpen működjenek együtt más társadalmi és közösségi intézményekkel a hátrányos helyzetűek ügyét képviselve, és a könyvtárat mint az egyre színesebbé váló társadalom semleges intézményét tartsák fenn. Így a közkönyvtár továbbra is létfontosságú szerepet tölthet be mint menedék, egy valóban mindenki számára nyitott intézmény.

(Autoref.)

93/359

REINITZER, Sigrid: Vorstellung des Blindencomputerarbeitsplatzes an der Universitätsbibliothek Graz = Mitt.Ver.Österr. Bibl.Bibl. 46.vol.1993. 1.no. 28-30.p.

A grazi egyetemi könyvtárban vakok számára létesített számítógépes munkahely bemutatása

Egyetemi hallgató; Terminál; Vak könyvtárhasználó

A grazi egyetem arra törekszik, hogy oktatási létesítményeit a tartomány hátrányos helyzetű polgárai számára is hozzáférhetővé tegye. Legutóbb a Tudomány- és Kutatásügyi Minisztérium támogatásával – Ausztriában az első könyvtárként – létrehoztak egy olyan számítógépes munkahelyet, ahol testi fogyatékosok és látássérültek olvashatnak. Ehhez szkennerrel beviszik könyvek és folyóiratok szövegét. Az output négy lehetséges formája:

1. beszéd – a szkenneléssel bevitt német, angol és francia szövegek meghallgathatók, kazettára átvehetők és sokszorosíthatók; lehetőség van a szavak betűztetésére;
2. Braille – a szöveget speciális szoftver segítségével konvertálják, speciális papírra nyomtatják;
3. képernyő – erősen (2-4-6-szorosan) felnagyított formában, egér használatával;
4. lézernyomtatás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az input formái kombinálhatók is, pl. a Braille beszéddel, vagy a képernyő-nagyítás beszéddel, az érthetőség fokozása érdekében.

A technológia üzemeltetéséhez szükség van emberi közreműködésre. Gondoskodtak arról, hogy a vak használó minden folyamatot a billentyűzet segítségével tudjon szabályozni. A program lefolyásáról egysoros Braille szöveg (a képernyő 40 jele) tájékoztatja.

(Hegyközi Ilona)

93/360

BETTEN, Lioba – HECKEL, Jürgen – MACK, Angelika: Mit Wort und Bild für ausländische Mitbürger = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 6/7.no. 534-536.p.

Szóval és képpel a külföldi polgártársakért

Hangos könyv; Nemzetiségi olvasó; Videokazetta

1978-ban Münchenben „Kazettaprogram külföldi polgártársainknak" névvel közhasznú vállalkozás indult. A szervező, Jürgen Heckel korábban könyvtárosként dolgozott München egyik régi munkásnegyedében, s ott tapasztalta, hogy a lakók 40%-át kitevő külföldiek számára nincsen igényeiknek megfelelő könyvtári választék. Az általa szerkesztett könyvtári témájú kétnyelvű hangkazetta („Találkozunk a könyvtárban! – Sehir kitapligi nda bulusalim!") sikere nyomán tért rá a török nyelvű hangkazetták sorozatos gyártására. Az ismert török szerzőkön kívül a világirodalom gyermek- és ifjúsági műveit is kazettára vették. A kazettákat néhány évig a német könyvtárellátó, az EKZ terjesztette, azonban a könyvtárak csekély érdeklődése miatt felhagyott a közvetítéssel. A hangkazetták vevőköre néhány hűségesen vásároló könyvtárból, iskolából, szociális és képzőintézményekből állt, a vállalkozást azonban anyagilag a külföldi megrendelők (Dánia, Hollandia, Svédország) tartották fönn.

A 80-as évek közepére a hangkazetta elvesztette jelentőségét, a török családok körében is meghonosodott a video, meg kellett változtatni a vállalkozás profilját. Ekkor készült el a Korkmazlar c. hétrészes kétnyelvű videofilm. Az előállítás kétmillió márkába került, a Bajor Tartományi Alapítvány, a Népjóléti Minisztérium, München városa és mások hozzájárulásával sikerült megvalósítani. A siker hatalmas volt: a bajor televízió háromszor vetítette és négy másik német adó is játszotta. A film egy németországi török család magával hozott kultúráját, magatartásmódját és beilleszkedési nehézségeit mutatja be.

A Kazettaprogram az egykori szerény vállalkozásból sikeres kiadóvá növekedett, 80 mű kiadása áll mögötte. Vezetőinek azonban számolniuk kell azzal is, hogy időközben a Németországban élő külföldieknek új nemzedéke nőtt fel, új problémák jelentkeztek, miközben sok régi is fennmaradt. Németország hosszú évek óta de facto a bevándorlás célországa, de lakói nem akarják ezt a tényt elfogadni. Ez minden konfliktus alapja. A Kazettaprogram, túlnyomórészt tiszteletdíjas munkatársakkal, olyan feladatot lát el, melyet tulajdonképpen az államnak kellene elvégeznie.

Jelenleg – a feléledő idegengyűlölet korszakában – a vállalkozásnak változatlanul egymás jobb megismerésén, a különböző népek és kultúrák sajátos értékeinek elfogadásán, a multikulturális társadalom megteremtésén kell munkálkodnia.

(Katsányi Sándor)

93/361

HODOSSY, Dezider: Problematika doplňovania, spracúvania a sprístupňovania literatúry mad'arskej národnostnej menšiny na Slovensku = Kn.inf. 25.roč. 1993. 5.no. 221-223.p.

A szlovákiai magyar kisebbség irodalmának beszerzése, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele

Állománygyarapítás; Feldolgozó munka; Nemzetiségi könyvtár; Olvasószolgálat

Az 566 741 magyar nemzetiségű szlovák állampolgár anyanyelvű irodalommal való könyvtári ellátásának fejlődése nagyjából–egészéből párhuzamos volt a szlovák lakosság ellátásának fejlődésével.

Jelenleg a magyar nyelvű irodalom – a szép-, a szak- és a tájékoztató irodalmat egyaránt beleértve – gazdag választéka kínáltatja magát a magyarok ellátásában érdekelt könyvtáraknak. Szlovákiában újabban 14 magyar nyelvű könyvkiadó van, közülük 7 már ISBN-számmal is rendelkezik. Korábban mindössze egy volt (Madách), illetve néhány olyan központi kiadó, amely

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magyar nyelvű könyveket is publikált (politikai, ismeretterjesztő irodalom, tankönyvek stb.).

A szlovákiai magyar nyelvű termésen kívül – természetesen – a magyarországi könyvkiadók termése is beszerezhető a Slovenská kniha útján. Kollektori ellátás nincs, minden könyvtár maga szerzeményez. Feldolgozási segítséget jelent azonban, hogy a dunaszerdahelyi járási könyvtár a szlovák nemzeti bibliográfia és sajtórepertórium számára feldolgozza a hazai magyar nyelvű termést.

Egyébként a dunaszerdahelyi járás 109 ezer lakosának 87,2%-a magyar nemzetiségű. Dunaszerdahely is jórészt magyar. Ez megfelelően tükröződik a járási könyvtár állományában is, amelynek 61,5%-a magyar nyelvű. A 220 időszaki kiadványból 87 magyar, a kurrens könyvbeszerzésben 63,9% jut magyar nyelvű művekre.

A dunaszerdahelyi könyvtámak intenzív kapcsolatai vannak az Országos Széchényi Könyvtárral, a FSZEK-kel, a győri megyei könyvtárral, amelytől pl. 450 ajándékkönyvet kapott. A könyvtár működését magyarországi alapítványok is támogatják. Viszonzásként a dunaszerdahelyi könyvtár a magyarországi nemzetiségi ellátást segíti.

Pillanatnyilag Dunaszerdahelyen sincs elég pénz minden jogos olvasói igény kielégítésére. A nemzetiségi nyelvű könyvtári ellátás sikeres volta azonban nemcsak a beszerzéstől függ. Feltételezi azt is, hogy az adott nemzetiségnek minél erőteljesebb kulturális infrastruktúra álljon a rendelkezésére.

(Futala Tibor)

93/362

REXA, Daniel: Starostlivost' štátu o knižnice v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska = Kn.Inf. 25.roč. 1993. 5.no. 217-218.p.

Állami gondoskodás Szlovákia nemzetiségileg kevert területeinek könyvtárairól

Nemzetiségi irodalom; Nemzetiségi könyvtár; Nemzetiségi olvasó

Szlovákiában 8885 könyvtár áll az 5,2 milliónyi állampolgár rendelkezésére 60 millió könyvtári egységet kitevő állománnyal. A használók száma majdnem 2 millió, a használt állomány pedig 40 millió évenként. Legintenzívebb látogatottságnak a 2270 közművelődési könyvtár örvend. A járási könyvtárak száma 42.

Az ország lakosságának 10,8%-át magyarok, majdnem 1%-át ruszinok (ukránok), 1,5%-át pedig cigányok teszik ki. Ezen kívül – kis számban – zsidók is vannak az állampolgárok között. A nemzetiségek anyanyelvű irodalommal való ellátása a közművelődési könyvtárak feladata. Miközben fontosnak tartják ezt a feladatot, megoldása jelenleg sok kívánnivalót hagy maga után. Ennek oka az általános pénztelenség, aminek következtében a szlovákok ellátása sem gazdagabb, mint a nemzetiségeké.

A magyarok túlnyomó része Dél-Szlovákia 13 járásában, illetve Pozsonyban és Kassán él. Esetükben nem a magyar nyelvű kínálat szűk volta okoz problémát, hanem a drágaság (100-200%-kal is többe kerülnek a magyar nyelvű művek, mint a szlovákok).

A ruszinok (ukránok) ellátásában viszont az okoz problémát, hogy kicsi a kínálat választéka, pedig igencsak le kellene cserélni a korábbi évtizedekben felgyülemlett „szocialista" és senkit sem érdeklő állományt, amellyel tele vannak az ellátásban érdekelt könyvtárak polcai. Az eddig meglehetősen „szelíd" ruszin (ukrán) nemzetiség tagjai mindinkább hangoztatják a megfelelő könyvtári ellátás követelményét is.

Szlovákiában nincs cigány nyelvű könyvkiadás, mindössze két időszaki kiadvány jelenik meg e nyelven. A cigány szervezetek mostanában cigány nyelvű központi könyvtár létesítéséért szállnak síkra. Erre azonban nincs pénz a jelenlegi körülmények közepette. Azt tervezik, hogy valamelyik járási könyvtárat fogják megbízni a cigány nyelvű dokumentumok központi feldolgozásával, amit főként a nemzeti bibliográfiai szükségletek indokolnak.

Érdekes módon az eddig teljesen asszimilálttnak hitt szlovákiai zsidóság azt szeretné, ha héber nyelvű könyvek is megjelennének a könyvtárak polcain. (Valamikor Pozsony felettébb jelentős zsidó központ volt, ahol virágzott a jiddis nyelvű könyvkiadás. Így pl. az egyetemi könyvtár várostörténeti könyvkiállításán szereplő könyvek 60%-a jiddis nyelvű volt.)

A nemzetiségek anyanyelvű ellátásának jobbá tételét a kisebbségi kulturális egyesületek hathatósan segítik elő, s nem lebecsülhető az anyaországi támogatás sem.

(Futala Tibor)

Lásd még 352

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Általános kérdések

93/363
TÛLINA, N.I.: Informacionnaâ funkciâ biblioteki = Bibliotekoved. 1993. 1.no. 3-11.p.

A könyvtár információs funkciója

Információáramlás; Társadalmi követelmények

A könyvtár információs funkciójának kérdése a 60-as évek közepe óta foglalkoztatja a könyvtártudomány művelőit. Feltűntek az információfeldolgozás és -közvetítés új formái, illetve létrejött az erre szakosodott intézményhálózat. A társadalomban megnőtt az információk szerepe. A nyugati társadalmakat elkezdték információs társadalomnak nevezni, amelynek fő ételeme az információ létrehozásának és felhasználásának képessége. A könyvtári szolgáltatások új koncepciója szerint a szolgáltatás nem korlátozódik az adott könyvtár állományára, hanem széles körű hozzáférést kell biztosítani a másutt meglévő forrásokhoz. A közművelődési könyvtárak kezdték bevezetni a közhasznú információs szolgáltatást. Kormányzati szintű információpolitika hangolja össze a könyvtárak és információs intézmények tevékenységét.

A volt Szovjetunióban a 60-70-es évek fordulóján érdeklődés mutatkozott a téma iránt, amely azonban később kihunyt. Még ma sincs egységes információpolitika. A könyvtári szolgáltatások hagyományosak, amit csak részben lehet a források szűkösségével és az elavult technikai apparátussal magyarázni.

A könyvtár információs funkciója a legutóbbi időkig összekapcsolódott a könyvtár szociális rendeltetésével, valamint ideológiai és kulturális nevelő munkájával. Az ideológiai felhangok kezdenek kikopni, a nemzeti kultúra iránti megnövekedett igény viszont erősíti a kulturális nevelő funkciót.

Az információs funkció az egyéb funkciókból adódik, és mindig is sajátja volt a könyvtárnak. Mint a publikációkhoz való hozzáférést megszervező intézménynek, a könyvtárnak három alapvető feladata van: a gyűjteményszervezés, a bibliográfiai információ előállítása és a szolgáltatás. Ezekhez a következők szükségesek: anyagi eszközök, a felhasználó informálása a források meglétéről és a szükségleteik kielégítése. De ugyanezek szükségesek az információs folyamatban is. Így tehát a könyvtár az információs folyamat ősanyja.

Az információs funkció alapvető a többihez képest, hiszen információs szükséglet nem létezik a meghatározott cél (tanulás, termelés, tudományos munka, pihenés) nélkül.

A könyvtár információs funkciójában az egyéb információfajták létrehozásának lehetőségei is benne rejlenek. A könyvtár és az információs intézmények között a különbséget a feldolgozás során létrehozott információ jellegében lehetne keresni: a bibliográfiai információ elsősorban a könyvtárak terméke, a referáló, szemléző információ a tájékoztatási intézményeké, a faktografikus információval mindkettő foglalkozik.

Oroszországban a társadalom informatizálása egyelőre csak technikai aspektusból merült fel, a modern információtechnológiai eszközök bevezetése szempontjából. Az információtechnológia csak eszköz ahhoz, hogy a társadalom a saját szolgálatába állítsa az információt. Ennek legfontosabb feltétele az információk hozzáférhetőségének biztosítása, amihez világméretű együttműködés, a társadalom információs képzettségének magas foka és a korlátlan hozzáférés jogi garanciái szükségesek. A nyugati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ebben egyre erősödő szerepük van a következő tevékenységek következtében a könyvtáraknak: 1. a dokumentumok gyűjtése és megőrzése, beleértve a nem hagyományos és legújabb információhordozókat is, 2. a róluk való tájékoztatás, a telekommunikációs lehetőségek révén a könyvtári katalógusokhoz való szélesebb hozzáférés, 3. az információs szolgáltatások formáinak bővítése, 4. a használók képzése.

Hogy az információs források megfeleljenek az információs szükségleteknek, az utóbbiak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapos ismeretére van szükség. Nyugaton elterjedtek az információs igénykutatások.

Az információs funkció mint a könyvtárak alapvető társadalmi funkciója különleges felelősséget ró a könyvtárakra, elsősorban a nemzeti könyvtárra: a nemzeti dokumentumtermés gyűjtése és megőrzése (ebben az orosz nemzeti könyvtár el van maradva a nemzetközi színvonaltól, ami az új információhordozókat illeti); hozzáférés a hazai és külföldi adatbankokhoz (UBC és UAP); a könyvtári információs tevékenység kutatása, szabványok, normatívák összeállítása, módszerek kidolgozása a könyvtárak együttműködése érdekében, a könyvtári marketing megalapozása. Mindehhez újfajta, rendszerszemléletű vezetés szükséges.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 306

Hálózatok, regionális rendszerek

93/364
BERRY, John: K.Wayne's world: OCLC confronts the future = Libr.J. 118.vol. 1993. 9.no. 28-31.p.

Az OCLC és a jövő kihívásai

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Gépi könyvtári hálózat

Húsz év alatt az OCLC, egykor egyszerű katalogizálási konzorcium, a gyermekcipőben járó Információs Korszak egyik információs vállalkozásává, információs kutatóközponttá, innovatív marketing-ügynökséggé, fontos adatbázis-fenntartóvá és szolgáltatóvá, nemzeti információs hálózattá, továbbá nagy létszámú tagságot felvonultató szervezetté vált.

Az OCLC munkatársait a fokozott ambíció és a könyvtárakkal való szoros kapcsolat jellemzi. Büszkék arra, hogy 3 millió dollárral tudták csökkenteni a telekommunikációs költségeket, és hogy az új árrendszerben a könyvtárak választhatnak, hogy korlátlan keresést biztosító éves, vagy keresésenkénti díjat fizetnek-e az egyre népszerűbb FirstSearch online szolgáltatásért. A fejlesztők azt jósolják, hogy a jövő a teljesen elektronikus szolgáltatásoké; a könyvtárakra építenek, bár a vég-felhasználóhoz közvetlenül eljutó szolgáltatásokon is dolgoznak.

Saját telekommunikációs hálózatukról – a lehető legsimább átmenettel – át akarnak térni a National Research and Educational Network (NREN, Nemzeti Kutatási és Oktatási Hálózat) használatára.

A tudományos publikáció jövőjét elektronikus és online folyóiratok formájában képzelik el. Ezek közül az első az American Association for the Advancement of Science (Amerikai Tudományfejlesztési Egyesület, AAAS) közreműködésével működtetett „Online Journal of Current Clinical Trials" című, kísérletes orvostudományi online folyóirat. Nemrég jelentették be a „Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing" elnevezésű ápolási online folyóirat megindítását, amelyik ugyancsak együttműködésben készül majd.

Hogy a különböző szakmai szervezetek számára még vonzóbbá tegyék az OCLC-t és az online folyóiratok felhasználóbarátabbak legyenek, új grafikus interfészt fejlesztettek ki GUIDON néven, amely hamarosan használható lesz.

Az OCLC néhány korábbi együttműködése konfliktusok és versengés mellett fejlődött ki. Az OCLC nemcsak a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress, LC) MARC-rekordjainak a legnagyobb vevője, hanem az LC legnagyobb vetélytársa is a katalogizálás terén, és éppen az OCLC-nek köszönhető, hogy az LC egyeduralma megszűnt. Ugyanakkor a két intézmény kapcsolatai még soha sem voltak olyan jók, mint most.

Az OCLC erősen elkötelezett az online adatbázisok működtetése iránt. Saját adatbázisaik között ott van a WordCat, a ContentsFirst, az ArticleFirst, a H.W.Wilson cég által forgalmazott ERIC, Psychinfo, BIOSIS és más adatbázisok. A FirstSearch adatbázis a PRISM könyvtárközi kölcsönzési rendszerhez kapcsolódik és felhasználói az OCLC új, „Dispatch" nevű dokumentumszolgáltatási rendszeréből kaphatnak dokumentumokat.

Az OCLC non-profit szervezet és klubszerűen, a részvételi demokrácia elvei alapján működik. Tagjai olyan könyvtárak és konzorciumok, amelyek vállalják a közös katalogizálást. A tagok küldötteket választanak az OCLC Felhasználói Tanácsába, amely hat képviselőt választ a 15 tagú Felügyelő Bizottságba. Ez a tagsági és irá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyítási rendszer is hozzájárul az OCLC versenyképességéhez.

Az OCLC menedzsmentje ki van téve annak a kísértésnek, hogy úgy működjék, mint a magánszektorbeli hasonló cégek. A marketing, az eladások, a reklám területén jól beváltak az onnan vett technikák. A tulajdoni kérdésekben, a vezetés, a fejlesztés és az irányítás tekintetében azonban ezek gyakran igen komoly nehézségeket okoztak. Nem volt például sikeres, amikor az OCLC szerzői jogi védelmet akart adatbázisára, vagy amikor a kulcsrakész könyvtári rendszerek igen kemény piacán próbáltak meg érvényesülni.

Az OCLC fenntarthatna egy profitorientált, a cég szervezetétől különálló leányvállalatot, amire megvan a lehetőség, mivel megvásárolták az Information Dimensions nevű szoftverfejlesztő céget. Valószínű azonban, hogy nem fogják megkockáztatni ezt a mégolyan kis kísérletet sem, amely az OCLC egyedülálló irányítását teheti kockára. Várható, hogy az OCLC tovább fogja finomítani szervezetét és céljait, hogy megerősítse modell-szerepét olyan szervezeti egységként, amely hidat képez a magán- és a köztulajdon között.

Az OCLC-től megtanulhattuk, hogy a nonprofit státusz nemcsak azt jelenti, hogy valaki kibújhat az adófizetés alól, hanem azt is, hogy a cég nyereségéből többet ruházhat be a fejlesztésbe, hosszabb távon tervezhet és a köz javára működhet anélkül, hogy ezzel a részvényesek lázadását, vagy a tulajdonosok rosszallását váltaná ki. Mindezt az OCLC olyan piacon teszi, ahol a kihívás igen nagy, mivel a korábban mást forgalmazó cégek most ugyanazt az elektronikus információt akarják eladni.

(Koltay Tibor)

93/365

WAND, Patricia A.: How NREN can meet the needs of academic libraries = Coll.Res.Libr.News. 53.vol. 1992. 11.no. 705-706.p.

Az NREN (az Országos Oktatási és Kutatási Hálózat) a felsőoktatási könyvtárak szolgálatában

Felsőoktatási könyvtár; Számítógép-hálózat

A 90-es években kifejlesztik az Egyesült Államokban az Országos Oktatási és Kutatási Hálózatot (National Education and Research Network, NREN). A tervezett számítógépes rendszer szöveges, hangos és grafikus információk tárolását és nagy sebességű továbbítását teszi majd lehetővé. Az adatok hozzáférhetők lesznek az otthonokban, a munkahelyeken, az iskolákban, a kutatólaboratóriumokban, a kormányzati üléstermekben az egész ország területén. Az NREN megvalósítja a tudós – tudós, a tudós – felhasználó, az oktató – diák, a használó – kormányzati információ, a használó – könyvtár/adatbázis, a használó – nemzetközi adatbázisok közötti kommunikációt.

Az NREN-ben döntő szerepet szánnak az egyetemi könyvtáraknak az adatbázisok létrehozásában, valamint az információk eljuttatásában a felhasználókhoz. A könyvtárosok ismerve az oktatók, kutatók, diákok információs igényeit, segítséget nyújthatnak az adatbázis használatában, az adatok értelmezésében és lelőhelyük azonosításában.

Az NREN vezetését – a tervek szerint – pártatlan és független igazgatótanács látja el. E testület biztosítja majd a rendszerben részt vevő hivatalok, intézmények és szervezetek közötti együttműködést.

Az NREN használata során a következő elvek maradéktalan érvényesítését kívánják megvalósítani:

– valamennyi gazdasági réteg számára hozzáférési lehetőség az információkhoz,
– tervezhető és méltányos térítési rendszer,
– a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok védelme,
– a felhasználóra vonatkozó információk bizalmas kezelése,
– a politikai testületek használati lehetőségeinek korlátozására irányuló kormányzati előírások kivédése,
– az információk archiválása másolatok készítése révén,
– minden egyes adatfájl ellátása azonosítókkal,
– nagy sebességű grafika- és adatátvitel.

Az NREN kifejlesztése és fenntartása a szövetségi kormányzat, az oktatási intézmények, a könyvtárak és a kereskedelmi szféra közös felelőssége, finanszírozását is együttesen kell biztosítaniuk, de a szövetségi kormánynak a többieknél nagyobb mértékben kell hozzájárulnia a költségekhez. A térítési rendszert úgy kell kialakítani, hogy a könyvtárak és az oktatási intézmények ingyen bocsáthassák a használók rendelkezésére a rendszerben tárolt információkat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezek költségeit a profit-orientált vállalatoktól befolyó díjakból kell támogatni.

Az egyetemi könyvtárak a katalógusok és egyéb adatbázisok létrehozásán és karbantartásán túlmenően felelősek a használatukat elősegítő szoftverek kidolgozásáért.

(Pappné Farkas Klára)

Lásd még 343, 349-350, 366, 392

Természettudományi és műszaki tájékozatás

93/366
CHARTRON, Ghislaine: IST et réseaux électroniques de la recherche: quels enjeux? = Documentaliste. 30.vol. 1993. 2.no. 72-78.p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. angol nyelven.

Tudományos-műszaki információk és elektronikus kutatási hálózatok: mi várható?

Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -természettudományi és műszaki

Az elektronikus kutatási hálózatokat azért hozták létre, hogy a tudományos intézmények kommunikációs igényét kielégítsék. Most, hogy a francia egyetemek és kutatólaboratóriumok létrehozzák a RENATER programot, és küszöbön áll a nemzeti tudományos hálózatok összekapcsolása, ideje felvetni a kérdést, hogy milyen hatással lesznek ezek a hálózatok a tudományos-műszaki információk előállítására és áramlására. Előreláthatólag az erőforrások együttműködését, a tudományos tájékoztatási és kommunikációs szolgáltatások javulását, a szakmai tájékoztatás és a szellemi munka funkcióinak integrálását eredményezik; ha tehát a kutatási hálózatok eredményei fontosak a szakmai tájékoztatás szempontjából, ugyanannyira fontosak a tájékoztató szakemberek számára is. Ez annak a vizsgálatnak az eredménye, amelyet a szerző végzett az elektronikus kutatási hálózatok hatását értékelendő, az INTERNET példáján. Elemezte az amerikai hálózat szervezetét és erőforrásait, valamint azokat a segédleteket, amelyekhez hozzáférést nyújt.

(Autoref.)

Egészségügyi tájékoztatás

Lásd 326

Művészeti tájékoztatás

93/367
BRANDHORST, J.P.J.: Quantifiability in iconography = Knowl.Org. 20.vol. 1993. 1.no. 12-19., 29.p. Bibliogr. 11 tétel.

Az ikonográfiai információk mennyiségi meghatározása a képgyűjtemények tárgyi feltárása útján; az ICONCLASS rendszer példája

Gépi osztályozás; Kép; Osztályozási rendszer

Ritkán tekintették a művészettörténet feladatának, hogy szisztematikusan, következetesen és részletesen tegye tematikusan hozzáférhetővé a nagy mennyiségű történeti képanyagot. A szisztematikus dokumentáció hiánya komoly hátrányt jelent a történeti kutatás szempontjából, amelybe az ikonográfiai részletek értelmezése is beletartozik. Nem tudjuk kiszámolni, hogy milyen gyakorisággal szerepelnek egyes témák, vagy egyes ikonográfiai sajátosságok. A cikk azt a kérdést teszi fel, vajon az ICONCLASS ikonográfiai osztályozási rendszer segít-e majd az ikonográfiai információk megszámlálásában. Első része azokkal a megfontolásokkal foglalkozik, amelyek a most megjelent számítógépes kiadást alakították. Ezek relevánsak lehetnek bármely osztályozási rendszer elektronikus publikálása szempontjából. A második részben néhány gesztusra vonatkozó megállapítást elemez egy bizonyos mennyiségű, szisztematikusan leírt képpel összevetve. Ez az elemzés felhívja a figyelmet arra a paradoxonra, hogy az ikonográfiai részlet gyakran kulcsfontosságú a művészettörténeti értekezésekben, de csak véletlenszerű információkra alapulhat.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/368
GRUND, Angelika: ICONCLASS. On subject analysis of iconographic representations of works of art = Knowl.Org. 20.vol. 1993. 1.no. 20-29.p. Bibliogr. 32 tétel.

Az ICONCLASS osztályozási rendszer. A műalkotások ikonográfiai ábrázolásainak tárgyi elemzése

Kép; Osztályozási rendszer; Tájékoztatás -művészeti, irodalmi

A cikk az ICONCLASS speciális osztályozási rendszert ismerteti művészettörténeti ikonográfiai szempontok alapján, amelyet Henry van de Waal hozott létre a távol-keleti művészet feltárására. Számos példával illusztrálja az ICONCLASS szerkezetét és használatát, és jelentőségét a művészettörténeti dokumentációban.

(Autoref.)

93/369
MOLHOLT, Pat – PETERSEN, Toni: The role of the „Art and Architecture Thesaurus" in communicating about visual art = Knowl.Org. 20.vol. 1993. 1.no. 30-34.p. Bibliogr. 21 tétel.

Az „Art and Architecture Thesaurus" szerepe a vizuális művészetről való kommunikációban

Képanyag; Tájékoztatás -művészeti, irodalmi; Tézaurusz -építésügyi; Tézaurusz -művészeti, irodalmi

A számítógépesítés és a tézauruszok befolyásolják a vizuális művészetek szervezését, leírását és megértését. A cikk az Art and Architecture Thesaurusból (AAT) kiindulva vizsgálja ezeket a kérdéseket, és azt taglalja, hogy az AAT szerkezete és tartalma miként szolgál hídként a vizuális művészetek sokféle megnyilvánulása és a befogadó közönséget (amely a diákokat, tudósokat, a gyűjtemények kezelőit és a nagyközönséget egyaránt magába foglalja) szolgáló különböző intézménytípusok között. Azt mutatja be, hogy egy olyan tudásbázis, mint az AAT, hogyan segít a sokféle használónak a vizuális művészetek megközelítésében, és arra enged következtetni, hogy a szöveg helyett képekkel való foglalkozás speciális jellege hatással van a tézaurusz szerkezetére és alkalmazására.

(Autoref.)

93/370
VELTMAN, Kim: Electronic media and visual knowledge = Knowl.Org. 20.vol. 1993. 1.no. 47-54.p. Bibliogr. 7 tétel.

Az elektronikus információhordozók és a vizuális ismeretek szervezése

Dokumentum -gépi információhordozón; Gépi információkeresés; Képanyag; Osztályozás

Napjaink valódi kihívása abban áll, hogy kiderítsük, miképpen tudunk a számítógépek segítségével olyan dolgokat véghez vinni, amelyek korábban nem voltak lehetségesek. A cikk a vizuálisismeret-szervezés lehetőségeiről szól. A számítógépekkel lehetségessé vált az információhordozók kicserélhetősége. Lehetővé teszik az ismeretek különböző szintű megközelítését. Sokféle elérési csomópontot kínálnak egy adott kifejezéshez vagy tárgyhoz. A szerző egy tízszintes sémát javasol, és minden egyes szint vonatkozásában röviden taglalja annak alkalmazását a vizuális ismeretek terén. Végül négy navigációs eszközt említ: a kérdéseket, a térképeket, a méréseket és a keresési stratégia nyomon követését.

(Autoref.)

Közérdekű tájékoztatás

93/371
KERR, Sally: Organising community information – the needle in the haystack syndrome = Ass.Libr. 86.vol. 1993. 5.no. 73-75.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közérdekű tájékoztatás megszervezése: a „tű a szénakazalban" szindróma

Közérdekű tájékoztatás; Munkafolyamat

A közérdekű tájékoztatás rendszerint az efemer, gyorsan avuló prospektusokra, szórólapokra, plakátokra, tájékoztató kiadványokra épül. Ez azt jelenti, hogy óriási mennyiségű, összevissza érkező szóróanyag-tömeg árad folyamatosan a könyvtárba, amellyel valamit tenni kell.

Négy szabályt érdemes alkalmazni a közérdekű tájékoztatás megszervezésében: a) a duplikációk elkerülése érdekében tudni kell, mi van meg a gyűjteményben, b) meg kell határozni, mit akarnak gyűjteni, c) amit elhatároztak, meg kell valósítani, de nem szabad alulbecsülni a gyűjtemény karbantartására szükséges időt, d) a szolgáltatás számára szükséges információk, adatok megszerzése érdekében megfelelő kommunikációs kapcsolatot kell kiépíteni a szóba jöhető intézményekkel.

Az edinburghi városi könyvtár közérdekű tájékoztató szolgálata 1990 óta működik. A szolgáltatás 3 fős létszámmal indult, nekik kellett megszervezni, működtetni a részleget, kialakítani a „piacot", felkelteni munkájuk iránt az érdeklődést. A felhalmozódott közérdekű tájékoztatási anyagokból egyrészt a saját szolgáltató részlegüket szervezték meg, másrészt ellátták a helyi kiskönyvtárakat. A munkát egy adatbázis szervezésével kívánták segíteni, ennek építésében a GUIDE nevű szoftvert használták.

A közérdekű tájékoztatási szolgálat kiépítése előtt felmérték az igényeket a város könyvtáraiban. A meglátogatott helyeken talált gyűjteményeknek szűk volt a gyűjtési területe, sok volt az elavult anyag. A szórólapokat asztalon vagy a szolgálati pultnál, rosszabb esetben (lopástól tartva) a könyvtáros háta mögött helyezték el, rendszerezés és feltárás nélkül. Egy–egy könyvtáros maga sok információval rendelkezett, de távolléte esetén a többiek nehézséggel küzdöttek.

A városi könyvtár a város számos fontos intézményének, szervezetének protokoll-listáján szerepelt, így erre a központi helyre özönlöttek a prospektusok, tájékoztatók, bár a késedelmes postázás miatt gyakran aktualitásukat veszítették. Az anyagok szétosztását, rendszerezését a városi könyvtár közérdekű tájékoztatási szolgálata végezte. A szolgálat működésére ösztönzően hatott, hogy a munkatársak lelkesek voltak és minél előbb eredményt akartak felmutatni. Egy munkacsoport kidolgozta a gyűjteményalakítással kapcsolatos általános elveket.

A munka legfontosabb része egy ún. közérdekű tájékoztatási egységcsomag összeállítása volt, mely a városról való tudnivalók referenszeszközeként használható. Az egységcsomagba kerülő kiadványokon felül a központi könyvtárban maradó közérdekű anyag már elfogadható és kezelhető mennyiség volt.

Öt átfogó tárgyköri csoportot (szabadidő – oktatás – tanácsadás – kormányzat – egészség) határoztak meg, melyeket további alcsoportokra bontottak. Régebben az ilyen dokumentumokat dobozokban tárolták, ami körülményessé tette a használatot. Most tasakos tartókat alkalmaznak, dobozokat csak a nagy formátumú kiadványok esetében vesznek igénybe. Még folytak a közérdekű információs egységcsomagról a tárgyalások, amikor megkezdődött az anyagok szétosztása. A kiskönyvtárakat boldoggá tette, hogy nem nekik kell foglalkozni ezzel a nagy mennyiségű, kezelhetetlennek látszó információtömeggel. Az információszolgáltatók pedig azt az előnyt élvezték, hogy irányítottan, szervezetten jutott el a róluk szóló információ a kisebb helyekre is.

Az egységcsomagokat 1992 júliusában kezdték el terjeszteni. A munka időigényessége miatt nyári gyakornokok is segédkeztek az összeállításban. Minden egyes tételt lepecsételtek, gondoskodtak a sokszorosításról, fóliázták, műanyag tasakba helyezték őket, felirattal látták el, majd tartalomjegyzéket és indexet készítettek. A csomag több mint 400 intézmény, társaság stb. munkájáról, szolgáltatásairól tartalmazott kb. 600 tétel információt. (40 példányban rendelték meg.) További bővítését tervezik, pl. az etnikai kisebbségek, az ifjúság igényeinek kielégítésére. A részleg folyamatosan gondoskodik a csomag aktualizálásáról (ez heti 50-70 új tétel szétküldését jelenti).

Kilenc hónap elteltével találkozóra hívták össze a könyvtárakat, hogy megismerjék tapasztalataikat. A visszajelzések alapján egyértelműen sikeresnek minősül a szolgáltatás.

(Kovács Katalin)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/372
AHRENS, Reinhold – ALBERS, Uwe – ERB, Ulrike [et al.]: Praxisbericht „Elektronisches Bürgerinformationssystem in der Stadtbibliothek Bremen" = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 5.no. 437-440.p.

Beszámoló a brémai városi könyvtár elektronikus polgári tájékoztatási rendszerének tapasztalatairól

Gépi információkeresési rendszer; Közérdekű tájékoztatás; Városi könyvtár

Bréma újvárosi kerületében a városi könyvtár az egy éve működő közérdekű tájékoztatási szolgálat kibővítését tervezi. Számítógépes rendszerük adatainak körét ki fogják bővíteni: a rendszer tartalmazni fog minden információt, amely a városban jelenleg is megtalálható ugyan, de a kereső különféle helyeken férhet csak hozzájuk. Egy olyan városi útmutató létrehozását tervezik, amely információkat tartalmaz a közélet, az ökológia, a szociális kérdések és a kultúra területéről.

A fejlesztés egy hosszú távú terv első lépése, amelyet a városi könyvtár a brémai egyetem informatikai tagozatának telekommunikációs kutatócsoportjával dolgozott ki, és most a városi nyilvánosság elé tár.

(Katsányi Sándor)

93/373
NAHRADA, Franz: Village environments and knowledge bases = Apple Libr.Users Group Newsl. 11.vol. 1993. 2.no. 93-94.p.

A falusi környezet és a tudásbázisok. (A GIVE program ismertetése.)

Fejlesztési terv; Információtechnológia; Közérdekű tájékoztatás

A digitális jövőről szóló jóslatok és számadatok szerint 2000-re a szövegek 90%-a digitális formában lesz hozzáférhető. Felmerül a kérdés, milyenek lesznek a könyvtárak ebben a jövőben. Mivel a könyvtár egy adott közösség információs igényeit elégíti ki, a kérdés így is feltehető: mi lesz a jövőben e közösségekkel és azok információs szükségleteivel?

Egy lehetséges választ ad erre a GIVE nevű osztrák tudományos társaság. Kutatásaikat az jellemzi, hogy kizárólag a megoldandó problémára és az ehhez szükséges információkra koncentrálnak. A probléma, amelyből a GIVE program kiindult az, hogy a közösségek az ipari társadalom körülményeihez igazodtak, de nem felelnek meg az információs társadalom igényeinek. Ezért új, életerős településeket kell létrehozni, melyek lakói természetes körülmények között élnek, de felhasználják a modern információtechnika kínálta előnyöket. Mitől válik életerőssé egy közösség? Városi filozófusok magyarázata szerint a tudásbázis teszi azzá őket, azaz egy közösség ereje lényegében a tagjai által elérhető információtól függ. Ez az elmélet a könyvtárat teszi a közösségi lét központi intézményévé. A könyvtár általános és alapvető információszolgáltatóként funkcionál a kistelepüléseken, a könyvtáros pedig – együttműködve az oktatási intézményekkel – információs ügynökként.

A GIVE (Globally Integrated Village Environment) program olyan kutatási és gyakorlati program, amely egy új típusú településszerkezet, élet- és munkastílus, oktatás és termelés kialakításán dolgozik a telekommunikációs lehetőségekre építve. TeleEcoCommunities-nek nevezett, környezetbarát életmódra alkalmas, a világ információáramlásába a telekommunikáció révén bekapcsolódó területek kialakítása a célja. A program szerint sem a hanyatló agrárgazdaság, sem a turizmus, sem a romló városi életkörülmények nem adhatnak alternatívát, kizárólag egy – a telecottage mozgalomhoz hasonló – életmódbeli, településszerkezeti változás segíthet, amely új típusú információs szakembergárdára támaszkodik.

Hogyan végezhetjük munkánkat, intézhetjük ügyeinket távol a várostól? Hogyan lehet elfogadható áron, ütőképes helyi adatbázist építeni? Hogyan lehet ezeket támogatni szolgáltatásaik bővítésében? Hogyan oszthatók meg a források? stb. Ilyen kérdések egyrészt a személyes lehetőségek fejlesztésével, másrészt speciális hálózati szolgáltatások kiépítésével oldhatók meg, legyen szó távgyógyításról vagy távoktatásról. A hálózat összeköti a TeleEco közösségeket és bekapcsolja őket a világ információs vérkeringésébe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A GIVE program népszerűsítése érdekében világ körüli tájékoztató útra indult és minden kínálkozó publikációs lehetőséget kihasznál a program szervezője. 1993 júniusában a bécsi Műszaki Egyetemen tartottak konferenciát Építészet, várostervezés, telekommunikáció címmel, 1994-ben és 1996-ban Global Village kiállítás nyílik. Egy nemzetközi hálózati konferenciával készülnek a TeleEco-közösségek modelljének bemutatására, amely modell kutató laboratóriumként és dokumentációs központként fog működni.

(Kovács Katalin)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

Lásd 318, 374

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

93/374
KEISER, Barbie E.: Quality management for libraries: a North American perspective = Aslib Inf. 21.vol. 1993. 6.no. 252-255.p. Bibliogr.

Jó minőségre törekvés a könyvtárakban; az észak-amerikai gyakorlat

Igénykutatás -könyvtári szolgáltatásokra; Munkaszervezés; Olvasószolgálat; Vezetés

A Malcolm Baldridge National Quality Award (amerikai cégeknek minőségi munkájukért kitűzött díj) tíz értékelési kritériuma közül az első a vásárlók igényeinek való megfelelés. Ez a könyvtárakra vonatkoztatva azt jelenti, hogy minden termék, szolgáltatás és tevékenység feleljen meg a használó igényeinek, kívánságainak és véleményének. Ehhez a könyvtári munkafolyamatokat át kell szervezni a használót folyamatosan szem előtt tartva, az outputból kiindulva. Például meg kell vizsgálni, hogy a nyitva tartási idő igazodik-e a valódi igényekhez; lehetséges-e elektronikus hozzáférés a zárva tartás alatt; házhoz viszi-e a könyvtár a szolgáltatásokat, mit lehetne tenni a kényelmesebb és könnyebb üzletmenet érdekében stb. (Elég például csak néhány formázott floppyt a CD-ROM lejátszó mellé helyezni a letöltéshez.)

Ahhoz, hogy az igényeknek megfelelő információt szolgáltassa a könyvtár, tudnia kell, kik a használói, mivel foglalkoznak és azt milyen színvonalon teszik. Egy jól hasznosítható információs termék kifejlesztéséhez a használói inputra már a tervezés-fejlesztés időszakában szükség van. Olyan termékeket és szolgáltatásokat célszerű létrehozni, amelyek több használói csoport érdeklődésére számot tarthatnak, majd e „generikus" termékeket vagy szolgáltatásokat a konkrét igényekhez igazítani.

A versenytársak tevékenységét nem érdemes „másolni". Célszerűbb formális követő mechanizmust létrehozni, amellyel a potenciális versenytársak már megjelenésük előtt kiszűrhetők. Hatékony módszer partneri viszony létesítése a versenytársakkal.

Az igények időben változnak. A rugalmasság és a termékek folyamatos hozzáigazítása a használók igényeihez megnöveli a használók bizalmát. A régi használók megtartása a legjobb reklám, fontosabb új használók megnyerésénél. Termékenként és gyakoriság szerint érdemes nyilvántartani, hogy a törzshasználók mióta tartanak ki.

A panaszok kezelése jól mutatja, hogy a használót mennyire tartják becsben. Ha valaki panaszt tesz, még lát esélyt arra, hogy az adott könyvtár mellett kitartson. Az egyes panaszokkal kapcsolatban érdemes dokumentálni a könyvtár döntését: mi fog változni, mi marad a régiben és miért. Újszerű megoldás a panaszok (itt már inkább javaslatok!) és az intézkedések publikálása a könyvtár híradójában. A javaslattevők akár jutalmazhatók is, például egy ingyenes kereséssel.

A minőségbiztosítás a vezetésben azt is jelenti, hogy a munkatársak személyes igényeit (például az őket motiváló tényezőket) ismerik és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kielégítik. Hamar elérhető, és a személyzet, a használók és a vezetés számára egyaránt könnyen áttekinthető célokat érdemes kitűzni. A jutalom segítse a további munkát (pl. gépek vásárlása, képzés). Módot kell adni arra, hogy a személyzet tagjai is elismerhessék egymás munkáját. Elengedhetetlen a munkaköri leírás és teljesítményértékelés.

Napjaink információs szakembere számos intézménynek és személynek tartozik felelősséggel tevékenységének minőségéért, ezek az alábbiak: saját intézménye, a használók, beosztottai, munkatársai, az információipar egyéb szereplői.

(Hegyközi Ilona)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

93/375
WINKWORTH, Ian: Turnover is vanity: how to raise cash in libraries = Libr.Assoc.Rec. 95.vol. 1993. 5.no. 290-291.p.

Hogyan növelhető a könyvtár bevétele?

Felsőoktatási könyvtár; Költségelemzés; Térítéses szolgáltatás

A könyvtárak tipikusan nem bevételszerzésre jöttek létre, hanem a közösség számára való szolgáltatásként, amelyet az állam az adókból támogat. Néhány szolgáltatásért a könyvtárak közvetlenül térítést kérnek vagy másfajta bevételből finanszírozzák azt. Tipikus esetben adókból származik a gazdálkodási keret legalább 90%-a.

Még egy tipikus felsőoktatási könyvtár bevételeinek is csak igen kis része származik a külső kliensektől (a cikk példájában ez 11%). Tevékenységének döntő részét ingyenes szolgáltatások képezik az elsődleges használók számára.

A vegyes gazdálkodási környezetben, amelyben a legtöbb könyvtár működik, a „fizető" használó a könyvtári erőforrásokat a szándékoltnál jóval inkább igénybe veheti. Mégis gyakori feltételezés, hogy a térítéses szolgáltatás profitja támogatja az ingyenes szolgáltatásokat.

A könyvtár kiadásai többféle katagóriába sorolhatók. A közvetlen költségek (a személyzet fizetése) mellett vannak rezsiköltségek (a vezető fizetése, világítás stb.) és tőkebefektetés (épület, állományfeltárás) is. Felmerülnek ún. alkalmi költségek is, mint például a vezetés ideje, amelyet a térítéses szolgáltatások létrehozására és ellenőrzésére fordítanak (a fő tevékenység helyett). Ha minden szolgáltatás térítéses lenne, és mindegyik csak a közvetlen költségeket fedezné, a könyvtári szolgáltatás egésze nem is lenne működőképes.

A szolgáltatások térítési szintjének meghatározására jó példa a másolás. A legtöbb könyvtár a kért térítést a közvetlen költségek, esetleg az adminisztratív rezsiköltségek figyelembevételével határozza meg. A tőkebefektetés költségeit figyelmen kívül hagyják. Vannak olyan térítéses könyvtári szolgáltatások, amelyek a tőkebefektetést és az új vállalkozásba befektetendő profitot is figyelembe veszik. Hosszú távon ez a valódi kereskedelmi, bevételekre törekvő vállalkozás célja.

Mivel a térítéses szolgáltatások részesedése egyre inkább meghaladja a 10-15-20%-ot, komolyan felmerül, hogy vajon teljességgel az adókból kell-e fedezni a rezsiköltségeket és a tőkebefektetést. Ha ez a cél, a szolgáltatások korlátozása lehet a következmény: az adófizetők rejtett módon anyagilag támogatják a térítést fizetőket.

A felsőoktatási könyvtárakban felmerülő költségek kb. egyharmada a közvetlen szolgáltatásokkal kapcsolatos. Ahhoz, hogy egy szolgáltatás valóban önfenntartó legyen, a térítésnek kb. a közvetlen költségek négyszeresének kell lennie. Ilyen árak mellett viszont határozottan beszűkül a piac.

A könyvtár a bevételre törekvés szempontjából erősségeket és gyengeségeket (ezekből több van) egyaránt mutat. Az egyetemi könyvtárak példájánál maradva, erősség például a nagy meglévő tőke, a személyzet ismeretei, szolgáltatási szemlélet, kapcsolatok az egyetemi oktatókkal stb.; gyengeség pedig, hogy az elsődleges feladat az egyetem tevékenységének támogatása, a személyzet és az épület már így is túlterhelt, az ingyenes közkönyvtári szolgáltatások versenyhelyzetet teremtenek stb.

A könyvtárosoknak nem kell feltétlenül üzleti készségekkel rendelkezniük ahhoz, hogy intézményük fennmaradjon az egyre inkább kommercializálódó világban. Rendkívül fontos vi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szont, hogy megértsék és megfogalmazzák a bevételszerzés célját és feltételeit, üzleti tervet készítsenek és annak teljesülését kísérjék figyelemmel.

(Hegyközi Ilona)

93/376
IIVONEN, Mirja – SAVOLAINEN, Reije: Time to pay? The practices and challenges of charging for database searches in Finland = Online CD-ROM Rev. 17.vol. 1993. 3.no. 149-155.p. Bibliogr.

Az adatbázis-keresés díjszabási politikája Finnországban

CD-ROM; Online információkeresés; Térítéses szolgáltatás

A cikk áttekinti az adatbázisokban való keresés díjszabási politikájának és gyakorlatának kérdését és problémáit Finnországban. 24 tapasztalt keresővel 1991 tavaszán készült egy interjúsorozat: egyharmaduk közművelődési, egyharmaduk felsőoktatási, egyharmaduk társadalomtudományi szakkönyvtárban vagy információs intézményben dolgozott, minden interjúalany más intézményben. Mindegyik könyvtári szektor más gyakorlatot folytat a térítések terén. Jelenleg a közművelődési könyvtárakban az adatbázisokban való keresés ingyenes. A felsőoktatási könyvtárakban a díjszabás politikája és gyakorlata könyvtáranként jelentős mértékben eltér. A szakkönyvtárakban és tájékoztatási intézményeknél az adatbázisokban főként az intézmény munkatársai számára végeznek keresést, a külsők számára a használat korlátozva van. A díjszabással kapcsolatos problémák a fentiek szerint eltérőek. A közművelődési könyvtárakban az ingyenesség a keresési igények felhalmozódását okozza és kielégítésükhöz nem állnak rendelkezésre elegendő források. A felsőoktatási könyvtárakban a legtöbb probléma a díjszabás sokféleségéből és bizonytalanságából adódik. A szakkönyvtárakban és tájékoztatási intézményekben nem ilyen problematikus a helyzet. A díjszabási politika és gyakorlat és az abból adódó problémák tehát intézményenként eltérőek, s ugyanez a helyzet azokkal a kihívásokkal, amelyekkel a könyvtáraknak szembe kell nézniük az adatbázisokban végzett keresésekért felszámított térítés ügyében.

(Autoref.)

Lásd még 322, 331

Személyzet

93/377
SIMON, Hans-Reiner: Computerberufe und Informationsberufe. Versuch eines Statusberichtes durch Beobachtung des Stellenmarktes = ABI-Tech. 13.vol. 1993. 2.no. 121-124.p.

Res. angol nyelven.

Számítógépes és információs szakemberek. Helyzetkép az álláspiac alapján

Dokumentáló -felsőfokú; Munkabér, alkalmazás; Munkakör

A számítógépeket az ipari társadalom szinte minden területén alkalmazzák. A számítógépes munkaköröket Dostal mag- (fejlesztő, informatikus), határterületi (alkalmazói) és vegyes kategóriába sorolta. A tájékoztató szakemberek, akik szakmai információkereséssel foglalkoznak, adatbázisokat és más információforrásokat kezelnek, a vegyes kategóriába kerültek. A határterületi és vegyes szakmai csoport összehasonlítása, ismereteik és képzettségük átfedő területeinek meghatározása igen nehezen lehetséges; továbbá ritkán fordul elő mobilitás a két csoport között.

(Autoref. alapján)

Lásd még 377, 388

Módszertani irányítás

93/378
MICHNAL, Władysław: Czy my instruktorzy będzieme potrzebni? = Bibliotekarz. 1993. 4.no. 9-11.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ránk, vajdasági módszertanosokra, szükség lesz-e még?

Megyei könyvtár; Módszertani munka

A lengyel vajdasági könyvtárak instruktorai körében nagy a bizonytalanság. Sokan úgy vélik, hogy az új körülmények közepette munkájukra nem lesz szükség. Meg lehet őket nyugtatni: minden bizonnyal lesz, bár meg kell újulniuk, alkalmazkodniuk kell az új körülményekhez.

Az egyik terület, ahol érvényesülhetnek, a marketing módszerek elterjesztése a járási és a helyi könyvtárakban. A környezet tüzetes ismerete ui. nem egyszer előfeltétele a fenntartó dotálási hajlandóságának. A marketing tanácsadás ezen felül vonatkozhat nyelvtanfolyamok szervezésére, helyismereti kiállítások rendezésére, videotékák létesítésére, az író- és irodalompropaganda korszerű módszereire, a könyvtári állományok újrahasznosítására, gépesítésre–automatizálásra, stb.

A public relations területe is új feladatokat kínál az instruktorok számára. Így: a különféle könyvtárak pozitív „image"-ének kialakításában, a fenntartók és más helyi szervezetek informáltságának biztosításában, statisztikai elemző módszerek elsajátításában, fenntartói döntéselőkészítésben lehet hasznos az instruktorok segítsége.

Végül a könyvtári munka technológiai és tartalmi korszerűsítésében nyerhetnek hasznos elfoglaltságot az instruktorok. Ennek kereteit a különféle képzési és továbbképzési vállalkozások adják meg.

A fenti tevékenységek azonban csak akkor indulhatnak virágzásnak, ha az instruktorok, sokkal jobban, mint eddig, szigorúan az éppen megsegíteni akart könyvtár körülményeiből indulnak ki, s mindvégig hozzájuk igazodnak.

(Futala Tibor)

Marketing, közönségkapcsolatok

93/379
KLINDER, Sabine: Corporate Identity – Ein Konzept für Öffentliche Bibliotheken? = Bibliothek. 17.vol. 1993. 1.no. 38-55.p. Bibliogr. Res. angol és francia nyelven.

Az „intézményi azonosság" érvényesülése a közművelődési könyvtárakban

Közművelődési könyvtár; Marketing

Egyre több közművelődési könyvtár kezdi alkalmazni a vezetési technikákat. Ennek során a (non-profit) marketing bevált az igények felmérésében és a használók kiszolgálásában. A közművelődési könyvtáraknak, hasonlóan az üzleti vállalkozásokhoz egyre inkább a „piachoz" kell igazodniuk. Néhány éve az ipar egyre inkább használja az „intézményi azonosság" (Corporate Identity) módszerét. Úgy tűnik, hogy az egységes identitás belülről kezdeményezett létrehozása (a személyzet, a termékek, a szolgáltatások és az intézmény megjelenése területén), és annak külső hatása (a használókra, a közvéleményre, a környezetre és a versenytársakra) hozzájárul a jó munkakörülményekhez, a jobb imázshoz és a hatékonyság növekedéséhez. A legújabb szakirodalom alapján a cikk tárgyalja a CI történetét és különböző vetületeit, megmagyarázza a CI-koncepció megvalósításának fázisait, és alkalmazását a közművelődési könyvtárakban.

(Autoref.)

93/380
JASTREBOVA, Jelena: Bibliomarket in Russland = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 6.no. 899-902.p.

A Bibliomarket vállalkozásról

Marketing; Szakértő

Az új gazdasági körülmények között az orosz közművelődési és tudományos könyvtárak – az első sokk után – megpróbálják törvényes helyüket megtalálni a társadalomban, és tevékenységük megszervezéséhez a marketing-stratégiát is egyre inkább igénybe veszik.

A „marketing-dzsungelben" a helyes út megtalálásához segít a „Bibliomarket" Tudományos Innovációs Központ. Ez az orosz viszonylatban szokatlan cég 1992 elején alakult Moszkvában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkáját az önfinanszírozás, a piac igényeihez való igazodás, mobilitás, gyorsaság, a konkurrencia és a partnerek kínálatának figyelemmel kísérése jellemzi.

A Bibliomarket munkatársai jólképzett, energikus, fiatal szakemberek, többségükben nők. Fő törekvésük, hogy elősegítsék a munka minőségének javítását a könyvtárakban annak érdekében, hogy azok nagyobb veszteségek nélkül tudjanak áttérni a piacgazdaságra.

Az elkövetkezendő időkre a Bibliomarket komplex cselekvési stratégiát és taktikát dolgozott ki. 1993-ra a következő aktuális és különösen fontos feladatokat tűzték ki:

1. Marketing-oktatás és a könyvtári gazdálkodás jogi kérdéseivel kapcsolatos speciális szemináriumok szervezése (melynek témái pl. az adófizetés, a járulékos könyvtári, bibliográfiai és információs szolgáltatások kalkulációja) Moszkvában és kívánság esetén Oroszország és a FÁK más városaiban.

2. Könyvek, segédkönyvek, monográfiák és gyűjteményes kötetek kiadása a marketingről, a személyzeti vezetés modern módszereiről a könyvtárakban, a konfliktusok feloldásának módjairól, a könyvtárak arculatának kialakításáról, a könyvtári propaganda eszközeiről stb.

3. A piacgazdaság körülményei között folyó könyvtári munka pozitív tapasztalatainak gyűjtése és kiértékelése.

4. A piackutatás módszertanának kidolgozása és terjesztése, a könyvtári munka hatékonyságának meghatározása és a produktív és improduktív szféra marketing-koncepciójának kialakítása érdekében.

5. Tanácsadás könyvtárak és más, nem kereskedelmi szervezetek számára minden őket érdeklő kérdésben, pl. a könyvtárak és más intézmények, cégek közötti szerződés formájával és tartalmával kapcsolatban, a kommunikáció pszichológiájáról, a könyvtárhasználóra gyakorolt pedagógiai hatásról, a számítástechnika optimális alkalmazásáról ill. a használatba való bevezetésről.

6. A könyvtárosok kurrens és retrospektív tájékoztatása az újonnan kiadott és a könyvtárak által beszerzett menedzsment és marketing témájú, orosz és más nyelvű irodalomról. A „Business and Marketing" című bibliográfia már nyomtatott és elektronikus formában is hozzáférhető.

A Bibliomarket munkatársai keresik a német könyvtárakkal, könyvtárosegyesületekkel való együttműködés lehetőségét tapasztalatcsere és közös kutatások előmozdítása céljából.

(Feimer Ágnes)

93/381

SKOWERA, Helga-Martina: Ausstellungen als Mittel der Öffentlichkeitsarbeit wissenschaftlicher Bibliotheken. Ein Vergleich mit anderen kulturellen Einrichtungen = Bibliothek. 17.vol. 1993. 1.no. 56-103.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

A kiállítások mint a tudományos könyvtárak PR-munkájának eszközei. Összehasonlítás más kulturális intézményekkel

Általános tudományos könyvtár; Kiállítás; Közművelődési könyvtár; Public relations

A közművelődési könyvtárak, levéltárak és múzeumok public relations tevékenységének összehasonlítása a tudományos könyvtárakéval, különös tekintettel a kiállításokra. A public relations fogalmának és funkcióinak meghatározása. Időrendi, összehasonlító leírás a PR fejlődéséről az említett kulturális intézményekben. A PR szükségességének mérlegelése. A kiállítási tevékenység motívumai és céljai a tudományos könyvtárakban és más kulturális intézményekben. A kiállítási tevékenység tendenciái és speciális (pénzügyi, állományvédelmi, biztonságtechnikai és a kölcsönvett műalkotások kezelésével kapcsolatos) problémái.

(Autoref.)

Lásd még 326

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

93/382
GREER, Roger C. – GROVER, Robert: A bright future for small libraries = Public Libr.Q. 12.vol. 1992. 3.no. 29-39.p.

A kis könyvtárak növekvő szerepe

Igény; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Szolgáltatások

A technológia jelentős hatással van a könyvtári és tájékoztatási szakmák értékrendjére, a szolgáltatásokra és a kis könyvtárak szerepére. Az információtechnológia jelenlegi alkalmazása szükségessé teszi a kis könyvtár jelentőségének újraértékelését; sőt szakmai megítélése elsődleges szempontjának áthelyezését a forrásokról – azok köréről és mennyiségéről – a könyvtári és tájékoztatási rendszer használóira és azok elégedettségére. A minőséget nem a könyvtár birtokában lévő forrásokon kell mémi, hanem azon, hogy a szolgáltató mennyire tud reagálni a kliensek igényeire. Ahhoz, hogy reagálni tudjon, az információigények gondos elemzésére vagy diagnózisára van szükség, valamint arra, hogy kihasználja a hálózatok, technikák és források adta lehetőségeket. A kis könyvtáraknak új és a korábbinál jóval fontosabb szerepük van az információátvitel napi folyamatainak segítésében. A technológia révén olyan helyzetbe kerültek, hogy jó minőségű szolgáltatást tudnak nyújtani és vezető szerepet vállalhatnak az információs szolgáltatásokban.

(Autoref.)

Olvasáskutatás

93/383
SAFIULLINA, Z.A. – BIKEEV, Š.S. – PAVLOVA, L.A.: Avtomatizirovannoe testirovanie čitatelej = Bibliotekoved. 1993. 1.no. 49-54.p.

Az olvasók automatizált tesztelése

Olvasásvizsgálat; Olvasó

A számítógépesítés új lehetőséget nyújt az olvasási, könyvtárhasználati szokások vizsgálatához. A Kazanyi Kulturális Főiskolán (KGIK) a társadalmi aktivitás témakörét feltáró ajánló bibliográfiai információ iránti érdeklődést elemezték a segítségével.

Először is teszteket állítottak össze, amelyek az olvasói sajátosságok meghatározására irányultak: az érdeklődés iránya és kiterjedése, tartóssága, kapcsolata más ismeretkörökkel. A tesztek vizsgálták a következő kérdéseket is: a társadalmi aktivitás kérdéseivel foglalkozó sajtótermékekhez, a társadalmilag fontos tevékenységekhez fűződő viszony, az ajánló bibliográfiai információ felhasználásának indítékai, hozzáférhetősége, könyvtári-bibliográfiai jártasság.

A tesztet hagyományos módon is kipróbálták, de az egységes módszerek alkalmazása érdekében a számítógép felhasználása mellett döntöttek. A megvalósítás elég bonyolultnak bizonyult. Bár a személyiség pszichológiai és pedagógiai értékeinek diagnosztizálására már 30 éve használják a számítógépet, az olvasói érdeklődés számítógépes felmérése újdonság. Megnehezítette a kutatást a KGIK korszerűtlen gépparkja.

A felmérést a közművelődési könyvtárak fiatal olvasói körében végezték, a minta 65, 30 éven aluli olvasóból állt. Az első teszt az olvasói érdeklődést mérte fel, 136 téma közül kellett kiválasztani 17-et tetszőleges sorrendben. A választást a program automatikusan kiértékelte, és az alapvető mutatók alapján táblázatba foglalta az eredményt.

A második tesztben az olvasói reakciókat vizsgálták egyes kijelentésekre, ötfokú skálán: 1. teljességgel egyetért, 2. egyetért, 3. közömbös, 4. nem ért egyet, 5. egyáltalán nem ért egyet. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kijelentések a társadalmi tevékenységekkel és a rájuk vonatkozó ajánló bibliográfiai információval voltak kapcsolatban.

Az első tesztet könnyebben megértették az olvasók, mint a másodikat, amely a fiatal olvasók számára kissé bonyolultan, egyszerre mérte fel az információs forrásokhoz és a tartalmukhoz való viszonyt. A második teszt népszerűtlenségéhez az is hozzájárult, hogy a fiatalok közül kevesen fejtettek ki társadalmi tevékenységet. Mégis le lehetett szűrni az értékek változását (pl. a „kommunizmus", a „forradalom", a „komszomol" fogalmakkal kapcsolatban), ugyanakkor a fiatalok egy része ragaszkodik a régi eszmékhez.

Az olvasótipológia mélyebb elemzéséhez a KGIK-nak nincsenek meg a technikai feltételei. Miután a minta kicsi volt, a feladatot hagyományosan végezték. Eredmények: azok száma volt magasabb, akiknek nincs kiemelt témakörük az olvasásban. A megkérdezettek többsége közömbös a társadalmi problémákról szóló információk iránt. Erre az olvasói kategóriára az „énközpontúság", illetve az általános értékek iránti érdeklődés jellemző.

A számítógépes tesztelés új módszertani tapasztalatokkal járt: rövidült a tesztek kitöltésének ideje, általában csökkent a tesztlapok többszöri átnézése. A gép gyorsabban elvégzi a tesztlapok feldolgozását, és ellenőrzi a kitöltés helyességét is. A teszt eredménye csak az olvasók hozzáállásától és a kérdőívek minőségétől függ.

(Rácz Ágnes)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Adatok, információk rögzítése (írás, gépi adatbevitel stb.)

Lásd 384

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 353

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

93/384
SCHWARTZ, Werner: Digitalisierung von Büchern. Zwei amerikanische Projekte = Bibliothek. 16.vol. 1992. 3.no. 434-437.p. Bibliogr.

Könyvek digitalizálása. Két amerikai program

Alakfelismerés; Dokumentum -gépi információhordozón; Input; Könyv; Mikrofilmezés

A könyvtárak hagyományos dokumentumainak, a könyveknek az elektronikus tárolása is szóba került az utóbbi időben. Az 1830-as évektől napjainkig gyártott papír magától szétesik, az ún. tartós papír várható élettartama kb. 300 évre tehető, és jelenleg a könyvtárak állományának alig 15 %-a van ilyen papírból. A fennmaradó 85% restaurálása pénzügyi okok miatt nem lehetséges. A tömeges kezelés csupán azt tudja elérni, hogy néhány évtizeddel megnőjön a várható élettartam. Újra felmerülnek a régi megoldási módszerek: a másolás és a mikrofilmezés. Az USA-ban kimutatták, hogy a fekete-fehér ezüstfilm várható élettartama szakszerű tárolás mellett több száz évre tehető, megegyezik a tartós papíréval. A mikrofilmről állományvédelmi, nyomtatási és szolgáltatási mesterkópia egyaránt készül. A jó nyersanyagra való másolás pedig 100 évnél hosszabb ideig azonos minőségű megőrzést tesz lehetővé.

Az Egyesült Államokban az 1986-ban alapított Commission on Preservation and Access (CPA, Állományvédelmi és Hozzáférési Bizottság) támogatásával két kutatási program folyik az eredetileg papírra nyomtatott szövegek digitális tárolása területén.

I. Az egyik a CLASS program (College Library Access and Storage System). 1990 óta a CPA és a Xerox cég közösen finanszírozza egy újfajta másolási technika kidolgozását a Cornell Egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temen. Az optikai úton rögzített információkat digitálisan feldolgozzák, mielőtt újra papírra vinnék azokat. Az eljárást talán digitális képszkennelésnek lehetne nevezni. A digitális képinformációkat hosszú távon archiválják, miközben bármikor képernyőn megtekinthetők vagy kinyomtathatók. A szöveg helyi hálózatban való szolgáltatásának ill. távolsági átvitelének problémáit még nem oldották meg.

Ezer kötet törékeny papírú könyvet olvasnak be szkennerrel 600 dpi feloldással, ezt ugyanezzel a feloldással papírra viszik, végül tömörített formában tárolják. Ezt a megoldást a mikrofilmezéssel költségek és időráfordítás tekintetében konkurenciaképesnek tekintik. Az archív minőség követelménye jobban teljesül.

Egy céggel együttműködve a digitális képeket COM-mikrofilmre viszik és igen kontrasztos filmeket állítanak elő, amelyeket állományvédelmi mesterkópiaként kezelnek. Igyekeznek az oldalak stb. tagolását rekonstruálható állapotban tartani. A Cornell Egyetemen a digitalizált könyveket 11x14 inches képernyőn 200 dpi feloldással szolgáltatják az olvasóknak, böngészés vagy pontosabb keresés céljából. A teljes dokumentum elolvasásához a kérésre papírra nyomtatott változatot kell használni.

A jövőben az e célra kifejlesztett munkaállomás mellett munkahelyi számítógépekről is hozzá lehet majd fémi a digitális könyvtárhoz. Erre a célra egy képkonverziós szervert fejlesztenek ki. A digitális képfájlok igen terjedelmesek: szövegoldalanként 60-80 KB-ot igényelnek, szemben az alfanumerikus fájlok 3-5 KB-jával. Az ebből adódó tárolási és adatátviteli problémák megoldásán dolgoznak.

II. A Yale Egyetem programjában a kiinduló hordozó a mikrofilm, tehát egy olyan technológiára épít, amely a könyvtárak túlnyomó részében sok éve hozzáférhető és bevált. Már nagy mennyiségben állnak rendelkezésre mikrofilmes mesterkópián veszélyeztetett vagy már elveszett dokumentumok. Állományvédelemre régóta használják, archiválási minősége bizonyított, kezelése régóta ismert, a berendezések rendelkezésre állnak, a költségkalkuláció ismert. Három év alatt kb. 10 ezer kötetet digitalizálnak mikrofilmről képpé. Nemcsak egy digitális könyvtárat akarnak létrehozni, hanem a papírra történő outputot és arról ismét mikrofilm előállítását is betervezték.

Középtávon a digitalizálás fő problémája a hatalmas tárolókapacitás-igény (a szövegtárolásának kb. a hússzorosa) és az abból következő magas adatátviteli költségek.

Mindkét program esetén gondoltak arra, hogy a digitálisan tárolt adatokat később kiindulásul használják fel a képadatok szövegessé való átalakításához.

A használók elsősorban a művek szöveghű megjelenítése iránt érdeklődnek. Az eredeti kiadáshoz hű megjelenítésre legtöbbször csak ábrák és grafikai anyagok esetén van szükségük. Ezért azokat a fejlesztéseket is célszerű pártolni, amelyek a szöveg gépi „megértését" célozzák. Az optikai jelolvasóval jelenként (és nem kép formájában) bevitt szövegek huszadannyi tárolási kapacitást igényelnek. Az ehhez még kifejlesztendő szoftver képes lesz gépi tesztekkel megállapítani, hogy mely jelek szerepelnek az illető nyomtatott anyagban. Az olvashatóság vizsgálata nem igényel több ráfordítást, mint a megjeleníthetőség ellenőrzése digitális képek vagy filmek esetén.

Szkenneléssel a filmek és azok papírmásolata mellett digitális könyvtárakat lehetne létrehozni a teljes szövegekhez való gyors hozzáférés és az olvasóknak való letöltés céljára. A CLASS program menedzsere szerint a mikrofilmezés is okos befektetés volt. Nem zárja ki, hogy a digitális hozzáférés előnyeivel élni lehessen.

(Hegyközi Ilona)

93/385

RICHARD, Michel: Le programme de numerisation de la Bibliothèque de France = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 53-63.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol és német nyelven.

Az állomány digitalizálásának programja az új francia nemzeti könyvtárban

Dokumentum -gépi információhordozón; Fejlesztési terv; Konverzió; Nemzeti könyvtár

A számítógépeknek jelentős szerep jut a Bibliothèque de France (BDF) programban. Jelentős mennyiségű könyvet digitális formátumban tárolnak majd, és ezek géppel olvasható szövege számítógépes olvasó munkaállomásokon lesz hozzáférhető, ami egyúttal a tudományos kutatás számára újszerű elektronikus eszközö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket bocsát rendelkezésre. A BDF azt tervezi, hogy ezekhez az elektronikus adatállományokhoz tagkönyvtárak kapcsolódhatnak. 1996-ra kb. százezer kötet digitalizált változata készül el, ezeket úgy válogatják össze, hogy reprezentálják a francia irodalom és segédkönyvek területén a nemzeti örökséget. A program nyelvtudósok és számítástechnikusok bekapcsolásával zajlik.

(Autoref.)

93/386

CORNISH, Graham: Copyright management of document supply in an electronic age. The CITED TM solution = Interlend.Doc.Supply. 21.vol. 1993. 2.no. 13-20.p. Bibliogr. 6 tétel.

A szerzői jogvédelem biztosítása a dokumentumszolgáltatásban, az elektronikus korban; a CITED TM modell

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Együttműködés -nemzetközi; Szerzői jog

Az elektronikus korszak egyik nagy eredménye, hogy az információk előállítására, tárolására, átcsomagolására és terjesztésére egyre inkább számítógépes technológiákat használnak. A szinte korlátlan lehetőségek mellett azonban ott leselkedik a veszély: az illetéktelen használat. Mivel a digitális információk szinte csábítanak a jogsértő másolásra, néhány információ-előállító már nem hajlandó termékeit elektronikus formában a szolgáltató rendszerek rendelkezésére bocsátani.

A *szerzői jog birtokosai* – általában a szerzők vagy a kiadók – olyan rendszert szeretnének, amelyik

– az adatok típusától függően képes eltérő jogdíjak megállapítására;

– megakadályozza az illetéktelen használatot;

– adatokat szolgáltat a használatról marketing-célokra;

– költséghatékonyan elvégzi a díjak kezelésének adminisztrációját.

Az *információközvetítők* (könyvterjesztők, folyóirat-előfizetési ügynökségek, adatbázis-szolgáltatók, könyvtárak és információs vállalkozások) igénye az, hogy

– hozzájussanak a dokumentumokhoz és tárolhassák azokat;

– különféle formátumokra alakíthassák őket;

– olyan piacokat aknázhassanak ki, amelyeket a tulajdonosok nem tudnak elérni; és

– olyan plusz szolgáltatásokat nyújtsanak, amelyeket a kiadók nem tudnak vagy nem akarnak megvalósítani.

A *közvetlen használók* a számukra szükséges műveket akadálytalanul szeretnék használni és tárolni, és garanciákat szertnének látni a bizalmas használatra.

Ezen igényeket szem előtt tartva az Európai Közösség ESPRIT II programjának „Elektronikus szerzői jog" nevű részfeladata keretében egy hét európai országot képviselő munkacsoport kidolgozta a CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents) nevű modellrendszert. Ennek „filozófiája" az, hogy elektronikus környezetben a használat ellenőrzése technikailag könnyen megvalósítható. A szakemberek egy általános, ún. generikus modellt terveztek meg, amely a speciális igények, pl. a változó jogszabályok szerint aránylag könnyen testre szabható. A modell szabványként is használható, így ellenőrizhető, hogy más védelmi rendszerek milyen mértékben felelnek meg a CITED követelményeinek.

A rendszer a következőképpen működik: Elektronikus formátumról papírra való másolás esetében például a CITED mechanizmusa gondoskodik arról, hogy a védett szöveg másolása csak a kiszabott jogdíj ellenében legyen elvégezhető. Arra is ügyel, hogy a díjazás szempontjából megkülönböztesse az előzetesen már regisztrált használókat (pl. nem mindegy, hogy egy egyetemi hallgatóról vagy egy kereskedelmi intézmény kutatójáról van szó), illetve a különféle értékeket képviselő dokumentumokat. Jóllehet a rendszer képes elvégezni a jogdíjak átutalásának adminisztrációját, az lenne kívánatos, hogy a díjakat ne minden egyes jogtulajdonos különkülön gyűjtse be, hanem erről egy központi intézmény gondoskodjon. A szerző egy össz-európai CITED központot képzel el, amelyik biztosíthatná a szükséges infrastruktúrát egy átfogó elektronikus jogvédő rendszerhez.

(Novák István)

93/387

BENNETT, Scott: Copyright and innovation in electronic publishing: a commentary = J.Acad.Librariansh. 19.vol. 1993. 2.no. 87-91.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzői jogvédelem új formái az elektronikus publikációban; kommentár

Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A szerzői jog alapvető funkciói nem változnak; ezek tiszteletben tartása minden demokratikus társadalom érdeke. A szerzői jog a kezdetektől fogva alapvetően két dolgot szabályoz: az információk tulajdonosi jogait a piacon, és az információk szabad hozzáférhetőségét, ami a jól tájékozott és szabad társadalmak alapvető követelménye. A jogi szabályozás kezdeti, a 18.század elején történt bevezetése a megelőző időszakokhoz képest két igen jelentős fejleményt eredményezett: a művek szerzői joga az állami, ill. egyházi kezekből a szerzők birtokába került, másrészt a közkönyvtárak a közérdekű hozzáférhetőség érdekében korlátozzák a szerzők kizárólagos monopóliumát. A jelen „elektronikus" korszakban négy fontos dolog változott:

– a szerzőség, ami elektronikus környezetben könnyen elmosódik;

– az ellenőrzés: minden használat nyomon követhető, ellenőrizhető, és – ha szükséges – számlázható;

– az információk másolhatósága technikailag igen egyszerűvé vált;

– az információk archiválása, megőrzése.

A szerzői jog tulajdonosai általában a kiadók, akik tudva, hogy a törvény adta kereteken belüli másolásokért úgysem perelhetik be a használókat, a következő módszerekkel élnek:

Abból kiindulva, hogy a legjobb védekezés a támadás, némelyek olyan agresszív – és hamis – szöveget nyomtatnak bele a dokumentumokba, amely szerint az illető művet, illetve annak részeit tilos bármilyen formában reprodukálni (ez a tilalom ellentétes az 1976-os amerikai szerzői jogi törvénnyel).

A másik módszer, amely főleg a CD-ROM-ok megjelenésével terjedt el, a licensz-szerződés. Ennek lényege az, hogy a beszerző nem birtokolja, hanem bérli az információkat, s egy szerződés keretében a kiadók korlátozzák a terjesztést és a másolást.

A harmadik álláspont lényegesen különbözik az előzőektől. Néhány kiadó, amelyeknek nem a profitszerzés, hanem a tudományos információk elterjesztése a fő célja, elhatározta, hogy folyóiratait kizárólag elektronikus formában terjeszti, az Interneten keresztül. A használatért igen csekély előfizetési díjat, vagy semmit sem számítanak fel.

Végül szólni kell arról a törekvésről, hogy az egyetemek „szerezzék vissza" a kutatóik által eddig megszokásból és meggondolatlanul átadott jogokat a kereskedelmi folyóiratkiadóktól. E cél érdekében két javaslat is született. Az egyik szerint az egyetemek igyekezzenek rávenni a kutatókat, hogy a kiadóknak csak egy alkalomra szóló publikálási jogot engedélyezzenek, és a szerzői jogot tartsák meg maguknak. A másik szerint az egyetem fenntartana magának egy korlátozott jogot a szerzői jog „menedzselésére". Eszerint a szerzők átadhatnák jogaikat a kiadóknak, de csak olyan feltétellel, hogy nem profitra épülő szervezetek – kérésre – akadálytalanul másolhassák a szóban lévő műveket.

(Novák István)

Lásd még 347, 354, 356, 360, 367-370

Reprográfia, mikrográfia

Lásd 384

Kommunikációs technikák

Lásd 346

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 332, 373

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárépítés, -berendezés

93/388
MORELAND, Virginia F. – ROBISON, Carolyn L. – STEPHENS, Joan M.: Moving a library collection: impact on staff morale = J.Acad.Librariansh. 19.vol. 1993. 1.no. 8-11.p. Bibliogr. 7 tétel.

Egymillió kötetes könyvtár saját erőből való átköltöztetésének erkölcsi hatása a személyzetre

Egyetemi könyvtár; Költözés; Munkahelyi légkör

A felsőoktatási könyvtárak körében nem ritkaság a saját erőből megoldott állomány-átrendezés, vagy éppen költözés. Az erről szóló irodalom legtöbbször szervezéssel és a fizikai lebonyolítással foglalkozik. Pedig egy–egy ilyen akciónak jelentős pszichikai, szociális és morális hozadéka is van.

A Georgia State University egymilliós könyvtára 1987-ben új épületszárnyba költözött (teljes átrendezéssel), melynek lebonyolításában a teljes 134 főnyi személyzet (a könyvtárban foglalkoztatott diák-kisegítőkkel együtt) részt vett. A nyolc hónappal később végzett felmérés (és az 1992-es cikkírás idején való visszaemlékezés) szerint a részvétel kellemes emlékeket hagyott (bár feltehető, hogy az ellenérzésűek a 46%-nyi nem válaszoló között voltak).

A könyvtár hat, meglehetősen nagy autonómiát élvező osztályból áll, a könyvtárosok számos állandó és alkalmi bizottságban tevékenyen részt vesznek az intézmény irányításában. Egy célért való közös munkában már volt részük (pl. az állomány felcímkézése a lopásgátló rendszer bevezetésekor, vagy a cédulakatalógus felváltása mikrofilmlapos katalógussal). A költözés megfelelő előkészítés és gondos tervezés után indult, a konkrét terveket az első napok tapasztalatai alapján módosították. A könyvtár természetesen zárva volt a mozgás idején, egyes munkafolyamatok csökkentett ütemű fenntartása mellett minden fizikailag alkalmas munkatárs a költöztetéssel foglalkozott.

A munka során a különböző részlegek munkatársai és a különböző beosztású dolgozók gyakran kerültek egy csoportba, s a vezető itt gyakran lett kezdő beosztott. Mindez a teljes gárda összekovácsolódásához vezetett, a munka során anekdoták születtek, gazdagodott a helyi folklór, sőt, új szavak keletkeztek. Óhatatlanul kialakult a versengés is (bár ezt a vezetőség az esetlegesen ebből adódó gondatlanabb munkavégzéstől félve igyekezett visszafogni). A könyvtári munka folyamatos (véget nem érő) napi rutinja helyett örömmel dolgoztak egy egyszeri, konkrét idő alatt elvégezhető és látható, kézzel fogható eredményű közös feladaton.

A költségvetés szegénysége (ami nem engedte profi költöztetők alkalmazását) az intézményt gazdagította, hiszen a munkatársak jobban megismerték egymást, közelebbi személyes viszonyba kerültek (ami a későbbi „normál" munkamenetben is jó hatású), jobban magukénak érzik (és jobban is ismerik) az állományt, amellyel fizikailag is ennyit foglalkoztak. Az új helyen, új körülmények között megindult munka persze visszazökkenést jelent a „régi kerékvágásba", és a nagy hangulat gyorsan szertefoszlik, de a közösen átélt nehézségek és örömök hatása, a pozitív érzés tartós maradt, s ennek fenntartását a vezetőség kisebb közös akciók szervezésével igyekszik is fenntartani. A „Nagy Költözés" veteránjai ma már bizonyos nosztalgiával gondolnak vissza az eseményre (és van, akinek kedves emléke, hogy az igazgatóságot is farmerben–trikóban látta munkálkodni).

(Mohor Jenő)

93/389
SANSON, Jacqueline: De la Bibliothèque nationale à la Bibliothèque de France = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 64-70.p.

Res. angol és német nyelven.

Költözés a jelenlegi nemzeti könyvtárból (Bibliothèque nationale) az új nemzeti könyvtárba (Bibliothèque de France); 10 millió kötet átszállítása

Költözés; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Bibliothèque de France (BDF) kutatási részlege fogja örökölni a Bibliothèque nationale

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(BN) jelenlegi három részlegének állományát, a könyveket, az időszaki kiadványokat és a hangfelvételeket. 1990 szeptemberétől a BDF és a BN közösen készíti elő állományok átadási rendjét: leltározásra kerül sor és döntések meghozatalára a pontos elhelyezésről az új épületekben (Tolbiac és Marne-la-Vallée). Szintén meg fogják határozni a biztonságos, gyors és hatékony költöztetés módját, az olvasói érdekeket és az állományvédelmet szem előtt tartva.

(Autoref.)

Számítógép-hardver

Lásd 359

Számítógép-szoftver

93/390
SIEVERTS, E.G. – HOFSTEDE, M. – NIEUWLAND, A. [et al.]: Software for information storage and retrieval tested, evaluated and compared. Part 6. Various additional programs = El.Libr. 11.vol. 1993. 2.no. 73-91.p. Bibliogr.

Információtárolásra és -keresésre szolgáló szoftverek tesztelése, értékelése és összehasonlítása. 6.rész. Egyéb programok

Az 1-5. részt lásd: 92/193, 92/304, 92/384, 93/097, 93/210.

Kisszámítógép; Szoftver

A mikroszámítógépi szoftvereket ismertető cikksorozat 6. részében kilenc program teszteredményeit, különböző sajátosságait mutatják be. A szoftverek a korábbi részekben vizsgált kategóriákba tartoznak. A cikk a következő programokat ismerteti: BRS-Search, dtSearch, InfoBank, Micro-OPC, Q&A, STN-PFS, Strix, TINman és ZYindex. A dtSearch és a ZYindex kivételével (amelyek indexelő programok) minden program elsősorban klasszikus keresőszoftver; a Q&A-nak adminisztratív jellemzői is vannak. (Ez az információtárolásra és -keresésre szolgáló szoftverek új – másodlagos – típusa.) A ZYindex új, Windows-változatát már tesztelték. A többi program MS-DOS alatt fut. A kilenc program mindegyikéről – az egyéni ismertetés mellett – kb. 100 tényt és eredményt közöl a cikk, táblázatos formában.

(Autoref.)

Lásd még 336, 342-344, 357, 392

Elektronikus könyvtár

93/391
SHUMAN, Bruce A.: The experience parlour: the next evolutionary step for the American public library? = Public Libr.Q. 12.vol. 1992. 2.no. 35-51.p.

Az élmények szalonja: ez lesz a következő evolúciós lépés az amerikai közművelődési könyvtárak számára?

Jövő könyvtára; Közművelődési könyvtár

A cikk vízió a közművelődési könyvtárak lehetséges jövőjéről. Az itt közölt elképzelések szerint a közművelődési könyvtár „élmények szalonjává" alakul. Elektronikus úton programozott élmények révén a használó messze elszakad az olvasástól, megnézéstől és meghallgatástól, a szórakozás és az oktatási eszközök olyan új formáit használja, amelyek érzékeit totálisan bekapcsolják. Ez olyan intenzíven történik, hogy a használó már nem csupán külső tanúja vagy megfigyelője a tapasztalatoknak, hanem ténylegesen és aktívan megéli azokat. Ez valószínűtlennek vagy fantáziálásnak tűnhet, de a történelem azt mutatja, hogy hasonló fogadtatásban részesült a repülőgép, a tengeralattjáró, az ember űrutazása vagy akár a televízió. Nem az a kérdés, hogy az élmények szalonja lehetséges-e vagy megvalósítható-e, hanem inkább az, hogy kívánatos-e, hogy ez a fejlesztés felváltsa vagy kiegészítse a közművelődési könyvtár hagyományos szerepét.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

93/392

OSSWALD, Achim: Elektronische Bibliotheksdienste – lokal und weltweit. Beispielhafte Aufbereitung und Nutzung der Möglichkeiten im Internet durch die UB Lund (Schweden) = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 4.no. 496-501.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvtári szolgáltatások – helyben és világszerte. Az Internet lehetőségeinek mintaszerű kihasználása a lundi egyetemi könyvtárban (Svédország)

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Számítógép-hálózat; Szoftver

Az elektronikus tájékoztató szolgáltatások iránt Németországban is egyre nagyobb az érdeklődés. Az elkövetkező években várhatóan inkább előtérbe kerülnek majd, mint az online információkeresés és a CD-ROM alkalmazások.

Fontos előfeltétele ezek igénybe vételének az Internet kommunikációs hálózathoz mint infrastruktúrához való hozzáférés. Ennek révén rendkívül sokféle szolgáltatás vehető igénybe, például elektronikus konferenciák, elektronikus folyóiratok és könyvek, könyvtári katalógusok. A választék napról napra bővül.

A szerző tanulmányúton a lundi egyetem (Svédország) műszaki, természettudományi és orvosi főkönyvtárában járt, ahol 1992 óta folyik egy elektronikus könyvtár kialakítása modellkísérletként. A statisztikák hetente több mint 9000 hozzáférést regisztrálnak, nemcsak az egyetemről, sőt a külső használat még intenzívebb.

Az elektronikus könyvtár létrehozását a Gopher szoftver és a továbbfejlesztett WAIS (Wide-Area Information Server, széles területre kiterjedő információs szerver) koncepció segítette. A Gopher szoftvert eredetileg a Minnesota Egyetemen fejlesztették ki, az Internet hálózatban más számítógépen tárolt információk keresésére és megjelenítésére. A használó hierarchikusan strukturált menük segítségével tájékozódik. A lundi egyetemen a 15 pontos főmenü információt ad magáról a programról, az egyetem intézeteinek kutatási tevékenységéről, hozzáférést nyújt elektronikus lexikonokhoz és szótárakhoz, valamint az egyetem online katalógusához és a világ 500 egyéb katalógusához. Az elektronikus könyvtárhoz keresési és tájékoztatási eszközöket fejlesztenek ki. Pl. külön menüpont segítségével lehet forrástípusok, lelőhely és téma, valamint ETO szerint keresni. A hivatkozásról közvetlenül át lehet kapcsolni a célinformációra. További használóbarát szolgáltatás, hogy a rendszer jelzi, hogy az információkínálatból mit aktualizáltak, bővítettek stb.

A WAIS az Internet adatbázisaiban való keresés munkaeszköze, egységes keresési interfészt biztosít. A Thinking Machines Corporation fejlesztette ki. Lundban kb. 500 adatbázisban való keresésre használják, ezek közül kb. 20 elektronikus konferenciát tartalmaz.

Nagyon fontosnak tartják Lundban a tájékoztató rendezvényeket, a használóképzést, annak érdekében, hogy a program további finanszírozását elérjék. Az elektronikus publikációk és információkínálat kiegészítő, néhol már pótló funkciója új szolgáltatási koncepciót tesz szükségessé. Ehhez némi kényszer is társul: a könyvtár költségvetése az egyetem intézeteitől függ, ezért igyekeznek a használói igényekhez igazodni. Sajnos a gépesítés és a rövidebb feldolgozási idő révén megtakarított munkaerőt még nem irányították át az elektronikus információszolgáltatás területére.

A svéd Könyvtárellátó, a Bibliotekstjänst, amely kiadói, nagykereskedői, szoftverforgalmazói, hagyományos és elektronikus könyvtári szolgáltatási funkciókat lát el, már kezdeményezte a lundi egyetemmel közös szolgáltatások indítását. Ehhez azonban az egyetemi könyvtárban nincs kapacitás.

(Hegyközi Ilona)

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

Lásd 386-387

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Apple Libr.Users Group Newsl. – Apple Library Users Group Newsletter (US)
Aslib Inf. – Aslib Information (GB)
Ass.Libr. – Assistant Librarian (GB)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek – Bibliothek (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB. – Bolletino d'Informazioni – Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries News (US)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
Int.Cat.Bibl.Cont. – International Cataloguing and Bibliographic Control (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Kirjastotiede Inf. – Kirjastotiede ja Informatiikka (FI)
Kn.Inf. – Kniznice a Informácie (CS)
Knowl.Org. – Knowledge Organization (I)
Libr.Assoc.Rec. – Library Association Record (GB)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libri – Libri (I)
Mitt.Ver.Österr.Bibl.Bibl. – Mitteilungen Vereinigung Österreichischer Bibliothekarinnen and Bibliothekare (AT)
Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
Online CD-ROM Rev. – Online & CDROM Rev. (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
RQ – RQ (US)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Sov.Bibliotekoved. – Sovetskoe Bibliotekovedenie (SU)
Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ÁRA: 180,-Ft

Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!
Közlés megállapodás
szerint.
Érdeklődni lehet a szerkesztőség címén és telefonján.

A következő szám tartalmából:

Képviselői tájékoztatás

Ergonómia a könyvtárban

Könyvtári törvénytervezet Franciaországban

Az amerikai és német tárgyszójegyzék problémái

From the contents

Ethnic bibliography and documentation in Hungary

Sex books, secret publications, censorship, UAP

Distance education, open learning. A review

Symposium of Hungarian and Dutch librarians. 1.

Aus dem Inhalt

Ethnische Bibliographie und Documentation in Ungarn

Sexbücher, Geheimveröffentlichungen, Zensur, UAP

Fernunterricht, offenes Lernen. Rundschau

Symposium ungarischer und niederländischer Bibliothekare. 1.

Contents and summaries in English

Inhalt und Zusammenfassungen in deutscher Sprache

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben